

10.753
I.6

GOBINEAU
A RENAISSANCE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

N. M.

**MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA**

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

10. 753 / II. 6.

OSZK

OSZK

Chicago, Széchenyi Könyvtár

071329

COMTE de GOBINEAU
A RENAISSANCE

FORDITOTTA
KUNCZ ALADÁR

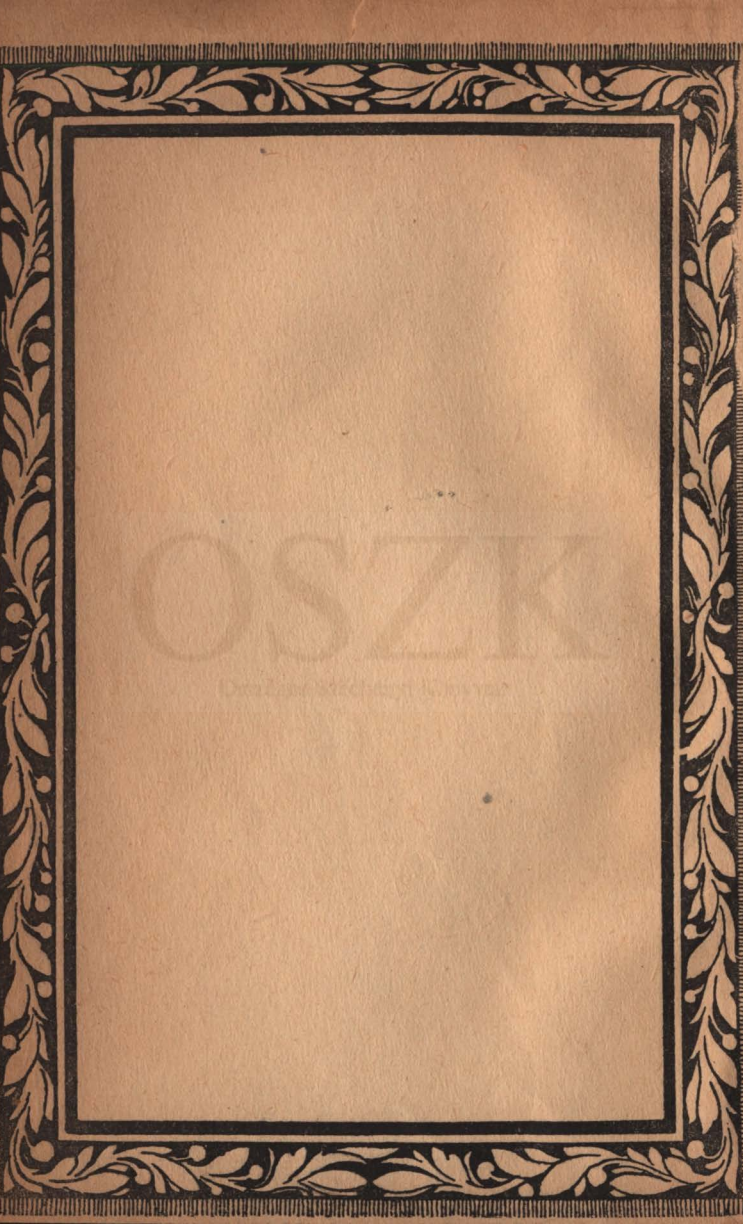

OSZK

3.

210

GENIUS KIADÁS

OSZK

OSZK

NAGY IRÓK NAGY IRÁSOK

SZERKESZTI BÁLINT LAJOS

ELSŐ SZOROZAT

VI

GOBINEAU:
RENAISSANCE
SAVANAROLA BORGIA
CÉZÁR II GYULA
XLEO MICHELANGELO
TÖRTÉNELMI JELE //
NETEK

COMTE de GOBINEAU
A RENAISSANCE

FORDITOTTA
KUNCZ ALADÁR

GENIUS & KIADÁS

~~Leleg~~
530a

10.753/T.6.

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1924 év. 139. sz.

A Nagy Írók—Nagy írások sorozatának e kötetét a Genius Könyvkiadó R. T. megbízásából, Kuncz Aladár fordításában és Végh Gusztáv iparművész címlapjával és könyvdiszeivel, 20 korbéli remekmű reprodukciójával, Weiss L. és F. nyomdája Sorbonne-típusu betűivel összesen 1500 számozott példányban nyomtatta 1921 áprilisában. Ebből az első 300 példány meritett papíron készült, 1—L-ig amatőr könyvgyűjtők részére Végh Gusztáv tervei szerint egész pergament kötésben, az 51-től 300-ig számú példányokat fénylemez kötésben hozta forgalomba a kiadó. A kötéseket Gottermayer Nándor készítette.

Ez a példány

a

1231

számu

Gobineau.

I.

Gobineau Artúr egyike a XX. század legjelentősebb és legismeretlenebb íróinak. Műveit, a Renaissanceon kívül, csak a németek értékelik és olvassák; Gobineau-egyesületet alakítottak, életrajzát több ízben megírták — ezek között L. Schemann kétkötetes műve a legalaposabb — és eszméit számtalan cikkben és tanulmányban vitatták meg. Ezzel szemben a franciák honfitársukat nagyon hüvösen kezelik. Annak ellenére, hogy R. Dreyfus és E. Seillière könyvet írtak róla, a gobinizmus a francia közönségnek csak igen kis töredéke előtt ismeretes. Legelterjedtebb irodalomtörténetükben, a Lansonéban, csak pár soros jegyzetet találunk róla. Művei közül könyvkereskedésekben alig kapható csak egy is. Ha valaki a Renaissanceot franciául akarja olvasni, kénytelen német kiadásban megvásárolni.

E szívós ellenszenvnek, amellyel a franciák Gobineauval szemben viseltetnek, valószínűleg az a magyarázata, hogy népének hiúságát az árja faj felsőbbségéről hirdetett tanával megbántotta. Ezért nem hivatkozhatnak rá még a nacionalisták sem, akik pedig a monarchiáról, a nemességről, az emberiség választottjainak jogos és természetes uralkodásáról nem egy eszmét átvettek tőle, ha eltorzítva és a forrás megnevezése nélkül is.

A demokratikus eszmevilágnak s az egyenlőség vallásának hívei Gobineau mellé még kevésbé állhatnak, mint a nacionalisták, mert idealizmusa a demokraciának kerek és tartaléktalan lebecsülése. Az igaz, hogy műveiben a bölcsélet magas szem-

pontjait alantas pártszempontokkal sohasem cseréli föl s így hazájának úgynevezett demokratikus szellemét közvetlenül nem támadja, de a *Fajok egyenlőtlenségének* (*Essai sur l'inégalité des races humaines, 1853—55*) épen egyik legfőbb tanítása az, hogy a demokrácia a történelem folyamán az elkorcsosodásnak mindig politikai megnyilatkozása volt.

Gobineau népszerűtlenségének okát Franciaországban fajelméletén kívül még írói karakterében is kereshetjük. Sem tárgya megválasztásában, sem előadásában nem törődik azokkal a szempontokkal, amelyek az írot népszerűvé teszik. Szellemének arisztokratikus elzárkozottsága még a külsőségekben is szinte kedvteléssel azokat az eszközöket keresi, amelyek a könnyű és fölületes érdeklődést elriasztják. Gobineau nem olvasókat keres, hanem hívőket. Inkább próféta, mint író; ami azonban nem jelenti azt, hogy írói képességei a legnagyobbakéval nem egy szinten állanának.

Írói működésének a próféta-szerűséget főként az adja meg, hogy ez egész terjedelmében egy nagy gondolat diadalrajuttatása köré csoportosul. Ez a gondolat több mint gondolat: valóságos platói értelemben vett eszme. Olyan eszme, mint Kant tér- és időtana, mint Schopenhauer jelenség- és akaratfogalma, mint Hegel relativizmusa vagy mint Taine milieu-elmélete. Az életjelenségek összefüggésének új és mélyreható meglátása ez, amely azért eszme, azaz genialis látomás, mert csak ösztönzője, magja egy egészen új gondolatsornak, de maga nem gondolat. A természetnek olyan szuggesztív ujjmutatása, amely nem fáradságos kutatásnak eredménye, hanem hirtelen támadó megnyilatkozás. De épen szuggesztív erejénél fogva oly parancsoló kényszerrel fekszik rá az idegéletre, amely előtt revelálódik, hogy annak minden szellemi vagy

érzelmi tevékenységét a maga szolgálatába hajtja s így ha keletkezésében nem is volt hosszú munkának eredménye, de továbbélésében annak okozója lesz.

A gobineau eszme: a faj teremtő erejének föl ismerése. Gobineau a fajban látja azt a legtitkosabb és legösztönösebb természeti erőt, amely az emberiség fejlődésének hullámvázása mögött, mint elsőrendű tényező működik. Szerinte az emberiség története nem társadalmi, politikai és vallási küzdelmek egymásra következése, hanem a fajok küzdelme. Ezek a fajok, mint a tiszta fehér (árja), már vegyült fehér (szemita), sárga és fekete, nem egyforma értéket képviselnek, hanem már a fejlődés pirkadatán hierarchikus tagoltságban indultak útnak, hogy egymással való keveredetségükben létre hozzák a nagy látványosságot, amit világtörténelemnek hívunk. Ebben a tagoltságban a legalsóbbrendű szerepet a feketék és sárgák kapták. Ők szolgáltatták „a gyapotot és a lent, amelyből a nagy vászon készült. A szemiták selyemszálakat keverték belé, hogy az anyag puhábbá váljék, de a nagyszerű arany és ezüst himzés rajta mind az árijától származott.“ A kulturális hullámvázás tíz nagy emelkedéséből hat annak köszönhető, hogy az árja faj a bennlakókkal való keveredésben kiváló faji tulajdonságait érvényesítette s a másik négy esetben, ha nem is árják, de legalább árjaleszarmazottak voltak a lendületnek okozói.

Gobineau tanítása szerint tehát a fajok egyenlőtlensége, az uralkodó és rabszolga faj hierarchikus viszonya, az emberi fejlődés természetének megfelelő s annak kedvező állapot. Az egyenlőség degenerációt jelent, vagyis azt, hogy az uralkodó fajta a rabszolgafajjal való keveredésben a belső, ösztönös irányítást szem elől téveszti, vagy nem tudja követni. A keveredés hasznos lehet a mű-

vészetekre, vagy más másodrendű emberi megnyilatkozásokra, de az uralkodó faj kiváló tulajdonságait föltétlenül gyöngíti. Így származott a fekete és fehér faj keveredéséből a művészet azáltal, hogy az előbbi a tiszta művészetet s a másik a tiszta intelligenciát szolgáltatta.

A gobineai elméletnek ez a még nem is vázlatos ismertetése természetesen megközelítő fogalmat sem ad annak számbavehető, komoly értékéről. A célunk most nem is az, hogy ezt az elméletet megismerjük, hanem hogy Gobineau gondolatvilágának irányáról fogalmat nyerjünk.

Amint látjuk, a gobineai gondolatvilág az emberi ideál keresése körül csoportosul. Ezt az ideált az emberi észben és okosságban nem lehet megtalálni, mert az okosság, a műveltség egymaga nagy tettekre, nagy emberi megnyilvánulásokra nem elegendő. A cselekvő és emelkedett ember típus valamely belső, titokzatos tartalékra támaszkodik. Innen származik ereje, kitartása és lendülete. Ez az ösztönös önbizalom vallást, tudományos és szociális meggyőződést, lelki és észbeli műveltséget megelőzve él benne, s nem lehet más, mint a faj ajándéka, a faj hagyománya. Valaha, a tiszta fajok elképzelt korában, ez a faji ajándék nyilvánvalóan megvolt az árjában; ma már azonban a sok keveredés labirintusában az arja lélekösszetétel, mint fajlélek, teljesen elveszett.

A gobineai eszmének, ha nem akart a teljes pesszimizmusba torkolni, csak egy kiútja volt s ez abban a föltevésben állott, hogy az arja lélek, csak mint fajlélek vészett ki, de elszórtan, egyes családokban, egyes egyéniségekben, még föltünik.

Igy alakult ki Gobineauban az emberről egy olyan eszménykép, amely ugyan a fajból indult ki, de lassankint magáról minden pozitív meghatározottságot levetett és tisztán erkölcsi ideállá

vált. Az 1874-ben írt *Pleiades* c. regényében ennek az emberi eszményképnek a „*fils de roi*“ nevet adta. A gobineaui „király fia“ embertípus azóta az európai köztudatba egy közvetítőn keresztül beférkőzött. Az előkelő közvetítő Nietzsche volt, aki Gobineaunak legbuzgóbb tisztelői és kölcsönzői közé tartozott.

II.

Gobineau eszméinek keletkezését egyéni élete sok tekintetben megmagyarázza. Régi, royalista grófi családból származott, amely eredetét századokra visszamenőleg ki tudta mutatni. Apja Ville d'Avrayban, egy Páris melletti kis városban élt és Gobineau 1816-ban itt született. Gyermekeképelete három dologból merítette építményeinek anyagát: a vallásból, a multból és az Ezeregyéjszaka meséiből. A vallás és a mult a Gobineau család egyszerű, eseménytelen életében azt a mindig jelenlévő, magasabbrendű légréteget jelentette, amelyben a ki nem elégült vágyak, a képzeletnek messzibb távlatokat kereső szárnyalásai kielégülést nyerhettek. Az Ezeregyéjszaka meséivel Gobineaut első nevelője, egy német diák ismertette meg.

Gobineau azonban nem mindennapi képzelettel született. Apjának multba kívánczó elbeszélései csodálatos termékenységgel fogantak meg benne s alapjává lettek egy hatalmas legendakörnek, amelybe Gobineau családjának történetét helyezte. Családja eredetét visszavezette egészen Odinig, a félig isten, félig hős skandináv harcosig, akinek Normandiába kerülő leszármazottja Ottar Jarl volt szerinte a Gobineauk ősapja. Élete végén Ottar Jarl leszármazottjairól egy regényt írt, amelyet legszebb művének tartott. Regénynek kell neveznünk ezt a sok kalandú családi törté-

netet, bár maga Gobineau hitt még leglegendásabb részeiben is, nem józan hittel, hanem a misztikusok sajátságos, megingathatatlan hitével.

Az Ezeregyéjszaka meséinek is Gobineaura egész életre szóló hatása volt. Apja katonának akarta adni, de ő a tudományos pályára ment, csakhogy eleget tehessen nagy szomjának, amelylyel a kelet bűvöletei iránt viseltetett. Éveken át tanulmányozza a szanszkritot, a perzsa nyelvet és csupán azért megy a diplomáciai pályára, hogy Ázsiába eljuthasson.

Élete csupa úton levés. 1849-ben kezdi el, mint titkár, szolgálatát a berni francia követségen s ettől fogva hosszabb ideig tartózkodik majd Teheránban, majd Athénben, majd Braziliában és végül Stockholmban. Élete utolsó esztendeit Rómában tölti.

A keleti nyelvek közül legtökéletesebben a perzsát sajátította el, mert Perzsiában két ízben is tartózkodott hosszabb ideig. Műveinek legnagyobb része Kelettel van összefüggésben. A *Histoire des Perses*-ben fajelméletét egy tiszta árja fajon gyakorlatilag mutatja be. Novellái, regénye és úti rajzai mind Ázsiáról szólnak. (*Nouvelles asiatiques; Pléiades; Trois ans en Asie.*) A fajok egyenlőtlenségén kívül legkomolyabb tudományos műve az ázsiai bölcseségeket tárgyalja. (*Les philosophies dans l'Asie central.*)

Kevés XIX. századi író ismert annyi nyelvet és annyi exotikus népet és országot, mint ő. Képzetele soha sem fárad ki az új látványosságok szemléletében és leírásaiban, jellemrajzaiban a Kelet csodás világát különös bájjal tükrözi. Műveiben azonban az utazók szokásos, fölületes megfigyeléseivel soha sem találkozunk. Életfölfogása és eszményei egyéniségét oly erősen áthatják, hogy nyomuk még legapróbb benyomásain is meglátszik.

Lényének és eszméinek ez a harmónikus összeolvadása okozta, hogy az emberek különnek tartották. Wagnerrel való első összetalálkozása alkalmával a Don Quichotte-ról beszélgettek. „Cervantes művével rossz cselekedetet követett el“, jegyezte meg Gobineau. Wagner csodálkozó pillantására aztán bővebben kifejtette, hogy elitelendőnek tartja a becsület és a fennkölt érzések lovagját úgy beállítani, hogy a „drôle“-ok, rabzolgák és a demokraták ne vessenek rajta. Ez a megjegyzés keltette fel Wagner figyelmét Gobineaura, kinek műveit később nagy lelkesültséggel olvasta.

Gobineau műveinek tudományos és művészi értéke különböző. Maga legtöbbre tartotta a Fajok egyenlőtlenségét és Ottar Jarlját. Rajongói a gobineai eszmékre tekintettel minden művét egyforma becsünek tartják, még húszezersoros, be nem fejezett Amadisát is, ezt a kissé kuszált hőskölteményt, melyben az öregedő költő az istenített árja fajról és annak három legnagyobb alkotásáról: a becsületről, szerelemről és szabadságról zengi el hattyudalát.

Az objektív kritika azonban, azt hiszem, úgy Gobineau egyéniségének, mint emelkedett eszmevilágának legművészebb kifejezését az 1877-ben megjelent *Renaissance* c. művében fogja megtalálni.

III.

Gobineau a készülő *Renaissance*-ot Prokesch-Osten grófhhoz írt egyik levelében így jellemzi: „Mostanában teljesen az olasz XVI. században vagyok elmerülve. Valami egészen újat kísérek meg s egy olyan könyvet akarok írni, amely mintegy nagy freskóban e század életét nem a maga

különlegességeiben, hanem épen általános és maradandó emberi mivoltában adja vissza. Bár a személyek a történelmi hűségnek meg fognak felelni, azért a könyv még sem lesz történelem, hanem annak mintegy veleje és az 1490-től 1560-ig terjedő időszakot öleli föl. Egysége az olasz függetlenségi küzdelmeknek, idegengyűlöletnek s nagyszerű művészi és tudományos törekvéseknek eszméin épül föl és a nagy leveretésben, a XVII. századi mocsárban való eltűnésben záródik le.“

Amint e levélben tervezte, Renaissance-át úgy is írta meg. Rövidebb és találóbb jellemzést a műről alig lehetne adni. Mi csak e jellemzést bontjuk föl, mikor a *Renaissance*-nak tudományos, művészi és bölcséleti oldalait közelebbről szemügyre vesszük.

Az olasz XVI. század a világtörténelemnek egyik legérdekesebb és legtanulságosabb korszaka. A század elején a félsziget a leganarchisztikusabb földarabolság képét tárja elénk. Majd minden városnak meg van a maga kis zsarnoka, a maga sajátos államformája. Firenzében a Medicik, Milánóban a Sforzák, Ferrarában az Estek, Bolognában a Bentivogliók, Perugiában a Baglionik uralkodnak. A legtöbbje e zsarnokoknak ügyes törfgorgató és vakmerő cselszövő, aki hatalomra jutván, körülbástyázza magát és a szomszédos államok nyugtalanításával, esetleges legyőzésével tölti idejét. Egész Itália földarabolt test képét nyújtja, melynek tagjai véres verekezésben kavarnak össze egymással. Maga a pápaság is kénytelen tirannikus államformát fölvenni, hogy fönntarthassa magát. Sőt a Savonarola által Firenzében alapított szeretet és egyenlőség krisztusi állama is autokratikus irányban fejlődik, mert különben még oly rövid ideig sem őrizhetné meg uralmát.

Az egymással torzsalkodó rokonállamok kül-

földi segítséghez folyamodnak, hogy győzelmüket biztosítsák. Így kerül VIII. Károly Itáliába s így dúlják föl egymásután a spanyol, svájci, majd német zsoldoscsapatok a forrongó félsziget virágzó városait.

Az olasz kislejedelmeknek a háború viselésén kívül még egy nagy szenvedélyük van: a művészetek és tudományok pártolása. Egymással versengve hívják meg udvarukba a legkiválóbb művészeket, tudósokat és költőket s buzgó pártfogásukkal a művészeteket soha nem látott virágzásra emelik.

A sok vérengzés és viszálykodás önkéntelenül veti föl az olasz egység gondolatát, amely a század elejétől fogva végig kísért, de megvalósulásra soha sem jut. A sok kis tirán közül egy nagy tirán föl akarja falni a többieket, ki akarja üzni az idegeneket, hogy aztán Itáliát a maga jogara alatt egyesítse.

E gondolatnak legvakmerőbb képviselője: Borgia Cézár és leghatalmasabb megtestesítője: II. Gyula. A megvalósulás azonban messzi időkre eltolódik. Az olasz egységről szőtt álmoknak véget vet V. Károly, aki nyugós és vaskezű uralmát Itáliára rákényszeríti.

Közben a római egyház is bizonyos fejlődésen megy keresztül. A művészetek pártolása, az ókori és keresztény szellemnek egyeztetésére irányuló törekvések a felsőbb klérust gyöngévé és romlottá teszik s az egyház tekintélyét és e tekintélyen alapuló pénzforrásait megcsökkentik. A protestantizmus épen az egyház legbuzgóbb híveit szakítja ketté. A pápaságnak világi és erkölcsi hatalma egyformán megrendül.

A politikai és egyházi fejlődéssel párhuzamosan halad a művészetek útja is. Vincitől-Tizianig, az eszménységtől a naturalizmusig, a virágzás és termés minden fázisán keresztül megy, hogy végül

a pusztulás szele a haldokló törzsről az utolsó sárga leveleket is lefújja.

Gobineau a XVI. századi olasz életnek e három-águ megnyilatkozását tárja elénk színes és eleven képeiben. Elképzelő ereje termékeny és életre-hívó nemcsak főalakjaiban, mint Savonarolában, VI. Sándorban, Borgia Cézárban, II. Gyulában, Raffaelben, Michelangelóban és X. Leóban, hanem azokban az apró, csodálatos finomságu jelenetekben, is, amelyekben a kor szellemén kívül mindent saját anyagából épít.

A *Renaissance* talán az egyetlen Gobineau művei közül, amely fajelméletével nem látszik szoros kapcsolatban lenni. Ez azonban csak a fölületes vizsgálónak tűnik így fel. A művésziesen megszerkesztett jelenetek természetszerűen távol tartanak minden olyan gondolatot, mintha valamely tudományos elmélet példázatainak készültek volna. De mögöttük, talán akaratlanul és öntudatlanul, ott lappang a gobineau-i eszme, a faj elkorcsosodásának eszméje, amely a keveredésnek abban a korszakában áll elő, mikor a leigázott és nagyobb számu szolga faj fölülkerekedik s a maga tulajdonságait érvényesíteni kezdi.

Végig az egész *Renaissance*-on a gobineau-i elméletnél sokkal láthatóbban és észrevehetőbben él azonban Gobineau bölcselete. Fennkölt és emelkedett gondolatvilága a víztükör, amelyben a föltámasztott olasz mult ragyogó képei visszaverődnek. Minden, még a legkisebb dolog is, ami arcát e bűvös tükör felé hajtja, mulandó öltözékét leveti s az emberiség örök eszméinek szimbolikus kifejezése lesz.

Gobineau *Renaissance*-ának, a világirodalom egyik leghatalmasabb tragédiájának, nagy jelentősége épen e magasrendű művészi ábrázolásban rejlik.

Kuncz Aladár.

ELSŐ RÉSZ
SAVONAROLA

HIERONYMI • FERRARIENSIS • ADEO
MISSI • PROPHETE • EFFIGIES

FRA GIROLAMO SAVONAROLA

Bologna.

1492.

Domokosrendi kolostor kertje. Éjjél. A tiszta, derült, mélykék égen ragyognak a csillagok. A holdfény beszívárog még a négyszögben épített kereszt-folyosók boltívei alá is, melyek nagy fákkal és illatos virágokkal beültetett teret vesznek körül. A megvilágított falakon falfestmények tünedeznek elő: piros ruhák, kék köpenyegek, sápadt arcok, imára kulcsolt kezek, szenteknek, szent asszonyoknak és boldogoknak dicsfénnel övezett feje. A kolostorudvar közepén, öt-hat kölépcső magaslatán, márványkereszt emelkedik, melyet a XIII. század izlése szerint faragtak ki. A kereszt két karján láthatók a megfeszítés tanúi. Körülötte széles ut vezet, melyen a kolostor perjele sétál; jobbján Savonarola Girolamo testvér és mellette Maruffi Silvestro testvér.

GIROLAMO TESTVÉR: Hát igen, új idők küszöbén állunk! Az óra ütött! Ajkunknak újra meg kell nyilni az Isten igéjére és megtölteni vele a világot. Most vagy soha! A sötétség már huzódik vissza. Teljes sugárral ömlik az ujjászülető fény és vádlón világít régi aljasságokra. Hány, de hány gonosz szellem röpköd nyomoruságaink körül! Csak megéleszteni akarják azokat és föllobbantani a tünedező lángot! Verjük vissza őket! Szabadítsuk

meg ezt a korszakot a mult idők gyalázatosságaitól! Rázzuk le magunkról őseink tespedtségét, de ne azért, hogy a bűn ösztöklésének adjunk helyet! Világosítsuk föl a népeket, irányítsuk és vezessük! Ha kell, kényszerítsük! — De talán ti azt mondjátok: Ó testvér, hogyan tudna egy törpe, mint te, ily hivatásnak megfelelni? — Hát nem olvastátok Dávidot? Nem ismeritek ennek a nyomorult pásztorfiunak nagyszerű tetteit?

A PERJEL: Minden bizonyjal! De mily égi hang szólit ilyen magasztos vállalkozásra?

GIROLAMO TESTVÉR: Isten szava szól hozzám, Ó egyengeti utamat! Nem lehetséges, hogy akkora meggyőződés, mely eltölt és oly elragadtatások, melyeket érzek, csalárdak legyenek!

SILVESTRO TESTVÉR: Ez így van! Igaza van! Tudománya, ékesszólása, erénye nem ujmutatások-e? Hol találsz ennél nyilvánvalóbb jeleket? Elvitatnád tőle a köteleességet, hogy ez Istentől nyert adományokat fölhasználja?

A PERJEL: Nem ostromlom állításodat. De mire jó ez a heveskedés? Nem kell-e minden dologban mértéket tartani? Mert alapjában véve mit is szándékolsz, Girolamo testvér? Ha jól megértlek, nem kisebb dolgot akarsz, mint megjavítani az Egyházat és az evangéliumi törvények megtartására birni kis testvéreinket ép úgy, mint a hatalmasokat. Oly könnyű feladatnak véled? Hát elfelejtetted, hogy nem is oly rég tudósok, zsinatok szenvedtek ezen hajótörést, nem is szólva arról, hogy a pásztorbotot ma VI. Sándor tartja kezében? Istenem, be jól megválasztottad a pillanatot, hogy az embereknek önmegtágadást hirdessél!

GIROLAMO TESTVÉR: Isten előtt nincs jó, vagy rossz pillanat, mert minden pillanat egyfórmán

az övé! Ismétlem nektek: az óra ütött! Cselekedni kell! A mai világ nagy változásban van és arculatja elüt már most is a megelőző korszakokétól. Minden megingott és minden forrong. Új égbolt fog borulni ezentúl már a világegyetem látványosságai fölé. Ha most a vallás kézbe ragadja a keresztet és magasra emeli, a Jó jegyében alakul át a világ; de ha az üdvösség fája elterül a gonoszoknak ráért sűrű fejszecsapásai alatt, akkor diadalmaskodni fog a Bűn. Nem halljátok a változó idő lépéseinek közeledő dobbanását? — Hamis bölcseséget hirdetők válnak ki a tömegeből és leszakítják a falakról a divatjukat mult, megfakult képeket, melyekben régi koroknak hajdan kedve tellett. Itália telve van féktelen kalandorokkal. A Véletlennek fölkent hercegei és zsoldos katonák, városok zsarnokai és vidéki kastélyok kényurai, föllázadt parasztok és kapzsi polgárok mind rátörnek a vagyponra, akármekkora legyen is az és e marakodó falkát még szaporítják a farkasok, melyek tömegesen lopóznak át hozzánk Spanyolországból és francia földről. És mégis ennyi romlás és szerencsétlenség közepette, nézzétek csak: a népek ébrednek! Szemüket dörzsölik már! És vajjon mit kérnek reggeli étkül ezek a kiéhezettek? A szabadságot és a békét! A szabadságot, mondom nektek, és legfőképen a békét és az igazságot, melyeknek édes ízét apáik sohasem izlelék! Én pedig azt kiáltom feljükk: Kérjétek főleg a Hitet! Nélküle minden hiuság és méreggé válik. De hol van a Hit? Hol találják meg ennek forrását? A papság nem ismeri . . . A biborosok megtépázzák . . . És a pápa . . . Minek beszéljek én nektek a pápáról, ismeritek épugy, mint én! Pedig ha nem vigyázunk, a mi gazzal és tövises bozóttal benőtt szerencsétlen egyházunkból, a mi rothadásnak in-

dult tanainkból és fegyelmünk romjaiból előcsusznak az eretnokség undok férgei és kettős kigyónyelvükkel mentségeket, ürügyeket sziszegnek, mire, sajnos, a mai romlottság bőven nyújt alkalmat és mind méreggké keverik. Nem látjátok ezeket a szörnyeket, amint keresztény földeken zsákmányrészük után szaglászhatnak? És vannak elegenden, akik segítik őket. A tudósok, kiket megmámorosít a büszkeség, hogy Görögország és Róma fölfedezett könyveiben olvasni tudnak, éppen olyan viperafajzat, mint ők. Akarjátok tudni, hogy mily tanácsadókat ajánlanak ezek a nagy vallásos lángelmék helyébe? Platót, Senecát, a nyomorult Martialist, a fajtalan Ovidiust, a tisztátlan Anakreont, a Lucanusokat, Petroniusokat, Statiust, Biont, Apuleiust, Catullust és másokat. Minden nap láthattok őszszakálu embereket, bolondabbakat a leghóbortosabb ifjunál, kik szégyenletes lelkesültséggel kiáltoznak ezekről és akik többre tartják Cicero egyetlen lapját evangélistáink legszentebb verseinél. És azt hiszitek, hogy ezzel kimerítettem a fenyegető törekvéseket, melyek a lelkek egyensúlyát veszélyeztetik? Nem! Az ecset segítségére jön a tollnak és az ecsetet követi a véső és a metszők szerszáma, hogy kirakatozzák a meztelent az ocsmány kíváncsiskodástól vezetett tömeg szeme előtt! Én mondom nektek: a Sátán fölzaklatta, izgatja és csiklandozza a szellemnek és szívnének minden érzékét és ha védekeznünk kell ez ellen, hát éppen itt az ideje. Sohasem hallottatok beszélni arról, amit ők a „művészet szeretetének“ hívnak és ami valójában nem egyéb, mint gyalázatos bűnözési vágy? És ezek a szörnyűségek belopózkodtak templomainkba is, melyek ezáltal, megmondjam, mik lettek? Az ördög zsinagógái! Szent Magdolna, Sebestyén most már csak ürügyül szolgálnak arra, hogy az emberi

alakot levetkőztessék ép oly szemérmetlenül, mint Apollót vagy Vénust! És én, aki látom, érintem és értem ez aljasságok kárhozatosságát, én, akinek lelke fölkorbácsolódott egészen a dühöngő undorodásig, igen, egészen a keresztért való fölháborodás szent örületéig, én engedjem, hogy e szeméthullámok a szomorú emberiséget ellepjék anélkül, hogy gátul ne cövekelném életemet a mocsokár elé? Nem, ezerszer nem! Az ősgonoszság egyetemleges föltámadása elé nem fogok összetett kézzel állni! Megvédem a világot! Megvédem a kort, melyben élek és főképen fegyvert kovácsolok a Jövőnek és kezébe adom azt! A kezdődő század megújulva fog hömpölyögni az örökkévalóság végtelen hullámai felé és örökre elnyeli a bűnnek és kicsapongásnak szennyes hulladékait!

A PERJEL: Így hát higgadt és megfontolt szavakba foglalva, amit az imént mondtál: te föl akarod venni a harcot a világ minden hatalmasságával? Hadat üzensz az Egyház akaratának, hadat a fejedelmek szokásainak, hadat a gyengeségnek, nembánomságnak, minden egyes ember megtévedéseinek? Ezt akarod tenni?

GIROLAMO TESTVÉR: Ezt akarom és meg is fogom tenni! Belepusztulok talán? Hát mért ne? . . . Megérdemlik az én csontjaim a kiméletet? . . . De ha célom elértem és Itália, a mi Itáliánk, nekem fogja köszönni az újra fölragyogó hitet, a szabadság uralmát és a vidámitó erényt, sajnálnátok-e engem, ha én mindjárt megkáromolva, megbecstelenítve és letiporva pusztulnék is el?

A PERJEL: Nem, akkor nem. És hol kezded meg prédikációidat? Velencében?

GIROLAMO TESTVÉR: Velencét nyűgözi a világi bölcsélet hóbortja. Bizonyára legutolsóznak fog megtérni hozzánk.

A PERJEL: Rómában?

GIROLAMO TESTVÉR: Róma az üdv pillére, most azonban elöntötte a pestis tengere. De Firenzében lehet cselekedni. Medici Lorenzo halála szabaddá teszi számomra a teret. Különben mindent megakadályozott volna, mert pogány volt. Fiának, Pieronak, tekintélye alapján megrendült. A nép is, a nagy urak is sokat szenvedtek; így legalább tudnak beszélni a méltányosságról és a jó erkölcsökről; van némi fogalmuk a függetlenségről . . . Mindenesetre gondolkodnak s ha alapján nem sokat is érnek, mégis meg lehet velük kísérteni az újítást. Azonkívül a firenzei nép szeret engem, hallgat reám és vár.

A PERJEL: Ugy menj utadra testvér és vidd áldásomat . . . Öleljetek meg mindaketten! Ti megkísérlitek azt, amiről én néha régen álmodoztam, fiatal éveimben . . . A földadat nekem nehéznek látszott. De talán ti nektek van igazatok . . . Nem tudom mért, de mélységes szomorúság borít el.

GIROLAMO TESTVÉR: Engem váltatlan reménység tüze hevit. Velem jössz, Silvestro testvér?

SILVESTRO TESTVÉR: Követlek téged életben, halálban és sohase távozom mellőled.

GIROLAMO TESTVÉR: Ugy hát jer! Nyisd ki a kaput! Végtelen a mező, mely előttünk elterül! Ez a művet jelképezi, melyre vállalkozunk. Nem látsz senkit azon a fehér uton, melyre lépni fogunk? A hold sugarai egészen megvilágítják és messzire nyúlik az, Firenze irányában.

SILVESTRO TESTVÉR: Nem, Girolamo, nem látok senkit.

GIROLAMO TESTVÉR: Én pedig világosan látom két nagy alaknak vonásait!

SILVESTRO TESTVÉR: Hol hát, testvér?

GIROLAMO TESTVÉR: Ott! Nézd csak jobban! Az egyik az Istenben való Hit és a másik a Haza! Kezüket felénk nyujtják! Előre, Silvestro testvér, előre!

Amint a perjel bezárta a kertajtót a két távozó szerzetes után, kiszögellő fal mögött két, rongyokba öltözött csavargó tűnik föl. Keblük fedetlen, hajuk kuszált és göndör, arc kifejezésük visszaszító.

AZ EGYIK: Gyáva!

A MÁSIK: Szeleburdi! Hát nem látod, hogy ketten vannak?

AZ EGYIK: És aztán?

A MÁSIK: Barátom, a mi mesterségünkben mindig legalább is kettőnek kell lennie egy ellen.

AZ EGYIK: Ugyan! A nagyobbiknak besóztam volna egy kést a hasába, a kisebbiket pedig úgy fölgurítottam volna egy ökölcsapással, mint valami kuglibábot. Most már nézhetsz a két nagyszerű gyapjuruha után! Csak ilyen gyáva alakokkal ne álljon össze az ember!

A MÁSIK: Gyerünk pár kortyra a Vöröshajuhoz. Talán az éjszaka jobb alkalmat nyujt.

Milano.

1494.

A palota egy terme. Ludovico Sforza, Milano fejedelme, nagy asztal előtt ül, melyet arany, ezüst és színes virágokkal átszőtt piros bársonytakaró borít. Ruhája: agát-gyöngyhimzéssel ékitett fekete atlasz. Övében gazdagveretű tör. Keztyűjével játszik. Körülötte ülnek: Cornazano Antonio, szer-

zöje egy hadművelésről szóló költeménynek; Achillini Giovanni, régiségkutató, költő, hellénista és zenész; Visconti Gaspardo, sonettjeiről híres költő, kit kora Petrarkával mért össze; Luini Bernardino, festő és Lionardo da Vinci.

LUDOVICO: Nos, Lionardo mester, mennyi komolyság rejlik elhatározásában, hogy ezuttal végleg visszatér hozzánk?

LIONARDO: Nem érdelek annyi szigoruságot, legkegyelmesebb uram. Fenséged jól tudja, hogy készörömet állok mindig szolgálatajára.

LUDOVICO: Ó igen, e pillanatban, nem tagadom, Kegyelmed a világ legékesebb fogadalmát teszi lábaim elé. Nemde Firenzét únjuk már, Savonarola Girolamo tüzes hitszónoklataitól csömört kaptunk s el vagyunk képedve, hogy az ilyesmi meghallgatásra talál? Erre leülünk levelet írni a jó Ludoviconak és felajánljuk neki, hogy elmegyünk hozzá és csinálunk neki annyi löveget, ágyút és hadi masinát, amennyit csak akar. Kegyelmednek mibe se kerülne hidakat építeni városomban, tervrajzokat készíteni erődítményeink számára, csatornákat furni és városainkat palotákkal, templomokkal, szobrokkal és festményekkel diszíteni . . . Afelől egy percig sem kételkedem, hogy mindezt meg tudja csinálni, de megfékezheti-e állhatatlan természetét? Hányszor, de hányszor változtatott Kegyelmed véleményt és barátokat! Ne vedd ezt szemrehányásnak, kedves Lionardo, de hitemre, ingatag vagy, mint egy kacér dáma!

LIONARDO (*fejét rázza*): Alig tarthatom magam vissza, hogy ne mosolyogjak Fenséged szeretetreméltó vádjain. Mert bizony vádak ezek, akármit is méltóztatik mondani. A baj csak az, hogy a látszat ellenem szól. És mégsem vagyok ingatag! Látja Kegyelmes uram, talán egész életemet el-

tölthettem volna Firenzében, de mikor annyi látni és tanulni való van a világon! Ha mindig csak egy helyen laktam volna, kétharmadát sem tudnám annak, amit tudok, holott így is alig juték el a századrészig annak, amit megtanulni vágnék!

CORNAZANO ANTONIO: Nem tenné helyesebben, Lionardo mester, ha életét egy foglalkozásnak szentelné, holott oly sok és különböző mesterséget űz? Kegyelmed csodálatraméltó a festésben, miért keresi hát másutt a dicsőséget?

LIONARDO: Kegyelmed is ép úgy beszél, mint Bernardino.

LUINI BERNARDINO: Ó mester, ha csak legalább arra tökélné el magát, hogy megkezdett képeit befejezze! Mily boldogság, mennyi okulás volna az rám, tanítványára nézve!

LIONARDO: Lehetséges, de semmiképen sem tudnék föl hagyni a geometriával, sem pedig a számok tudományával.

VISCONTI GASPARDO: Sokkal üdvösebb volna, ha költeményei és elbűvölő zeneművei számát gyarapítaná! És ne feledje el kiváltképen a lantot, mely Kegyelmednek saját találmánya!

LIONARDO: Lesz gondom a tökéletesítésére. A zene még gyermekkorát éli és sok ezer a teendő ezen a téren. De most nem erről van szó.

ACHILLINI: Talán a fénytanról szóló értekezéséről?

LIONARDO: Erről sem.

LUINI BERNARDINO: Akkor bizonyosan az anatómiáról. Ennek legalább a festészet is hasznát látandja.

LIONARDO: Az emberi testrészek tudományával szívesen foglalkozom. De most amiatt kesergek, hogy Firenzében visszavetették a pisai csatornáról készített tervemet, holott ennek kivitele megmér-

hetetlen előnyökkel járt volna. Azért jöttem tehát most ide, hogy ha már ez a tervem meggyesult, legalább Fenségedet birjam arra, hogy véget veszen a féktelen árvizeknek, melyektől a Chiavenna és Val Tellina völgyének lakói oly sokat kénytelenek szenvedni. A terveket magammal hoztam.

LUDOVICO: Egy olyan embernek, mint Kegyelmed, Lionardo mester, minden szabadságot meg kell adni, hogy kedve szerint alkothasson. Hiszen tudvalemű, hogy fáradozásai csak csodálatos eredményekhez vezetnek. De sajnos előre tudom: újabb szeszélye támad és megint a faképnél hagy engem. Kegyelmedet hívják és csodálják az összes fejedelmek. A dicső Lorenzonak hő vágya volt a mi Lionardo mesterünket ama kitűnő férfiak közé fölvenni, kik őt állandóan környezték. Az igaz ő meghalt, így hát egy versenytárrsal kevesebb lenne, de ott van Soderini zászlós nagyur, ki csak nagy szivfájdalommal ereszté el Kegyelmedet s a bőkezű Galeazzo Bentivoglio, ki a legkáprázatosabb ajánlatokat teszi, hogy Kegyelmedet Bolognába édesgesse. És végül azt is jól tudom, hogy nemes Valentinois ur Kegyelmedet főtervezőjének és építőmesterének nevezte ki. Félek, hogy ennyi csábításnak nehéz lesz ellenállni.

LIONARDO: Amíg Fenséged kegyeiben megtart, addig biztosan hiszem, ellen tudok állni, mert hiszen hol találnék egész Itáliában fejedelmet, aki úgy ismerné a művészetek minden csinját-binját, mint Te Kegyelmes Ur. Csodálatraméltó költő vagy magad is és így a költők szelleme Téled nem idegen. Jó a közeledben élni, mert lehet Veled tanulságos szavakat váltani és gazdag elméd ajándékait élvezni, miket én többre tartok a dusszagdagok erszényének aranyos kegyénél. Kegyelmességed számíthat rá, hogy addig maradok itt, amíg csak el nem űz innen.

LUDOVICO: Ó barátaim, az élet valóban derült és gyönyörűsége lenne, ha mint a Paradicsom folyó vize, a tudomány és művészetek buja partvidékei között folyna tova szemünk előtt! De ti jól tudjátok, hogy a valóság mily távol esik a nemes elképzeléstől és hogy mi mindent kell elsz szenvedniök ama boldogtalanoknak, kiket az ég a népek kormányzására rendelt ki. Valóban, nem ismerem a tiszta örömet, csak a röpke pillanatokban, mikor veletek egyedül lehetek.

LIONARDO: Nagy csapás az, hogy Fenséged csak ideiglenes kormányzója az államnak, ahelyett hogy örökös hercege lenne. Soha inkább nem volt szükség egész férfiura a kormányrúdnál, mint a mai időkben . . . És elmondhatjuk-e ezt Galeazzo urról, kit gyöngé egészsége és korlátolt szelleme valóságos gyermekké teszen? Bocsásson meg Fenséged őszinteségemért, de én csak ismétlem színe előtt azt, amit háta mögött egész Milano és Itália fennen hangoztat.

VISCONTI GASPARDO: Ez a szinigazság. Mily elszomorító dolog, hogy most ily kiváló fejedelem tartja kezében a gyepelöt és nemsokára kénytelen lesz gyöngé és tapasztalatlan kezekre bízni!

LUDOVICO: Szavaitok mélyen lehangolnak, barátaim. Szeretem Galeazzo öcsémet, szeretem feleségét, Izabella hercegnőt és mindent megteszek, hogy érdeküket szolgáljam. De be kell ismernem, hogy gyámfiam nincs épen a legértékesebb anyagból gyurva. Bár Isten elhárítaná a szerencsétlenségeket, amelyeket e szegény fiatalember gyarló képességei házunkra hozhatnak!

CORNAZANO ANTONIO: Sokáig szolgáltam Vitéz és Nemes Bartolommeo Colleoni urat és nem egy álladalmat láttam megalakulni és szétesni. Ha nem csalatkozom az idők jeleiben, hercegségünknek

soha inkább nem volt erős kézre és rendithetetlen szivre szüksége, mint most.

LUDOVICO: Látása nem csal, kedves Antonio uram. A tapasztalt harcos és ügyes közbenjáró ép úgy megnyilatkozik beszédében, mint a képzett, sokat tanult ember. Veletek, barátaim, szabadon beszélhetek a nagy érdekekről, amelyek elmémet szüntelenül foglalkoztatják. Nem volna helyén való közöttünk a titkolódzás.

LIONARDO: Fenséged olyan nagy titokról készül itt előttünk lefejtteni a fátyolt, mely egy-magában jobban érdekel, mint a többi együttvéve. Egy nemes és merész szárnyalású lélek oldja meg itt zárait és mi látni fogjuk a legbelsőbb rugókat, melyek őt a birodalom végzetének irányításában vezetik.

LUDOVICO: Ugy hallgass meg, Bölcselő, ki az emberi lélek hullámozásait oly éberrel figyeled és nézz meg, mint festő is, ha látni akarod az elhatározottság emberi képmását. — Jól tudjátok, hogy VI. Sándor idestova már hét éve hordja fején a pápai koronát. Egy Borgia Roderigo ül már két év óta a pápai trónuson! Lehorgasztjátok fejeteket és arcotokra kiül a gond? Megértem ezt. És mégis én mondom nektek, ki ismerem a Pápát, ismerem őt szive fenekéig: ő bölcs, okos és mélyjárású elmével megáldott férfit. Ékesszólása adott alkalommal ép oly fölülmulthatatlan, mint művészete a lelkek meghódításában és kezessé tételében. Ami pedig szívós állhatatosságát illeti, ebben meg épen istenhez hasonló. És ez az ellenfélnél oly veszedelmes erény biztosítja számára majd minden összemérkezésben a sikert. Így fest az ember, kivel az egész világnak számot kell vetnie. És mi mindnyájan jól tudjuk, hogy mennyire csak az uralom után veti magát, amelynek elérésében hitet

és törvényt ép oly könnyen felad, mint vallást, lelkiismeretet vagy könyörületet. Nincs előtte szent, csak a Borgia-családnak érdeke, melyet most gyermekei képviselnek. Csodálatos egy ember! Idáig minden törekvését siker koronázta, ámbár mindenki ismeri őt. Azért a szent kollégium komoly politikusai látván a veszélyt, melyben forognak, az egyetlen mentőeszközhöz nyultak és elmenekültek. Rovera Giuliano Ostiában, püspöki székvárosában él és erődítményekkel meg katonákkal veszi körül magát; Colonna Giovanni csak Siciliában érzi magát biztonságban; Medici Giovanni Firenzébe vonult vissza. Én magam is, őszintén szólva, ép úgy félek ettől az embertől, mint a biborosok. Nem titok előttem, hogy fia, Valentino is ur, vesztünkre tör és Milanót meg akarja kaparintani. Tudom azt is, hogy ezek az emberek ellenségeimmel, az aragoniaiakkal, szövetségre léptek. De ez még nem elég. Medici Piero érdekükben izgatja ellenem firenzei hiveit és hogy Venezia kész darabokra tépni engem, ha gyöngének mutatkozom, afelől egy pillanatig sem kételkedem. Ilyen körülmények közt első teendőm volt kipuhatolni, hogy legfélelmetesebb ellenségeimet hol találom? Nincs kétség abban, hogy ezek az aragoniaiak és a firenzeiek. Készek bármelyik pillanatban rám fegyveres erővel támadni. Én tehát ezeket tartottam elsősorban szemmel, s míg ezt tettem, rájöttem, életemben nem először, arra az igazságra, hogy a legkiélezettebb helyzetben is, ha az ember a dolog mélyére tekint, mindig talál módot arra, hogy gyógyaszt vonjon ki még a legveszedelmesebb méregből is. Megállapítottam, hogy VI. Sándor Nápolyi Ferdinánddal és a Mediciekkal épen olyan rossz lábon áll, mint én. Elküldtem tehát öcsémet, Sforza Ascanio biborost, Egyházunk fejéhez és szövetséget kötöttünk. Ugyanekkor a velenceiek-

hez is közeledtem, kik szintén nem a legbarátosabb viszonyban vannak az aragoniai házzal és ily módon sikerült a firenzeiek részéről fenyegető veszedelmet Velencével s az aragoniaiak harcikedvét a Pápával ellensúlyoznom. Alapjában véve természetesen ez az építmény csak olyan, mint a kártyavár, bármikor összeomolhat vagy éppen tüzet foghat. Szövetségeseimtől ép úgy kell óvakodnom, mint ellenségeimtől s ezért láttam jónak Franciaország királyához fordulni. VIII. Károlyt nem volt nehéz meggyőzőnöm arról, hogy Nápoly, az Anjouk öröksége, őt illeti. Ő ezt a követelését megtoldotta még azzal, hogy Sándort ki akarja ütni a pápai székből és méltatlannak nyilvánítani a tiara viselésére. Nekem csak jó, mert így remélni lehet, hogy egyelőre nem fognak egymással szövetségre lépni. VIII. Károly átkelt az Alpokon és Firenze felé közeledik. Később majd meglátjuk, hogy miként lehet visszaküldeni. Egyelőre a helyzet így áll és nagyon szeretném véleményteket hallani afelől, hogy vajjon képesnek tartjátok-e az én szegény Galeazzo öcsémet arra, hogy ezeket az oly finom és annyira nélkülözhetetlen számításokat megértse és fölhasználni tudja?

LIONARDO: Kétségtelenül, nem. De mily káprázatos és mély megnyilatkozása a te szellemed Isten legszentebb szellemének, Fenséges ur!

GASPARDO VISCONTI: Ludovico Urunk annyira a koronára termett, hogy ez a legmagasabb uralkodói jelvény magától fog eljönni hozzá, hogy fejére szálljon.

Egy szolgálattevő nemes belép.

A NEMES: Vágtatva jövök Rómából, Kegyelmes Uram. Parancsom úgy szól, sehol egy percig se vesztegeljek. Itt az irat, melyet főtisztelendő uram, Ascanio biboros, parancsára át kell adnom.

LUDOVICO: Add ide. Lássuk, mit ir öcsém.

Ablakhoz megy, elolvassa a levelet és mosolyogva jön vissza.

Minthogy annyira szeretsz okulni, kedves Lionardom, jer, hallgasd meg: Szövetségesem, a Szent Atya, kibékült az aragoniaiakkal. Tizenhárom éves fia, Borgia Goffredo megkapta a kezét donna Sancia-nak, az aragói Ur tizenhét éves lányának. Sándor bizonyára nagyon meg van elégedve. Van is oka rá.

LIONARDO: Ez azonban megzavarja, Kegyelmes Ur, számításait.

LUDOVICO: Semmiképen. En már meghuztam előre a lépésemet, amellyel a pápa játékára felelek. Mondom neked, a franciák Firenze előtt vannak. Mi most mindnyájan lóra ülünk és Chiariba a király elé lovagolunk. Egy percre elhagylak titeket, hogy siettessem asszonyomat, Beatricét s a szép hölgyeket, kiket magunkkal viszünk. A franciák szeretik az eféle találkozásokat s a belőlük kifolyó ártatlan játékokat. Menjetek, Urak, öltsetek föl legszebb ruháitokat s válasszátok ki lovaim közül a legpompásabbakat. Be foglak mutatni titeket VIII. Károlynak.

ACHILLINI: Mily nagy kitüntetés lesz ez nekünk!

Firenze.

Buonarotti Luigi kis házának udvara. Az egyik szögletben deszkatető, mely alatt Michelangelo dolgozik hét méter magas Herkules-szobron. Fölfordított teknőn, keresztbefont karokkal, gondterhelt arccal, ül apja, Luigi.

LUIGI: Huszonkét éves vagy. Azt hiszem, ebben a korban már férfihoz illően viselkedhetnél. De

te nem vagy egyéb s nem is leszel soha más, mint haszontalan fickó.

MICHELANGELO: Annyit dolgozom, amennyit csak elbirok. Igazán nem érdelek szemrehányást.

LUIGI: Amit előre láttam, bekövetkezett. A dicső Lorenzo halála óta nem keresel egy fityinget se... Na még csak ez kellett! Most már sirni kezdesz?

MICHELANGELO (*szemét törölve*): Nem tudok jóltevőmre gondolni anélkül, hogy szívem el ne szorulna.

LUIGI: Ha nem csavarta volna el ez az ember fejedet, jobban hallgattál volna rám. Akkor más-ként ment volna minden! Ahelyett, hogy beálltál volna ezek közé a semmittevő művészek közé kőfaragó mesterséggel és bepiszkitottad volna tisztas családi nevünket, lett volna belőled selyemkereskedő. Biztosítlak, hogy nem lettél volna egész nap csupa gipsz és sár.

MICHELANGELO: Midőn megboldogult uram kegyeskedett engem Granacci Francesco-val együtt san-marcói kertjének szobrászműhelyébe fölvenni, öt aranyat utalványozott ki számomra havonként és azonkívül minden munkámat bőkezűen megfizette. És apám is nem az ő jóvoltából jutott vámhivatali állásához, miből családunk él?

LUIGI: A sok jó között miért feledkezel meg Torrigiani barátodról, aki csak azért, mert ügyesebben dolgoztál, alaposan a képedre mászott? Ez az a nagyszerű haszon, amivel rád nézve dicső Lorenzód barátsága járt. Igazán csak sajnálni tudlak!

MICHELANGELO: Jól-rosszul, vagyok, ami vagyok. Talán csak nincs szándékában ma elküldeni inasnak egy selyemszövőhöz?

LUIGI: Pedig az lenne a legjobb, mert az világos, hogy a Mediciek nem rendelnek többé nálad sem képeket, sem szobrokat. Piero ur nem olyan ember, mint elődje volt. És akkor mi lesz veled?

MICHELANGELO: Piero ur igen szives hozzám. Tegnap este is kikérte véleményemet egy régi karneolról, amelyet megvételre ajánlanak neki.

LUIGI: Sőt még egy hősobrot is csináltatott veled. Mondhatom, nagyon tisztos foglalkozás! Ez az ember bohócot csinál belőled! Légy nyugodt, hogy ki fog szolgáltatni az ő kép-pingálói rosszakarátának az első nap, mikor eszébe jut. De hát te választottad őket élettársakul! Aztán azt is megmondom egyúttal, hogy egyáltalában nem tesz a nagy barátságod ezzel a Granacci Francescival. Ilyen naplopó fráterrel. Ennél is jobban bánt azonban, hogy a fiatal Machiavelli Niccoloval érintkezel. Nem mondom, a fiú jó családból származik, de az erkölcsé ellen sok kifogást emelnek az emberek. Micsoda dolog az, hogy elveszi ezt a Mariettát akkor, amikor csak arra lett volna szabad gondolnia, hogy valami életpályára készüljön. De egyébre neki sincs gondja, mint a régi rómaiakra. Ettől pedig hamar fölkapik az álla és biztosan majd tőled fog kölcsönöket kérni, ha már eddig meg nem tette. Mondd, adtál kölcsön ennek az embernek?

MICHELANGELO: Apám tudja, hogy minden kérésemet magának adom.

LUIGI: Honnan süssöm ki, hogy mennyit dugsz el? De hagyjuk a kényes kérdést. Machiavelli nem tetszik nekem. Azt hiszem, hogy összeesküvést forral Piero uralma ellen. Ne gondold, hogy sokat törődöm a Mediciekkel. Annyi szent, hogy sokáig úgy se maradnak a hatalmon. Mindenki

utálja őket. A tiszteletreméltó Girolamo testvér is a népkormány mellett van. Isten óvjon, hogy gáncsot vessek Girolamo testvér szándékainak. De nem szeretem, ha ilyen tökéletlen alak, mint Machiavelli, közügyekbe üti az orrát. Valld be, min töritek a fejeteket? Miről beszélgettek? Még valami ostobaságba visz majd bele. Meséld csak el, mit forraltok, mikor együtt mentek sétálni?

Michelangelo mintázó szerszámaint a zsámolyra rakja s fejét kezébe támasztva, padra ül.

Mi bajod már megint? Beteg vagy?

MICHELANGELO: Nagyon fáj a fejem.

LUIGI: A tétlenség okozza. Ha valami hasznos dologgal foglalkoznál, mindjárt jobban éreznéd magadat.

Belép Machiavelli Niccolo.

MACHIAVELLI: Legalázatosabb szolgája, Luigi ur. Jónapot, Michelangelo.

LUIGI: Sietős dolgom van, Uram, távoznom kell. Ne felejtse el, Michelangelo, hogy munkád nem tűr halasztást és hogy csevegni nincs sok időd. Isten megáldjon, Niccolo Uram.

Távozik.

MACHIAVELLI: Ó barátom, lelkem örömmámorban úszik. Halld sietve a hirt. A franciák néhány nap alatt itt lesznek.

MICHELANGELO: Mint barát vagy mint ellenség jönnek?

MACHIAVELLI: Nem tudni még. Most tárgyalnak erről. Ha a békés megegyezés nem sikerül, ellenállunk bátor férfihoz illően és megvédjük a hazát. De hallgasd a többit! Medici Piero ostobaságot ostobaságra halmoz. Girolamo testvér is belátta s a néppárthoz csatlakozott. Ily módon a franciák

megérkezése bukását jelenti a dölyfös Medicieknek, kiknek gögje megölte szabadságunkat.

MICHELANGELO: Engem az apa örök hálára kötelezett, így hát fiait nem tekinthetem ellenségeimnek.

MACHIAVELLI: Jó szived van, de ne feledd el, hogy a haza érdeke mindenk fölött áll. Minden forrongásban van; a fölhevített viz már-már kibuggyan. Az indulat az egész népet forradalmi lendületbe ragadja. Ó édes Michelangelóm, mily gyönyörű pillanat ez! Látni fogom a szabadságot, látni fogom végre az észszerű rendet s egy bölcs kormányt, mindezt nem csupán régi könyvek holt lapjain és az álmodozások léha világában, hanem valóságában is. Mindenki velünk van, aki csak méltó a férfi névre, Soderini, Valori, Vespuccio, Ficino Marsilio, a tudósok, a művészek, egyszóval mindenki, aki fennen gondolkodik és embertársai javát akarja.

MICHELANGELO: Nem vagyok veletek. Nem akarok tudni rólatok. A Mediciek pártfogoltja vagyok és nem szeretem, hogy Girolamo testvér magát politikai ügyekbe ártja ahelyett, hogy, mint idáig tette, az erényről szónokolna.

MACHIAVELLI: Csak a köz érdeke vezeti. Ha az ember cselekedhet, kötelessége cselekedni. Csak a tett méltó a férfihez.

MICHELANGELO: Kisérj szobámba. Átöltözködöm és csomagolok.

MACHIAVELLI: Csak nem készülsz elmenni valahová?

MICHELANGELO: De igen. Bolognába megyek Galeazzo Bentivoglio urhoz. Ha ott nem érzem jól magamat, tovább megyek Veneziába. Mit csináljak itt e zavargások közepette? Dolgozni nem tudok s egyéb okom is van. Nem tudom tovább el-

viselni . . . Egyszóval, jöjj! Elkisérsz majd a város kapujáig.

MACHIAVELLI: Előbb bebizonyítom, hogy nincs igazad. Hallgass meg.

MICHELANGELO: Beszélhetsz, amit akarsz. Elhatározásom szilárd.

A házba megy.

Piacenza.

Palota, melyet VIII. Károly főhadiszállásu használ. Váróterem. Két francia kapitány.

ELSŐ KAPITÁNY: Na nézd csak, te vagy az, bajtárs? Jer karjaimba!

MÁSODIK KAPITÁNY: Szivesen. Micsoda pompás színed van. Istenemre, arcocskád majd hogy ki nem csattan.

ELSŐ KAPITÁNY: Hát fiam, errefelé jól élünk. De te honnan kerülsz elő?

MÁSODIK KAPITÁNY: Egyenesen Lyonból. Huszonöt teljesen fölszerelt lándzsást hozok nektek. Sok pénzembe került összetoboroznom őket. De aztán szemenszedett legény mindahány!

ELSŐ KAPITÁNY: Ne aggódj öreg, lesz elég alkalom behozni költségeidet. Minden elsőrangúan megy!

MÁSODIK KAPITÁNY: Noshát mesélj valamit kalandjaitokról.

ELSŐ KAPITÁNY: Nem hallod? Fényesen megy minden! Torinóban tárt karokkal fogadtak bennünket. Egyik multság a másikat érte. A végén bátrak voltunk Bianca hercegnő ő kegyelmességének gyémántjait és drágaköveit — kölcsönkérni. Kissé

VIII. KÁROLY FRANCIA KIRÁLY

savanyu arcot vágott az ügghöz, mi ellenben mindent elzálogosítottunk.

MÁSODIK KAPITÁNY: Kutyafáját, a dolog egészen mulatságos.

ELSŐ KAPITÁNY: Tizenkétezer jó aranyat nyertünk az üzleten. Casaleban Montferrat örgrófné rendezett nagy ünnepséget számunkra. Az ostoba hölgyike felrakta szintén ékszereit. Megismételtük a torinói fogást s a grófnő hattyunyakát immár gyöngyei nem terhelik.

MÁSODIK KAPITÁNY: Hisz akkor itt valóságos paradicsomba, az ígéret földjére kerültem!

ELSŐ KAPITÁNY: Hitemre, úgy áll a dolog. Különb-
ben Genovában igen jó helyzetben vagyunk. A milánói csapatok kezünkre játszanak. A svájciak, mi türés-tagadás, kifosztották ugyan Rapallo városát és egy kissé tullóttek a célon. Jobb lett volna, ha mérsékeltebben fosztogatnak és nem ölnek annyit, de végeredményében a hatás nem volt rossz. D'Aubigny ur jelenti Romagnából, hogy a nápolyiak félelmükben megfutamodtak előle. Mikor Astiba érkeztünk, Galeazzo herceg nagybátyja feleségével, a szép Beatricével, elénk jött és megsughatom neked, hogy a királynak egy pár gyönyörű milánói asszonyt mutatott be, akik, szavamra, nagyszerű élvekben részesítettek bennünket.

MÁSODIK KAPITÁNY: A nyálam kicsordul! Miért nem jöttem előbb!

ELSŐ KAPITÁNY: Légy nyugodt, nem leszel hiján az alkalmaknak. De csend! Jön a király!

Belép VIII. Károly. Kicsiny, gyenge testalkatu ember, de arcán királyi fölség honol. Arca megviselt, sápadt a betegségtől, melyen Astiban néhány nap előtt ment keresztül s melybe szinte belehalt. Kiséretében számos tiszt, De Commines Philippe

ur, Argenton birtokosa, De Bonneval és De Châtillon nemes urak, a király főkegyeltjei és a paviai Teodoro orvos.

A KIRÁLY: Azt mondod, Teodoro, hogy Galeazzo az imént mult ki és hogy hirtelen halálának nem egészen világos az oka.

TEODORO: Attól félek, Felség, hogy nagyon is az. Méreg van a dologban.

A KIRÁLY: Moro Ludovico merészsége nem ismer határt. És mit csinált Izabella hercegnővel, meg unokaöccse gyerekeivel?

TEODORO: Sötét és nem épen egészséges levegőjü kamrában tartózkodnak.

A KIRÁLY: Helyzetük igazán elszomorító. De mit tegyek? Egyéb dolgaim vannak. Ludovico kész lenne még engemet is megmérgezni barátsága ellenére, melyet oly ügyesen szinlel. D'Urfé ur levelében óva int tőle. Nem is tudom, miért időzöm Itáliában. Többen tanácsolják, hogy térjek országomba vissza s talán ez lenne a leghelyesebb. Itt mindenütt csak árulókat és hitszegőket talál az ember.

DE BONNEVAL: Ám itt vannak a Mediciek s főleg Giovanni biboros, kik kérve-kérnek, hogy ne hagyjuk el ügyüket.

DE COMMINES PHILIPPE: Az csak természetes, hogy ezek az urak egyáltalán nem törődnek azzal, ha a királyt valami gonosz helyzetbe sodorják. Nekik nincs egyébre gondjuk, mint visszatérni városaikba és boszut állni ellenségeiken.

CHATILLON: Nincs undorítóbb valami, mint ez a firenzei népség. A birkák engedik, hogy egy csuhás, egy féleszü, ez a Girolamo vezesse őket. Fejedelmük meg gyáva, együgyü legény, aki csak akkor nyitja ki száját, ha Capponinak mel-

tóztatik levenni róla kezét. Capponi Gino s az uralkodóház egyéb ellenségei parancsolnak s a megrémült fejedelem csak remegni tud előttük. Mondhatom, már nevének hallatára is, köpni van kedvem. (*Nevetés.*) Ez az ember képtelen értékelni a sok jótéteményt, amivel Felséged háza elhalmozta őt.

A KIRÁLY: Mondták nekem, hogy ősöm, Nagy Károly s a tizenkét *pair* építette Firenzét. Igaz ez?

DE COMMINES PHILIPPE: Ha nem is épen építették, de legalább is ők emelték ki a romokból.

A KIRÁLY: Ez esetben a firenzeiek alattvalóim. Lovagi esküm kötelez, hogy a lázadókat megbüntessem és meg is fogom tenni a legnagyobb szigorúsággal.

DE COMMINES PHILIPPE: Jobb lenne a népet magunkhoz édesgetni, mint elidegeníteni. Mint-hogy Felséged elhatározta, hogy Toscánán át Nápolyba megy, tanácsos lesz hátunk mögött az utat szabadon hagyni.

DE BONNEVAL: Furcsa dolog, hogy Argenton ura mindig a vereségre gondol.

A KIRÁLY: Igaz. Kegyelmednek ép oly kevésbé bátor a szive, mint volt boldogult uramatyámé.

DE COMMINES PHILIPPE: Bölcsen és előrelátón uralkodott.

CHATILLON URA (*emelt hangon*): A király Itáliába nem bölcselkedni jött, hanem hősiességét akarja bemutatni a világnak és bámulatba ejteni bátor haditetteivel.

A KIRÁLY: Csak a dicső Gawein, Lancelot és montaubani Renaud példáját akarom követni, kik oly kiváló tetteket vittek véghez. Remélem, hogy Isten segítségével nyomukba léphetek.

CHATILLON URA: Ez aztán a beszéd! Mit ér a

jámbor lovagiasság s a győző félelmetes hire, ha a sok latolgatás, megfontolás, szóval róka-mód miatt tette nem kerül a sor. Csapjunk rá, a teremtésit, széles kardvágással és mélyreható döffentővassal s akkor átvágunk mindenem keresztül. Fejekem és gyomrokon áttaposva, föl a győzelemre! Enélkül igazán nem lett volna értelme ilyen messzire jönni.

DE BONNEVAL: Ütlegek, harcok, szerelmek, ünneplések és diadalmenetek! Nekem ez kell, különben visszafordulok.

A KIRÁLY (*mosolyogva*): Igazuk van. Én is így gondolkodom. Menj aludni, édes öreg Philippem, a te szived már kialudt.

Róma.

VI. Sándor pápa fogadóterme. A pápa, Bosardi Giorgio és Burchard, a szertartásmester.

A PÁPA: Burchard mester, időzz egy kissé az ajtó mögött és vigyázz, hogy senki se zavarjon. Beszédem van e fiuval.

BURCHARD: Igen, Szent Atyám.

(Az ajtó mögé megy.)

A PÁPA: Giorgio barátom, mindketten jól tudjuk, hogy milyen nagy csacsi vagy, de ezuttal szedd össze figyelmedet és iparkodj megérteni. Még ma haladéktalanul Konstantinápolyba mégy.

GIORGIO: Igen, Szent Atyám.

A PÁPA: Figyelmezz jól. Csak magával a nagyvezérrel beszélsz, de titokban, a legnagyobb titokban . . . Megértetted?

GIORGIO: Igen, Szent Atya. Azt hiszem, sikerül fölfognom Szentségednek szándékát. Csak a leg-

VI. SÁNDOR PÁPA

OSAK

teljesebb titokban és a legnagyobb óvatossággal fogom mondanivalómat fölfejtteni a nagyvezér előtt.

A PÁPA: Egészen nyíltan csak magával Bajazet szultánnal beszélsz.

GIORGIO: Ez volt az én gondolatom is.

A PÁPA: Ne játszd a bölcset. Elméd értékével tisztában vagyok. De néha jobb az ostobákhoz folyamodni, mert a szellemes emberek megbízhatatlanok.

GIORGIO: Ugy van, Szentséges Atya.

A PÁPA: Megmondod a nagyvezérnek, ha nem tudsz mindjárt a szultánnal beszélni, hogy legőszintébb üdvözetemet küldöm neki apostoli áldásommal.

GIORGIO: Igen, Szent Atya.

A PÁPA: Hozzá teszed, hogy egyetlen egy nap, egyetlenegy percre sem felejttem el irántam való jóindulatát és azt megtetézve szolgáltatam vissza. Átadod neki azonkívül nevemben Giambellini szép Madonnáját, melyet urának velencei követe által tőlem kéretett.

GIORGIO: Nem fogom elmulasztani, Szent Atyám. A Madonna már Ostiában veszteglő gályám fedélzetén van. Minden igyekezettel azon leszek, hogy meggyőzzem a szultánt és miniszterét arról a nagy barátságról, mellyel Szentséged irántuk viseltetik.

A PÁPA: Azután rátérsz a földologra. Elsősorban megemlited, hogy mily nagy mértékben és mennyire teljes joggal ütköztem meg azon, hogy nem kaptam meg két esedékes negyedét annak a negyvenezer aranyat kitévő járadéknak, melyet 1489-ben engedélyezett a porta VIII. Ince pápának. Nem mulasztod el nyomatékosan kiemelni, hogy azt épen úgy megérdemlem, mint elődöm, mert

a szultán testvérét, Zizimi herceget, nem kevésbbé éber szemmel őrzöm és kezemből ki nem bocsátom.

GIORGIO: Szentséges Uram, nyugodt lehet. Gondoskodni fogok róla, hogy az évi díj fizetését újra megkezdjék.

A PÁPA: Ha ezt elintézted, szóba hozod a francia király féktelen becsvágyát. Kifejted, hogy a nápolyi királyság elfoglalásával csak azt célozza, hogy Konstantinápolyt megtámadhassa és a bizánci császárok koronáját fejére tegye. Még Firenzében sincs és előbb hozzám készül az aragoniaiak leverésére, de már fennen hirdeti szándékát, mellyel az ottomán trón szilárdsága ellen tör. Tervét közölte már velem ép úgy, mint a velenceiekkel és a milánói herceggel. Ez hát többé már nem titok. De van valami, amit csak nekem árult el és sietek ezt Bajazet tudomására hozni. Eltökélt szándéka ugyanis tőlem Zizimi herceget elszöktetni, hogy őt saját céljaira fölhasználja és a maga idejében s helyén a szultánnal szembe állítsa. Ez utóbbinak félnie kell ily gondolattól. Te föltárod előtte ennek súlyos következményeit. Ami engem illet, nem hajlok meg VIII. Károly kívánsága előtt és nem adom ki Zizimit mindaddig, amíg csak ellen tudok állani. És ha végül is ki kell őt szolgáltatnom, engedve az erőszaknak, a szultán nyugodt lehet, hogy foglyomat oly állapotban eresztem el, hogy nem lesz miatta aggodalma. Megigérheted nevemben. De csak természetes, hogy Bajazetnek ily szolgálatot meg kell érdemelnie. Ezeket a bizalmas közléseket oly módon adod elő, hogy az én személyemet gáncs ne érhesse.

GIORGIO: Nem nehéz a dolgok kapcsolatát és jelentőségét úgy éreztetni, hogy az ember egy világos szót sem ejt ki.

A PÁPA: A szolgálat, melyet szövetségesemtől kérek, nem kevesebb, mint hogy segítsen kiűzni a barbárokat Itáliából. E célból jó lenne, ha akár Romagnában, akár Apuliában erős török sereg állna rendelkezésemre, hogy a franciákat leverjem. Ez a szultánnak ép oly hasznos lenne, mint nekem. Ennyi a megbízatásod. Jól megértetted?

GIORGIO: Igen, Szentséges Uram. Negyvenezer arany évjáradék, egy török hadsereg Itáliában.

A PÁPA: Nos hát, siess! Küldj hamarosan jó híreket . . . Burchard! hej! Burchard!

BURCHARD: Szent Atyám?

A PÁPA: Vezesd e derék embert a titkos kancelláriába, állítsd ki megbízó levelét és add át neki külön iratomat a szultánhoz. Ó hogyha sikerülne föltartóztatni a francia zsiványokat, mielőtt Rómába jönnek!

Belép egy kamarás.

A KAMARÁS: Szent Atyám, a milánói herceg követe várakozik kint.

A PÁPA: Mi az? Vagy úgy, a kicsi, az ő bizalmasa van itt? . . . Lépj be, barátocskám. Hogy érzi magát urad, Ludovico herceg? Unokaöccse, mint hallom, hirtelen támadt betegségben kezei közt halt meg. Az említett Galeazzonak kis fiacskája hasonlóképen?

A KÖVET: Igen, Szent Atyám.

A PÁPA: Uradnak hajlama van ilyen balesetekhez. Különben mit izen?

A KÖVET: Azt üzeni, hogy Szentséged a Girolamo testvér ügyében adott szavát nem tartja meg. Kiméli ezt a rajongót, kinek hitszónoklatai még egyre tartanak. Attól eltekintve, hogy a fizenzeiek kezesebbek lennének és készörömost cserben hagynák a franciákat, ha ez a barát nem csavarná

el fejüket, Észak-Itáliában az általános fölfordulás vészes jelei mutatkoznak. A fejedelmek szerfölött elégedetlenek. A papság méginkább, mert vagyonát látja veszélyeztetve. Savonarola mindent a szegényeknek akar adni az egyházi birtoktól kezdve a szent edényekig.

A PÁPA: Urad nyugtalansága a Szentegyház miatt némileg mulattat engem. Addig nem vagyok hajlandó Savonarola dolgaival foglalkozni, míg súlyosabb terhek nehezednek vállamra. Furcsa, miért nem szakított mindezeig a franciákkal maga Ludovico herceg, holott erre ígérete kötelezi? Tán gúnyolódik velem? A velenceiek, ha idáig még nem is cselekedtek, legalább készülődnek és hajlandók voltak biztosítékokat adni nekünk. Azt hiszitek, hogy a nápolyiak és én arra teremttünk, hogy örökkéig Uratok szeszélyére várakozzunk? Nincs senki más, csak Ludovico és a firenzeiek, akik nem akarják elhatározni magukat. Mikor lesz már egyszer ennek vége?

A KÖVET: Szentséged ismeri a mondást: adsza, nesze! Lépjen föl Szentséged őszintén Savonarola ellen s mi azonosítjuk érdekeit a magunkéval. Uramnak ez üzenete.

A PÁPA: Beszélj meg a dolgot Don Cesaréval. Majd meglátjuk, mit lehet tenni.

Firenze környékén.

Hegybe vájt út a francia tábor közelében. Lángokban álló parasztház. Tulajdonosa a földön fekszik és sir. Kövön ül két ijász, De Bonneau Jean, Ter ride századából és Lamy Jacques. Egyszerű lakomájukat, kenyeret és hagymát, kezükből fogyasztják és közbe-közbe bort kortyolnak kula csukból.

LAMY JACQUES (*a paraszthoz*): Hány éves volt az asszony?

A PARASZT (*sírva*): Lehetett vagy huszonkettő.

DE BONNEAU JEAN: Csinos volt? ... Ugyan ne bőgj már, mint a borjú! Istenem, hát megölték. Mit lehet tenni?

A PARASZT (*kezét tördelve*): Ó Istenem, Istenem! A feleségem!

LAMY JACQUES: Látod, mi gascogneiak kemény legények vagyunk. Egyél egy falatot ... Nesze!

A PARASZT: Nem! ... Nem! ... Jóságos Isten!

DE BONNEAU JEAN: Értsd meg, öregem, a dolgon nem lehet már segíteni. Ez a háború! A katonáknak is kell szórakozni.

A PARASZT: Szegény feleségem! ... Aldott jó feleségem! ...

LAMY JACQUES: Inkább oltsd ki a tüzet vacokodban ... Mindened odaég!

A PARASZT: Bánom is én!

DE BONNEAU JEAN: Állat ez! Gyerünk! Vigasztalódjál öreg, isten megáldjon! Jösz, Jacques?

LAMY JACQUES (*a paraszthoz*): Nesze pajtás, itt hagyom a kenyér maradékát és két hagymát ... Ha megjön az étvágyad, edd meg! Szavamra, ilyen állatot még életemben nem láttam.

A paraszt zokog, a katonák távoznak, tele torokkal énekelve:

Egy helyett ép' három a király,
Châtillon, Bourdillon, Bonneval.

Firenze.

A Medici palota előtt. A tért nagy tömeg lepi el. Állandó izgalom, kiáltások, átkozódások, a tömeg föl-fölharsogó üvöltése. A palota kapujánál francia és svájci ijászok, vadászok és lándzsások csapatai vannak fölállítva. Két lovasszázad teljes hadi felszerelésben vonult ki. A téren át ágyukat vontatnak fel és a tömeggel szembe állítják. Sok sisakos kapitány és más francia tiszt az ablakokban.

EGY RAKODÓ MUNKÁS (öklével megfenyegetve a franciákat): Galád betörők!

EGY MÉSZÁROS: Átkozott zshiványbanda! Késemel metszem föl a hasatokat! . . .

EGY POLGÁR (*Sarokköre föllépve*): Polgártársak, barátaim! Árva szót se higyjetek el abból, amit ezekről a nyomorult betolakodókról híresztelnek. Azt mondják, hogy barátaink! Nagyszerű barátok, mondhatom. Ostrommal vették be Sarzanát, aztán fölperzselték. Megfojtottak férfit, nőt, kis gyermeket egyaránt. Irtózatos dolgokon mentünk keresztül!

KIÁLTÁSOK A TÉREN: Le a franciákkal!

A POLGÁR (*izgatott kézmozdulatokkal*): Kikergettük Medici Pierot! Erre csirkefogó testvéreivel, a biborossal és a másikkal egyesült. És most ezek az idegenek újra a nyakunkra akarják ültetni? Ezt a gyáva árulót? Cimerpajzsát, melyet sárba fűrösztöttünk, most újra fényesre nyaljuk? Palotáját, melyet földig leromboltunk, most újra építjük? Nem, gyalázat lenne!

HEVES KIÁLTÁSOK: Halál a Mediciekre! Halál a franciákra!

EGY FIATALEMBER (*másik köre ugorva*): Igen, halál rájuk! A nyomorultak és barbárok föllázították

ellenünk Pisát s minket ostrommal fenyegettek. És mi mégis föltártuk előttük kapuinkat. Hagytuk, hogy Károly király bevonuljon diszes mennyezet alatt, mintahogy a szentséges Ur testét hordozzák. Türtük, hogy csapataik feszes menetben, égfelé meredező kopjákkal vonuljanak végig utcáinkon, mintha diadalt ünnepeltek volna! Barátsággal, hittelkedéssel, bókokkal vettük körül őket! Ó, szégyen és gyalázat mi reánk! A Gyümölcsoltó Boldogasszony szertartásait San Felice templomában kétszer mutattuk be nekik, mert ugy kívánták. És most le akarnak igázni bennünket!

A TÖMEG: Nem! Nem! Nem hagyjuk! Halál a franciákra! Elő a füttykösökkel! Kard ki kard!

Nagy izgalom. A nép fegyverkezni kezd.

TERRIDE KAPITÁNY (*hadnagyához*): Maradjon a csapat élén és eresztesse le a sisakrostélyokat... Én fölmegek a palotába s jelentem, hogy mi történik itt.

HADNAGY: Adjunk le sortüzet erre a csőcselékre, kapitány uram?

TERRIDE KAPITÁNY: Igen, de várja meg a parancsot. Nem kell elhamarkodni a dolgot!

Leszáll a lóról s belép a palotába.

A Medici palota terme. A király, Szavoyai Fülöp, Bresse gróf, De Piennes, De Bourdillon, De Bonneval, D'Argenton. Tisztek nagy számban. Capponi Gino ur és három firenzei megbizott.

A KIRÁLY (*lábával toppant*): Itt én vagyok az ur. Megkivánom, hogy engedelmeskedjenek.

CAPPONI GINO: Kegyeskedjék Felsőged nekünk mégegyszer megmondani, hogy mit óhajt és mi jelentést teszünk a Signoriának.

A KIRÁLY: Legyen! De figyeljenek jól, mert harmadszor nem ismétlem szavaimat és ha makacs-

kodnak Kegyelmetek, vigyázzanak jól, mert ráfizetnek.

DE PIENNES: Nagyon jól beszélt!

A KIRÁLY: Akarom, hogy visszafogadják fejedelmüket, Medici Piero herceg urat.

Tetszésnyilvánítások a franciák részéről.

CAPPONI: Hallom.

A KIRÁLY: Visszafogadják őt Kegyelmetek?

CAPPONI: Hallom és felelni fogok, ha tudom, miről van szó.

A KIRÁLY: Ugy látszik, Kegyelmetek nincsenek elszánva arra, hogy engedelmeskedjenek?

CAPPONI: Majd megmutatja a jövő. E pillanatban Felsőgedet hallgatjuk, hogy megtudjuk, mit akar.

A KIRÁLY: Mondom, először is azt akarom, hogy Piero ur trónjára visszahelyeztessék. Azután pedig az a kívánságom, hogy ezentul a signoria tagjait én jelöljem ki.

CAPPONI: Ezt akarja?

A KIRÁLY: Igen, ezt akarom.

CAPPONI: Nos hát, mi nem akarjuk.

A KIRÁLY: Istenemre, úgy látom, hogy Kegyelmed nagyon vakmerő.

CAPPONI: E pillanatban annak kell lennünk.

A KIRÁLY (*egyik tisztjéhez*): Adja ide nekem a szerződést, hogy ezek az emberek nyomban aláírják. Látják, uraim? Üljenek az asztalhoz: itt van a ténta, itt vannak a tollak. Ne makrancoskodjanak, mert türelmem elhagy. Aláírni, aláírni, aláírni!

CAPPONI (*kiragadja a szerződést annak a kezéből, aki tartja és négyfelé tépi*): Így bánnak el a firenzeiek a zsarnokokkal!

A KIRÁLY (*magán kívül*): Adjatok jelt a trombitákkal!

CAPPONI: És mi szólaltassuk meg a harangokat!
Társaival együtt távozik,

TERRIDE KAPITÁNY (*beront a terembe*): Felség, parancsokat! A téren óriási a tömeg és támadásra készül. Felséged svájci katonái el akarták foglalni Borgo d'Ógni Santit, de csúful megveretve, vissza kellett vonulniok. Mit parancsol, Felséges ur?

A KIRÁLY: Hivjátok vissza gyorsan Capponi urat!
A király izgatottan sétál a teremben. Bourdillon hozzácsatlakozik és halkán beszél vele. Csend. Kivülről behallatszik a tömeg kiáltozása és szitkozódása.

Belépnek a firenzei követek.

A KIRÁLY (*megfogja Capponi kezét*): Milyen rossz tréfát üzöl velem, te indulatos kappan!

CAPPONI: Felséged szolgája vagyok minden dologban, ami ésszel nem ellenkezik.

A KIRÁLY: Az én szolgám!

CAPPONI: Leghűbb szolgája.

A KIRÁLY: Hát akkor, minthogy előbbi ajánlatomat visszautasítottad, bár csak javadat céloztam vele, most te add elő javaslataidat.

CAPPONI: Felséged nagy király. Lelke nemes és lovagias. Mi azt kérjük, hogy elődei dicső címeihez illessze még ezt a nem kevésbé ragyogót is: Firenze szabadságának visszaállítója és védelmezője.

A KIRÁLY: Beleegyezem.

CAPPONI: Hálánk bizonyosságául följajánlunk Felségednek százhuszezer aranyforintnyi önkénytes adományt.

A KIRÁLY: Elfogadom. És aztán?

CAPPONI: Aztán? Felséged visszaadja nekünk nagylelkűen erődtményeinket, visszaadja Pisát és bele nyugszik határozatunkba, mellyel Medici Pierót falainktól kétszáz mérföldön belül nem eresszük.

A KIRÁLY: Legyen! Most pedig, minthogy jó barátok lettünk, itt maradok a ti körötökben.

CAPPONI: Nem, Felség. Egy köztársaság oly sok fölfegyverzett idegen csapatot nem tűrhet falain belül. Felséges ur eltávozik csapataival együtt és bennünket zavartalanul hagy függetlenségünkben.

A KIRÁLY: Az ördögbe is, Kegyelmed nagyon furcsa hangnembe csap át. Talán lakáj vagyok én, kit csak úgy ki lehet dobni? Ennyire gyávának tart? Nem, ez már sok. Ennyire még sem szabad visszaélni előzékenységemmel. Oldalomon kard csüng, ha dühbe hoznak, kirántom. Most már azért sem megyek és itt maradok, az istenit, addig, amig nekem tetszik. Megértette? Ha kell, ágyuimmal mindent porrá lövetek itt magam körül. Ohó, Kegyelmed azt képzelte... Ki ez a barát itt?

Belép Savonarola.

CAPPONI: Felség, Girolamo testvér.

A KIRÁLY: Ki a fene hívta ide ezt a csuhást? Ismerlek barát, s tudom, hogy lázító bolond, aljas képmutató vagy! Ki innen veled, mert különben úgy...

GIROLAMO TESTVÉR: Erőtlen vagy Te velem szemben addig, amig engem az én Uram-Istenem jobbjá befödöz. Hallom, hogy nem akarsz távozni innen? Meddig akarod még lovaidd patkóival letiporni ezt a boldogtalan várost? Hallgass meg Király, kijelentem itt...

A KIRÁLY: Dobjátok ki innen!

CAPPONI: Vigyázzon, Felség! A forradalom és a düh szenvedélye Firenzében szárnyát bontogatja.

Ha Girolamo testvérré kezét emel, benne országunk bálványát káromolja meg. Higgyen nekem, Felség, higgyen nekem! Hallgassa meg őt ahelyett, hogy bántalmazná, mert különben maguk a kövek is föltámadnak Felséged ellen! Nem tudja Felséged, hogy egy nemzet mire képes haragja önkívületében!

A KIRÁLY: Mit akarsz, barát?

SAVONAROLA: Önmagadra akarlak eszméltetni, Király! Nincs semmi kereseted Firenzében. Téged Nápoly vár. Nápoly és a nagy tenger! A nagy tengeren túl tartogatja számodra a Végzet a császári koronát. Tündöklő trónodat a törökök romlása, a pogányok pusztulása fölé emeld s ne a kis Firenzének, hanem az egész világ terebélyes kereszténységének légy parancsoló ura. Ne mondj le, ó ne mondj le, Fejedelem, alantas haragodban a szédületes magasságról, hová Isten emelni fog, s a dicsőség fényéről, mellyel alakodat napszinbe fogja öltöztetni. Kövesd kiváltságos végzeted hívó szózatát! Ne irigyeld ettől a kis országtól, mely szeret téged, a szabadságot. Ne csinálj úgy, mint Dávid: ne vedd el a szűkölködők vézna bárányát, mialatt megszámlálhatatlan hizott nyájak számodra veszendőbe mennek. Nyisd ki jól szemedet! Te rád vár a hivatás, hogy átalakítsd mindenható kezeddel az egyetemes Egyházat! Hadd a kicsiny dolgokat, mikor tetteidnek az egész világ kínálkozik szinterül. Ne viselkedj úgy, hogy egy napon új Saulként dobjon el magától az Ur!

A KIRÁLY: Ez az ember úgy beszél, mint aki hisz abban, amiket mond. Hallod-e, biztos vagy, hogy én Kelet császára leszek?

SAVONAROLA: Hát ki az, aki négy évvel ezelőtt megjósolta, hogy idejössz hozzánk és legyőzhetetlen leszel?

A KIRÁLY: Igen, bevonulok Rómába. Igazat szólsz!
 SAVONAROLA: Menj hát, Uram és ne vesztegesd az időt!

Tiszt lép be.

A TISZT: Ha a firenzei hatóság közbe nem lép, körülzárnak bennünket a palotában. Az utcák és terek tele vannak fölfegyverzett őrvölgő polgárokkal.

CAPPONI (*társaihoz*): Menjünk a király rendeletével és akadályozzuk meg a rettenetes szerencsétlenséget.

BOURDILLON: Azt hiszem Felség, jobb lesz, ha engedünk. Tulajdonképen úgy sincs, mit csináljunk e városban. Később még mindig megboszulhatjuk magunkat.

A KIRÁLY: Ugy hiszed?

SAVONAROLA (*a király fülébe sugva*): Vigyázz, Felség, az angyalok égi csapatai leszállnak a magasból Te ellened!

A KIRÁLY (*Capponihoz*): Megtartjátok föltételeiteket?

CAPPONI: A pénzt tüstént leszámoljuk.

A KIRÁLY (*környezetéhez*): Lóra, urak! Firenze iránt való szeretetünk eltérít dolgainktól. Még ma este a Nápoly felé vezető uton leszünk. Piennes, kegyelmed veszi át az előcsapatok vezetését. Gondoskodjatok, hogy a hirszolgáltatók tüstént elinduljanak.

FIRENZEIEK: Éljen a király!

Egyik városkapunál. Nagy néptömeg.

EGY POLGÁR: Nézzétek, belőlük már csak az utolsó sereghajtókat látni. Csakhogy már ilyen messze vannak az átkozott franciák, hogy a nyavalya törje ki őket! Még most is a nyakunkon ülnének, ha Girolamo testvér meg nem szabadít tőlük.

EGY SZABÓ: Szemébe merte mondani a királynak a maga igazát.

EGY LAKATOS: Oly nyugodtan vágta fejéhez aljasságait, mintahogy én nektek jónapot kívánok. A szerencsétlen flótás alaposan bejiedt tőle.

EGY KÖMÜVES: Girolamo testvér az Isten prófétája!

A TÖMEG: Ha valaki tagadja, ki kell fordítani a bendőjét! Üssük le a rágalmazó kutyákat! Üssük le! . . . Éljen Girolamo! Éljen az Isten prófétája!

Hatezer olasz zsoldosból álló tábor, nem messze a velencei határtól. — Széles, termékeny mező, fákkal, szőlővel és ért kalásszal borítva. A látóhatáron falvak. A tájt patak szeli át, melynek két partján sorban tábori sátrak állnak. A partszegély lejtőjén, zöld lombbal diszitett fabódé. Benne italt árusítanak. Tiszti szolgák vonulnak el és viszik lovaikat az itatóhoz. Mindenfajta fegyvert viselő katonák, ijászok, lándzsások és nehéz lovasok keverednek egymással. Köztük parasztok, parasztasszonyok, kéjnök és koldusok vegyülnek el. Sétálnak, civakodnak. Sokan a rögtönzött kocsmá előtt ülnek és beszélgetnek, nevetgélnek, kockáznak vagy kártyáznak.

EGY NEHÉZLOVAS: Éljen a szerelem! Otthagynom Alessandro del Tiaro századát és Scariottohoz szegődöm. Vigye el az ördög kapitányomat! Ennél a zsgorinál éhen döglök az ember!

EGY IJÁSZ: Ismerem ökelmét, szolgáltam nála. Szegény katonáinak ebédre csak mocskos szavakat talál föl.

EGY TROMBITÁS: Szent igaz! Azért dicsérem Battista di Valmontonát. Ez már aztán kiváló vezér.

EGY PARASZT (sipkájával kezében): Kegyelmes uraim, én nagyon szegény ember vagyok.

EGY LÁNDZSÁS: Sokkal okosabb volna, ha gazdag volnál és ellenem a kockára két jó aranyat tennél.

A PARASZT: Engedelmet kérek, nemes és vitézlő lándzsás uram, de a Boldogságos Szüzre és minden szentekre esküszöm, hogy nálam a földkerekségen nincs szegényebb ember. Nyomoruságos inségben élek és ládd, utolsó árva tehenemet is elhurcolta két tiszteletreméltó huszár.

EGY DOBOS: Ismerem ezt az alakot. Minden táborba bekukkan és mindig épen az utolsó tehenét veszik el. Ebből a füllentésből él.

A NEHÉZLOVAS: Mennyit jövedelmez úgy átlag ez a mesterséged?

A paraszt sapkáját fejére téve, elsomfordál.

EGY IJÁSZ: Azt mondják, hogy mi katonák lopjuk meg a polgárokat. Én meg amondó vagyok, hogy épen megfordítva, a polgárok uzsoráznak ki bennünket. Gondoljatok csak a szálláspénzre, romlott áruikra, melyeket ránk sóznak, játékbarlangjaikra és bordélyházaikra. Amellett meg örökösen panaszokkal, követelésekkel állnak elő. A végén még utolsó ingét is lehuzzák a szegény katonának s nem törődnek vele, ha egy szalmazsákon adja ki lelkét.

EGY TROMBITÁS: Teljesen igazad van, pajtás! De ki a csoda ez a tacsó, ki magát bársonnyal, selyemmel és sujtással úgy felcsicsézte? Nézd csak, felénk mily peckesen léptet. Orrát magasabban hordja, mint amennyire tolla nyúlik a sapkáján. Pedig az orra alatti három szál szőke pehelyből ítélve, alig lehet több mint tizenhét éves. Mi csoda hencegő majom.

AZ IDEGEN FIATALEMBER: Köszöntlek, bajtársak. Szivemnek leghőbb vágya, hogy veletek megismerkedjek.

A NEHÉZLOVAS: Megteheted, ha előbb elregéled, hogy honnan szállingóztál ide?

AZ IDEGEN: Nincs okom kiléteget titkolni. Nevem Forli Ordelaŕfo. Unokaöcscse vagyok Antonio urnak, következöleg bennem nemesi vér csörgedez. Közületek, azt hiszem, ezt kevesen mondhatják el magukról. A dicsöség szomja és a legnemesebb becsvágy ösztökélt, hogy rokonom csapatába álljak. Barátságokat kérem, bajtársak, cserében az enyéért.

IJÁSZ: Ha oly szép mundérom volna, mint neked, öcskös, papnak, kereskedőnek mennék vagy akármi fenének, de semmiesetre se nyulnék jószántamból az alabárd után és nem keresném az éhséget, szomjuságot, hideget, hőséget és álmatlan éjszakákat.

ORDELAFFO: Te kedvesem, valami rögtúró paraszt ivadéka vagy bizonyára s hajlamaid alacsonysága így egészen természetes. Én azonban a sasok fajtájából származom. A szabad levegőt, küzdelmet szeretem. Eső, vihar nem rémit el engem. Ha a Sforzák és sokan mások, hercegek lehettek, nem látom át, hogy miért ne lehetnék én is az?

LÁNDZSÁS: Teringettét, micsoda jóizü fickó vagy! Csörög talán egy spanyol vagy velencei arany a zsebedben? Vagy akármi csekélység? Húzzuk le, aztán elviszlek don Agostino de Campo-Fregosóhoz, aki különb legény, mint unokatestvéred.

ORDELAFFO: Tréfálsz, öreg keselyü! Zsebemet ötven német forint nyomja. Kivetjük érte háromszor a kockát?

A DOBOS: Határozottan, derék fiu! Ide a kockát, hé!

EGY LEÁNY (a társnőjéhez): Megkopasztják egy kicsit. Nem baj, ne tévesszük szem elől galambocs-

kánkat. Holnap majd segítünk neki foglalóját elkölteni.

A TÁRSNŐ: Óvakodj tőle. Nézése rossz és a keze gyors. Tőre aligha rozsdásodik be hüvelyébe.

A tábor szegélyén, virágokkal és ciprusfákkal sűrűn beültetett, szép kert közepén kis, egészen új stilusu palota, köfaragványokkal, íves tornáccal, oszlopokkal és szobrokkal gazdagon ékitve. Lapos teteje van és égetett agyagból készült szatirfejekon nyugvó loggiája. — Előkelően butorozott és izlésesen kifestett terem, amelyet elefántcsonttal és gyöngyházzal kirakott ládák, kézifaragásu ébenfaszekrények, velencei tükrök és nagy pamlagok díszítenek. — Ablak mellett, festő állványon kép, úgy fordítva, hogy a legjobb megvilágítást kapja. — Anguillara Deiphobus ur, a zsoldosok fővezére; Nemes Brandolino Sigismondo, kapitány; Cariteo, nápolyi költő.

ANGUILLARA: Halljuk, Cariteo uram, véleményét e képről. Kegyelmed művészeti dolgokban nagy ismerő hirében áll.

CARITEO: Ha nem csalódom, Barbarellitől való a kép?

ANGUILLARA: Eltalálta. Giorgione-kép, még pedig a legjavából... De nem akarom befolyásolni. Beszéljen Kegyelmed egész őszintén.

CARITEO: A kép fölséges.

AUGUILLARA: Kedvező ítélete örömmel tölt el. E kincs ép' e pillanatban érkezett. Embereim az imént csomagolták ki.

CARITEO: Remekbe készült! Valóságos csoda, mondom Nagyságodnak. A színeket Giorgione tündérujjakkal kezeli. És azonkívül az egészen édesen ömlik Vinci modorának valamelyes visszfénye. De azért izig-vérig eredeti tehetség, vak-

merő tűz! Valóban, Giorgione makulátlan művész, századunk disze.

BRANDOLINO KAPITÁNY: Többre tartom a firenzei festőket a velenceieknél. Vonalaikban van valami zordon egyszerűség és szinezésük ereje, férfiasága megkapó.

CARITEO: Higyjék el, hogy a Giorgionékban, a Bellinikben sok isteni vonás van . . . De szabad szerényen megjegyezmem, hogy Nagyságod úgy látszik nem küldte festőnket az égbe Junót keresni? . . . Mutatott neki itt a földön egy páratlan szépségüt.

ANGUILLARA (*mosolyogva*): Kegyelmed oly titoknak jött nyomára, mely a hölgyek szemében megbocsáthatatlan bűn . . . De tréfán kívül, fölismerte őt?

CARITEO: Kétségtelenül, bár a művész ihlettsége nem tudott fölélni a minta bámulatos tökéletességéig.

ANGUILLARA: Tagadhatatlan, a kép eredetije csinos.

BRANDOLINO: Deiphobus urnak mindenben nagy a szerencséje.

FALCIERA BARTOLOMEO KAPITÁNY (*az ajtó küszöbén megáll*): Beszélhetek Nagyságoddal?

ANGUILLARA: Mit kíván? El vagyok foglalva, kapitány. De azért csak lépjen be . . . Mi baj?

FALCIERA: A börtönőrök elfogták egyik legjobb lovasomat holmi hitvány parasztok vádaskodásai alapján s azt mondják, nagyságod megparancsolta, hogy akasszák fel.

ANGUILLARA: Tudom, miről van szó. Kegyelmed lovasa lógni fog. Sajnálom, de lógni fog.

FALCIERA: De gondolja meg, Nagyságos ur, milyen kárt okoz nekem vele. Már négy év óta

oktatom, minden jóval elláttam és kemény, fegyver-bíró katonát faragtam belőle. Természetesen előlegeket is adtam neki, mintegy kerek tizenöt aranyat... Ki fizeti meg nekem, ha a fiut föl-akasztják?

ANGUILLARA: Beismerem, a dolog kissé kellemetlen lehet kegyelmednek, de nem tűröm, hogy a parasztokat bántsák. Aki megteszi, fölakasztatom. A maga kótyagos neveltje elmegy a szomszéd faluba s ott egy parasztnak leperzseli a jobb lábát és a balnak hasonló sorsot helyez kilátásba, ha a paraszt nem adja le pénzét. *(Nevetés.)* Na hallja, ez már csak nagy tökéletlenség! Hát Németországban vagy Franciaországban vagyunk? Vagy éppen Nápolyban? Ott mehet az ilyesmi. Ott én is szemet hunynék a dolog felett. Kegyelmedre való tekintettel s különben sem volna érdemes emiatt nagy lármát csapni. De a csudába is, mi Itáliában vagyunk és ha a szabadcsapatok így bánnak a parasztokkal, akkor nemsokára fölkapik éhségtől az állunk és az emberek úgy fognak ránk vadászni, mint a vadállatokra. Nem szeretem az ilyen rossz tréfákat. Ezekről egyszersmindenkorra le kell tenni. Nekünk meg van a magunk mestersége, csináljuk azt nyugodtan s hagyjuk, hogy mások is csinálják a magukét. Érti már most, hogy emberét föl kell akasztatnom?

FALCIERA: A jó szerencse makacsul el kerül. A velenceiekkel való utolsó összecsapásunk alkalmával is egyik nehéz lovasom főmeredek lehullott lováról és szörnyethalt.

ANGUILLARA: Talán az ellenséges csapatok követték el a vakmerőséget, hogy megölték őt?

FALCIERA: Nem mondhatnám. Ellenkezőleg, az ellenséges bajtársak segítettek embereimnek fölemelni a hullát a földről: Bentivoglio Ercole

katonái voltak. A szegény ördögöt egyszerűen szelűtés vágta le lováról, mert nagy hőség volt s a vértzet erősen nyomta.

ANGUILLARA: Erről bizony senki se tehet. Azonban vigasztalódjék, Falciera kapitány! Az embernek megnyugvással kell elviselni időnként a sors egy-egy kellemetlen csapását. Seneca jobban megmagyarázná Kegyelmednek, mint én. De üljön le, kapitány és igyék egy pohárral ebből a friauli borból. Mondhatom, jó ize van.

FALCIERA (*sóhajtva*): Egészségére, Nagyságos Uram!

Quirini Vincenzo velencei szenator, lép be. Ruhája piros brokátból készült; zöld és sárga virághimzésekkel van diszítve. Nyakán aranylánc, kezében fekete bársonysüveg, melyet nagyszemű gyöngy-sor szegélyez. Arca szép, erősen barna. Fekete haja rövidre nyírva, hosszú, fekete szakálla ki-göndörítve. Fülében rubinfüggők csüngnek.

QUIRINI (*Anguillarához*): Mily boldog vagyok, hogy itt találom. Isten óvja minden bajtól, kiváló barátom! Engedje, hogy megöleljem!

ANGUILLARA (*hosszú és keblére szoritja*): Nem tévedek? Quirini szenator? Mily boldogság, ó dicső, nemes koma uram!

QUIRINI: Teljes tisztelettel üdvözlöm Kegyelmeteket, Cariteo ur és többi jeles férfiak, kiket itt látok. Szószaporítás nélkül, a fenséges szignoria megbiztatásából jövök Fővezér urhoz. Azt szeretnék tudni, vajjon elfogadja-e zsoldunkat?

ANGUILLARA: Szerződése az aragoniaiakkal egy hónap múlva letelik. Mennyit ajánl a signoria?

QUIRINI: Tizenkétezer aranyat havonta, teljes özsze-gben.

ANGUILLARA: Ezen az áron nem alkuszunk. Az

aragoniaiak tizennégy ezret adnak. Sforza ur pedig és a franciák egymással versengve teszik a legfényesebb ajánlatokat. Don Sanseverino személyesen keresett föl, hogy erről velem beszéljen. A signoria járjon el bölcs belátása szerint. Ha kellek neki, fizessen meg. Ha nem, megyek másfelé. De minden körülmények között foglaljon már helyet, drága barátom!

QUIRINI: Istenem, mily elragadó festmény! . . . A Junóval csókolózó Jupiter! . . . Csodálatos mű! . . . Természetesen Giorgione alkotása. Mindjárt látszik! Csak ez a mester tud ily remekműveket alkotni! . . . De nézd csak, mit látok? . . . Nekem úgy tetszik, hogy ez képmása a . . . Fogadja legőszintébb bókjaimat, édes Jupiterem! . . . Szavamra, igen boldog lennék, ha hozzánk szegődnék, kedves barátom. De hát tekintse elsősorban saját érdekét! Mi majd csak találunk más zsoldosvezért, ki ha nem is lesz olyan híres, mint Anguillara, de legalább olcsón adja magát.

ANGUILLARA: Azért az árért, amelyet rászánnak, egy jóhirű vezér sem adja oda magát. Sem a capuai bíboros, sem a nagyszerű Gattamelata, sem Coleoni, sem Piccinino, de még dal Verme sem. Legfeljebb másodrendű csillag vállalkozik. Különbösen, amint jónak látják. Ne feledjék azonban, hogy a vevő rossz árura mindig ráfizet. Volt már tiz golyóhajtó gépem. Tegnap megint hatot hoztak ide. Kettő ezek közül a kis Buonarotti Michelangelo találmánya. Olyan tüzgolyókat tudok velük hajtani, mint nyolcszor a maga feje, Szenátor uram és a célzás négyszáz lépésnyire biztos. Ne higgye, hogy elferditem az igazságot!

BRANDOLINO: Magam is tanuskodhatom mellette. Tegnap láttam a kísérleteket s a velő megfagyott gerincemben.

ANGUILLARA: Egy csapatnak sincsenek olyan útegei, mint nekem, mert én most csak a bombavetőkről beszélek. Mindennemű ágyuimat, a közönségeseket úgy, mint a sugárágyukat, nem is említem. Ez utóbbiakat csakis németek kezelik, kik közül mindegyik havonta tizenhat forintomba kerül, a mellékkiadásokat nem is számítva. De nem akarom szenator uramat minden részlet fölsorolásával elkábitani. Van kétezer teljesen begyakorolt és kitűnően fölszerelt nehéz lovasom. Van ezer pompás albán sztradiotám és négyezer gyalogosom, mind a legjavából. Ha én mindezért tizenhatezer aranyat kérek, azt hiszem senkit se károsítok meg vele.

QUIRINI: Kétségtelen, s úgy gondolom a signoria meg is adná minden habozás nélkül Fővezér uramnak, hacsak a rossz nyelvek nem terjesztenének olyan híreket Nagyságodról, hogy csapatait soha ütközetbe nem viszi, mert fél, hogy kárt tesz bennük.

ANGUILLARA (*élenken*): Ezen a téren minden igazi nagy hadvezér álláspontján vagyok és azt tartom, hogy nemcsak a csatát, de a háborút is csak ügyes taktikával lehet megnyerni. Minek gyilkoltassam le embereimet minden haszon nélkül? Elvemnek igazsága oly áttetsző, mint a kristály! Mily ostobaság, mily állati kegyetlenség fölkoncoltatni vagy nyomorékká tenni ezeket a szerencsétlen katonákat, holmi jobbra-balra való hősi hadonászás kedvéért. Csinálják az ilyesmit a svájciak, franciák, spanyolok. Ezekről a barbároktól nem lehet mást várni. De mi olaszok vagyunk, Quirini uram!

QUIRINI: Sajnos, ezek a barbárok nem sokat teketóriáznak, hanem nekivágnak a dolognak s a végén mégis csak nekik kell győzniök.

ANGUILLARA: Amig élek, a szabályok értelmében fogok háborút viselni.

QUIRINI: Miként vélekedik Kegyelmed a mi kis szócsatánkról, kiváló hirü költő uram? Hiszen Kegyelmed is mindig a véres ütközetek közepette dühöngő Marsot énekli meg.

LARITEO: Minden időnek más a divatja s a költők képzelete különben is legtöbbször nem a valóságot tartja szem előtt.

ANGUILLARA: Jól megfelelt. De hát miért nem kérdi meg, szenátor uram, a maguk Alvianóját, ki ugy látszik örök hűséget fogadott a fenséges köztársaságnak, mert más hatalomnak nem szolgál? Majd megmondja, hogy szereti-e embereit minden ok nélkül föláldozni? És Alviano bátorságához csak nem férhet szó?

QUIRINI: El is halmozzuk őt pénzzel épügy, mint tisztességgel. Ép most adományoztuk neki Pordeone városát és környékét.

ANGUILLARA: És ő válóságos paradicsomot varázsolt belőle. Művészekkel, tudósokkal és más kiváló tehetségü férfiakkal vette körül magát. Akadémiája messze földön híres. Tegye lehetővé a signoria, hogy én is hasonlóan nemes és előkelő életet éljek s afelől nyugodt lehet, hogy ezt épügy meg fogom hálálni, mint Alviano.

QUIRINI: Kötelezné magát, hogy helyét megállja, még ha emberáldozatba is kerülne?

ANGUILLARA: Kereken megmondom, más condot-tierével szemben soha! Micsoda szép, becsületes, méltányos dolog volna veszteséget okozni egy bajtársnak, ki aztán másnap az én csapataimnak mézárolja le felét! És ha jövő toborzáskor épen ezzel a vezérrel kell majd egy zászló alatt harcolnom? Nem, ezt sohasem tenném meg! De a

barbárok ellen, kik nem ismernek kiméletet, szívesen megyek. Természetesen az elvesztett vagy sebesült katonákért, lovakért, valamint a hiányzó málháért megfelelő kárpótlást kérek. Rá állna így a signoria?

QUIRINI: Kezdjük megérteni egymást.

ANGUILLARA: Akkor tárgyalhatunk a dologról, ha úgy tetszik, holnap reggel. Most pedig vacsorázzék velünk, szenátor ur!

BRANDOLINO: De tudja meg, hogy Morella is itt van.

QUIRINI: Valóban?

ANGUILLARA: Pompás! Nézzék, hogy elönté a vér szenátorunk arcát!

QUIRINI: De hiszen barátom uram tábora Athénnek épügy beillenék, mint Amathusnak!

BRANDOLINO: Hátha még hozzávesszük kitűnő muzsikusainkat s a tánc művészetében páratlan Gian-Pagolót! Betetőzésül pedig Cariteo és Aquilino urak fogják legujabb verses műveiket föl-olvasni.

ANGUILLARA: Asztalhoz, urak!

QUIRINI: Még egy szóra, Fővezér uram! Ha egyeségre jutunk a zsold dolgában és Kegyelmed vállalni fogja Köztársaságunk szolgálatát, megígéri, hogy csapatai nem fogják tulságosan bántalmazni parasztjainkat?

ANGUILLARA: E tekintetben nyugodtak lehetnek; vasfegyelmet tartok. Különben kérdezze meg szenátor uram, a jelenlévő Falciera kapitány urat, hogy mi a véleménye erről a dologról? E pillanatban szenvedni elvemnek súlyos következményeit.

QUIRINI: Nekünk aranyat ér. Mi sokat adunk erre.

ANGUILLARA: De mára elég volt a hivatalos ügyekből! Most már csupán a szórakozásra gondoljunk! Menjünk vacsorázni!

Velence.

A dogepalota terme. A három állami inkvizitor ülészik sürgönyökkel, hivatalos iratokkal borított asztal körül.

ELSŐ INKVIZITOR *(levelet tartva kezében)*: Halljátok a nagy ujságot! A franciák római és nápolyi arcátlan győzelmeik után, hanyatthomlok menekülnek ez utóbbi városból. A higvelejüek! Ész, mérseklet és előrelátás nélkül csináltak mindent. Az aragoniaiak nyomukban vannak, a pápai csapatok folytonosan nyugtalanítják őket. Most egyéb gondjuk sincs, mint futva elérni az Apenniniket s átkelni rajtuk.

MÁSODIK INKVIZITOR: Tegnap határozatba ment, hogy kilépünk semlegességünkből. Csapataink megkapták-e támadásra a rendeleteket? Vajjon készen állnak-e a harcra?

HARMADIK INKVIZITOR: Itt vannak a nagyméltóságu Proveditoréknak s fővezérünknek, Mantua örgrófjának utolsó jelentései. Azonkívül Quirini szenátor ur is közli velünk, hogy megegyezett Anguillara gróffal. Ezekszerint negyvenezer embert tudunk állítani hétezer franciával szemben.

MÁSODIK INKVIZITOR: Ha Girolamo testvérnek ombojos elméje képes volna egyetlen bölcs gondolatra, a menekülő ellenség elé olyan mély árkot áshatna, hogy azon itéletnapig sem kelne által. De ez is ahelyett, hogy hasznos dolgokkal foglalkoznék, mindig csak a jó erkölcsökről álmodozik.

ELSŐ INKVIZITOR: Mostan kapom a páduai arzenál parancsnokának értesítését. Csapataink számára már az utolsó lőszerküldemény is utnak indult. A fölszerelésből így hát mi sem hibázik. Élelemmel pedig bőven elvannak látva.

MÁSODIK INKVIZITOR: Reményeink olyannyira kecsesgetők, hogy bizvást beszélhetünk arról, mik lesznek legfontosabb teendőink a biztos győzelem után. Visszaadjuk-e szövetségesünknek, a milánói hercegnek, tőlünk megszállva tartott erődítményeit?

HARMADIK INKVIZITOR: Itt a firenzeiek segítségével igen becses volna.

ELSŐ INKVIZITOR: Ne is gondoljunk rá. Soha még csőcselékkel kötött egyezés nem vezetett jóra. Ne számítsunk, csak saját erőnkre és határozzuk el már eleve, hogy Ludoviconak semmit vissza nem adunk. Nem lenne tanácsos határozatunkról már most értesíteni a nagyméltóságu Proveditorékat?

HARMADIK INKVIZITOR: Minden bizonnyal.

MÁSODIK INKVIZITOR: Én is ezen a nézeten vagyok. Értesítsük a fenséges fejedelmet és a Tizeket a tanács véleményéről. Most pedig egyéb dolgokkal foglalkozzunk.

Firenze.

Signore Vespuccio háza. — Vespuccio; Marsilius Ficinus, Plato fordítója; Baccio della Porta, festő; Valori Francesco; Machiavelli Niccolo.

VESPUCCIO: A franciák alaposan benne vannak a bajban. Nápolyból kiverték őket és Romagnában olyan veszélyes a helyzetük, hogy Aubigny kénytelen kiüríteni e tartományt. Természetesen a milánói herceg, aki idehívta őket, elsőnek toboroz ellenük csapatokat.

VALORI FRANCESCO: Mindez csak jó nekünk! Ha a franciák gyökeret vertek volna Nápolyban, első dolguk lett volna megboszulni magukat rajtunk,

amiért Capponi uram oly szépen kitessékelte őket innen. Most hogy legyőzték őket, bizonyára olcsóbban is fogják adni. Meglátjátok, Pisát, melyet idáig nem akartak a kezükből kiadni, vissza fogják szolgáltatni nekünk.

MACHIARELLI: Ki tudná azt megmondani, hogy mit fognak tenni? Királyuk könnyen befolyásolható ember, s feje, mint szélkakas, mindig irányt változtat. Nagyobb baj az, hogy belső viszonyaink sok aggodalomra adnak okot.

VALORI FRANCESCO: Ugyan miért, Niccolo uram? A népkormány megerősödött; az utolsó választások nagyszerű eredménnyel jártak, hivatalnokaink pedig mérsékelt, erőskezű emberek. Girolamo testvér tekintélye a nép szemében az elmúlt hét esztendő alatt nem hogy vesztett volna, hanem inkább még nőtt. Azt lehetne mondani, hogy hiánytalanul megőrizte az újdonságnak kijáró busás népkegyet. Ugy vélem hát, hogy dolgaink jobban mennek, mint valaha.

VESPUCCIO: És így kell annak lenni, ha nem másért, csak azért, hogy ezektől a hitvány Mediciktől megszabadultunk. Ami engem illet, kész vagyok a legnagyobb csapásokat is zokszó nélkül elviselni, de ennek a családnak bűnös uralmából többet nem kérek, nem, soha!

VALORI FRANCESCO: Hiszen erről nem is lehet szó!

MACHIARELLI: Szívesen osztoznám Kegyelmetek véleményében, de sajnós, nem tudom helyzetünket oly rózsás színben látni. Mit akarunk? Megdönthetetlen népköztársaságot, melyben mindenki dolgozik és élvezi a kivivott szabadságot. Hogy elérhessük, igaza van Vespuccio urnak, el kell távolítanunk a hatalmas családok káros befolyását, mert súlyosan megterheli a mérleg egyik oldalát. Különösen áll ez a Mediciekre! De

viszont úgy találom, hogy a mi kormányzatunk tulságosan merev és hajlíthatatlan elvekre támaszkodik, ami nem járhat az ellentétek veszélyes kirobbanása nélkül.

VESPUCCIO: Ugyan miért? Talán Piero ur kegyenceire kissé erősen rávernek? Hát ez olyan nagy baj? Véleményem szerint erre szükség van. Meg kell büntetni ezeket az embereket, hogy a többinek elmenjen kedve őket utánozni. Vagy talán úgy gondolja Kegyelmed, hogy Girolamo testvér tulzó hivei kissé messze mennek buzgalmukban? Talán igaz. Modoruk, mellyel az erényt hirdetik s követését megkívánják, bizony nem mindig a legelőzékenyebb. De hát az ördögbe is, ha tojáslepényt akarunk sütni, előbb a tojásokat kell szét törni! Maga Girolamo testvér is, mintha kissé féktelenül hinne annak az igazságában, amit mond. Magunk között szólva, néha nem állhatom meg mosoly nélkül, hogy oly emberi gyarlóságok ellen dörög, melyek igazán szóra sem érdemesek. De mit akarnak Kegyelmetek? Erre az emberre szükségünk van. Ha városunk csöcseléke és a rajongó elmék nem azt képzelnék, hogy a Testvér megnyitja a paradicsomot és átalakítja a világot, hiszik-e, hogy a jó kormányzat egymagában elég volna nekik? Nem egy akadna köztük, ki fittyet hányna a jótéteményeknek, melyeket tőlünk nyer és többre becsülné a Mediciek bűnös kegyeltjének tétlen életét mint becsületes ember elvek szerint való, bölcs életét.

VALORI FRANCESCO: Jobb véleménnyel vagyok polgártársainkról, Vespuccio uram és föltétlenül hiszem, hogy az emberek nagy többsége természeténél fogva jó és szívesen követi az egyenes utat, ha megmutatják neki.

MARSILIUS FICINUS: Ha szabad véleményt nyilván-

nitanom, a legmélyebb megindultság fog el, mikor látom azt az általános törekvést, mely a nép egészét a jó és a szép varázslatos légkörébe vonja. Van-e csodálatosabb dolog, mint a szövetkezett nemes szenvedélyek küzdelmét látni a gonoszok ellen? Nézzenek csak Uraim zsúfolt templomainkra és üres korcsmáinkra!

MACHIAVELLI: Magam is, akárcsak Kegyelmed, a legnagyobb érdeklődéssel figyelem a Tanácsgyűlések vitatkozásait, valamint a kitünő közgazgatási rendeleteket, melyek mind arról tanuskodnak, hogy elméletileg kifogástalan vezetés alatt állunk. És mégis kétlem, hogy ez a helyzet sokáig tarthat.

VESPUCCIO: És min alapszik kétkedése?

MACHIAVELLI: Nagyon nagy a csend és roppant kevés a valóságos nyugalom. Megelégedett ember csak olyan fajta van, mint Vespuccio ur, kit a szenvedély, vagy Valori ur, kit az elmélet tesz boldoggá.

VESPUCCIO: Mindenki tudja, hogy mennyire gyűlölöm a Medicieket. Keserűségük az én legnagyobb örömem. Nincs ennél természetesebb dolog a világon.

VALORI: Biztosítom Kegyelmedet, Niccolo ur, hogy senkinek se lehet panaszra oka, ha a dolgokat kellőképpen értékeli és nem támaszt tulságos nagy követeléseket.

MACHIAVELLI: Szeretném, ha nem kellene ennek igazságát nagyon bizonyítgatni. Annyi tagadhatatlan, hogy az alkotmányunkkal elégedetlen pártok titokban elkeseredettebbek, mint valaha. Sőt nem is nagyon titkolóznak. Az arrabbiatok nyílt pöffeszkedése már nem csak vakmerő, hanem szinte gondolkodásba ejtő. A palleschoknak nem sok kell és egy szép napon már szószékekről fogják hirdetni, hogy a dicső Lorenzo örökösei nélkül nem

tudunk megélni. A compagnoccók meg épen fönn hordják orrukat és Girolamo testvér ellen durva beszédükkel a nyílt utcákon izgatnak. És sajátságos, a járókelők közül sokan meghallgatják őket, szórakoznak gunyos megjegyzéseiken, természetesen olyan arckifejezéssel, mintha nem helyeselnék azokat. A tepidók pedig? Valósággal toboznak mindnyájunk szemeláttára az elégedetlenek között, kik belefáradtak már az örömökről való föltétlen lemondásba, ami, valljuk be, kissé tulzott követelés a hétköznapi emberek természetétől. Ilyen a helyzet bent; a szomszédos államokkal sem állunk azonban jobban. Milánó és Siena kormányai kétségbeesve figyelik szent szónokunk befolyásának gyarapodását. Azzal vádolják, hogy veszedelmes néplázító és a szegények javára ki akarja fosztani a gazdagokat. Róma malmukra hajtja a vizet és egyik intő levelét a másik után küldi. Tegnap is jött egy, melyben Girolamo testvérnek megtiltották, hogy hitszónoklatait folytassa.

VESPUCCIO: A tilalom nem oly szigorú. Girolamo testvér egész nyugodtan eltekinthet tőle. Na és mit következtet Kegyelmed mindebből?

MACHIAVELLI: Azt hiszem, nem kellene oly nagy tökéletességet kívánni a firenzeiektől és úgy kellene kormányozni őket, amint lehet, nem pedig, ahogy szeretné az ember.

BACCIO DELLA PORTA: Ép az ellenkező véleményen vagyok. Fődolog a jó és szigorú kormányzati elv. Ha valaki nem akar engedelmeskedni, kényszeríteni kell. Ezalatt majd felnő az új nemzedék, melynek érzelmei, hajlamai már simúlékonyabbak lesznek és így szebb jövő ígérését hozzák magukkal. Erre kell gondolni és nem másra.

MARSILIUS FICINUS: Valódi bölcshez méltó beszéd. Mindenben aláírom Baccio úr szavait.

VESPUCCIO: Annál inkább ragaszkodom a mai állapotokhoz, mert biztos eszközt nyújtanak arra, hogy méltóképen elbánjunk a Mediciekkal és hiveikkel, ha ez a csürhe had még egyszer uralomra merne törni.

VALORI: Es talán nem is lenne helyénvaló, ha kevésbbé látszanánk buzgóknak, mint a nagy tömeg.

MÁCHIAVELLI: Megrendült a hitem eszméink végleges győzelmében. A szalma tüze vakítóan ég, amíg lángol, de fordítsd egy percre félre fejedet, s a tűznek már nyoma sincs.

Hellénista háza. — Dolgozó szoba. — Sokrates mellszobra zöldpatinás bronzból. Pergamentbe kötött könyvekkel megrakott polcok. Nagy asztalon több nyitott foliókötet. Kéziratok, tintafoltos papirok finom, sűrű irással teleírva. Nagy ólomtintatartó, körülötte borzas szakállu tollak. — A hellénista tölgyfából faragott karosszékekben ül, előtte az asztalon nyitott könyv. A könyvet arcát megtámaszva, könyöklő karjai közé szoritja. Figyelmesen, teljesen elmerülve olvas.

A SZOLGÁLÓ (*belép*): Tudós uram! . . . Kezdődik a prédikáció! Nem hallja a harangszót? . . . Ha nem akar templomba menni, tessék csak nyiltan megmondani! Már negyedszer szólok be! Süket az ur? Hé! Nemzetes ur!

A HELLÉNISTA: Mi lárma ez, gyermekem?

SZOLGÁLÓ: Hát a szentbeszéd! A szentbeszéd! Gírolamo testvér prédikál a Sancta Mariában! Ott lesznek mind a San Marco-atyák, az egész signoria, a testvérszövetkezetek, mindenki, az egész város! Szent apostolunk szónokol, érti-e nemzetes úr?

HELLÉNISTA: Á igen, a prédikáció, igaza van! . . . Szentbeszédről van szó . . . Na igen. Miért ne

menne el az ember egy prédikációra? Nincs ebben semmi.

SZOLGÁLÓ: Micsoda? Nincs benne semmi? Mit akar ezzel mondani? Engem az ur nem tesz lóvá. Ha nem jön el a szentbeszédre, ezentul megcsinálhatja maga a vacsoráját. Egy percig sem maradok ily istentelen embernél.

HELLÉNISTA: Igazad van, lányom. Nagyon derék teremtés vagy. Igazán örül a szívem, hogy ily nemes érzeményeket táplálsz. Menj csak nyugodtan, gyermekem, ép hogy fölöltöm ünnepi ruhámat és tüstént követlek.

SZOLGÁLÓ: Ne veszítsen sok időt. Ha, mint rendszeren, sokat tökéletlenkedik, nem kap helyet... Tessék, itt van az imakönyve!

HELLÉNISTA: Mondom, hogy még előtted ott leszek.

A lány távozik.

Hm! Most félbe kell szakitanom ennek a nehéz résznek a tanulmányozását, csak azért, hogy meghallgassam a sok sületlenséget, amellyel a csócseléket szokták traktálni. Ennek az egész, szerfölött jelentős mondatnak értelme attól függ, hogy hová rakom az ékezetet? Legyen antepenultima?... Jó, az értelme meg volna, de akkor... Na, majd meglátjuk. Most el kell mennem Savonarolának butitási tanfolyamára... Mely rabszolgaság! Ó a csiszolatlanok, a vakbuzgó marhák! Halhatatlan istenek, s ti Muzsák és Nymphák! Mondjátok, mikor szűnik meg már egyszer a hülyék uralma? ... De sietnem kell, mert még üldöztetésekben lesz részem. Szinte csoda, hogy látogatásaitól eddig is megkimélt a rendőrség! Mikor lesz már vége a zsarnokságnak?

Az Apenninek.

Műveletlen, elhagyatott vidék; mohával benőtt sziklák; kivágott fenyőtörzsek szerteszét hányva. A hegyek lábánál végtelen nagy síkság terül el. A mezőt a Taro folyó szeli át. A messzi láthatáron Forno falva tűnik föl. — A hegyi lejtő legfelső részén francia hadosztályok vannak csatasorba állítva. Jelentést tevő lovasok száguldanak minduntalan, sztradioták, gascogneiak, németek és svájciak csapatosan vonulnak el. A fuvarosok ágyukat, málhával megrakott szekereket vontatnak. Jobbra, bizonyos távolságban, a velencei előőrök, dalmát gyalogosokból és néhány olasz nehézlovasból összeállítva. A lovasok vértzetén megcsillan a napfény. Leeresztett sisakrostéllyal, lándzsájukat a csipőre feszítve, támadásra készen állnak. — VIII. Károly király szabadon álló domb lapos tetején, leterített szalmakötegeken félig fekvő helyzetben nyúlik végig. Körülötte számos udvaronc és tiszt, kik közül a következők válnak ki: De Commine Philippe, Argenton ura, De Vesc Etienne, Beaucaire főudvarmester, Bourdillon, Bonneval és Piennes, nemes urak.

A KIRÁLY: Igéretet tettem a pisaiaknak, hogy megvédem őket. Szavamat nem vonom vissza. Firenze nem kapja meg Pisát, erről többet ne is beszéljenek Kegyelmetek. Különben is azért jöttem Itáliába, hogy lovagi erényeim megmutassam a világnak és választott hölgyemnek megnyerjem tetszését. Hagyjanak békét ezekkel a déb-dáb papirokkal! Nem vagyok íródeák, hogy ilyesmikkel bibelődjek. Nem alkuszunk és nem tárgyalunk! Egy órán belül megtámadjuk az ellenséget!

COMMINE: Célravezetőbb lenne várni még és a

józan ész sugallatát követni. Ha nem bírjuk rá Savonarolát és a firenzeieket, hogy segítségünkre jöjjenek, nem tudom, hogyan menekülünk innen.

A KIRÁLY: Én pedig azt mondom Kegyelmednek, hogy hősibb vállalkozásokat vittem keresztül, mint akármelyik ősöm. Róma és Nápoly térden-csúszva hódolt meg előttem az egész világ szemeláttára. Itália beadta derekát. Akasztófáim és törvényszékeim mindenütt hirdették, hogy a legfelsőbb hatalom az én kezemben van. És ennek még csak alig pár napja. Ha most visszatérek Franciaországba, egyetlen oka, hogy elárultak! Csak álljanak ki szemtől-szembe a nyomorult szövetségesek! Hitemre mondom, megtanítom őket becsületre!

COMMINES: De tegye Felséged legfelsőbb megfontolása tárgyává, hogy amit mi most csinálunk, az mégis csak visszavonulás, még pedig a leg-sürgősebb fajtából. Boldogok lehetünk, ha nem bomlik föl seregünk. Mert ettől kell tartani. Vegye tekintetbe Felséged, hogy ellenségeink négyszer annyian vannak, mint mi. Mindenki láthatja, aki csak szemét kinyitja. Szerény véleményem tehát az, hogy föltétlenül meg kell hallgatni Savonarola javaslatait és vissza kell adnunk Pisát a firenzeieknek. Erre különben szavunkat is lekööttük.

A KIRÁLY: Nem hallgatok meg senkit se! Kegyelmed védenicei gyáva kutyák, gonosz csirkefogók! Le fogom őket taposni, mint a férgeket!

COMMINES: Aligha vagyunk oly helyzetben, hogy fenyegethetnénk valakit.

A KIRÁLY: Kegyelmed mindig mindentől fél!

COMMINES Néha nem árt az óvatosság. Előttünk a velenceiek serege és ezzel együtt ugyanannak a milánói hercegnek csapatai, ki bennünket ide-

hivott. Nyomunkban a pápai és aragoniai seregek. Nagy szükségünk lenne valakire, aki bennünket segítene.

A KIRÁLY: Kardjaink elégségesek lesznek! Hajóhadam e pillanatban bizonyára már visszafoglalta Genuát.

COMMINES: Sajnálattal kell jelentenem Felségednek, hogy hajóhadunk Rapallónál vereséget szenvedett. Az ellenség nagyszámu kis és nagy gályánkat, hadihajónkat, háromárbócosunkat elpusztította vagy elfogta. A többi elmenekült, nem tudni, hová.

A KIRÁLY: Fornovóban nem vernek meg bennünket. Ezt én ígérem Kegyelmednek. Előre ütegeinkkel! — Ah, jó, hogy jön mársáll uram!

DE GIÉ MÁRSÁLL *(lovon, karddal kezében, teljes vértetben. Kiséretében tisztel)*: Üdv Felségednek! Kérem parancsait.

A KIRÁLY: Mit csinál az ellenség?

A MÁRSÁLL: Szép rendben vonul előre, minthogy magát sokkal erősebbnek érzi. Erejét kétezeröttszáz lándzsásra, kétezer albán lovasra s vagy tizenhat-ezer gyalogosra lehet becsülni.

A KIRÁLY: Marsáll Ur, Kegyelmed rettenhetetlen lovag! Bizodalمام teljes Kegyelmedben. Ha ütni, vágni kell az ellenséget, nem leszek az utolsók között. Ami azonban a vezérletet illeti, ahoz édeskeveset értek. Legyen teljesen a Mársáll ur dolga: rendelkezék, intézkedjék belátása szerint. Magam leszek az első, ki hiven követem parancsait.

A MÁRSÁLL: Minden lehetőet megteszek.

A KIRÁLY *(kiáltva)*: Hé, apródok, ide vértemet! *Az apródok megerősítik a király sisakját és megvizsgálják, hogy vértetének egyes részei jól vannak-e összekapcsolva. Elővezetik páncéllal borított harci ménjét. A király lóra pattan s a körü-*

lötte lévő lovagokhoz, kapitányokhoz és katonákhoz fordul.

Most pedig sorba urak és előre! Tegye meg mindenki kötelességét!

Elvágat kíséretével.

COMMINES: Szörnyü becsvágy, de kevés értelem! Mi a véleménye helyzetünkről, Mársáll ur?

A MÁRSÁLL: Ha tettezre kerül a dolog, csak oda kell vágni! Latolgatásra nincs időnk. Előre, urak!

COMMINES: Ha a megboldogult király onnan fölülről fia elméjének rendetlen mozdulásait látja, bizonyára elfogja a keserűség. Végünk van. Ez a makacskodó gyerek még ma este fogoly lesz és vele együtt, sajnos, én is. Csak győzzem majd a váltságdíjat fizetni. De hallom a balga királyi főt, amint beszédet intéz lovasaihoz. Vajjon mit mondhat nekik? Elméje pallérozottnak épen nem mondható és szavai közt gyakorta hiányzik az összefüggés... A szél arról az oldalról fú és beszédének néhány foszlányát szárnyára veszi...

A KIRÁLY *(a távolból)*: Vitéz és hőslékü lovagok, soha se fogtam volna erényetekben és ügyességekben való bizodalمام nélkül e nagyhirü vállalkozásba... Legyetek meggyőződve, hogy ép oly könnyü, vagy talán még könnyebb megnyerni a csatát, mint megkezdeni... Emlékezzetek őseinkre, kik beszáguldották az egész világot... nagy diadalokat arattak és dús zsákmánnyal tértek vissza... Egyre gondoljatok csak: vitézül harcolni... de ha inkább akartok megfutamodva visszavonulni, mondjátok meg idejében...

COMMINES: Csak nem fogy ki a nyegle kérkedésből, akárcsak egy vásári vasgyuró. De drágán fizetjük meg mindjárt szóvirágait. Ó én szerelmes Uram, Jézusom, könyörülj rajtunk!

A csata.

A francia lovascsapatok épen most támadtak az ellenségre. A király leeresztett karddal áll és sisakrostélyát fölemeli. Homlokáról patakszik a verejték, szeme csillog. A lándzsák hullámoznak, mint kalász a mezőkön; kis zászlóik rikitó színét meglobogtatja a szél. A vonuló csapatok fölött kifeszülnek a lobogók, tarka címerüket egészen kitérítik. Dobok pergése, kürtök és harsonák riadója keveredik össze. Harci kiáltások, a düh és fájdalom ordításai törnek föl a mezőről. A szél toronyba veri föl a port s végig gurítja minden irányból. Ágyulövések tompa döreje. Halottak és sebesültek mindenütt, hol halomban, hol egyenként.

BOURDILLON (*kardjával tiszteleg a király előtt*):
Urunk királyunk csodákat művel!

A KIRÁLY: Bourdillon, beszélj hozzám őszintén, mint legjobb barátodhoz. Jól megálltam helyemet?

BOURDILLON: Minden szentre esküszöm, bátrabban, mint Amadis!

A KIRÁLY: Mily pompás dolog a háború! Szivem tulárad a boldogságtól! . . . Csak előre! . . . Nézzétek a vad kavardást a balszárnyon! Előre, lovagok, vágjunk nekik!

Sisakrostélyát újra leereszti, megsuhintja kardját s élére áll a tömegnek, mely Éljen a király! Saint Denis! Éljen Franciaország! — kiáltásokkal követi őt.

A harcmező más része.

A svájciak erős zászlóaljba tömörülnek.

LUZERNI RÜTTIMANN KAPITÁNY: Oda nézzetek, fiuk! Ezek a gascogneiak dolgukat ám alaposan elvégezték! Az albánok hanyat-homlok menekülnek. Siessünk, hogy maradjon nekünk is valami a

fosztogatásból. A bajtársak különben elszedik a legjavát!

KATONÁK: Ugy van, úgy van. Előre!

A KAPITÁNY: Kapd le a dárdanyelet! Bökj! Erősen! *A svájciak hatalmas lándzsadöfésekkel rárontanak egy milanói nehéz lovascsapatra, mely a taszításnak nem bír ellenállni és tüstént szétszóródva, futásnak ered. Mészárlás, kiáltozás, dobszó, kürtjelzés.*

A szövetségesek oldalán.

Magaslaton. — Mantua örgrófja, a velencei hadsereg fővezére; zsoldos- és sztradióta kapitányok; a két proveditore, kíséretükhöz tartozó nemesekkel. — A sikságon a különböző milanói és velencei hadtestek megfutamodnak.

ELSŐ PROVEDITORE: Igazán nem értem a dolgot, Márki Ur! A fenséges signoria kifizette az utolsó krajcárig a katonák zsoldját! Kegyelmednek is megadott mindent, amit csak kívánt. Ágyúban, élelmiszerben, lövegekben nincs hiány . . . Csapataink mégis megszaladnak.

A MÁRKI: Parancsokat kell osztogatnom. Nincs időm Kegyelmeddel csevegni.

Több tiszthez beszél, akik elsietnek különböző irányban. — Tüzérség vonul el.

MÁSODIK PROVEDITORE: Tűrhetetlen. Most meg az ijászok futamodnak meg! Tüstént megteszem jelentésemet!

ELSŐ PROVEDITORE: Itt valami nagyon komoly dolog megy végbe.

A MÁRKI: Minden bizonnyal. Középhadunk rosszul tartja magát.

MÁSODIK PROVEDITORE: Márki ur, jogunk van méltóságodat kérdezni és méltóságodnak kötelessége válaszolni!

A MÁRKI: Nem gondolják, hogy a milanóiak lanyhán támogatnak bennünket? Nem tudom, mit akar tábornokuk, Gayazzo.

ELSŐ PROVEDITORE: Fogassa el!

MÁSODIK PROVEDITORE: Fontolja meg a dolgot az Isten szerelmére, Kolléga Ur! Utasításaink ilyen eshetőséggel nem számolnak. Javaslatát tulságosan merész!

A MÁRKI: Szent Márkra mondom, amitől féltém, bekövetkezett! A sztradióták szétfutnak, hogy a málhákat kifosszák. Gyalogságunk jobb szárnya védelem nélkül maradt! Az ellenséges lovasság rájuk csap! . . . Menekülnek!

A KÉT PROVEDITORE: Minden elveszett?

A MÁRKI: Hitemre, majdnem! Ne maradjunk itt, urak! A gascogneiak futva közelednek . . . Vágjunk bele a lóba! Szedjük össze, ha lehet, embereinket! *A francia kürtök támadásra fujnak. A fornovói csatát a velenceiek és milanóiak elvesztették.*

Firenze.

Boticelli Sandro műterme. — Magas, tágas helyiség. — Több művész, a legfestőibb öltözetben, némelyik félmeztelenül. Néhányan köztük, kik óriási vásznanak dolgoznak, kötélen lógó deszkákra kapaszkodtak föl. Mások festőállványaik előtt utolsó ecsetvonásaikat teszik képeiken vagy vázlatokat készítenek. — Boticelli Sandro, Signorelli Luca, Ghirlandajo Domenico és a miniatürkészítő Fra Benedetto. Ez utóbbi domokosrendi ruhát visel s kis asztalra kiterített misekönyv fölé hajolva, a kezdőbetűket festi ki, nagy gonddal mártogatva a körülötte fekvő festékesedényekbe. Cronaca, építőmester.

SANDRO (*panaszos hangon*): Ma élem az utolsó világi napomat. Ez a vászon lesz utolsó művem, aztán hátralévő napjaimat arra szentelem, hogy bűneimet sirassam.

FRA BARTOLOMMEO DI SAN MARCO: Helyesen cselekszel. Példádat mi is követni fogjuk. Az üdv többet ér a tehetségnél, s a kiválasztottak pálmája a lángelme koszorujánál. Ámen.

MŰVESZEK: Ámen! Ámen!

SIGNORELLI: Fiuk, azt hiszem, hogy kissé tullőtök a célon. Hiszen sok jó van Girolamo testvér tanításában! De rongyosan öltözködni, mintahogy köztetek néhánynak becsvágya, lemondani az élet örömeiről, reggeltől estig szánom-bánomozni és legfőképpen visszatérni a régi mesterek száraz, szögletes rajzmodorához, bizony cseppet sem nevezhető istenimádásnak. Nincs ebben semmi célra-vezető.

CRONACA: A jó mindenekfölött való és nem tehető alkudozás tárgyává.

SIGNORELLI: A jó végtelen s ép ezért kizárja a szűk látóköröséget.

Belép gazdag fényüzéssel öltözködve Torrigiani szobrász. Süvegét szemébe húzza. Maga mögött indulatosan becsapja az ajtót.

TORRIGIANI: Ördög bujjék belétek, nyavalygó vénasszonyok! Összetöröm az elsőt, ki nekem dicsőíteni meri ezt a képmutató Girolamo testvért!

BOTTICELLI: El fogsz kárhozni, Torrigiani!

TORRIGIANI: Ugyan miért, ha szabad kérdezni? Jobb keresztény vagyok én, mint te! Mondhatom, jól megválasztottátok a prófétákat! Népkegyhajhászó, szóvirággyártó, dühöngő bolond! Megjobbulás! Erény! Erkölcsök! . . . Hát azt hiszitek, hogy a világ gyönyöröségei arra vannak

teremtve, hogy rájuk tapossunk? A szép asszonyok azért születtek, hogy kolostorokba zárva holt-elevenen rothadjanak el? Talán ki akarjátok önteni mind a pompás, mélytüzű borokat, hogy velük a sárt higítsuk? Vissza akarjátok lökni az ó-kor gyönyörű márványait, melyeket nap-nap mellett kiásnak? Vissza megint a földbe, hol oly sokáig voltak e dicső kor tanításaival együtt eltemetve? Talán menjek én is a ti csuhásotokkal elégetni az új könyveket, hogy hamvaikkal elfojtsuk az ujjászülető szellem lángját? . . . Csak azt várjátok! Fületekbe kiáltom, fületekbe üvöltöm: a butaság mákonyporával itatott majmok vagytok, mocsárszagu tökéletesedés hóbortosai, szemenszedett képtelenségek bárgyu megfertőzöttjei! Torkig vagyok veletek és még ma este itt hagyom Firenzét, mert már nem birlak látni, nem birlak hallgatni.

CRONACA: Ugy tisztelem, vagy talán még jobban a tiszteletreméltó, fölséges és páratlanul isteni Girolamo Testvért, mint apámat. Ha megtámadják, védeni fogom utolsó lehelletemig. Akik pedig káromolják e szent férfiut, hitvány nyomorultak. Hiába forगतod úgy nagy, vérivó szemedet! Az én arcomat nem fogod úgy elintézni, mint a kis Buonarottiét. Mert jól jegyezd meg, aljas Medici-bérenc, ha közelemben merészkedsz jönni, törömet irgalmatlanul belémártom pöffeszkedő melledbe!

TORRIGIANI: Medici-bérenc! . . . Ha kivágjátok a nagy szót, azt hiszitek, hogy ezzel valakit már vérig megsértettetek! Ugyan, törüljétek le előbb a magatok száját! Még rajta van a dicső Lorenzo főztje, amelyen egykor meghíztatok!

BOTTICELLI: Bármit is mondasz, be kell látnod, hogy Firenze az Isten birodalma lett. Itt Jézus tartja kezében a királyi pálcát és a boldogságos

Szűz küldi le hozzánk tanácsait Girolamo ajkán. A gazdagok megosztják vagyonukat a szegényekkel. Kell ennél csodálatosabb dolog?

TORRIGIANI: És talán azt is csodálatosnak tartod, hogy a jó képeket elégetik s azt kívánják, hogy megint orsóformájú nőket fessünk, mell és has nélkül, mint ezelőtt ötven évvel? Mondd csak, mi van abban bámulni való, hogy rongyokat szedtek magatokra és reggeltől-estig ontjátok a könyveket minden ok nélkül, mint valami ereszcsonna?

FRA BARTOLOMMEO DI SAN MARCO: Te pedig e bársony és himzés-kirakattal, mit magadon hordasz, tollaiddal, aranyozott töröddel és gyűrűiddel kigunyolod testvéreid nyomorát!

TORRIGIANI: Testvéreimet? . . . Testvéreimet? Milyen jogon mertek ti, csöcselék had, engem testvéreteknek szólítani? Előbb tanuljatok meg törzset úgy rajzolni, vagy távlatot úgy visszaadni, mint én, akkor aztán beszélhetünk atyafiságról! De addig sok idő fog eltelni! Az én testvéreim meghaltak! Ők a régi Róma művészei voltak!

GHIRLANDAJO: Faragj tiszta, szűzi, eszményi Madonnákat, akkor majd csodálni fogunk.

TORRIGIANI: Szakadjon rátok a mennybolt! . . . Micsoda orditozás?

Az ajtó felé rohan.

CRONACA: Menj csak, üttesd agyon magadat! Épen a város gyermekeinek szent csoportja vonul erre. Jézus királyságát éltetik és letépik az oly diszesen öltözött uraknak, mint te, a ruháját s a rend ellen lázítókat ütlegetések közt hurcolják börtönbe. Menj csak közéjük, ha kedved tartja!

TORRIGIANI: Ha ezek a veszett kutyák hozzám mernek nyúlni, leszurok belőlük egy tucatot! Ég

veletek! Itt hagyom ezt a bolondok-házát! Ha majd szabad lesz Marsot és Vénust márványba faragni, akkor viszontláttok engem! Mert tudjátok meg, ti rongyos koldusok, hogy a Művészet az egyedüli erény, az egyedüli fölség, az egyetlen igazság! Semmi sincs, ami Istennek kedvesebb volna! A ti tanítástok: hazugság, tudatlanság, szörszálhasogatás és alacsonyság! Az enyém: a ragyogó lángelme! Éljen a művészet! Éljen a világosság! Le a sötétséggel! Megyek a spanyol zászlóra fölesküdni és harcolni fogok ellenetek utolsó órámig!

BOTICELLI: Tegnap még ki akartad üzni a barbárokat Itáliából; mondhatom, eltaláltad a módját!

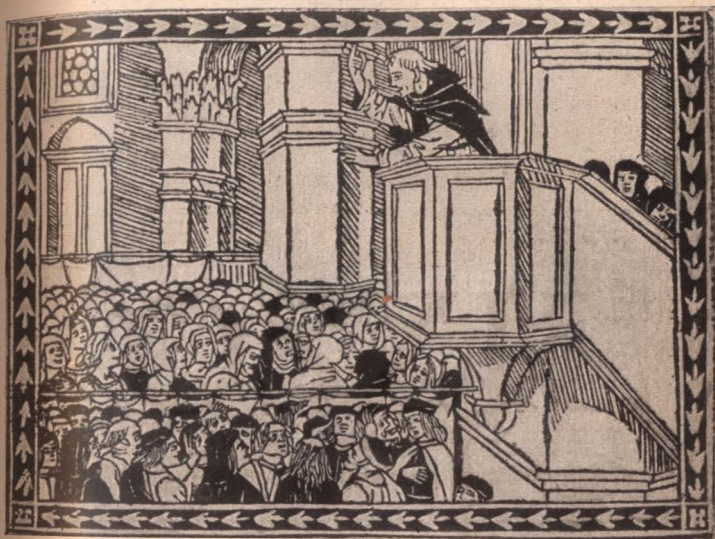
TORRIGIANI: Kiirtjuk előbb a franciákat s aztán az aragoniaiakat!... Tehát viszontlátásra... poloskahad!

EGY FESTŐ (*gyorsan lecsuszik egy állvány tetejéről*): Nagyon szemtelen vagy!... Nesze, vidd emlékül!

Utána hajítja törét, mely nem talál s a falba furódik.

TORRIGIANI (*távozóban*): Ügyetlen! Ezért még lakolsz, ha mindjárt husz év múlva is!

Santa Reparata templom belseje. — Óriási, zsufolt tömeg. Az oldalhajók minden oltárát virág koszorúzza. Gyertyák és mécsesek végtelen száma ragyogó fényt áraszt. Szentek és szent nők fából faragott szobrai legdiszesebb ruhákban: selyem, bársony, brokát és drágakövek fedik őket. Tömjén illata tölti meg az épületet. Folytonosan újabb és újabb hívek érkeznek, ami a nagy tömeget hullámozásba hozza. Gyerekek, iskolás-

SAVONAROLA EGY PRÉDIKÁCIÓJA

fiuk és fiatal emberek ablakok párkányaira, oltárfalak magaslataira másztak föl. Némelyikük az oszlopok képszékein foglalt helyet. A signoria a szószékkal szemben helyezkedett el. Mély csönd.

GIROLAMO TESTVÉR *(a szószéken)*: Firenze! Firenze! Isten bőven ellátott téged intelmekkel. Nem mondhatod, hogy fukarkodott velük. Ugy szeret téged, mint ahogy Egyházát szereti. De szomorú az igazság, hallgasd csak meg! Életedet ágyban töltöd váltatlan tétlenségben, hiu és haszontalan beszélgetésekkel, megszólásokkal szórakozva, vagy kárhozatos dőzsölésekkel lealjasítva magadat. Életed, ó kiválasztott város, hasonlatos az ocsmány disznóéhoz!

A hallgatók megremegnek.

Te azt válaszolod: Testvér, nem nagyon kimélsz engem! — Bizony legkevésbé sem kiméllek! Milyen jogon félsz a szemrehányásoktól, mikor nem irtózol a bűnhődéstől? Nem megmondtam mindent előre? Felelj hát! . . . Nem fedtem-e föl a legapróbb veszedelmet is, amely téged fenyegetett? Ez a kis, szegény testvér, aki senki és semmi, aki nem ér egy fabatkát, s aki magától semmit sem tud, nem kapott-e Istentől és a ti királyotoktól, Jézustól sugallatot, hogy miként szabadítson meg téged a Mediciektől és ragadjon ki a francia rablók karmaiból? . . . És mi történt? Elfelejtéd talán? A Mediciek Velence kegyelemkenyerét eszik és a franciák? . . . Elszaladtak tartományaik legbelsejébe gyáván és remegve, de boldogan, hogy Fornovónál szerencsésen keresztül vágták magukat. És ott vannak még . . . Ne félj semmitől! Többet ide vissza nem jönnek!

Mély megindulás.

Mindebből pedig az következik, hogy akiben

csak egy sziloknyi józanész pislákol, emlékezni fog arra, hogy soha hiába nem vertem félre a harangot, hogy ajkamat hivságos szó soha el nem hagyta. Azért talán most mindnyájan elhiszitek nekem, ha mondom: A nép kormánya számotokra a legjobb! Isten az én kezem által adta nektek ezt az ajándékot! Őrizzétek meg! Ne engedjétek meg senkinek, hogy támadni merje. Az, aki kigunyolja a népkormányt, Istent káromolja és ezért szentségtörést követ el. Magát Jézust gyalázza meg, a ti királyotokat, s bűne nem kisebb, mint felségsértés. Lehet-e kegyelem annak a számára, ki ily rettentő vétekbe sülyed?

Dühös fölkiáltások.

Legfőbb bíró Urak, hozzátok fordulok innen a szószékről és a lelketekre kötöm, hogy büntessétek meg ezeket a bűnösöket! Akik megzavarják a közegyességet, s magukat fehéreknek vagy szürkéknek hívják, mint annakelőtte, ne kiméeljétek, sózzatok tiz forint büntetést a nyakukba! Ha visszaesnek bűnükbe, guzsba velük! Ha tovább önfejűsködnek, csak vessétek nyugodtan börtönbe, még pedig életük fogytáig! És most Firenze, hallgasd meg szavam! Tápláld szegényeidet, mert ők Jézus királynak alattvalói! Nem illő, hogy a nép éhezze, míg a gazdagok dúslakodnak. A gabona mércéje ezentul csak husz soldóba fog kerülni annak, ki nem bir többet fizetni.

Általános megindultság.

De ha majd mindenkinek lesz annyija, hogy jólakhatik belőle, ezzel még semmi sem történt. A legfontosabb tennivaló még hátra marad. Azt mondjátok nekem: Testvér, telhetetlen vagy! Mienk az Isten kormánya, gyakoroljuk a könyörületességet, mienk . . . — Tietek az undok vétkeknek

egész serege, mely lelketekben tanyázik! Tietek a pokol, mely ünnepet ül bennetek! És ti jól tudjátok ezt, nem kell bizonyitanom, mily keveset értek valahányan . . . De talán mentegetődző szóval jöttök elém: a katonák durvalelkűek, a kereskedőket megrontotta a nyereségvágy, a fiatal embereknek feje üres és az asszonyoknak léha a természete! Nagyon helyes! . . . Hát a papok, hivattalal üzérkedők, kéjencek, házasságtörők, részegesek és tolvajok számára, kik Szent Péter templomának szószékétől kezdve a legelrejtettebb plébánia leghomályosabb gyóntatószékéig, mindenütt, a romlásba hurcolnak magukkal, találtok-e mentséget? Elég volt már a mocsárból, a gyalázatosságból, a babyloni szörnyűségekből! Seperjete! Seperjete! Különben elvesztél, Firenze! Én erősitem, hogy elvesztél! A türelem pohara kiürült! Nincs benne már egy csepp sem! Látom fejed fölött a bosszuló kardot megvillogni! Vigyázz, ó nyomorult! . . . Mind közelebb zuhan és sujtani készül! . . .

A borzalom kiáltásai.

Azt kérdezitek: Hát, testvér, mit kívánsz tőlünk? — Én nem kívánok semmit. Isten az, aki megelégette már pogány mulatozásaitokat! Nem pazaroltátok-e el idáig könnyelműen életeteket? Legyen most már vége a sétáknak, hol asszonyaitok parázna tekinteteket vetnek rátok! Legyen vége a táncos összejöveteleknek, mert kárhozatba visz! Csukjátok be korcsmáitokat, hol állattá sülyedtek! Szüntessétek be a játékot, ez . . . Ahá, ez nyugtalanít benneteket? Inkább lemondanátok a paradicsomról, semmint erről a rossz szokásról? Noshát, nagylelkű leszek! . . . Játsszatok, ha már nem tudtok meglenni nélküle! De dobjátok el a kockákat, s vegyétek elő a csontocskákat! Játsszatok, de ne

pénzbe, hanem salátába, dióba, répába! . . . Nyomorultak, nevettek ezen? Én pedig azt mondom a hívőknek: ha láttok utcákon, házakban elvetemedett hitványokat, kik a szerencsejáték szenvedélyének hódolnak, tépjétek ki a kártyát kezükből és Birák csukjátok be őket! . . . A kinpadra velük!

A prédikáció tovább tart.

A templom előtti téren.

Gyermekcsoportok.

A FIATAL BONI (*kiabálva és sírva*): Ó jaj, jaj!
EGY FIU: Mi bajod?

A többi gyerekek körülveszik.

A FIATAL BONI: Egy erős marha öklével arcomba vágott. Az ottan ni, aki arra megy.

MÁSODIK FIU: Miért ütött meg?

A FIATAL BONI: Mert le akartam húzni róla velencei csipkegallérját.

A GYEREKEK: Az átkozott! Szaladjunk utána! Üssük agyon!

HARMADIK FIU: Hagyjátok, olyan erős, mint a bivaly. Torrigiani, szobrász. Nincs előtte semmi szent, még a boldogságos szűz Mária sem! Nem tudunk vele elbánni!

Két fiatal hölgy jön arrafelé, vagy tizenkét gyerek körülveszi őket.

ELSŐ FIU: Nővéreim, Jézus Krisztusnak, városunk királyának és Szűz Mária királynénknak nevében elrendeljük, hogy ékszereiket, bársonyaikat vegyék le és szolgáltassák át nekünk.

ELSŐ HÖLGY: Tüstént szót fogadunk, édes gyermekem, csak előbb engedjék meg, hogy haza menjünk.

NEGYEDIK FIU: Ismerem már ezeket a hölgyeket,

nem lehet velük szép szóval beszélni. Tegnap is ajánltuk nekik, hogy ne legyenek oly szemérmetlenek, de nem használ semmit.

MÁSODIK HÖLGY: Mert időbe telik, míg uj ruhát varrunk magunknak, kis barátom.

ÖTÖDIK FIU: Szakítsunk le mindent róluk!

A csapat rárohan a két nőre, ruhájukat, fejdíszüket darabokra tépi.

HATODIK FIU: Nagyszerű! Két nyakék, két fülönfüggő, karperecek, láncok! Vigyük mindet a szegényeknek.

Más gyerekek is jönnek szaladva.

ELSŐ GYERMEK: Kik ezek az asszonyok, akik itt sírnak?

EGY TIZENKÉTÉVES FIU: Bűnösök, kiket az erény útjára tereltünk. Hát ti honnan jöttök?

A GYERMEK: Gyűjtöttünk! Ötven arany az eredmény! Aztán kifosztottunk egy pár játékost is! Most pedig figyeljeteK ide! Kinyomoztam valamit! A Cocomero-utca sarkán van egy ház, ahol pogány könyveket, saktáblát, hárfákat, s ha jól értesültem, tükröt is rejtegetnek. Gyertek, menjünk oda! Tisztítsuk ki ezt a poklot!

GYERMEKEK: Menjünk! Menjünk!

EGY POLGÁR: Hé, Niccolo! Gyere csak ide fiam!

NICCOLO: Mit akar, apám?

A POLGÁR: Jöjj haza. Meg akarlak valamivel bízni.

NICCOLO: Megbízatom Jézust szolgálni és megfenyíteni az ellene vétőket!

A POLGÁR: Adta kölyke, nem engedelmeskedsz apádnak?

NICCOLO: Istennek kell engedelmeskedni s nem az embereknek. Menjünk, barátaim!

Nagy mozgás a tömegben, mely a templomból jön ki.

EGY GYEREK: (a jára mászva) A szentatya jön!
A szentatya jön!

*A templom előcsarnokában megjelenik Girolamo testvér, körülvéve a szent Márk-atyáktól, kik közül Maruffi, Silvestro testvér, Buonvicini és Sacromoro atyák válnak ki. A tömeg tuláradó lelkesültséggel üdvözli. Férfiak, asszonyok le-
térdepelnek előtte és sirva csókolják ruhája szegélyét.*

A GYEREKEK: A himnuszt! A himnuszt! Énekel-
jétek a himnuszt!

Énekelnek

*Lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis
tuae Israel!*

*Girolamo testvér a térdeplők között
lassan áthalad.*

Terem Nerli Tanai házában. Felesége és fia.

NERLI: Kijelentem, hogy torkig vagyok már az ilyen jelenetekkel s azt akarom, hogy vége legyen. Házamban úgy fogok élni, ahogy tetszik. És nekem elsősorban is a béke, a nyugalom tetszik.

AZ ASSZONY: Én pedig nem vagyok hajlandó az ördög előtt meghunyászkodni.

NERLI: Kit kegyeskedik ördögnek nevezni, csak nem engem?

AZ ASSZONY: Semmiesetre, csupán a szellemet, mely magán uralkodik. Mondja, minek tartja magánál azt a szentségtelen könyvet, melynek példányait a próféta a közpiacon égettette el?

Mert csak nem tagadja, hogy a Dekameron — Isten bocsássa meg, ha kiejtem nevét — még mindig a könyvtárában van?

NERLI: Hogyan lehet ily hűhót csinálni egy műből, mely századok óta közkézen forog?

AZ ASSZONY: Ép' annyi ideje, hogy az emberek csak kárhozatukon munkálkodnak. Ennek véget kell vetni.

NERLI: Békét akarok házamban és erre utoljára és nyomatékosan figyelmeztetem magát, Monna Lisa.

A GYERMEK: Látod mama, olyan könyvet tart a háznál, melyet Girolamo testvér eltiltott. És van még több ilyen neki! Én tudom, én mindent tudok! Égessük el, mama, ezeket a könyveket!

AZ ASSZONY: Ugy lesz, fiam, ne aggódj! Nem fogok eltérni olyasmít, ami ellen a lelkiismeretem lázadoz.

NERLI: Hiszen ez az örültséggel határos! Asszonyom, uralkodjék magán, különben oly rendszabályokhoz nyúlok . . .

AZ ASSZONY: Hasztalan ijeszteget. Elöttem nem lebeg más, csak a túlvilág és bármit is tesz, én üdvözülni fogok.

GYERMEK: Igen, anyám, üdvözülj! Ne gondolj, csak az üdvösségedre!

AZ ASSZONY: Légy csak nyugodt, fiacskám, mindent megteszek.

NERLI: Itt mindenki megbolondult! De nemcsak itt, hanem az egész Firenze örjöng, ez a nyomorult város, mely amilyen kicsapongó volt azelőtt, olyan szenteskedő lett azóta, mióta ez a gaz barát . . .

AZ ASSZONY (*magánkivül*): Megtiltom, hogy Girolamo testvért káromolja!

NERLI: Annyiszor küldhetem a pokol fenekére a barátot, ahányszor tetszik; megértette? Ha elégedetlen, menjen vele maga is oda!

AZ ASSZONY: Ó nem, maga szörnyeteg, én nem oda megyek, hanem a legfelső Biró Urakhoz és példás büntetést kérek egy ilyen bűnös fejére!

GYERMEK: Igen, anyám, papát meg kell büntetni!

NERLI: Csapjon belétek a mennykő, édeseim!

Róma.

1500 június hó.

A Vatikán. — A pápai lakás terme. — VI. Sándor; Borgia Lucrezia asszony, Bisaglia hercegnője, mély gyászban, karosszékekben ül. Arca dúlt, szeme tele könnyel.

VI. SÁNDOR: Nos hát, igen! Ez az igazság. Testvére, Cesare, a bűnös. Behatolt a szobába, hol szerencsétlen férje, Alfonzo, bekötött sebeivel feküdt és megfojtotta őt . . . Minek titkoljam maga előtt, gyermekem? . . . Az egész város tudja . . . Első ismerőse ugyanis elmondta volna magának . . . Jobb szeretem, ha tőlem hallja a dolgot. Így legalább együtt gondolkozunk azon, hogy e szomorú helyzetben, melyen változtatni már ugy sincs módunkban, mi a teendő.

Lucrezia zsebkendőjével fojtja zokogását és kezét tördeli.

Minden bánat lényeges vonása, gyermekem, akármekkora is legyen (és a magáé igen nagy és igen jogos, ezt beismerem) . . . minden bánat jellemző vonása, hogy magában hordja a feledés csiráját.

LUCREZIA: Ó szent Atyám!

CRETIA BORGIA

OSZK

Magyar Nemzeti Könyvtár

VI. SÁNDOR: Okosan beszélek magával, gyermekem. A mi rangunkbeli embereknek minden körülmények közt az ész szavát kell követniök, különben alantobbak lesznek, mint a közönséges emberek. A legfájóbb bánat, a legnagyobb kétségbeesés s minden, ami életünkre vagy kedveseink életére tör, a sorsnak ezek a kellemetlen meglepetései, mindig csak azért tűnnek föl, hogy aztán feledésbe merüljenek. Tudom biztosan, hogy eljön egy nap, mikor maga csodálkozva fog ráeszmélni arra, hogy nemcsak vonásait, de talán nevét is elfeledte annak a férfinak, kinek elvesztése most oly mély sebet vágott szívéen.

LUCREZIA: Elveszteni őt! . . . és ily módon! . . . Édes testvérem fojtja belé a mosolyt, mit ajkára az ujszülött gyermekünkre való gondolás vont . . . Lehet-e szörnyűbb ember a világon, mint gyilkosa?

VI. SÁNDOR: Nem szörnyeteg ő, lányom, hanem uralkodó természet, kinek, sajnos, csak a legszívósabb és legkegyetlenebb küzdelmek árán lehet abba a körbe jutnia, hová hivatása rendeli. Hallgasson meg figyelmesen, Lucrezia és ne emelje karjait az ég fölé. Ne gondolja, hogy igazolni akarom don Cesarét. Ezt a kiméletlenséget nem követhetem el magával szemben. Csupán azokat a nemes, hatalmas érzéseket akarom föltámasztani magában, melyek most bánata elől fiatal lelke redőibe menekültek és azt akarom, hogy e válságot oly hősieesen viselje el, mint a hogy azt meggyőződése szerint elviselni képes.

LUCREZIA: Nem vagyok más, csak egy szerencsétlen özvegy, ki ártatlan férjét siratja, akit az árulók leghitványabbika orozva megölt!

VI. SÁNDOR: Ugyan, ugyan, Lucrezia . . . Mire jók az ilyen heves kifakadások? Hiszen tudja, hogy mily őszintén és mélyen szeretem magát.

LUCREZIA: Azt is tudom, hogy Szentségednek vonzalma irántam mily gyűlöletes rágalmaknak szülőoka! De nem bánok már semmit, nem törődöm csak a fájdalommal!

VI. SÁNDOR: Az emberek azt beszélnek, hogy nemcsak apja, de szeretője is vagyok magának? Hagyja, Lucrezia, a világot, undok férgeknek e gyülevész hadát, mely megmételyezett képzelete szennyét hasztalan önti az erős lelkekre. Képtelenek ezek megérteni szándékainkat, rátapintani cselekvéseink rugójára vagy fölmérni azoknak jelentőségét. Bennünk is csak a maguk kicsinységét, aljasságát tudják látni és a nagyszerű, a valóban fönséges, örökre titok marad előttük. Eressze el füle mellett szennyes megszólásaikat, nem méltók azok, hogy e nemes hajlékba lépjenek. De beszéljünk most fontosabb dolgokról! Magának, gyermekem, föl kell ocsudnia bánatából. Rangja és egyénisége követeli meg. Nem szabad, nem engedhetem, hogy visszatérjen Nepibe, s a magány csöndjében még jobban fölzaklassa fájó szivét. Ez nem illő és maga a természet is ellene szegül: maga fiatal, szép, okos teremtés és a cselekvésre született. Szüksége van az életre s az élet sem nélkülözheti magát. Maradjon velünk, lányom, maradjon a világban, hogy uralkodjék rajta! Elvesztette urát, kit szeretett! Senki nálam őt jobban nem sajnálja s mindenre képes lettem volna, hogy megkimélnem magát, gyermekem, ettől a fájdalomtól. De ne felejtse, lányom, hogy maga Borgia Lucrezia! Oly család ivadéka, melylyel kiválóságban egy család sem versenyezhet. Bisaglia és Sermonata hercegnője, Aragonia fejedelemasszonya és Spoleto örökös kormányzója, aki mindezek fölött még Borgia lány, másként viseli el a fájdalmat, mint a többi közönséges lények! A világ a maga fejét a koronázott főkkel egy magasság-

ban látja! Az uralkodás ösztönét nem lehet kiirtani vérünkből s én elég jól ismerem a maga szellemét ahoz, hogysem kétkednék szándékai emelkedettsége felől.

LUCREZIA: Lehet, hogy egykor kedvemet lelém a világ nagy eseményeiben és szívesen nyúltam a fonálhoz, melyből szövődnek... De ez az idő elmúlt. Elhatároztam, hogy ezentul csak fiamnak élek és a bosszunak, ha majd üt az órája.

VI. SÁNDOR: Vigyázzon, Lucrezia! Amit itt most mondott, soha meg ne ismétlje más előtt. Testvére tudja, hogy mit akar és amit akar, az megilleti őt. Kell, hogy tervei sikerüljenek. Ha Már most egyszer azt képzelné, hogy csalódott s hogy maga nem az a valóban erős, valóban megértő lény, mint amilyennek gondolta, ha egy szóval magában többé nem a segítőtársat, hanem akadályt látna, akkor, gyermekem, élete ép oly kevésbé lenne biztonságban, mint Giovanni testvéréé, vagy férjéé, vagy ama szerencsétlené volt, akit leszúrt s hozzá még az én köpenyegem alatt... Többi áldozatáról minek beszéljek?

LUCREZIA: Don Cesarétól csöppet sem félek, s ha Szentségeddel szembe mert is szállni, tudom, hogy előttem meg fog lapulni.

VI. SÁNDOR: Így beszéljen, Lucrécia, így ismerem magára. Hogy eltűnt egy szempillantás alatt a kis özvegy polgárasszony! Most az uralkodónő, a királynő szól hozzám!... Lányom, oly szép most, mint a boszu istennője! Mint maga az Erő! Most már tudom, hogy kell magához beszélnem. Don Cesarének egyáltalában nem volt szándékában magának ártani. Gondolkozzék kicsit a dolgon! Mikor ezelőtt két évvel elválasztottuk magát Sforza Giovannitól s férjhez adtuk Aragoniai Alphonzóhoz, kényszerhelyzet sugalla-

tának engedelmeskedtünk és alapjában véve igen jól számítottunk. Noha férje csak természetes fia volt a nápolyi királynak, mégis benne kiváló szövetségestársat nyertünk és abban a pillanatban más eszköz nem kínálkozott későbbi terveinknek előkészítésére. De a dolgok azóta lényegesen változtak. Ma VIII. Károly utódját a legszorosabb barátság fűzi hozzánk. Pártfogásával, túlaradó gyöngédségével szinte eláraszt bennünket. És mindezt Don Cesare ügyességének, találékonyságának köszönhetjük. Ez az ember meg tudja ragadni a kedvező pillanatot s ki tudja annak levét sajtolni, mint az izes narancsnak, az utolsó csöppig. A franciáktól mindazt megkaphatjuk, mit a spanyoloktól hasztalan vártunk. Képzeld el már most Don Cesare helyzetét. Mily aggodalommal kellett családunk tisztátalan vonatkozását néznie az aragoniai házhoz, akkor, amikor franciábbnak kellett lennünk a franciánál. Don Cesarének csak egy gondolata volt, hogy mindent eltávolítson utunkból, ami XII. Lajosnak, a földkerekség leg-hiszékenyebb, leggyanakvóbb és legostobább fejedelmének szemében szálka lehetne.

LUCREZIA: És ezért kellett don Alfonzót meggyilkolni?

VI. SÁNDOR: Csupán ezért. Beismerem, hogy találhattunk volna más kiutat is. Hiszen magának, lányom, egy szavába került volna s a szerencsétlen don Alfonzo ott hagyta volna apját, családját, hazáját.

LUCREZIA (*zokogva*): Mindent megtett volna, amire csak kérem.

VI. SÁNDOR: Ne bolygassuk ezt a pontot! Don Cesare hibás volt az eljárás megválasztásában... de alapjában véve helyesen okoskodott és bizonyára nem akart semmi rosszat. Hallgasson ide,

be fogom bizonyítani, hogy egyéb gondja sincs, minthogy maga minél magasabbra emelkedjék.

LUCREZIA: Elengedem neki.

VI. SÁNDOR: Hogy bátyját megérthesse, egy igazságot kell csupán megfontolnia. És ki tudja, ha ebbe kissé elmélyed, nem fogja-e benne önmagának rejtélyét is megtalálni, lányom? Mi nem vagyunk könnyen befolyásolható, gyermeteg kedélyű olaszok. Mi spanyolok vagyunk, kik szeretik erőszakos tetteikben a legrövidebb utat választani. Amit honfitársaink Uj-Indiában művelnek — gondoljon csak Veragnának és társainak kegyetlenségeire a benszülöttekkel szemben, — azt mi Borgiák, s különösen don Cesare, Itáliában csináljuk meg. Akaratunkat nem bénítja meg a hosszú latolgatás, eszközeinkben nem vagyunk válógatósak és a gyors cselekvéstől nem riadunk vissza. Ez fölényünk a többi ember fölött s ezért gondolom, hogy családunknak sikerülni fog hatalmát rövid időn belül tartós alapokra fektetni. Ez az a nagy cél, melyre életünket szentelnünk kell.

LUCREZIA: Nem én választottam don Alfonzot férjemül. Bele kellett nyugodnom az ürügybe, hogy én nagyon fiatal vagyok és így meg se kérdeztek ép úgy, mint azelőtt, mikor első házasságom megkötéséről és fölbontásáról volt szó, vagy még előbb, első mátkaságom idején. És most is, Szentséged beszél dicsőségemről, hatalmamról, államaimról? Ugyan mit jelentenek e fölfujt szavak? Talán azokat a biboros rongyokat kell értenem rajtuk, melyeket rám aggattak? Bisaglia hercege vagyok férjem révén, de a nápolyi király akár holnap elveheti tőlem ezt a hűbért, melyet csak az ő kegyéből élvezek. Sermonetát Szentséged a Gaetanoktól erőszakkal vette el s így adományozta nekem. Ki biztosít róla,

hogy nem veszik el tőlem is ugyanugy? Spoletónak örökös helytartója vagyok, de vajjon Szent-séged halálával fog-e érni valamit ez az örökös-ség? Nem, szent Atyám, nem vagyok más, csak szájalomraméltó asszony, ki családja kezében játékszer, s kinek érdekei ép oly kevésbé jönnek számításba, mint érzeményei. Nem marad egyebem ilyen helyzetben, mint büszkeségem. Hivatott Nepiből, hát eljöttem. De kijelentem, hogy föltett szándékom oda visszamenni és nem mozdulok onnan ki, csupán akkor, ha majd szólítani fog meggyalázott hitvesi és anyai kötelességem.

VI. SÁNDOR: A sötét jövő helyébe, melyet maga elé festett, Lucrezia, engedje, hogy most fölragyogtassam az igazit. Vádakkal illeti családját? De hát vessen csak higgadt pillantást mindarra, amit mi magáért idáig tettünk. Emelkedésünk kezdetén választottunk magának egy jó családból származó, összeköttetésekkel bíró, gazdag nemes embert. De mindjárt ezután, vitorlánkat kezdé már duzzasztani a kedvező szél, hajónk a nyílt tenger sik vizére szállt és mi nem hagytuk magát középszerű boldogulása lakában, hanem tüstént magunkkal vittük. Ekkor még sok, nagyon sok volt számunkra, ha nem is valódi, de legalább ennek látszatával bíró fejedelmi vér. Kerestük mindenütt, megtaláltuk s magának adtuk. De az idő, s vele becsvágyunk mégegyszer nagyot fordult: a solymok sasokká nőttek s újabb, nagyszerűbb zsákmányra lestek. És most sem feledkeztünk meg magáról. Ami egykor megfelelt, most már nem elégitheti ki igényeit. Családjával maga is magasabbra szökkent. Mit szólna, lányom, egy valódi jogarhoz, egy igazi s többé nem képzeleti trónhoz? Egy férfihoz, ki a világ egyik leghiresebb családjából származik és e mellett szép, bátor, nagy hadvezér, kit esze és kardja, ki tudja még,

mily szédületes magasságba fog emelni? Ez a férfit imádja, bálványozza magát, Lucrezia és a kezét kéri.

LUCREZIA: Nem tudom, kiről beszél, szent Atyám és nem is érdekel.

VI. SÁNDOR: Estei Alfonzóról, Ferrarai Hercules herceg fiáról és örököséről. A maga igazi nagyságáról, jövőjéről, boldogságáról szólok és egyben fia jövőjéről és boldogságáról is. Figyel rám, Lucrezia?

LUCREZIA: E percben elmém képtelen ily javaslatok jelentőségét fölfogni és mérlegelni, mennyi helyes rejlik bennük.

VI. SÁNDOR: Értem. De már most is beláthatja, hogy Nepibe visszatérnie nem időszerű. És hogy jobban meggyőzzem, elárulom tervemet, amelyet don Cesaréval együtt készítettem. Ha más nem, úgy mély vonzalmamat maga iránt és bátyja odaadását a maga igazi érdekei iránt ez is eléggé bizonyítja.

LUCREZIA: Kíváncsivá tesz, szent Atyám.

VI. SÁNDOR: Fontos dolgok egy időre Rómából elszólitanak. Maga itt marad, még pedig az én helyemen. A kormány vezetését kezébe teszem le, egyedül magát hatalmazom föl az iratok fölbontására és olvasására, rendelkezések megtételére. Megbízható bíborosaimat utasítottam, hogy tanácskozzanak magával, ha ezt jónak látja. Lucrezia, államaimnak, az egyháznak, az egész világnak sorsát maga fogja intézni! Tudom, hogy méltó erre és átérzi e feladat nagyszerűségét. Hallgasson tehát rám, s hagyjon föl a méltatlan könnyekkel, melyek csak azért méltatlanok, mert haszontalanok. Gondoljon családunk dicsőségére, emelkedésére s felejtse el minden mást. Vesse jól elméjébe, hogy azok előtt, kiket a végzet a

mások fölött való uralkodásra szemelt ki, a közönséges törvények és erkölcsök korlátai leomolnak. Erényeiket és bűneiket másutt, s magasabb felelősség mérlegeli; ezért van az, hogy érdemek, melyek dicséretreméltók lehetnek a mindennapi nőnél, magánál esetleg bűn számba mennek, csak azért, mert elernyedés, pusztulás okozói. Már pedig az élet nagy törvénye nem az, hogy ezt vagy azt csináljuk, hogy így vagy úgy átvergődjünk valamin, hanem hogy életre hívjuk, fejlesszük és kitereljesítsük azt, ami bennünk a legnagyobb, erőtlől legduzzadóbb; ily módon a meglévő légkörből tudjunk, ha kell a legnagyobb erőmegfeszítéssel is, tágasabb, magasabb, fenköltebb légkörbe jutni. Gyermekem, ezt sohase felejtse el. Menjen mindig egyenesen előre. Ne tegyen mást, csak ami magának tetszik, ha ez hasznára válhatik. Bánkódás, aggodalom csak az alárendeltek szolgálékéhez illik. Magához csak egy gondolat, egy vágy méltó: a Borgia-ház emelkedése, mert ez jelenti a maga érvényesülését is. Ebből az eszményből elég erőt merithet, hogy könnyeit fölszárítsa és belenyugodjék abba, ami már ugy is közömbös, mert változtathatatlan. Most búcsúzom, Lucrezia, s kérem, hogy tekintse ugy magát, mint aki rövidesen Ferrara hercegnője lesz és e pillanatban Isten helytartóját képviseli a világ előtt.

Velence.

Terem a Canale Grandét szegélyező palotában. — Medici Piero; gondülte arccal föl- és alá sétál, kezét hátra téve; testvére, Medici Giovanni bíboros, a későbbi X. Leó pápa, most tizenkilenc éves; unokatestvére Medici Giulio, később VII. Kelemen pápa, most johannita lovag és capuai rendfőnök;

Bibbiena Bernardo Dovisi, a biboros udvarmestere, a dicső Lorenzo egykori bizalmasa.

BIBBIENA: Senki se tagadhatja, hogy ügyeink rosszul állnak, de nem oly mértékben, hogy kétségbeesése indokolt lehetne, Piero Ur.

PIERO: Nagy, igen nagy hibákat követtem el! Nem kellett volna oly sokat engedni a franciáknak, mikor megkíséreltem lebeszélni őket Firenzébe való bevonulásukról. Azt is elmulasztottam, hogy ha már az egyességet megkötöttük, legalább segítséget kértem volna tőlük, mielőtt Bolognába indultam. Akkor ez a hitvány Bentivoglio nem kényszeríthetett volna arra, hogy ide jöjjek. Szépen meghálálta, mivel atyánknak tartozott és alaposan kimutatta foga fehérét... De meglakol még ezért, Isten engem úgy segítjen, csak még egyszer kerítsem kezem közé a hatalmat! Az ilyen embernek azonban természete az árulás, a háládatlanság. Nem is ez bánt, hanem a saját hibáim, a saját gyengeségem.

GIOVANNI BIBOROS: Minek emészti ezért magát, bátyám? Nem lehetett másként tenni, ezt jól tudom, mert később hagytam el Firenzét, mint maguk. Ellenségeink oly ravaszul előkészítettek mindent, a polgárokat annyira megdolgozták, hogy bukásunk kikerülhetetlen volt. Corsini Lucca, Nerli Jacopo és a többi cselszövő még a legjámborabb embereket is megvadították. Hasztalan igyekeztem beszélni, senkisé hallgatott rám. Engednem kellett, mert különben megköveztek volna. Savonarola ellenem volt. Ő vette rá San Marco dominikánusait, hogy kolostorukból kiűzenek, hol kezdetben menedékhelyet kaptam.

PIERO: És ezt a házat mi alapítottuk!

GIOVANNI BIBOROS: Ne vegye annyira szivére, bátyám. A jó atyák fejét, ismétlem, bizonyosan

Girolamo testvér csavarta el, különben nem teték volna meg velem. Rettentő látvány volt a fölízgatott tömeg, melyen, szegény barátnak öltözve, át kellett törnöm. Kimeredtszemű, üvöltő söpredék, mely hurrázva törte be a börtönök kapuit és ujjongva ölelgette a tolvajokat, gyilkosokat, amint a nyitott résen patkányok módjára egymásután kibújtak!

BIBBIENA: Ily módon szokott a nép kormányzati ügyekbe beleavatkozni.

PIERO: Ez még hagyján. Vannak nagyobb aljasságok is. Hallottátok már, hogy nagybátyánk fiai, a mi unokatestvéreink, a legnagyobb megalázódások árán megkapták az engedélyt, hogy a városba visszatérjenek, sőt vagyonukat is visszaadták nekik? És ezek a boldogtalanok, hogy új parancsolóik előtt kimutassák hűségüket, képesek voltak ünnepélyesen lemondani nevükről és fölvenni a Popolani nevet. Ily módon abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy két ujdonsült nemzeti ur létezését jelenthetem az uraknak, az egyik a tiszteletre méltó Popolani Lorenzo, a másik, mindenben hű képmása testvérenek, Popolani Giovanni. Hát nem nevetséges? Mennyi piszok, gyalázat van ezen a világon!

GIOVANNI BIBOROS: Unokatestvéreink lezüllése nem okoz nagy fejfájást. Nincs, mit ezeken az embereken sajnálni. Őszintén szólva, sokkal jobban fáj, hogy a lázadók elpusztították kertjeinket, hol atyánk a világ legkiválóbb mestereitől oly sok szobrot, képet gyűjtött össze. Az általános fosztogatásban eltűntek könyvek, érmek, színes kőfaragások! Volt köztük nem egy, melyre mindig vissza fogok emlékezni s melynek elvesztésébe sohase tudnék belenyugodni.

PIERO: Mit számít az, mikor mi magunk veszünk

el! Örök bolyongásra vagyunk ítélve, szánakozó vagy közömbös barátok kelletlen pártfogására! Rettegnünk kell minduntalan, hogy szinlelt vonzalom ne juttasson ellenségeink kezére. Igaz, hogy a fenséges szenátus velünk szemben nemeslelkűen jár el, de meddig fog tartani?

BIBBIENA: Addig, ameddig a velenceiek gyűlölni fogják Firenzét, vagyis örökké. Nem, ismétlem Fenségteknek, nincs okunk kétségbeesni! E földi dolgok örökös lengésben vannak, kiindulván, hol jobbról balfelé, hol balról jobbfelé. Itália érdekeit úgy kell elképzelni, mint egy mérleg nyelvét, mely alig pihen meg az egyensúly pillanatában, s már újra mozogni kezd. Rendületlenül hiszem, hogy a Mediciek egy nap visszatérnek Firenzébe s hatalmuk, dicsőségük ismét a régi lesz.

GIOVANNI BIBOROS: Magam is úgy hiszem, hogy a jelek erre vallanak. Az új francia király, XI Lajos, amint mondják, még inkább szomjazi hódítások után, mint az elhunyt VIII. Károly. Nemcsak Nápolyt akarja, hanem Milánót is. Talán megegyezünk vele. Ettől eltekintve, Savonarola uralma sem fog örökké tartani. Hiveinek türelmét erősen próbára teszi. Maguk a köztársaságiak sem értenek egyet, s amint értesülök, többen párt-hiveink közül visszatértek a városba, hol minden zaklatás nélkül élnek. Ott van a kis Buonarotti, hogy mást ne is említsek, aki először Bolognába menekült, hol Aldovrandi munkát is szerzett neki a San-Petronio templomban. Most ismét Firenzében van s az emberek békében hagyják.

A CAPUAI PERJEL: Pénzünket azonban még szive-
sebben fogadják, mint embereinket. Tornabuoni, kinek Piero fenséges ur meghagyásából nagyobb összeget küldtem, legutóbbi levelében írja, hogy ösztöndíjasainak száma rohamosan növekszik . . .
Bíboros uram, van kedve Tizian műtermét megnézni?

GIOVANNI BIBOROS: Nagyon szívesen. Fölhivom figyelmét, főtisztelendő uram, csolnakosaink új egyenruhájára.

PIERO: Menjetek szórakozni. Magam Bibbienával néhány levelet írok.

Firenze.

Bolt mögötti szoba. — Két kereskedő ül az asztalnál.

ELSŐ KERESKEDŐ: Egyék még, édes ur, ebből az izes lepényből. Ne féljen, a Testvér őrei nem látják meg.

MÁSODIK KERESKEDŐ: Az úr nagyon szíves, de gyomrom gyengesége miatt tartózkodnom kell ez élvezettől. De hogy visszatérjek a tárgyra, ismétlem, csak Angolországban lehet jó haszonnal dolgozni.

ELSŐ KERESKEDŐ: Ami a selymet illeti és a bort, az kétségtelen. Tavaly is negyven hordó elég silány minőségű bort küldtem londoni ügyvivőmnek. Jó áron adott túl rajta. Szívesen hitelezek az angoloknak.

MÁSODIK KERESKEDŐ: Ez az, amit én is mondok. Az angolok megbízhatók.

ELSŐ KERESKEDŐ: Mindamellett többre tartom a flamandokat. Anversben csupa nagytekintélyű kalmár lakik.

MÁSODIK KERESKEDŐ: Magunk között legyen mondva, nem gondolná az úr, hogy Girolamo testvér, — kit különben igen nagyra tartok, ne mulassza el az ur ezt számba venni — jobban tenné, ha az értékes holmikat nekünk adná olcsó áron a helyett, hogy megsemmisíti? A derék flamandok milyen szívesen megvennék tőlünk!

ELSŐ KERESKEDŐ: Ez az én véleményem is, de az érdemes Testvér e ponton hajlithatatlan. Különben egy idő óta nem lehet már vele oly szabadon beszélni. Az első szóra dühbe gurul és szitkokkal halmozza el az embert.

MÁSODIK KERESKEDŐ: Persze, a javithatatlan bűnösök sok fájdalmat okoznak.

ELSŐ KERESKEDŐ: Erről jó nem is beszélni! Igazán nem tudom, hogy bírja ki. De hát azt a szép aranyhímzésű szőnyeget mégis csak megtarthatta volna! Csengő arannyal fizettek volna érte. A próféta ma este a San-Niccolóban prédikál. Eljön oda az ur is?

MÁSODIK KERESKEDŐ: Hogy elmegyek-e? Szent kötelességemnek tartom. A világot sem szeretném, ha közömbösséggel vádolnának, mert, de csak az urnak mondom, van egy pár szép portékám itten, s baj lenne, ha a figyelem rám terelődne.

ELSŐ KERESKEDŐ: Én is éppen így vagyok vele, szomszéd ur. Ezekben a nehéz időkben óvatosnak kell lenni. No de menjünk! A templom tömve lesz. Hoz magával gyertyát?

MÁSODIK KERESKEDŐ: Sohase mulasztom el. Ez illő külsőt kölcsönöz az embernek. Nézze csak! Hát nincs akkora, mint egy hajó-árbóc?

ELSŐ KERESKEDŐ: Az enyém is, legalább ilyen nagy! Versengek az urral!

Nevetve távoznak.

Girolamo testvér cellája. — Fából készült egyszerű nyughelyén végigdőlve fekszik; keresztbefont karjait szemére szoritja. Maruffi Silvestro és Buonvicini Domenico zsámolyokon ülnek.

GIROLAMO TESTVÉR: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?

SILVESTRO TESTVÉR: Te magad hagyod el magadat, bizodalmas jó Atyám. Hasztalan kérlek, hasztalan esenkedem, hogy ne vedd meg intelmeimet.

DOMENICO TESTVÉR: És ha legalább volna oka ereje avulásának!

GIROLAMO TESTVÉR: Végem van. Bár csak az én Uram Jézusom magához szólítana!

Párnájába rejtí arcát és hangosan zokog.

DOMENICO TESTVÉR: Be szomorú egy ilyen nagy embert bátorsága fogytán látni!

GIROLAMO TESTVÉR (*fölemelkedik, karját összehüzi és társaira néz*): Akarjátok, hogy vallo-mást tegyek? Nagy teher nyomja lelkemet már több mint egy éve. Meg kell menekednem tőle! Hallgassatok meg! Félek, hogy csalatkoztam! Ugy vagyok, mint az utas, ki az égi Jeruzsálembe indul s egyszerre csak észre veszi, hogy eltévesztette az utat és a pokol közvetlen közelségében botorkál.

SILVESTRO TESTVÉR: Ugyan testvér, hát miben szenvedsz hiányt? Nem sikerült-e minden, amibe csak fogtál várakozáson fölül? Firenze a tökéletesedés útján mindennap előbbre lépked, s te vagy egyetlen ura, parancsolója; nem hisz csak te néked, nem szeret mást, csak téged egyedül! Ami még hibázik, majd eljön az is. A pápa fenyegetőzik, de semmit sem mer tenni!

GIROLAMO TESTVÉR: Mondom nektek, hogy elhibáztam életemet. Azt hittem, hogy elég a jót meglátni s akkor már megvalósítása könnyen megy. Nem sejtettem, hogy a szándéknak áruló fia a tett. A jót az emberek sohasem fogadják el. Rájuk kell kényszeríteni. Ha csak tanácsot adok, senki sem hallgat rám; le kell tehát csapnom. De hol

a határ? Mi a helyes eszköz? Talán csak leszidni akarok valakit s lehet, hogy megátkozom. Dorgálok s lehet, hogy vérig sértek. Megsuhintom a pásztorbotot s véres karddá válik a kezemben és megölöm azokat, akiket meg akarok menteni. Nem, minden ellenkezőjére változik az én kezemben: az öröm ürömmé, a szelidség dühöngéssé s a szilárdság vadsággá! Azt hiszitek talán, hogy nincs tudomásom arról, mit követnek el hiveim a szeretet nevében? Többet ártnak, mint a farkasok!

SILVESTRO TESTVÉR: Lehetséges, hogy néha nyerek egy kicsit, de alapjában véve, az eredmény kitünő. Ily kis hiba nem változtathatja meg az egészet érdemét.

GIROLAMO TESTVÉR: Az ég ügyét az ördög eszközeivel szolgálom.

DOMENICO TESTVÉR: Dávid királynak testőrei a filiszteusok voltak!

GIROLAMO TESTVÉR: Ó én jó Istenem, hát nem lehet az igazságot tisztasággal diadalra vinni? Szólíts el engem innen, édes Istenem!

SILVESTRO TESTVÉR: És mi lesz műveddel, ha te meghalsz?

GIROLAMO TESTVÉR: Mit bánom, én el akarok menni!

Ágyára dobja magát.

Éjjel. Kert. — Fiatall asszony és a szeretője.

A FIATAL ASSZONY: Ugy félek . . . Ha bátyám sejtene valamit! . . . Menj már, az Istenre kérlek!

A SZERETŐ: Ne aggódj! Bátyád az utcán leelkedik a Testvér bizalmas hiveire, hogy beléjük kössön. Ne félj tőle! Mégis félsz? Hát jó, megyek már, légy nyugodt! De mondd legalább, szeretsz?

A FIATAL ASSZONY: Azt hiszem... Nem tudom... E pillanatban szeretlek... De azért meg foglak csalni. Mondd, mért ragaszkodol úgy hozzám? Nagyon változékony vagyok... Magam sem ismerem magamat. Szeretlek, édesem, most nagyon szeretlek. De holnap biztosan mást fogok már szeretni. Őszintén beszélek veled.

A SZERETŐ: Ha tudnád, hogy a szivemet az ilyen szavakkal megöled! De mindegy! Bálványozni, imádni foglak, s rabszolgád leszek mindig! Tied vagyok egészen. Szívesen halok meg érted!

A FIATAL ASSZONY: Ugy félek! Csókolj meg... itt... az arcomon... szegény Fabriciuszom!... Nagyon szeretlek... e percben! Miért fáj ez neked? Nincsenek nagyobb vágyaid? Foglalkozzál a város ügyeivel, állj be a Mediciek hívei közé!

A SZERETŐ: Törődöm is én a Mediciekkel! Mediciek vagy Savonarola, mindegy nekem! Csupán te létezel a számomra s minden gondolatom a tied. Isten veled! Öt hosszú napig nem foglak látni!

A FIATAL ASSZONY: Öt nap?... az sok! Gyere holnap errefelé, talán bebocsáthatlak.

A SZERETŐ: És ha meglátnak?

A FIATAL ASSZONY: Bánom is én!

A SZERETŐ: Nincs a világon semmi, ami oly csinos, vonzó, bájos és elbűvölő lenne, mint te!

A FIATAL ASSZONY: Isten veled! Ne bánkódjál és gondolj kicsit rám. Igen?

A SZERETŐ: Még egy csókot!

A FIATAL ASSZONY: Nem! Holnap! Add a kezedet, ez elég. Isten veled.

A SZERETŐ: Szeretsz?

A FIATAL ASSZONY: Nem tudom.

A SZERETŐ: Ha megöl a bú, talán majd tudni fogod. Isten veled!

Róma.

A pápa szobája. — VI. Sándor; Piccolomini Francesco bíboros; Milano követe.

A BIBOROS: Engedje mégegyszer kereken ki-
mondanom, Szentséges Atyám: ha nem végez
Girolamo testvérrel, ő fog velünk végezni.

A PÁPA: Neheztelsz rá, mert megtagadott tőled
ötezer forintot. Azt hiszed, hogy nem ismerem
mesterkedéseidet? Mindnyájan acsarkodtok erre
a fecsegő barátra, mert orrotok alá dörzsöli az
igazságot. Nagy szerencsétlenség! Hiszen nem
egyszer nekem is odamond. Törődöm is vele!
Talán egy szent dicsőségére vágyakozom? Béké-
ben akarok élni. Elég volt már a kellemetlen
ügyekből! Többet nem akarom magamat ilyesmik
miatt föltüzelni. Öreg vagyok már, nyugodtan
akarok meghalni, bármennyire is fáj ez nektek.
Gondoskodom gyermekeimről, mással nem törő-
döm. Hagyjatok békét!

A BIBOROS: De hiszen épen Szentséged nyugalmáról van szó! Kegyeskedjék csak meghallgatni,
amit Sforza Ludovico ur üzen.

A PÁPA: Nem akarok semmit sem hallani, ami
fáraszt vagy elkedvetlenít.

A KÖVET: Uram nem üres szavakat, hanem té-
nyeket és bizonyítékokat küld.

A PÁPA: Tartsátok meg magatoknak!

A KÖVET: Savonarola körlevelet intézett minden
uralkodóhoz. Zsinatot akar egybehivatni és Szent-
ségedet a pápai koronától megfosztani.

A BIBOROS: Ez a tiszta igazság. Több fejedelem
már pártjára is állt.

A PÁPA: Agyrémek és rágalmak!

A KÖVET: Itt van a francia királynak küldött levél, Girolamo testvér aláírásával és pecsétjével. A levél vivőjétől vettük el.

A PÁPA: A Madonna vérére! A kutya, a nyomorult, a gyáva, gaz, tolvaj! Tehát mégis igaz! Hát vesztetre törsz? Na megállj! Hivjátok össze a tanácsot... Értesítsétek don Cesarét és donna Lucreziát... és donna Vanizzát! Ezuttal majd végleg elintézem a baját!

A BIBOROS: Mindig mondtam Szentségednek, hogy ez lesz a vége. Leveleit mibe se vette, rendeleteit lábbal taposta, nevét nap-nap után a szószéken gyalázta! Ugy bánik Szentségeddel, mint valami jöttment senkivel.

A PÁPA: Ura vagyok és ezt tapasztalni fogja. Kitépém a nyomorultnak lelkét a husából! Meg fogja tanulni, hogy jaj annak, aki ellenem föl-támadni merészel!

Firenze.

Tér. — Csoport kézműves találkozik emberekkel, kik a városba visszatérnek.

MUNKÁS: Hé, emberek! Hát átment a próféta a máglya lángján, amint rágalmazóinak ígerte? Csakugyan megtette?

POLGÁR: Nem biz'a! Még közelibe se ment.

MÁSIK KÉZMŰVES: Hogyan?... Mit nem mond?... Akkor hát a ferencrendiek visszaszívták vádjaikat?

MÁSODIK POLGÁR: Dehogy is! Ferencesek és szent márkiak távolból szitkokat szórtak egymásra s majd egész napon át vitatkoztak, de egyikük sem mert a tüzzel tréfálni, mintahogy előre hirdették. Sok mással együtt, reggel óta várakoztam a látványosságra. Azt hiszem, alaposan becsaptak

bennünket. Girolamo testvér nem is olyan nagy ember, mintahogy híresztelik!

TAKÁCS: Kezdem én is hinni.

EGY ASSZONY: Érdemes volt a táncot eltiltani! Jó ideje mondom már, hogy népbolondító ül a nyakatokon!

PÉK: Megyek vacsorázni. Tőlem akár föl is falhatják egymást a földkerekség összes csuhásai.

A Palazzo Vecchio tanácskozóterme. — A gonfaloniere és a nyolcas tanács tagjai.

A GONFALONIERE: Nagyon hibáztatom Girolamo testvért, hogy a máglyaügyet így el mérgesítette. Ha már nem volt biztos magában, legalább idejekorán vonult volna vissza. A szégyenteljes meghátrálás azonban nagy zavarba dönti nemcsak őt, hanem minket is.

ELSŐ PERJEL: És a római levelek napról-napra fenyegetőbbek! Megbizottunk, Bonsi Domenico, úgy látszik nem tudja elhárítani őket. A pápa el van szánva, hogy véget vet a dolognak. Mi lesz alkotmányunkkal és a népkormánnyal Girolamo testvér nélkül?

MÁSODIK PERJEL: Ha nem adtuk volna kísérekül melléje Giovacchino kapitányt és Salviati Marcucciót, a tömeg darabokra tépte volna. Oly nagy volt a düh és elkeseredés az elmaradt látványosság miatt, mely már tizenöt nap óta izgatta a csöcselék képzeletét!

A GONFALONIERE: Tagadhatatlan, nagyságos uraim, a Testvér népszerűsége láthatóan csökken. A Medicek két kézzel szórják a pénzt, erről biztos tudomásom van. Intézkednünk kell . . . Ezek az

állapotok nem tarthatnak sokáig. Az arrabbiatók és compagnaccók fegyveresen járják az utcákat. Döntenünk kell. Saját magunk és a nép üdve egyaránt kockán forog.

HARMADIK PERJEL: Ne foglaljunk állást, ha lehetséges egy ember, egy párt mellett sem. Az a véleményem, hogy küldjünk a Testvérnek rendeletet, melyben távozásra szólítjuk föl. Okoskodásom a következő: ha így járunk el, megmentjük a barát életét, s ezt hangsúlyozhatjuk úgy ő előtte, mint hivei előtt, hogy ne gyanakodjanak és ellenünk ne forduljanak. Másrésről a pápát is kielégítjük, mert a Testvér hitszónoklatai megfognak szünni egyszerően azért, mert nem fog a városban tartózkodni. Így kikerülhetjük azt, hogy mi tiltsuk el a prédikálástól. És végül a Mediciek párthiveinek sem lesz többé ürügyük a rendzavarásra, mert az egyenetlenség tőlük hangoztatott oka, a barát, nem lesz utjukban. Megegyezünk ebben?

A GONFALONIERE: Tárgyaljuk a javaslatot, urak?

A PERJELEK: Kétségtelenül. Kétségtelenül. Az eszmében van sok jó.

Mező Firenze mellett. — Háttérben az Arno folyó; rétek és fák.

FIATAL RÉZMETSZŐ: Dürer Albert legujabb műve a végsőkig csigázza érdeklődésemet! Azt hiszem, mi olaszok még korántsem bányásztuk ki mindazt a kincset, amely Finiguerra fölfedezésében rejtőzik. Pedig Firenzéé a dicsőség, hogy ez napfényre került! Tanulmányoznom kell a német eljárást, talán rájövök nyitjára. Meghalnék szégyenben, ha nem tudnék jobban, vagy legalább is egy dolgozni, mint ők.

Firenze.

San-Marco kolostor. — A templom kórusa. — Nagy tömeg; a férfiak jó része fegyveresen; a szerzetesek szintén fegyvert hordanak; Girolamo testvér, Silvestro, Sacromoro és Buonvicini testvérek, Valori Francesco, Luca degli Albizzi, Vespuccio.

GIROLAMO TESTVÉR: Nyugodjatok meg, testvéreim, gyermekeim! Elérkezett a pillanat, mikor bátornak kell mutatkoznotok! Rázzátok le magatokról a félelem béklyóit! Még semmi se veszett el!

SACROMORO TESTVÉR: Bizzál bennünk, jó Atyám! Inkább meghalunk, de téged nem hagyunk el.

GIROLAMO TESTVÉR: Istent szolgáljátok és ne engem!

SILVESTRO TESTVÉR: Mily üvöltés hallatszik?

BUONVICINI: Az ellenség behatol a templomba. Rettentő tömeg! Vad ábrázatok!

LUCA DEGLI ALBIZZI: Nincs veszteni való időnk! Girolamo testvér, add ki a parancsot, hogy a fegyvert megtöltsék.

GIROLAMO TESTVÉR: Hová gondolsz? Az Ur templomában?

LUCA DEGLI ALBIZZI: Testvér, tréfálsz? Jobbnak találsz, ha itt fölkoncolnak? Támadjunk, mielőtt még ők támadnak. Biztosítlak, hogy még mindig mi leszünk az erősebbek.

VALORI FRANCESCO: Az Istenért, Luca uram, semmi neggondolatlanságot! Mérsékelje magát, különben a Mediciek hívei biztosan azt fogják mondani, hogy mi kötünk beléjük. Legyünk nagylelkűek!

LUCA DEGLI ALBIZZI: Legyünk poltronok, talán inkább ezt akarja mondani! A gyávaság verejtéke

homlokán gyöngyözik és kend ezt a nyavalyát óvatosságnak nevezi. Ugyan, hagyjuk a virágos szót! Elvesztek kegyelmetek! Én azonban nem óhajtom csontjaimat az éhes kutyáknak dobni, én itt hagyom Firenzét. Akinek pedig baja lesz velem, jöjjön csak hozzám, golyózáporral fogadom! Ég veletek! Jöjjön velem, kinek még a vére forni tud!

Kihuzza kardját és barátaitól körülvéve távozik.

SZÁMOS HANG: Követünk! Követünk!

Sortüz. Egy ember futva jön.

AZ EMBER: Girolamo testvér! Hol van Girolamo testvér?

GIROLAMO TESTVÉR: Itt vagyok!

AZ EMBER: A Tanács száműzött! Hozzák már a compagnaccók a rendeletet! Ó Istenem, édes, jó Istenem! Meg akarnak ölni! Többen vannak nyolc-száznál! Mit mondok, három ezernél! Idejönnek egyenesen! Csak az imént is két embert fojtottak meg! Már itt is vannak! Rejtsd el magad, menekülj!

GIROLAMO TESTVÉR: Testvéreim, menjetek a káptalani székekbe! . . . Ha meg kell halnunk, találjon a halál helyünkön! . . . Ó Firenze! Firenze!

Nagy tolongás; az asszonyok sikitva menekülnek a kápolnákba. A compagnaccók és arrabbiatok lövöldöznek és szitkozódva ütik a népet.

COMPAGNACCO: Ki innen, csöcselék! A Tanács elkobozza minden világinak vagonát, akit itt találunk!

VALORI FRANCESCO *(egy tiszthez)*: Igaz ez, uram?

A TISZT: Tökéletesen igaz. A nyolcak tanácsa minden áron rendet akar csinálni. Fölhivom kegyelmetet, hogy távozzék.

VALORI FRANCESCO: Tehát Girolamo testvér halálát akarják?

A TISZT: Ellenkezőleg, mi a békét akarjuk és e végből elválasszuk a harcoló feleket.

SACROMORO: Ez méltatlanság!

COMPAGNACCO: Hallgass, csuhás, különben kifordítom terjedelmes hasadat!

GIROLAMO TESTVÉR: A tömeg agyon tapos bennünket. Menjünk a keresztfolyosókba!

SACROMORO TESTVÉR: Húzzuk meg a harangokat, hogy hiveinknek jelt adjunk!

VALORI FRANCESCO: Esedezem, ne csináljatok semmit. Mérséklet, nyugodtság és megfontolás a fő! Szaladok a perjelekhez és rábirom őket, hogy ennek véget vessenek.

BUONVICINI TESTVÉR: Védekezzünk! Fegyverre!

A szerzetesek nagy nehezen magukkal vonják Girolamo testvért a kolostorba, melynek kapuit bezárják. A templomban tovább folyik a verekedés.

Nyomoruságos, szegényesen butorozott szoba. — Nerli Bernardo, felesége és alvó, beteg gyermekük a bölcsőben.

BERNARDO: Nyolc soldo végrendeletért, négy az adománylevelért: összesen tizenkettő. Vegyük hozzá még a hét dénárt, amit az ócska barna kabátért kaptam; kitesz tizenkét soldót és hét dénárt.

AZ ASSZONY: Azt hiszem, a gyerek láza apad.

BERNARDO: Az ég hallgasson meg, galambom!... Igen, arca már nem oly piros... De hol is tartunk?... Igen, tizenkét soldo és hét dénár. Na már most vedd hozzá, hogy a szomszédos szabó egy véka gabonát ígért a szonettért, amelyet unokahuga eljegyzése ünnepére ma este kell készítenem.

AZ ASSZONY: Ez nagy szerencse s azonkívül van még egy kis kecskehusunk is.

BERNARDO: Így hát bizvást mondhatjuk, hogy a legszükségesebbekkel rendelkezünk.

AZ ASSZONY: Már tegnap is mondtam neked. E miatt nem is aggódnék, csak a kicsike lenne egészséges.

BERNARDO: Reméljük, édesem, hogy a jó Isten megtartja nekünk! . . .

Puskalövések hallatszanak.

Mikor fogják már a zsványok abba hagyni garázdálkodásaikat? Hogy a pokol nyelné el a barátot, ellenségeivel együtt! Amig ezek itt torzsalkodnak, a tisztességes munkából nem lehet megélni.

AZ ASSZONY: Mennyire igazad van! Ahelyett, hogy annyit prédikálnának és izgatnának, hagynák az embert dolgozni!

BERNARDO: Megyek, megírom szonettetemet. . . Hogy van a kicsi?

AZ ASSZONY: A javulás tart.

BERNARDO: Jer, ölelj meg!

Valori Francesco háza előtt. — Ridolfi Vincenzo, Tornabuoni, s egy csoport compagnacco és arrabiato. Nagyokat vernek a kapúra, hogy betörjék.

VALORI FELESÉGE (ablakban): Nagyságos uraim, esküszöm az élő Istenre, hogy férjem nincs itthon. Haza se jött. Ó Istenem, ó Istenem!

RIDOLFI: Hol bujkál? Mondd meg, beste rimája! Hol van a gyáva kutya?

AZ ASSZONY: Ridolfi úr, kegyelem!

TORNABUONI: Döntsétek már be a rozoga kaput Meddig kinlódtok még velem?

A TÁMADÓK KIÁLTÁSAI: Győzelem! A bejárat szabad! Előre! Ki, amit elbir!

A kapú bedől. A tömeg beront a házba.

RIDOLFI: Kötözzétek meg a dögöt!

TORNABUONI: Csak semmi kimélet a Valorikkal! Gondoljatok a Mediciekre!

Az asszonyt és a gyermeket elhurcolják.

AZ ASSZONY: Kegyelem! Irgalom! Férjem távol van, esküszöm nektek!

RIDOLFI: De itt vagy te, cafat! Térdre, nyomorult, térdre! Tapossátok el ezt a farkaskölyköt!

Az asszony vérfagyasztó kiáltásokat hallat. Megragadják hajánál fogva és a gyermek holttestén megfojtják.

VALORI FRANCESCO (rohanva jön): Mi van itt, szentséges Isten? Mit csináltok, emberek? Nőm! Öcsém! . . . Ridolfi! Gaz orgyilkos!

RIDOLFI (kardjával beledöf): Nesze, szitkodért! Valori elesik; egy-két döféssel kivégzik és a csöcselék ujjongva hurcolja végig holttestét az utcákon.

San Marco kolostorának belseje. A keresztfolyosók. A barátok és Girolamo testvér. A tömeg üvöltve tör be.

GIROLAMO TESTVÉR: Mit akarnak tőlem?

BUONVICINI TESTVÉR: Elfogni téged! Ne félj, testvér, melleted maradok.

GIROLAMO TESTVÉR: De mit tettem ellenük? Tegnap még szerettek! Mindegy! Védekezzünk, gyermekeim!

SACROMORO TESTVÉR: Ez a kolostor pusztulását jelentené. Pásztorunk vagy, atyám; a jó pásztor föláldozza életét nyájáért.

GIROLAMO TESTVÉR: Legyen! Igazat mondasz. Elmegyek meghalni. Hálátlan nép, mit akarsz?

HISZÉKENY POLGÁR: A Tanács csupán azt kívánja, hogy megadd magadat. Légy nyugodt, hajad szála se fog meggörbülni.

Közápor hull Girolamo testvérré.

COMPAGNACCO (*öklével arcába vág*): Találd ki, mindentudó, hogy ki ütött meg!

EGY MÁSIK: Nesze, kis lábrugás!

Harmadik kifícamitja ujjait. Girolamo testvér fölkiált.

EGY ASSZONY: Nézd, a gyáva már pityereg!

ARRABBIATO: Előre! Hiv a nyolcak tanácsa.

GIROLAMO TESTVÉR: Megyek! Ne bántsatok, testvéreim! Ó Firenze, Firenze! Mindennek vége van!

A Palazzo Vecchio terme. — Romolino és Turriano atya, dominikánus rendfőnök, a pápa képviselőjében. Popoleschi Piero, a város gonfalonieréje.

POPOLESCHI: Megtettünk minden tőlünk telhetőt. Reméljük, hogy Ő Szentsége meg lesz elégedve velünk.

ROMOLINO: Majd meglátjuk.

POPOLESCHI: Máglyára és akasztófára ítéltük el Girolamo testvért. Kivánnak még többet az urak? Két cinkostársára, Silvestróra és Buonvicini testvérré ugyanezt a büntetést szabtuk ki. Senki se vetheti szemünkre, hogy galambszivünk volna! A fő piagnonékat vagy száműztük vagy sulyos pénzbüntetésre ítéltük. Soderini Pagolantoniot kerek hárromezer forintban marasztaltuk el és még a kolodus Macchiavelli Niccolóval is kétszázötvenet fizet-

tettünk. Ha valamiben fogyatékosak voltunk, úgy bizonyosan a kegyelem gyakorlásában voltunk azok.
 ROMOLINO: Nagy időbe tellett, kormányzó uram, míg belátták hibáikat.

POPOLESCHI: Csinálhattunk másként? Hizelegni kellett a népnek és együtt ordítani a farkasokkal. De mikor a szél irányt változtatott, kiváló örömkre szolgált, hogy végre szívünk szerint cselekedhettünk. Tetteink nyilván megmutatják.

ROMOLINO: Nem tagadom. De most lássunk a dologhoz. Megbízatom szerint, nekem fölül kell vizsgálnom kegyelmetek eljárási módját Girolamo testvér elítélésében. Az egész dolog csak görög tűz, mert a halálos szentenciát itt hordom zsemben. Vezessék elő a tanukat!

Behoznak néhány San Marcóbeli szerzetest.

Üdvözöllek, tisztos Atyák. Senki se tudja nálatok jobban, mire vetemedett a vakmerő bűnös. Láttátok közlelről, hogyan fáradozott gonosz műve keresztülvitelén. Világosítsatok föl, jogosan lett elítélve? Felelj te, Sacromoro Malatesta, kinek tisztességéhez, mint nekem mondják, a gyanusítás árnyéka sem férhet!

SACROMORO TESTVÉR: Hét éven át vakon hittünk Girolamo testvér tanításában, kegyelmes uram. Fővikáriusunk volt. De visszaélt hatalmával, melylyel szellemünkön rendelkezett.

ROMOLINO: Belátjátok-e legalább most tévedés-teket?

SACROMORO TESTVÉR: Minden bizonynyal.

ROMOLINO: Nagyon derék. Így hát a kihallgatás iratait teljesen hiteleseknek tartod, tiszteletreméltó barátom?

SACROMORO TESTVÉR: Kétségtelenül kegyelmes ur!

ROMOLINO: Véleményed szerint a világi törvény-

szék igazságosan ítélte el Girolamo testvért és cinkostársait?

SACROMORO TESTVÉR: Miben sem hibázott.

ROMOLINO: Dicsérem elméd ragyogó tisztaságát és szándékaid nemes őszinteségét. Visszavonulhatsz, kedvesem. És most vezessék be a bűnösöket!

A katonák behozzák Girolamo testvért, Silvestro és Buonvicini testvéreket megkötözve.

ROMOLINO: Jól tudod, Girolamo testvér, hogy főtisztelendő generálisod és én a pápa őszinteségét képviseljük itten. Azt is tudod, hogy alaposan ismerjük minden csalárdságot, tehát hasztalan fáradság lenne részedről, ha most megkísérlenéd hazudozással kiszapulni magadat latorságodból. Mindazáltal beszélj, érvelj, igyekezz magadat védeni!

GIROLAMO TESTVÉR: Hét álló esztendeig hirdetem az Ur szavát ebben a városban. Szemem világát és elmém futását nem függesztettem másra, hanem hogy Isten szeretetét és a tiszta erkölcsöket az emberek lelkébe beoltsam. Megfogyatkozhattam gyakorta, mert én is csak gyarló ember vagyok s mint ilyen tévedhettem. De nem akartam, nem arányoztam soha mást, mint a jót.

ROMOLINO: Arcátlanságod nem ismer határt, testvér! Így hazudni csak az ördögök képesek! Hiszen itt fekszenek előttünk saját vallomásaid. Nem vakmerőség-e, hogy most az ártatlanság mezébe akarsz bujni?

GIROLAMO TESTVÉR: A testem gyenge, lelkem erejével nem birkózhatik. Sirva teszek vallomást: vétkeztem az igazság ellen, mert azt hangoztattam a kinpadon, ami nem igaz. Nem tudtam elszünetelni a testi gyötrelmeket. De most megcáfolom azt, amit a szenvedés kicsikart belőlem.

ROMOLINO: Ugyan, ugyan! Azt hiszed, hogy minket is bolonddá tarthatsz? A vallomás, amely ajkadat már egyszer elhagyta, többé nem a tied, hanem a mienk. Mi pedig hiszünk benne és komédiás könnyeidnek nem ülünk föl.

BUONVICINI: Ne káromoljátok a szentet! Isten egyszer titeket is ítélőszéke elé fog hívni!

GIROLAMO TESTVÉR: Ó miért volt minden hiába való? Gond, fáradság, legjobb szándék mind a markomba szakadt. Serpenyőre lövöldöztem és nyilaim meggörcbülének. Az álmoképek szétfoszlottak. Látom, hogy csak hasztalan csábulásokat követtem. Jobb, százszor jobb, ha meghalok.

ROMOLINO: Ez már mégis csak túrhetetlen! Alkalmazátok még egyszer a hatékonyabb kérdező módszert ezzel az emberrel szemben, különben mindig tagadni fog.

A hóhérok megragadják Girolamo testvért.

A Palazzo előtti téren. — A vesztőhely. Deszkából készült repülő hid vezet a Ringhieráról a máglya tetejére. — Nagy tömeg. Több gyermek botokat hegyez késével.

POLGÁR: Még legalább is egy jó órát kell várakoznunk. Elhiheti nekem. Ismerem kormányzóink szokását. Nem nagyon erőlködnek azon, hogy a nép tetszését kivivják. Bár még mindig a dicső Lorenzo vagy kitűnő családja tartaná városunk kormányzatát kezében!

MÁSODIK POLGÁR: Rövidesen eljön annak is az ideje.

ELSŐ ASSZONY: Nézd csak, milyen csinos gyerek! A magáé, Monna Theresa?

MÁSODIK ASSZONY: Igen, édesem. Az idősebbik.

ELSŐ ASSZONY: Ölelj meg, kis angyalom! Milyen szép fekete haja van!... Mit csinálsz itt kis pajtásaiddal!

A GYEREK: Jól meghegyezzük a botokat.

MÁSODIK POLGÁR: És mit csináltok vele, te kis csintalan róka?

A GYEREK: Megszurkáljuk Girolamo testvér lábát és combját, ha majd átjön a hidon. Mi a hid alá bujunk s akkor pik! pik!

Nevetés.

ELSŐ ASSZONY: Nagy kópék vagytok, az már igaz! Ilyet kitalálni! Gyere, hadd csókoljalak meg, gyöngyvirágom! Milyen aranyos egy kölyök!

ELSŐ POLGÁR: Boldogok az álladalmak, hol a gyermekek már serdülő korukban megtanulnak rokonszenvezni a közérzelmekkel!

A vesztőhelyen.

Girolamo testvér, Silvestro testvér, Buonvicini testvér. — Niccolini testvér, Girolamo testvér gyóntatója.

NICCOLINI TESTVÉR: Nincs bátorságom, jó Atyám, belényugvásról beszélni neked, ki e boldogtalan népért oly sokat imádkoztál!

GIROLAMO TESTVÉR: Add rám áldásodat!

BUONVICINI: Bár még többet szenvedhetnék Isten dicsőségéért! Miért nem égetnek meg előbb elevenen és csak aztán akasztanak föl? Így hangzott az ítélet szövege.

GIROLAMO TESTVÉR: Barátom, fiam, ne feledd el, hogy nekünk csakis az Ur akaratát kell követnünk, ki az égben lakozik!

SILVESTRO TESTVÉR: Szólni akarok a félrevezetett néphez!

GIROLAMO TESTVÉR: Nem, Silvestro, ha szeretsz,

SAVONAROLA A MÁGLYÁN

OSLEK

Osleki Szeplényi Könyvtár

úgy hallgatni fogsz! . . . Szegény Olaszország! . . . Szegény Firenze! . . . Hogy' szerettem volna őket megmenteni! . . . De miért várakoztatnak bennünket ily sokáig?

GIOVACCHINO KAPITÁNY: A vaisoni püspök még mindig kenetes ostobaságaival traktálja a biztosokat ahelyett, hogy ide jönne, kendteket a papi disztől megfosztani.

A tömeg a máglya és a bitók előtt. — Szegény nép, barátok, polgárok, asszonyok, gyerekek.

FÉRFI: Megkinozták alaposan a latrot!

ASSZONY: Mit csináltak vele?

A FÉRFI: Több, mint hatszor ültették a kinzó hintára. Ez pedig nem gyerekjáték! Egy pár bordája belé is törött.

Nevetés.

GYERMEK: Ugy kellett neki!

KERESKEDŐ: Te kis nyavalyás, ugy-e most jártad a szádat? Pedig te is hasonlót érdemelnél. Nem te törted be boltom tükreit tizenöt nappal ezelőtt?

A GYERMEK: Nagyszerű! Megparancsolták, hogy bezúzzam, hát bezúztam.

ÖREGASSZONY: Igaza van a gyermeknek! Mindnyájunkon kifogott a gonosz barát, ki a várost egy álló esztendőn keresztül bőjtire ítélte.

KÉZMŰVES: Be' nagy marhák voltunk! . . . Ahá! . . . Már mászik a létrán! Most ért a tetőre! . . . Nem pörkölik meg elevenen?

EGY FIATAL LÁNY: Azt hiszem, igen. Mondja csak, vitéz ur, megégetik őt?

A KATONA: Előbb egy kicsit fölakasztják, galambom.

A FIATAL LÁNY: Ó milyen kár! Pedig nagyon messziről jöttem a látványosságra! Köszönöm, vitéz ur!

A KATONA: Szolgálatjára, szép hölgy. Nem akarna előbbre kerülni? Jöjjön ide elibém, így ni . . . Itt komótosabban lehet.

A FIATAL LÁNY: Az már igaz. Gyere ide te is, Marianna! . . . De kérem, vitéz ur, ne fogja meg a derekamat! . . . Ki az a másik kettő, aki Girolamo testvér oldalán áll?

LAKATOS: Hogyan, hát nem ismeri őket? En bizony egyetlen egy beszédjüket se mulasztottam el, abban az időben, mikor még félre voltam vezetve. Az egyik Silvestro testvér, a másik Buonvicini testvér.

A FIATAL LÁNY: Milyen haloványak!

MÉSZÁROS: Nagy csoda! A megérdemlett kinzásból ők is kivették részüket!

A FIATAL LÁNY: Vitéz ur kérem, hagyjon békén . . . Inkább mondja meg, ki az a két uraság, aki úgy hadonáz az emelvényen?

A KATONA: A pápai biztosok, szép istennőm! . . . Az egyiket hívják. . . A fene tudja! A nevüket elfelejtettem már. Jobban tenné bájos angyalom, ha elárulná, hogy lakik!

ÖREG HÖLGY (*karján kutyáival*): Igaz volna, hogy a tisztelendő Girolamo testvért izzó fogókkal csipkedték?

POLGÁR: E feltevés nagyon valószínűnek látszik. Mindazáltal könnyen lehetséges, hogy tévedésben ringatom magam és hogy kegyedet is, tiszteletre méltó hölgy, e veszélyes tévegbe bonyolítom, ami pedig, méltóztassék elhinni, igen búsítana.

AZ ÖREG HÖLGY: Himes, udvari beszédével igen lekötelez, uram. (*A kutya megugatja a polgárt*).

Nem hallgatsz mindjárt, te kis csacsim! Bocsásson meg neki, édes ur, a kicsi nem ismeri kegyedet.

A POLGÁR: Az ilyfajta négylábuaknak közönséges szokása ily módon eljárni. A legkevésbé sem érzem magamat megsértve, asszonyom.

Eltávozik.

A vesztőhelyen.

A három elítélt, a vaisoni püspök, dominikánus szerzetesek, hóhérok.

A PÜSPÖK: Sebastiano testvér, huzza le a dominikánus rend ruháját erről az emberről... Vegyen le róla mindent! Ne hagyjon rajta mást, csak az ingét! Készen van? ... Jól van! ... És most, Savonarola, kizárlak téged a harcoló Egyházból és a diadalmaskodó Egyházból!

SAVONAROLA: Ez utóbbi meghaladja hatalmadat!

A PÜSPÖK: Levetköztették cinkostársait is?

SEBASTIANO TESTVÉR: Igen, kegyelmes ur. Itt állnak ingben mindaketten.

A PÜSPÖK: Hadd nézze végig kivégeztetésüket! Hóhérok, tegyétek meg kötelességteket.

SILVESTRO TESTVÉR: In manus tuas, Domine.

Fölakasztják.

BUONVICINI: Most rajtam a sor, ugy-e bár? Isten veled, Girolamo testvér!

SAVONAROLA: Mondd inkább: a rögtöni viszontlátásra!

Fölakasztják Buonvicinit is.

A PÜSPÖK: Most pedig te következél, főeretnek! Savonarola a tömeget nézi. A hóhérok megragadják.

A téren.

POLGÁR (*a feleségéhez*): A szertartás egészen szép volt, mondhatnám hatásos!... De azt hiszem, esni fog... Menjünk haza!

AZ ASSZONY: Igen, fiam, menjünk. Félek, hogy meghülök.

Machiavelli Niccolo ur háza. Terem. Machiavelli asztal előtt ül, melyen könyv, papir halmozódik. — Estszürkület.

MACHIAVELLI: Szegény Girolamo!... Hát ellenségei mégis csak elérték céljukat!... Eveken át nyomában voltak, üldözték, körülkerítették, elfogták... és megölték őt!... Csak ez lehetett a vége!... Álomban élt!... A tisztaságból, becsületességből, bölcseségből és nyiltlelküségéből épített magának már kora ifjuságától kezdve vallásköltészetet, s mert azt hitte, hogy ez erények komoly gyakorlása lehetséges, valónak hitte álomvilágát... Nem tudta, hogy az emberek mentől többet beszélnek az erényről, annál kevésbé gyakorolják... Szegény álomkergető! Mert maga a rút szenvedélyektől tiszta volt, mert sem parázna, sem játékos, sem fősvény, sem tékozló, sem hivságos, sem urakbolondja nem volt, azt hitte, hogy embertársai a gonosz uralma alól könnyen föl tudják szabadítani magukat. Látta az igazságot, szemtől-szembe látta s nem tudta megérteni, hogy az emberek legnagyobb része, vagy talán mind, igen, nyugodtan mondhatjuk, hogy ritka kivétellel mind, olyanok, mint a moabiták bálványai: van szemük, hogy ne lássanak és van fülük, hogy ne halljanak. Milyen balga játék megcsillogtatni előttük az erények ragyogó tárházát,

mikor ugy sem értenek belőle semmit s legföljebb bambán nevetni tudnak rajta.

Szegény, jó Girolamo! Hogyan gondolhattad, hogy a lelki tisztaság több, mint kopasz elmélet, néhány magános lélek hivságos álma? . . . Ez a téveszme csábitott téged az utra, ahol a béke, az igazság és a szabadság országát kerested s mi ábrándjaidért testvéreink vére ontásával, szabadságaink elvesztésével, ártatlanok lemészárlásával s végül haláloddal fizettünk. Drága váltság egy hiú álomért! És ami a legszomorúbb, a Mediciek visszatérése bizonyosra vehető! Ime, hová vezet a hamis okoskodás és az igazi emberi természetnek félreismerése . . . Nyomorult, szánandó féreg az emberfajta, ezzel a gondolattal számolni kell minden uttörőnek!

Magam sem voltam sokkal bölcsebb nálad. Engem is csalogattak lengeteg álmoképek, de most búcsút mondok örökre nekik. Egy pillanatig beleszédültem a rend és szabadság lehetőségének elgondolásába. Soderini Piero helyesebben ítelt. De nem ártott a tanulság . . . Mégis, a legnagyobb kérdés továbbra is felelet nélkül marad! Mi lesz Olaszországgal? Meddig marad kis kényuraknak, útszéli zsarnokoknak prédája? Hát az lenne valóban végzete, hogy mindig és mindig lelketlen idegenek élőködjenek rajta? Nevetséges álmodozónak kell lenni ahhoz, hogy számára magasztosabb rendeltetést képzeljünk el, mely a mai gyalázatos és ocsmány túlkapásokat lehetetlenné tenné? Ó Itália, ki oly sok nagy szellemet neveltél föl s tündöklő fényeddal egykor az egész világot beragyogtad! . . . És ha a bűnösök között, kik bennünket nap mint nap céltalan vérengzésekbe kergetnek, legalább egyetlenegy Sylla vagy Octavianus akadna! Hiszen változó időkben, napok görcsös vajadásában oly gyakori az ilyen emberek

fölbukkanása. Szinte a szükséglettel egy időben jelentkeznek! Lássuk csak! ... Gondoljunk utána! ... Ki lehetne az uj Mahomet ... az uj Tamerlan ... a megmentő szélhámos? Egyik Sforza? ... Nem! ... Ezek már csak cimerek, kastély nélkül ... Egy Gonzaga? ... Még kevésbé! ... Egyik Malatesta, Baglione, vagy Bentivoglio? Ah, ezeknek a törpe véreskezűeknek minden tudománya csupán abból áll, hogy néhány csirkefogóval városokat tartanak rémületben. Gyilkolni, mérget keverni, hitüket százszor megtagadni, föltünni és lebukni a posványba ... ez a sorsuk! Mindig ugyanaz a színjáték ... De ez orcátlan, düllede szemű zsványok közt van mégis egy, aki gondolatba ejt ... Egész fejjel emelkedik ki a többi közül ... Más szándékai, magasabb céljai vannak. Romlott ő is, de legalább nagyra tör és ez megbecsülhetetlen érdem! ... Mily különös, rettentő egy teremtmény! ... Ügyes és ravasz, mint kigyó, kiismerhetetlenül vérszomjas, mint párduc és szeme a magas levegőég méreteihez szokott, mint sasé. Nem fél a mi kicsinyes, remegő inu törtetőinknek nyíltan odakiáltani: *Aut Caesar, aut nihil!* Ki tudja, egy szép napon nem épen Borgia Cézár ügyessége és zsványi elszántsága fogja sorsunk szekerét kirántani a hinárból, amelybe beletaszították az elvadult bűnösök és a szerencsétlen, de becsületes Girolamo, aki eszméiért ártatlanok hulláiból hegyeket halmozott össze? De micsoda csetepáté ez?! Ó! ... semmi ... Feleségem Monna Marietta önagysága perel a cseléddel ... Megyek már, hogy ne akaszkodjék belém is, mikor elmémet annyira más gondolatok foglalkoztatják.

MÁSODIK RÉSZ
BORGIA CÉZÁR

CAESARE BORGIA

NEMZETI KÖNYVTÁR

Cesena

1502.

A citadella előtti tér. — Sátorok, katonai faépítmények; francia és olasz harcosok. — Don Michele, zsoldoskapitány, Borgia Cézár bizalmasa, Burcharddal, a Szent Atya szertartásmesterével társalog. Hátra tett kézzel, föl s le sétálnak.

DON MICHELE: Vonuljunk egy kissé félre, amíg uram levelezését végzi. Főtisztelendő Uramnak kevés szóval elébetárom mindazokat a dolgokat, melyekről Őszentsége fölvilágosítást kíván.

BURCHARD: Csak maradjunk itt. Nagyon jó helyen vagyunk. A franciák egy szót sem értenek abból, amiről beszélgetünk.

DON MICHELE: Igaza van, főtisztelendőségednek. Csak gyanut ébresztünk azzal, hogy a magános-ságot keressük és titkolózunk.

BURCHARD: Vélekedésünk szerint, Don Cesare, elveszett ember. Még pedig menthetetlenül! Ellene támadt zsoldos vezérei egyik városát a másik után foglalták el. Az urbinói hercegség föllázadt ellene. Előbbi hercegüket most üdvriavgással fogadták, holott egykor szidalmak közt kellett elhagynia a várost. Szóval a szerencsétlenség csőtül szakadt Kegyelmetekre és nincs rá mód, hogy ezen segítsenek. Így gondolkodunk Rómában helyzetükről.

DON MICHELE: De egy főbenjáró dologról megfeledkeznek Főtisztelendő uraimék. Honnan származik a mi erőnk?

BURCHARD: Atyafiságos Isten, csak nem azt akarja mondani, hogy Kegyelmetek mögött VI. Sándor van? Vegyék tekintetbe . . .

DON MICHELE: Csak egy szót! VI. Sándor biborosságra emelt bennünket, de ki tett fejedelemmé?

BURCHARD: Tudom, kire céloz. De, amint hirlük, XII. Lajos kegyét megvonta, sőt fenyegetéseivel kegyelmetek ellen fordult!

DON MICHELE: Főtisztelendő uram, nem néz eléggé a dolgok mélyére. Mi, vagy jobban mondva, ki az oka annak, hogy XII. Lajos annyira szeret minket?

BURCHARD: D'Amboise biboros.

DON MICHELE: El tetszett találni! Oda ígértük a biboros urnak VI. Sándor örökségét s ígretünket megújítjuk, ahányszor csak jónak látjuk. Egyébként is igen használható emberek vagyunk. Szolgálatainknak nem csekély a súlya. Hogy mást ne is említsek, a milánói és nápolyi legujabb hadjáratok szintén a mi művünk. A capuai fosztogatással is a könnyen feledőknek emlékébe hoztuk, hogy hál' Isten, van még bennünk eleven emberség!

BURCHARD: A teremtésit a kegyelmetek emberségének! Ott ugyan dolgukat jól elvégezték. Mindazáltal meg kell jegyezmem, hogy lehervadt kegyelmetek szerencséje és zöld vetésük ifjan, szakáll nélkül rohadt meg.

DON MICHELE: Tévedni méltóztatik. Milanóból a nagyságos urral épen most jövök. Ügyeink helyrebillentek, sőt jobban állnak, mint valaha. Úram szóval és tettel oly ügyesen szorgoskodott, hogy kisebb huncutságainkért ránk továbbra is orrolni lehetetlen volt.

BURCHARD: A pápa a jó híreket örömmel fogja hallani, de nagy kár, hogy ily későn jöttek. Most már alig lehet bármit is megmenteni. Sikerült kegyelmeteknek a tüzet egyik oldalon elfojtani, de a másik oldalon meggyarapodott és mindent elnyelt!

DON MICHELE: Ugyan, ugyan, édes uram, ne öltöztessen már mindent szurok színbe!

BURCHARD: Erődített városaik meghódoltak vagy föllázadtak!

DON MICHELE: Annyi baj legyen, majd vissza vesszük!

BURCHARD: De ugyan mivel? Hol vannak kegyelmetek csapatai? Az Orsiniek, Gravina hercege és Pagolo bérbe adták kegyelmeteknek fegyveres embereiket, de aztán mindjárt át is pártoltak és most kész a harag!

DON MICHELE: Eléggé búsit bennünket. Nem egy kemény diót kell most föltörnünk. Különösen Vitelli Vitellozzót fájlaljuk, aki nagyon jártas a hadviselésben. Hasonlóképen nehéz lesz Oliverotto da Ferinót pótolni!... És mégis, én mondom főtisztelendő uramnak, hogy még semmi sem veszett el.

BURCHARD: Gondoljon csak arra, hogy a veleneciek is kegyelmetek ellen fordultak!

DON MICHELE: Elég baj ez nekünk.

BURCHARD: Az aragoniaiak csak az alkalomra várnak, hogy kegyelmetekre törjenek.

DON MICHELE: El kell rá készülve lennünk.

BURCHARD: Tarsolyukból pedig kigurult az utolsó arany és a Szent Atya nem hajlandó többé egy garast sem előlegezni.

DON MICHELE: Igéretekkel még mindig boldogulhatunk.

BURCHARD: Az a meggyőződés, hogy a firenzeiek sem sokáig késlekednek ellenségeik közé állni.

DON MICHELE: Csalódik, főtisztelendő ur. E percben érkezett a Tanács egyik megbizottja. Aki alkuszik, nem verekszik.

BURCHARD: Ugyan ne mondja! A megbizottat saját szemével látta?

DON MICHELE: Magam fogadtam őt és kezet is szoritottam vele. Nem reménykedés-szülte szellemkép volt, hanem igaz valóság, s mi több, jó barát: Machiavelli Niccolo ur.

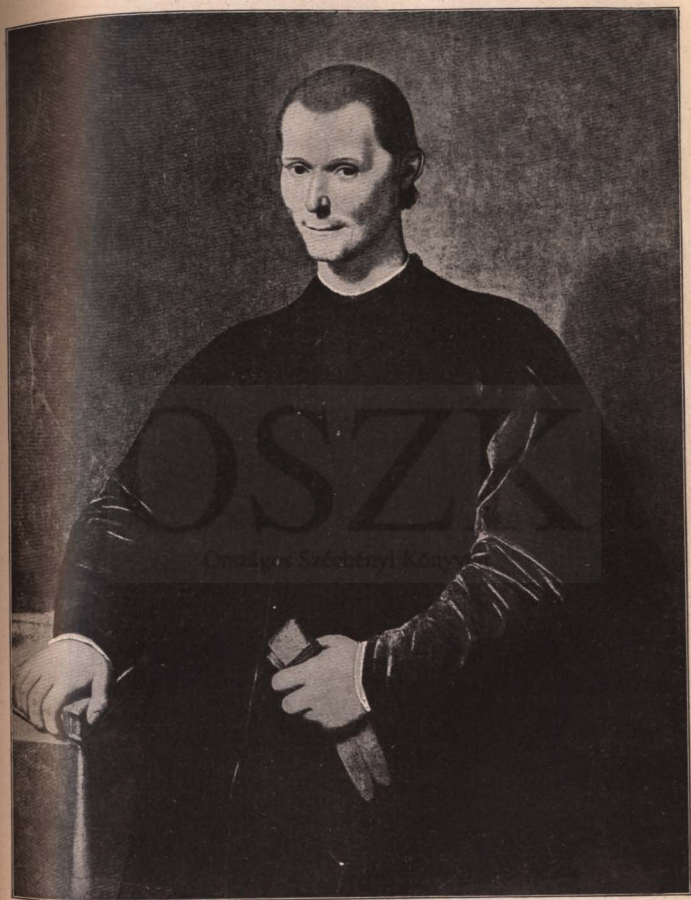
BURCHARD: Ah, nagyon derék... De azért, ha jól számba vesszük, ez sem segíthet már kegyelmeinken. Amint látom a helyzetet, a végromlástól hajszálnyira vannak.

DON MICHELE: Engedje meg, főtisztelendő uram, hogy az állapotokat derültebb világításban mutassam be.

BURCHARD: Elismerem, hogy kegyelmednek vére hűs és a bizodalma megingathatatlan, de nagyon kétlem, hogy Öszentsége ítéletét csalhatatlannak tartaná.

DON MICHELE: Talán az én elmém is gyászszint öltene, ha én is, mint főtisztelendő uram, csak XII. Lajos jóindulatát nézném, a néhány olasz zászlóalj, amely szolgálatunkban megmaradt s a derék Candalle biboros száz lándzsását. Lám, ép' ott lent, igazi gascognei módon most fogyasztják fokhagymájukat! De nem törődöm ezzel; sem ezzel, sem a firenzeiek kétszinű alakoskodásával és egyéb kicsiségekkel. Csak boldogulásunk egyetlen horgonyára irányzom tekintetemet és nem veszem el hitemet.

BURCHARD: És mi lenne az?

NICCOLO MACHIAVELLI

DON MICHELE: Hogy mi az? . . . Valentinois ur vasakarata! Amig látom, hogy ő nyugodt és sorsának biztoskezü, rettenetes kormányosa, addig a legkisebb kétségre vagy félelemre sincs okom.

BURCHARD: Don Cesare nagy szellem, be kell ismernem. Bensejében még kiaknázatlanul nem egy értékes ércréteg hever, különösen ami ravaszságát illeti . . .

DON MICHELE: Mondja inkább, hogy ami elszántságát illeti! Olyan erény ez, amely ragadós. Barátjai mind elkapják tőle.

BURCHARD: Éleselméjü politikus. A legeszesebbek közül való. Ebben teljességgel igaza van. De azért ügyei rosszul állnak. A lehető legrosszabbul. Ép azért jobban tenné, ha Rómába jönne, kissé félrevonulna a világtól ahelyett, hogy hasztalan küzdene a sors kedvezőtlen áramlásai ellen. Egyébiránt Öszentsége üzenete ez, amelynek átadásával engem bizott meg.

DON MICHELE: Beszéljen vele erről, főtisztelendő uram. Megvető mosolyában a választ majd megkapja rá! Amig ő a két lábán áll, addig nincs, nem jöhet hajótörés. De ha szabad tanácsolnom, fejezzük be sétánkat és menjünk be. A herceg távollétünket észrevehetné s nem szereti embereinek titkos félrevonulásait.

BURCHARD: Igen, ebben igaza van. Mikor nyugtalan, bizalmasaival szemben is könnyen gyanakvóvá és veszedelmessé válik, akárcsak a Szent Atya.

A város egyik házában titkos fogadóterem. — Borgia Cézár iratokkal, levelekkel megrakott asztal előtt.

A HERCEG (*fennhangon*): Vezessétek be Machiavelli urat! Isten hozta, Niccolo uram. Milyen híreket hoz Firenzéből?

MACHIAVELLI: Csak jókat, kegyelmes uram.

A HERCEG: Nagyon örülök. Nem fárasztotta ki az út? Pihenni akar, vagy küldetése célját mindjárt előterjeszti? Van néhány sürgős ügyem, mely nem engedi az időt vesztegetnem.

MACHIAVELLI: Fenséged engedelmével tüstént előadom, amivel megbíztak.

A HERCEG: Hallgatom.

MACHIAVELLI: Amíg kegyelmes uram Milanóban Lajos királynál tartózkodott . . .

A HERCEG: Előre is megjegyzem, hogy a rágalmakat, amelyek ottani időzésemmel kapcsolatban támadtak, magyarázataim immár teljesen eloszlatták, mint nap a ködöt.

MACHIAVELLI: Mindazonáltal ki kell jelentenem, hogy Fenséged államaiban kiváló vezérek parancsnoklata alatt, válogatott csapatokat hagyott.

A HERCEG: Mi sem fontosabb, mint ügyes kezekre bizni a fegyveres erőt.

MACHIAVELLI: Csak az a baj, hogy e vezérek nem voltak olyan hűségesek, mint amilyen ügyesek. Féltve, hogy Fenséged félelmetes parancsolójukká válik és hirtelen növekvő nagysága árnyékot borít rájuk, megizenték a mi Tanácsunknak, hogy a bolognai Bentivoglioval, sienai Pandolfóval és más száműzött főurakkal szövetkeztek. Egyszersmind eltökélték, hogy fegyverüket Fenséged ellen fordítják. Támogatást kértek tőlünk s ennek fejében több várost és területet ajánltak föl, melyeknek kiválasztását teljesen a Tanács tetszésére bízták!

A HERCEG: Jelenléte Niccolo uram, nyilván elárulja, hogy megbízói nem engedték magukat a durva

szövésü hálóban elfogatni. Különben is, az Orsinik és a Vitelli-ház szótartását kegyelmed ép oly jól ismeri, mint én.

MACHIAVELLI: Megbízatom szerint biztositanom kell Fenségedet, hogy a Köztársaság nem szokta szövetségeseit cserben hagyni. Tisztelete az apostoli Szentszék iránt változatlan, valamint nagyra-becsüli Fenségedet is s ezt kész szolgálataival megmutatni. Viszont reméli, hogy Fenséged a maga részéről Velence ajánlatait nem fogja figyelmére méltatni.

A HERCEG: Ez a pont kissé kényes. Majd később beszélgetünk róla. Nincs miért sietni. De most négy szem közt mondja meg, Niccolo uram, el tud-e képzelni több hebehurgyaságot, a butaság levében áztatott több nagyképüséget, mint aminőről zsoldosvezéreim eljárása bizonykodik? Engem megtámadni, engem! . . . Hát elfelejtették ezek a bárgyu emberek, hogy annyit jelent ez, mint megsérteni a pápát, kikötni Lajossal, s nyakukra zuditani a németeket, kikkel a legjobb viszonyban vagyok? Mindúntalan azt hajtogatják, hogy az aragoniaiak ellenem mesterkélkednek! Hát csak higgyék, bizony nem világosítom föl őket! . . . És ezek az éretlen gyerekek, ezek a gyászos lázadók arra számítottak, hogy olyan pallérozott politikusok, mint kegyelmetek, majd becsábulnak a zsákutcába, hová őket ostobaságuk vitte, csak azért, mert ígérek néhány nyomorult falut, amelyeket ugy is lehetetlen megtartani! Hát nem nevetséges? Nem tiszta multság? Egész komédiás pártütésük annyira gyüge volt, annyira lehetetlen, hogy komoly veszedelemtől egy pillanatig se tartottam.

MACHIAVELLI: A Tanács a helyzetet nem épen Fenséged álláspontja szerint mérlegelte. Nyilván-

való volt, hogy Fenséged csapatok, vezérek nélkül maradt, mintegy teljesen lefegyverezve. Népei, kik uralma alá alig egypár hónapja kerültek, könnyen, sőt itt-ott lármás örömmel mondták föl hűségüket. De Fenséged azt mondja, hogy a franciák mellette továbbra is kitartottak. Annál inkább elhiszem, minthogy az imént saját szememmel láttam őket egyéb csapataival együtt elvonulni. Továbbá az is valószínű, hogy a pápa őszentsége hatékony támogatását nem vonja meg. De számításba kell venni, hogy elég baja lesz kivédeni Róma falain belül az Orsini és Vitelli-ház ármánykodásait. Fenséged bizton épít a németeknek, sőt az aragoniaiaknak a barátságára. Ez nekünk nagy ujság, olyan nagy ujság, hogy a Tanács egyelőre nem meri Fenséged véleményét osztani e tekintetben. És gondolja csak meg, Kegyelmes ur, miként tudott volna kigázolni a bajból, ha Pagolo, Vitellozzo, Oliverotto, a Gravinák, a két Petrucchi, a Baglionik s a többi a kapitányok, a sok ámmogás-mámmogás helyett, egyszerűen Imolába mentek volna és Fenségedet elfogták volna, mielőtt ideje lett volna a cserbenhagyatás, a meglepetés kábulatából magához térni? A Tanács ezt a lehetőséget vette számításba és emiatt gondolkodott úgy, hogy talán nem lenne alkalmatlan segítségét ép' ez időben följánlani. De ha nagyságos uraink barátságos érzése rossz utra tévedt és Fenséged helyzetéről haszontalan rémképeket festett, úgy épen az érzés gyöngédségére való tekintettel méltóztassék ezt megbocsátani.

A HERCEG: Beszéljünk egészen nyíltan! Semmi sem érinthetett volna kedvesebben, mint kegyelmed idejövetele s kérem, hogy küldőinek őszinte köszönetemet tolmácsolni el ne mulassza. Imolában a minap, nem voltam épen abban a kétségbeesett helyzetben, a hogy kegyelmed képzeli. Higyje

el, édesem, hogy volt még nem egy kilövetlen nyilam! Nem láttam tisztán menekülésem eszközeit, de diadalom bizonyossága kiolthatatlanul élt bennem! Nem tagadom, kilátásaim sokkal kedvezőtlenebbek voltak, semmint kívánhattam volna. De azóta minden megváltozott. Az úr, a parancsoló ismét én vagyok! Tudja-e, kedves Machiavelli barátom, hogy mi a hóhéra a legszebben elgondolt tervnek is? A szövetség. Egy ember akaratának teljes megfeszülése kell ahhoz, hogy létrejöjjön a nehéz mű: a tett. Egy ember elég, kettő már sok vagy kevés, ahogy akarja. Ők jó sokan összeálltak, hogy ártalmamra valami bölcslet eszeljenek ki. Nekem meg van az a nagy előnyöm, hogy védelmemet egymagam irányítom. Vitéz olasz lovasság élén állok itt, melynek összegyűjtésére ellenségeim időt engedtek; van ötszáz francia lándzsásom, kiket az ő jóvoltukból hívhattam ide; enyém a firenzeiek barátsága, melynek megérlelődésére elegendő időt hagytak. Mindez, végképen ha nem is ment meg, de pillanatnyilag igen sokat jelent.

MACHIAVELLI: A nagyságos Signoria a hitszegők büntetését megérdemeltnek fogja tartani, bármilyen kemény is legyen.

A HERCEG: Erről nincsen szó. A szelidség alkalomadtán igen üdvös dolog. Nem azért, mert oly galád árulók és gyilkosok megbüntetésétől, mint amilyenek Vitellozzo és Oliverotto, bármi aggodalom is visszatarthatna. Itália vérrel mocskolt földje égbe kiáltja büneiket. De ezuttal szándékaim inkább békülékenyek... Hé, Battista!... Rendben van!... Vezesd csak háznagyomhoz a megbizott urat. A legszebb szobát nyissák föl számára és lássák el mindennel kívánsága szerint. Niccolo ur bizodalmas jó barátom.

BATTISTA: Igenis, Fenség.

MACHIAVELLI: Jóságával mérhetetlenül lekötelez.
 A HERCEG: Isten vele, barátom.

A HERCEG (*egyedül*): A jó firenzeiek! . . . Épen kapóra jönnek! . . . De vigyáznom kell! Ha nem engedem magam tőlük megmentetni, ők lesznek az elsők, kik nyakamra hurkot vetnek. Irántam való hirtelen barátságuk csak visszája az Orsinik ellen érzett féktelen gyűlöletüknek. Tőlem nem félnek annyira, mert nem oly régi, sok baráttal bíró családból származom . . . A gombának nincs gyökere és soha se szökik föl oly magasra, mint a tölgy . . . pedig a derék emberek engem a gombák fajtájába soroznak! Mától fogva a firenzei tanácstól jobban kell óvakodnom, mint valaha! . . . Hej, Giovan-Maria!

GIOVAN-MARIA: Mit parancsol, Fenség?

A HERCEG: Menj, keresd meg don Michelét és Burchard főtisztelendő urat. Beszélni akarok velük.

GIOVAN-MARIA: Az uraságok Fenséged parancsoltjára várnak már.

A HERCEG: Hadd jöjjenek!

Belép don Michele és Burchard.

Ügyeink jó irányban haladnak, de a veszedelem még mindig igen nagy.

BURCHARD: Hirlik, hogy Firenze követtel járult Fenséged elé. Erről az oldalról biztosítva van?

A HERCEG: Eléggé; mindenesetre lehet rá építeni. Te most Bolognába fogsz sietni és Rómába a pápához nem térsz vissza, csak, ha majd küldelek. Kipuhatolod Bolognában, hogy mivel lehetne Bentivoglio Giovannit a ligától elszakítani. Ne alkudozzál. Tégy ajánlatot vagy fogadj el mindent.

Később majd ki fog derülni, hogy szükséges-e igéreteinket megtartani? Te meg, Michele, menj a condottierékhez! Itt vannak az utasítások, melyeket ép akkor irtam, mikor a firenzei jött. Ne mulaszd el megcsillogtatni új barátságunk minden előnyét. Olyan körülmény ez, melyet az ügyes elme pompásan tud kihasználni.

DON MICHELE: Minden lehetőet elkövetek, Fenséges ur!

A HERCEG: Aztán tudósítsatok mindaketten, ha legalább is már annyira vagytok, hogy meghallgatnak. Ha az ellenség vitába ereszkedik, még nem kész a tetre. Így előbb-utóbb kiszolgáltatja magát. KészüljeteK tehát az utra! Ha fejem fölött ez a vihar is, a legrettenetesebb, melyben valaha részem volt, elmulik, akkor bizvást mondhatom, hogy egész Romagna ura én vagyok.

DON MICHELE: Nemcsak Romagnáé, hanem egész Itáliáé, kegyelmes ur!

A HERCEG: Lehetséges. Igazán nem tudom, mit szeretnék jobban: uralkodni e gyönyörűséges birodalmon s kiüzni egy szálíg az undok gall és germán fajzatot vagy pedig fölakasztatni az apró fejedelemcsék és avult gondolkodásu podeszták egész poloskahadát? Ezeknek a bárgyu lelkeknek fogalmuk sincs arról, hogy mit kíván az új idők szelleme. Csak szurkálnak undok rágalmaikkal, mint a spanyol banderillók a bikát!

DON MICHELE: Minden szerencse egyszeribe éri majd Fenségedet és oly teljességben, mint csak a magas egekben képzelhető. Kézét alázatosan csókolom, kegyelmes úr!

BURCHARD: Ugyszintén én is.

A HERCEG: MenjeteK és ne kiméeljéteK a hirhozókat!

Sinigaglia.

Condottierek tábora. — A haditanács sátora. Nagy asztal körül: Vitellozzo, Vitelli, Oliverotto da Fermo, Orsini Pagolo, Gravina herceg, a zsoldosok kapitányai.

GRAVINA: Nyugalom, higgadság! Ne pörösködjünk! Mindnyájunknak igaza volt s mindnyájan hibáztunk. Legelsősorban én! El kellett volna fognunk Imolában Cesarét, mikor még a kezünkben volt és meg kellett volna ölni! Nem tettük. Hát mindegy. De ha most veszekszünk, szétválunk, még ennél is nagyobb hibát követünk el!

PAGOLO (öklével az asztalra csap): Azt mondom kegyelmeteknek, hogy semmi se veszett még el! Tízezer harcos fölött rendelkezünk. Több, mint kell a pár gyatra francia lándzsásnak. Nem születtem férgektől, hogy ily könnyen megijedjek!

OLIVEROTTO: Én is kegyelmed véleményén vagyok. Ötszáz lovasommal és ezer ijászommal megszállom az előörsi állásokat! Csak merjen belémkötni az a nyavalyás Borgia, majd megkapja a magáét!

VITELLOZZO: De nagyon tátogatják szájukat, kegyelmetek. Valljuk be, hogy semmit se tettünk meg abból, amit terveltünk. Valentinoisnak azóta már régen a föld alatt kellene rothadnia! De erről szó sincs! És miért? Mert fecsegtünk, ahelyett, hogy cselekedtünk volna. Ellenségünk pedig kinevet bennünket. Bentivoglio, aki megígérte segítségét, hallgat, mint a sir. Guidubaldo az üdvözlések, ünneplések tükrében arculatát bámulja és Urbinóból nem moccan. A firenzeiek még feleletre se méltattak! Nem lesz ennek jó vége, mondom kegyelmeteknek!

PAGOLO: Akarod, hogy nyiltan szóljak? A foly-

tonos siránkozásaiddal émelyítő vagy! Mikor a szabad harcosnak oldalán a kardja, testén a pán-célja, akkor ily fajta nyafogással szánalmassá válik!

VITELLOZZO: Heveskedéssel, nagy szájúsággal barátom, a dolgok igazi képét nem változtatod meg. Majd ha megmérgeznek, keréketörnek vagy fölakasztanak, nyelvedet saját butaságodra nyugodtan kiöltheted!

GRAVINA: De az istenért, vitéz bajtársak, több hidegvért, illedelmet! Nem volna sokkal üdvösebb, ha a legmegfelelőbb és legbiztosabb kivezető útról barátságosan értekeznénk?

VITELLOZZO (*fönláll és égreemelt kézzel izgatottan jár föl és alá*): Te jóságos ég! Milyen vakok az emberek! Mily buzgalommal rohannak saját vesztükbe! Hitemre, magunkat mákonyporral zabáltuk teli, amikor egy ily bambán kigondolt vállalkozásba belementünk!

OLIVEROTTO: Mondom, hogy csak azt csináltuk, amit a szükség és ész egyaránt parancsolt! Mert nézzük csak a dolgot úgy, amint van. Mi Valentinois ur zsoldjában vagyunk, ez igaz; de mi célból? Azért, hogy számára új területeket hódítsunk, melyeket azonban mi szállunk meg és ott mi rendelkezünk. Így értelmezzük a dolgokat! Mi vezéreljük katonáinkat, ő pedig a zsoldot adja! Hát nem egyszerű? Nyilván kitetszik ebből, hogy az igazi urak mi vagyunk, s nem türhetem, hogy erről megfeledkezzenek és a fejedelmet játssza! Hátrább az agarakkal, Valentinois ur!

PAGOLO: Igaz, úgy van! Kegyelmed oly ékesen beszélt, mint egy püspök. Aranyat, bort, mámort katonáinknak s ugyanezt nekünk! A többi emberrel pedig el a pokolba! Szabadharcos ezt írja zászlájára. Ha valaki másként akarja, félrelöki utjából!

OLIVEROTTO: Gondoljunk csak arra, Valentinois ur hányszor mesterkedet azon, hogy minket félretőljon és csak a maga érdekét keresse. Nem látják kegyelmetek, hogy a mi hátunkon akart a trónra mászni? Fejedelem akart lenni, igazi fejedelem!

VITELLOZZO: Annyi bizonyos, hogy tisztjeinek leütteti fejét, ha ezek a falukat maguknak, s nem neki zsákmányolják!

PAGOLO: Tőlem saját tisztjeivel tehet, amit akar. De hiszik-e kegyelmetek, hogy mikor egy falut fölgyujtattam, volt mersze még engem is a legszemérmetlenebbül megfenyegetni? Egy pimasz Borgia! Egy senki és semmi, kinek még sarkán ott a sár, amelyből kiemelkedett! Közönséges Sforza-epigon!

GRAVINA: Sforza legalább condottiere volt, ha nemesi vér nem is csergedezett ereiben!

OLIVEROTTO: Attól VI. Sándor fattya még nagyon messze van! Különben is, hogy ki fia, mifia, arra fütyülök! A fontos az, hogy ne türjünk fölöttünk se jogart, se törvényt! Csak ahogy nekünk tetszik, ez a mi törvényünk! És bolondok lennénk, ha feladnánk terveinket!

VITELLOZZO: Mik azok a tervek, melyekről kegyelmeted beszél?

PAGOLO: A kutyafáját, hát a mi terveink, ahogy már százszor megbeszéltük azt! Vagy behuzza nyakát Vallentinois, vagy mi huzzuk ki neki ugy, hogy ezer ördög se illeszti helyére. Ez a mi tervünk!

VITELLOZZO: Rendben van! Csakhogy ezt már elhibázták, mert nem volt se határozottság, se ügyesség kegyelmetekben!

OLIVEROTTO: Ördög bújjék beléd!

GRAVINA: De uraim, nyugodtság, hidegvér!

Egyezzünk meg már valamiben, ha mindjárt a legcsekélyebb dologban is!

Belép egy tiszt.

A TISZT: Don Michele kapitány érkezett Valentinis táborából. A vezér urakhoz bebocsáttatást kér.

PAGOLO: Á Michele, a kis Michele van itt? Derék egy fickó!

VITELLOZZO: Igen, urának a gonoszabbik lelke!

GRAVINA: Fölötte érdekelne tőle megtudni, hogy itt mi járásban van.

VITELLOZZO: Ha meghallgatják, a hazugság köveiből épít magának lajtorját, hogy megmássza Kegyelmetek bizalmát; ép úgy tesz, mint hajdan a titánok, akik az eget ostromolták meg és Pelion hegyét Ossára dobták. Nem akarom látni ezt az embert!

OLIVEROTTO: De én igen! Vezesse be a tiszteletreméltó don Michele urat!

Michele belép és sorban megöleli a négy kapitányt.

MICHELE: Üdvözlöm Kegyelmeteket, dicső főurak, jóságos, kitűnő parancsolóim! Kimondhatatlan örömmre látom, hogy egészségük jól szolgál.

KAPITÁNYOK: Köszönjük, don Michele. Kegyelmednek se megy rosszul?

DON MICHELE: Ó fővezér urak, az élő Istenre esküszöm, hogy nagyon válságos időket élek. Mióta Kegyelmetek és uram közt az a kis félreértés támadt, környezetében bizony nagyon szomorú, nagyon sivár az élet.

PAGOLO: Törje ki uradat a nyavalya! A szószegő kalandort!

DON MICHELE: Ugyan miért szószegő, ha szabad kérdenem?

PAGOLO: Hát nem napnál világosabb, hogy uralomra tör és segítségünkkel despota akar lenni?

Ezzel Itália minden hatalmasságát ellenünk zúditja s a végén majd kibékül velük úgy, hogy minket kiszolgáltat.

DON MICHELE: Nem azért jöttem ide, hogy Nagyságtokat hiu áltatásokkal tömjem, sem hogy képzelt vádaskodásokra feleljek. Tartsunk a vitában rendet, uraim. Kezdem Kegyelmeddel, nemes Pagolo ur. Mi panaszolni valója van? Nem fizettük zsoldját időre, sőt gyakorta idő előtt?

PAGOLO: Én . . .

DON MICHELE: Kegyeskedjék végighallgatni, édes jó Pagolo uram! Előbb hadd mondjam én el, hogy milyen fajta ember vagyok, aztán tessék majd észrevételeit megtenni oly hosszan és körülményesen, ahogy Kegyelmednek tetszik. Nézzék Kegyelmetek, egyszerű, őszinte, minden kerteléstől, ravaszságtól irtózó ember vagyok! Esküszöm a kegyelmetek iránt érzett barátságomra és mennybéli üdvösségemre, melyet igazán nem szeretnék elveszíteni, hogy ez így van. De miért is áltatnám Kegyelmeteket oly történetekkel, melyekbe a valóság ha betekintene, elszégyelné magát? Legyenek, fővezér urak, irányomban mind a négyen bizodalommal s hagyják, hogy szívem szerint kibeszéljem magamat! Elsősorban Kegyelmed, édes Pagolo uram, higye el nekem, hogy a fejedelem sohase tört általmára. Ép ellenkezőleg; mindig édesgette, megbecsülte Kegyelmedet és ugyanigy szíven hordta az Orsini és Vitelli házak érdekét is. Egyformán kedvesek voltak Kegyelmetek és a többi kapitány urak. Nem; esküszöm, neheztelésre, duzzogásra, különösen a multat illetőleg, egyiküknek sincs okuk.

OLIVEROTTO: Don Michele, nem akarom búsítani Kegyelmedet, de . . .

DON MICHELE: Türelem! Türelem! Hadd fejezzem

be! Ismétlem, tövis a multban egyikük szivét sem érte. Ami pedig a jövőt illeti... Nos ugy-e a jövőtől félnek? Azt hiszik, a herceg becsvágya oly szertelen, hogy szolgálataikról könnyen megfélelkezhetik?

GRAVINA: Bizony nem lehetetlen.

VITELLOZZO: Engem nem ejtene csodálkozásba.

DON MICHELE: Pedig nagyon csodálkoznám rajta. Oly rút hálátlanság, oly képtelen ügyetlenség volna... Fontoljuk csak meg! A herceget a franciák támogatják...

OLIVEROTTO: Támogatják? A semmiből teremtték, mint Isten Ádámot!

DON MICHELE: Jó, de mit csinált Ádám? Isten ellen tüstént összeesküdött, mert hiába, sohase szeretjük alkotóinkat. Van benne valami megalázó, hogy létünket másnak köszönjük. Ugy-e megértik Kegyelmetek?

VITELLOZZO: Meg akar szabadulni a franciáktól és számit a pápa segítségére.

DON MICHELE: Talán arra is számit, hogy VI. Sándor örökkéig élni fog? Ki tudna erről kezeskedni? Nos hát, ha a Kegyelmed okoskodását elfogadom, akkor nekünk is VI. Sándor mellé kellene feküdnünk, ha majd elnyelik őt a sír barna boltjai. Mennyire téyed Kegyelmed! Mi élni akarunk és uralkodni! És ebben senki más nem segíthet bennünket, csak ti Kegyelmetek!

PAGOLO: Ez ugyan előttünk egészen új!

DON MICHELE: Őszinteségem messzire ragadott. Kérve kérem Kegyelmeteket, szavaimat Valentinis úr előtt ne ismételjék. Maradjon e beszélgetés a mi titkunk. Minden szavam kristálytisztaság! Nekünk nem kell más barátsága, csak a Kegyelmeteké! Mert hogy gondolatomat szűzmeztelenre

vetköztessem, kijelentem, mi jól tudjuk, hogy a firenzeiekkel egyszer szakítanunk kell, bármilyen forró is most közöttünk a barátság.

A NÉGY KAPITÁNY (*egyszerre*): Mit mond? A firenzeiekkel jó barátságban lennének? Való igaz ez?

DON MICHELE: Hitemre! Egyik titkárjuk, Machiavelli Niccolo úr e pillanatban nálunk van. Könnyű lesz erről meggyőződniek és...

PAGOLO: Miért rekedt torkába a szó? Csak ki vele, semmi titkolódzás! Nem voltunk mindig jó barátok?

DON MICHELE: Nem! Nyelvem hegyéről a szót vissza kell szivnom. Túlságosan messzire mentem! Kegyelmetek nem állják meg, hogy Valentinois úr előtt ki ne kotyogjanak valamit s egy félszó, egy célzás elég volna már, hogy a nyakamat szegjem!... Nem!... Változtassuk meg a beszéd tárgyát!... Ne is únszoljanak, esedezem!... Életem forog kockán!... A vér bennem megposzdul, ha arra gondolok... Nem, ezerszer nem! Fékezzék kíváncsiságukat, Kegyelmetek... Édes jó urak, egyezzünk meg... A titoknak kis csücskéről leemelem a leplet... parányi kis csücskéről... De fognak-e Kegyelmetek hallgatni, mint a sír?

A NÉGY KAPITÁNY: Becsületünkre és a négy evangéliumra fogadjuk!

DON MICHELE: Istenem, ezeket a dolgokat minek is penditettem meg!... Niccolo úrtól tudtuk meg, hogy Kegyelmetek a firenzei tanácsnak szövetségeseül kínálkoztak. A tanács pedig tulajdon levelüket Valentinois úrnak elküldte és támogatását ajánlta föl pénzben és fegyveres erőben. Ugyancsak közölte vele, hogy Bentivoglio Giovannit súlyos fenyegetésekkel riasztotta meg, hogy eszébe

ne jusson a Kegyelmeteknek adott szavát megtartani. Ennyi az egész, amit, bár nagy aggodalommal, de elárulhatok. Többet harapófogóval sem lehet belőlem kihúzni. Hozzá teszem még, hogy mindezek a dolgok szerfölött aggasztanak bennünket.

VITELLOZZO: Ugyan már; mit sem látok, amiért fejeteket lelógathatnátok! Ha jól értelek, a bolognaiak cserben hagytak bennünket, a firenzeiek meg épen elárultak. Hátatok mögött egész hadsereg sorakozik . . . mire valók hát e krokodilus-könnyek?

DON MICHELE: De hat hónap mulva mi lesz velünk? Kétségtelen, hogy Kegyelmeteket a számos ellenség néhány nap alatt megsemmisíti. A városok gyűlölettel vannak eltelve s ha mindjárt spanyolokká is változnak, nincs út, mely Kegyelmetek előtt megnyílnék. De mink? Annyi pártfogó keze között mi lesz belőlünk? . . . Ó minek is ütötték föl orrokat Kegyelmetek! Duzzogásuk Menenius példázatát a gyomorról és a többi testrészeiről mennyire igazolja!

PAGOLO: Megesett már a baj.

VITELLOZZO: Bár rám hallgattak volna!

OLIVEROTTO: Tréfál, Vitellozzo uram! Kegyelmed pattogott a legerősebben!

VITELLOZZO: Figyelmeztetem, hogy nem tűröm, ha valakinek orcája irányomban pimaszságot jegyez! Kegyelmed magáról saját kárára feledkezik meg!

GRAVINA: Békesség, megértés, uraim! Ne perlekedjünk mindig!

DON MICHELE: Valóban, eleget viszálykodtak Kegyelmetek! Ideje lenne, ha megegyeznének.

VITELLOZZO: Ami elmúlt, az elmúlt. Talán böl-

csebben cselekedtünk volna, ha veszteg maradunk. De nem lenne nagyobb örütség a világon, ha most magunkat lépre csalatnánk. Ó, ismerem Borgia uramnak hímes szavait! Nagyon jól ismerem! Nincs előtte sem barát, sem ellenség; mindenki csak báb. És egy bábúval sem játszott úgy, hogy össze ne törte volna, ha már nem volt rá szüksége.

DON MICHELE: Talán Kegyelmednek igaza van. Indítsanak ellene háborút! Az egyik oldalon van a pápa, a király, a firenzeiek; holnap a bolognaiak; holnapután pedig Romagna mindegyik városa, községe, pártja, ura, beleértve Kegyelmetek barátját a sienai Petrucchiót és magát perugiai Baglioni Gianpagolót is. Kit lát szemem a másik oldalon? A Vitelli- és Orsini-házat! Emellett ne felejtsük el, hogy pártjuk legbölcsebbjei Rómában, a pápa kezében vannak. De mit beszélek? Kiséreljék meg a háborút, talán sikerülni fog Kegyelmeteknek!

PAGOLO: Alig nyolc nappal ezelőtt Forsombrone mellett embereiteket megvertük.

DON MICHELE: Akkor csak verjenek bennünket továbbra is!

OLIVEROTTO: Feltéve, hogy hajlandók lennénk veletek egyezkedni, tudnál-e előállni valamely értelmes javaslattal? Olyan javaslattal, mely bennünket a legharagtartóbb ember bosszúja ellen biztonságba, a legteljesebb biztonságba helyez?

DON MICHELE: Ugyan milyen veszély fenyegetné Kegyelmeteket, holott élén állnak csapataiknak? Vagy talán tőlük meg akarnak válni?

GRAVINA: Bizonyára nem. De nektek is vannak seregeitek s ha vak bizalmunktól vezéreltetve, csapdába kerülnénk . . .

DON MICHELE: Ez esetben, ismétlem, épen mi vol-

nánk idegen pártfogóinknak kiszolgáltatva. Hogy pedig ezek iránt mily érzelmekkel viseltetünk, azt hiszem, az imént eléggé elárultam. Meg aztán ne gondolják Kegyelmetek, hogy hirtelen cselekedtük a herceget oly nagyon szíven sebezte. Egy percig se hitte, hogy nagy veszedelem kerülgeti. Nyilván látta, hogy Kegyelmetek irányában Imolánál bizonyos kimélettel viselkednek. Azt is tudta, hogy bármi történjék, a firenzeieknek Kegyelmetek ellen táplált gyűlölete megrontásukra mindent meg fog kísérelni. De ami fő, Kegyelmetek eljárását sohasem tekintette egyébnek, mint hirtelen haragú, kissé nyers katonák szeleskedésének. Ki is kívánná vakmerő, vitéz kapitányoktól, hogy a kényes politika szárait ép úgy szövögessék, mint ahogy a kardot forgatják? Akarnak Kegyelmetek nagyobb zsoldot, tündöklő udvari életet, főuri kedvteléseket, barátságos fogadtatást? Térjenek hozzánk vissza! Tárt karokkal várjuk! Főként ne fessenek maguk elé rémképeket, ne higyjék magukat nagyobb bűnösöknek, mint amilyenek! De most tanácskozzanak egymásközt a dologról s ne vegyék zokon, ha bevallom, hogy éhes vagyok és jobb szeretnék vacsorázni . . .

PAGOLO: Szállásomra viszlek, ha megengeded.

DON MICHELE: Nem, nem! Ne zavartassák magukat! Csak aradjanak a tanácsban. Bárki megmutatja az utat.

GRAVINA: Pagolo Kegyelmeddel mehet. Ráérünk még ma este vagy holnap reggel a dologról beszélni. Mára a fejtörésből elég volt!

VITELLOZZO: Be kell vallanom, hogy koponyám már repedez. Nem birom tovább!

DOM MICHELE: Még egyet, vitézlő nemes főuraim! El ne felejtsek ígéretüket! A herceg előtt egy szót se abból, amit itt beszéltem! Bőbeszédű vol-

tam, s az óvatosságról alaposan megfeledeztem. De a legjobb indulat s őszinte szeretet vezetett, esküszöm az élő Istenre!

A NÉGY KAPITÁNY: Légy nyugodt, öreg róka, herceged előtt egy szót se szólunk!

Cesena.

Borgia Cézár dolgozószobája. — A herceg néhány bizalmasa, gyorsfutók és iródeákok. Némelyikük sietve ír leveleket, a többiek urukat körülállják.

A HERCEG: Nem jöttek hírhozók?

IRÓDEÁK: Még nem, fenség!

A HERCEG: Tüstént értesítsetek, ha egy érkezik. Nincs veszteni való időnk. Antonio, készen vagy?

ANTONIO: Igen, fenség. Lovam a kapu előtt várakozik.

A HERCEG: Menj és keresd fel nevemben az apennini parasztokat. Elsősorban is a Cerronikkal értekezzél, s köztük főleg a Ravogli családokkal. Ha a Rinaldik veled beszélni óhajtanak, természetesen nagyon szívesen fogadod. De befolyásom nagyobb a többiekre. Senkit ne mellőz s nyerj meg mindenkit, akit csak tudsz.

ANTONIO: Igen, fenséges úr.

A HERCEG: Igérj pénzt, szabadságot. Édesítsd magadhoz különösen azzal, hogy bosszújuknak szabad teret engedek s hagyom, hogy a be nem hódolt és erővel elfoglalt városokat kifosszák.

AMTONIO: Igen, fenséges úr. A parasztok a városokat szeretik kirabolni.

A HERCEG: Beszélj velük ügyesen, a saját nyelv-

vükön s el ne mulaszd a népszerű bárókat ügyünknek megnyerni.

ANTONIO: Ismerem jól. Ha a zsoldoscsapatok megsemmisítésével kecségtetem . . .

A HERCEG: Tedd meg, ami lehető, mindent helyben hagyok. Menj! Alfonzo, rajtad a sor!

ALFONZO: Szolgálatára, fenség.

A HERCEG: Menj Forliba. Szerezd meg e vidék guelfjeinek barátságát és helyezd kilátásba a gibelinek ellen pártfogásomat. Minthogy ezek erősebbek, tehát azokat kell megnyernünk, kik a szövetségre jobban rászorulnak. Hasonlóképen jársz el Firenzében és Ravennában, de felcseréled a szerepet Riminiben, hol a guelfek az erősebbek. Itt hiveket a gibelinek között keress! Készülj az útra! Ti többiek, mind megkaptátok-e utasításaitokat?

TÖBB BIZALMAS EMBER: Igen, fenség.

A HERCEG: Menjetek hát és járjatok szerencsével!

Távoznak.

Téged, Martino, Urbinóba küldlek. Törekedj arra, hogy Guidubaldot megöljék vagy elkeressék. E célból a következőkép járj el! Figyelj ide!

A téren francia nehéz lovasok és ijászok különböző társasjátékot játszanak.

Egy nehéz lovas két ijással ugyanazon a helyen sétál, hol az imént don Michele és Burchard járkáltak.

NEHÉZLOVAS: Biztosítlak arról, hogy Eyquemék Bordeaux legjobb családjai közé tartoznak. Mikor a Montaigne-kastélyt megvették, az egész világ azt mondta: Nagyon jó, legalább ősi család kezébe került.

ELSŐ IJÁSZ: Hiszem, hiszem. De a Lestonnac család mégis csak régibb származásu.

MÁSODIK IJÁSZ: Na és Colombék? Régiség dolgában ki versenyezhet velük? Az apám váltig erősítette, hogy ők a legősibb familia.

HARMADIK IJÁSZ: Könnyen lehetséges. Ha jól tudom, nem egy köztük már az angolok idejében polgármester vagy esküdt volt.

NEHÉZLOVAS: Én is többfelől hallottam! Be jó idők lehettek azok, mikor az angolok uralkodtak. Adó, vám nem volt, a bor pedig úgyszólván semmibe se került.

MÁSODIK IJÁSZ: Talán csak nem szeretnél angollá vedleni?

NEHÉZLOVAS: Bizony isten, lennék én már akármi, csak eresztenének vissza Milánóba, hol a bajuszommal egy kis lány fejét elcsavartam.

HARMADIK IJÁSZ: Hát szó, ami szó, itt ugyan nem fülünk bele a mulatozásba. Ha legalább harcolnánk! De egész nap csak ezeket az olajosképű taliánokat bámulni, bizony attól a gyomrom föl-kavarodik. Nem értenek ezek a tökfilkók nyelvünk-ből egy szót se; inni, táncolni nem tudnak. A lovam koponyájában több szellem csirázik, mint ezekében!

MÁSODIK IJÁSZ: Hé, hallod-e, akarsz-e szórakozni? Nesze, ettől megjön a kedved!

Ledobja társa sapkáját a földre. Ijászok, nehéz-lovasok lökdösődnek és hangos kacagás közt verekesznek.

Sinigaglia.

Szabadharcosok tábora. — Orsini Pagolo sátra. Pagolo és Don Michele éppen megvacsoráztak. A szolgák leszedik az asztalt s aztán visszavonulnak.

DON MICHELE: Fejetek hamar fölforr, mint gyűszűben a víz s aztán elöttetek minden beborul. Igaz, hogy a hercegnek nincs éppen galambszíve, de viszont az esze sem csúszott ki tokjából. Csak nem gondolod, hogy titeket majd mogorván fogad, mikor jól tudja, hogy mennyit értek?

PAGOLO: Ha hallgatunk rá, elveszünk! Az ellenkezőjéről nem tudsz meggyőzni! Vitellozónak igaza van.

DON MICHELE: Vitellozzo oroszlánbőrbe bujtatott szamár. Azért, mert a tört jól forgatja, azt hiszi, hogy a világ legbölcsebb embere. Pedig hát attól kicsit messze van. De térjünk vissza a dologra. Mondd, igazán hiszed, hogy a herceg rád nagyon haragszik?

PAGOLO: Meghiszem!

DON MICHELE: Nos hát, itt a bizonyítéka. Ezt a láncot küldi.

PAGOLO: Mi a csuda? Rubinok és zafirok! Szépfoglalat! Firenzei mű, ugy-e bár?

DON MICHELE: Csodálom, hogy vasgyúró létedre ilyen finom izlésed van.

PAGOLO: Ti udvaroncok fönn hordjátok orrotokat! Azt hiszitek, hogy csak ti értitek az isteni műsákat és csak ti tudtok az igazi szépen gyönyörködni! Ha ez a lánc nem is Robetta műve, amin különben szerfölködtem, akkor legalább is Giovanni di Gorótól származik. Erre föl merem tenni a bolognai Guidonak tulajdonomban.

lévő legszebb Vénuszát a te marseilli asztali készleted ellenében!

DON MICHELE: Készletem már is a tied, mert a lánc valóban Robetta remekműve. Valld be, hogy van izlésük az udvari embereknek!

PAGOLO: Mit tudsz Castiglione grófról?

DON MICHELE: Az Orsini-háznak még mindig hű szolgája.

PAGOLO: Szeretjük érzelmeiért. De mára elég volt. Egész nap lovon ültem, míg az öröket vizsgáltam! Este meg a cifra veszekedés egészen kifárasztott. Lefeküdünk?

DON MICHELE: A legnagyobb örömmel. Különben állva alszom el.

PAGOLO: Ha irsz még este a hercegnek, biztosítsd Öfenségét hódoló tiszteletemről... Vagy még se, rólam semmit se írj!... Nem akarom, hogy azt higye...

DON MICHELE: Ugyan, nagy gyerek! Megírom, hogy igaz barátja vagy, mint ő neked. Jó éjszakát!

Cesena.

Valentinois dolgozószobája. — Borgia Cézár, Machiavelli és Battista.

BATTISTA: Fenséges úr, levél érkezett.

A HERCEG: Jó! Add ide!... Niccolo uram, nem akarom, hogy vezéreimmel való viszálykodásomnak bármely részlete is a firenzei tanács előtt homályban maradjon. Olvassa el a levelet, amelyet don Michele írt.

Átnyújtja a levelet Machiavellinek, aki elolvassa. Láthatja ebből, hogy Pagolo már puhul és igyek-

szik az egyezkedésre társait rávenni. Vitellozo még köti magát, de a végén ő is jönni fog . . . ép úgy, mint a többi . . . Ebben biztos vagyok, Niccolouram! A végén ő is az enyém lesz . . .

MACHIAVELLI: Nyilvánvaló! Visszatérnek mind! . . . Bátorságuk percről-percre lejjebb száll, a fejük pedig . . . ó az nyakukról már rég elszállt! Amint az írásból kiveszem, szövetségüket Fenségednek azzal a feltétellel ajánlják fel, hogy velük együtt ellenünk jöjjön.

A HERCEG: Ilyen furcsán okoskodnak! . . . De látja, előre sejtven válaszomat, más tervet is ajánlanak.

MACHIAVELLI: Hogy elfoglalják Sinigagliát és Fenségednek adják?

A HERCEG: Azt fogom válaszolni, hogy szólítsák fel a várost megadásra és én segítségükre sietek. Meg is teszem.

MACHIAVELLI: Van-e elég katonasága, hogy ez emberek kezében biztonságban lehessen?

A HERCEG: Elég emberem? . . . Megizentem, hogy kivéve Candalle századát és egy kis csapat olasz testőrt, mindenkit elküldök magam mellől. Mert nem én, hanem ők félnek! Szavamat meg is tartottam. Csapataim egy órával ezelőtt elvonultak.

MACHIAVELLI: Fenséges úr, nem tartja vakmerő játéknak?

A HERCEG: Vannak pillanatok, mikor a legüdvösebb egyenesen az oroslán torkába rohanni! Kegyelmed nem érti. Ahoz még túlságosan fiatal.

MACHIAVELLI: Nagyon szeretném tudni, hogy fenséged az árulókkal szemben milyen érzületet fog tanusítani?

A HERCEG: Csupa szelidséget, Niccolouram, csupa elnézést. Kegyelmed nevet?

MACHIAVELLI: Mosolygok fenség azon a csekély összhangon, amely fönnáll ajkának méze és szemének bosszúra szomjas lángja között.

A HERCEG: Az állami ügyek nagy dolgok, Niccolouram. Az embernek mindig résen kell lennie és ügyesen számítania. Mi ujság, Battista?

BATTISTA: Üzenet jött, fenséges úr!

A HERCEG (*olvas*): Hitemre mondom, játékunk jól halad. Bentivoglio barátságát kínálja, és szívesen tetézi családi kapoccsal.

MACHIAVELLI: Pedig Giovanni úr a szelid érzelmeknek nem nagy tisztelője.

A HERCEG: Annál inkább a nyers erőnek. Egyizben derekasan elbánt ellenfelének egész falkájával. Egy csapásra a léleknek kétszáz vadászeben fúrt léket! Az ily tett fiatal vaddisznónak se válna szégyenére. Mégis e régi családok sarjai fáradt voltukat egyben vagy másban elárulják! Fölkoncolni valakit még nem jelenti az élet művészetét! Bentivoglio őseitől agyvelő helyébe híg levet kapott. Egyetlen befejezett gondolata sincs. Ime, zsoldosaim kezét elereszti!

MACHIAVELLI: Fenséged egy hét alatt jókora haladást tett.

A HERCEG: Mindig csak egyenesen előre, szilárdan és gyorsan! . . . Csak meg nem állni a félúton! . . . Jelt fújnak az indulásra. Sinigagliába rögtön útra kelünk.

MACHIAVELLI (*elgondolkozik*): Nagyon valószínű . . . nagyon valószínű . . . Ezek a hebehurgyák még képesek lesznek fenségedre várni.

A HERCEG: Hogyan! Hogy várnak-e? . . . Legyen nyugodt, élém fognak járulni! A sors vezeti az embert s ha nem jó szép szerével, hurcolja magával. Százszor rászedtem őket, százszor megcsaltam!

Tudják, hogy mily kevés súlya van előttem a mellékes tekinteteknek. Mégis nézze meg őket! Hogyan inog elméjük minden pillanatban! A firenzeiek róluk nem akarnak tudni! Tegnap reggel felbérelt izgatóim csetepátéja úgy megszeppentette Guidubaldo barátjukat, hogy Urbinóból sietve elinált. Most meg Bentivoglio fordít nekik hátat. Négy vitéz kapitányom bele fog bódulni a sok nyugtalan-ságba. És mellettük van Don Michele, ki mind-egyiküknek ismeri gyöngéjét. Gravinát érvekké butítja, Vitellozzót hizelgéssel, Pagolót ajándékkal, Oliverottot pedig rejtett fenyegetésekkel és koholt ígéretekkel. Mindnyájukat furfangja csalmatának levével részeggé itatja s meglátja, hogy a négy vitéz, bármennyire is tisztában van, hogy mit ér az előzékenységem és irgalmazó kedvem, mégis jönni fog, futva fog jönni és lábaim elé esik. Egyszerűen azért, mert így akarja jellemük és a sors, számvetéseimnek e két biztos támpontja.

MACHIAVELLI (*állát simogatja*): A világ szemlélete mégis csak érdekesítő tanulmány!

A HERCEG: De elég volt a csevegésből. Most ülünk lóra! Fanóban megállunk. Ahogy én gondolom, ellenfeleink ott fognak előttem térdre esni, hogy kegyelmemért folyamodjanak.

MACHIAVELLI: Szolgálatára állok, Főnséges uram.

Sinigaglia.

Orsini sátra. — Pagolo, Vitellozzo, Vitelli.

VITELLOZZO: A várost elfoglaltuk, de a vár csak Valentinoisnak személyesen akarja magát megadni. Kíváncsi vagy véleményemre?

PAGOLO: Halljuk.

VITELLOZZO: A csirkefogó parancsnokot maga a

herceg utasította titkon, hogy így járjon el. Egy követ fúj Borgiával.

PAGOLO: Mindenütt csak ravaszságot látsz. Talán igazad van. De mit csináljunk? Minthogy ismét Borgia zsoldjába léptünk, gyanakvó sejtelmeinknek mélyére úgy se hatolhatunk.

VITELLOZZO: Meglátod az lesz a vége, hogy ide maga fog eljönni, ámbátor Michelével abban egyeztünk meg, hogy ki-ki a saját táborában marad. De a karmai közt akar tartani bennünket.

PAGOLO: Nyilvánvaló. Ám azzal vigasztalódom, hogy kétséges helyzetünk soká úgy sem tarthat. Bevallom, valahányszor zavaros dolgokban kell gázolni, mindig nyugtalan vagyok. Még sem tudom elhinni, hogy a hercegnek tisztességtelen szándékai lennének.

VITELLOZZO: Mire építed reménykedésedet?

PAGOLO: Mondd, volna-e értelme, hogy Itália négy legjobb zsoldosvezérével összetűzzön? Tárogatásunk aranyat ér! Ha azonban levágatja fejünket, többé poltrát sem érünk. Azonkívül mögöttünk áll az egész római birodalomnak, következésképp az egész világnak két leghatalmasabb, legdicsebb családja, a Vitelli és Orsini ház. Hány biboros, püspök és kastélyúr van közöttük, kiknek talpát nem lesz tanácsos megkaparni!

VITELLOZZO: Ha már egyszer fejemet lefittyentették, nem nagyon érdekel, hogy gyilkosom oktalanságot követett el.

PAGOLO: Oktalanság! Oktalanság lehet az is, hogy az ember mindig a próféta szerepét játssza. Csak ússzunk az árral! Ha kell, majd találunk gázlót, melyen át a partra jutunk.

VITELLOZZO: Balsejtelem sötét felhője árnyékolja be lelkemet.

PAGOLO: Lehet, hogy elpusztulsz. Én azonban nem, mert bizodalمام erős.

Trombitaszó. — Gravina, Oliverotto és don Michele lépnek föl.

GRAVINA: Lóra! Dandáraink készen vannak!

PAGOLO: Mi baj?

GRAVINA: A herceg jön. Látni előfutárjait.

VITELLOZZO: Michele, Michele! . . . Elárulsz rútul bennünket!

DON MICHELE: Hogyan? Elárulom Kegyelmeteket? Magyarázza ki szavait, fővezér uram! Hát én adok ki parancsokat?

OLIVEROTTO: Igaza van. Mi fúvattuk meg Gravinával az indulót. Mivel a várkapitány csak Borgiának adja meg magát, mi sem természetesebb, mint az, hogy ő ide jő. Az egész előre nem látott véletlen. Csak nem akarod magadat az ellenség és urunk közt elfogatni?

VITELLOZZO: Tudom is én már, hogy hol áll a fejem. Annyi biztos, hogy elvesztünk. Hiába óvtalak! A trójaiak sem akartak hinni Kasszandrának és a zsidók sem prófétáiknak!

OLIVEROTTO: Ördög bujjék beléd! Rókaapát akarja rókafiók tanítani? Hát ki ölte meg Fogliani Giovanni nagybátyámat és cinkosait, míg a vacsorát elkölteni bambán asztalhoz ültek? Menjetek csak udvariasan Valentionis elébe, én majd azalatt, csapataim élén, a város előtt fogok tartózkodni. Ha valakinek eszébe jutna rátok támadni, majd ellátjuk a baját. Legalább is kétszer oly erősek vagyunk mint ők!

DON MICHELE: Kristálynál áttetszőbb okoskodás! Csak a vak nem látja, hogy az egyesség főként nekünk jó s így a rosszhiszeműség részünkről balgaság volna.

PAGOLO: Úgy van. Ülünk lóra! A herceg közeledik!

Szabad tér Sinigaglia előtt. — Háttérben a városkapu, melyet a zsoldoscsapatok gyalogsága száll meg. A csatasorba állított dandárok élén áll tisztjeivel Oliverotto. Előtérben Valentinois serege; számra csekélyebb, mint a jobboldalon tömörült zoldosoké. A herceg, Machiavelli, De Candalle, Castiglione Baldassare, Don Michele, Don Ugo, Marcantonio da Fano, Leniolo, D'Allegrí és más kapitányok, mind lovon.

A HERCEG: Michele!

DON MICHELE: Fenséges uram!

A HERCEG: Rugtass lovaddal egészen közel hozzám! Hajtsd ide a fejedet . . . Jól figyelj! Zoldosvezéreink közelednek. Néhány szót intézek hozzájuk, amely után e legények mindegyikét kettesével közrefogjátok. Hogy a tisztességet megadjuk nekik . . . A végsőt . . . Megértetted? Egy percre se tágítsatok mellőlük!

DON MICHELE: Parancsára, főséges ur.

A HERCEG: De mit jelent ez? Oliverotto hátra maradt?

DON MICHELE: Igen, fenség. Csapatái élén. Így rendelkeztek.

A HERCEG: Kerülj mögénk és kis kerülővel csatlakozzál Oliverottóhoz. Hozd ide mindenáron. Mindenáron! Megértetted? Kezeskedel érte!

DON MICHELE: Fenséges ur, ha azonban . . .

A HERCEG: Egy szót se! Életeddel felelsz! Ne vesztegeds az időt. Indulj tüstént!

Don Michele vágtatva távozik. A kapitányok üdvözlő bókokkal közelednek.

Isten hozott, vezér urak! A neheztelés árnya az ég jóvoltából elszállott rólunk. Volna okom szeleskedésükért Kegyelmetekre haragudni, de mit meg nem bocsát a vonzalom és, nem tagadom, a jól felfogott személyes érdek? Nyujtsa kezét, Gravina herceg és Kegyelmetek Vitellozzo, Pagolo, jöjjenek oldalomra! Sohasem lehet az ember elég közel Kegyelmetekhez! Minden erőm zsoldoscsapataim lándzsáiban nyugszik.

GRAVINA: Vétkeztünk, kegyelmes jó uram, mert elfelejtettük, mely atyafiságos érzéssel viseltetsz irányunkban. De szolgálatainkkal igyekezni fogunk kegyeidbe szegezni magunkat.

A HERCEG: Föltétlenül számítok rá.

Az udvari emberekhez.

Siessetek, barátaim, nemes vendégeim udvarlására. Ha pártfogásomra súlyt helyeztek, úgy szerezzétek meg előbb az övékét.

A lovagok, kikkel Don Michele beszélt, már körülveszik a három kapitányt. Jön Oliverotto Don Michelével.

Ah, Oliverotto uram, hol késlekedel?

OLIVEROTTO (*kissé sápadt*): Fenséges ur, csak kötelességemet teljesítettem. Tartván a várbéliek árulásától, csapataim élén maradtam, hogy a szép napot hitvány cselszövés meg ne zavarja.

A HERCEG: Kinek szíve tiszta, nem fél az árulástól. Én nem félek. Add kezedet, nemes Oliverotto. Felejsük el a multat!

OLIVEROTTO: Köszönöm, kegyelmes úr.

A HERCEG: Alig váltottunk pár szót, s amint látom, elérkezénk már szállásomra. Szép várossal ajándékoztatok meg, fővezér urak!

GRAVINA: Készségesen szerzünk Fenségednek még akár ezer ilyen, sőt sokkal szebbeket.

A HERCEG: Lesz rá bőven alkalmatok. De szálljunk le a lóról és menjünk a házba.

A herceg, a zsoldosok és az egész kíséret leszáll a lóról. Nagy tolongás és kavarodás.

Milyen zaj! Rendet, urak! Ne tolongjunk így!...
Candelle, kérem egy szóra!

Félrevonja.

Lovasai nyeregben maradtak?

DE CANDALLE: Igen, kegyelmes úr. Megkaptam Don Michelétől a parancsot.

A HERCEG: Menjen vissza tüstént hozzájuk. Támadja meg a zsoldoscsapatokat, melyek vezér nélkül maradtak és mitől sem tartanak.

DE CANDALLE: Azonnal, kegyelmes úr! *(El.)*

A HERCEG *(fölmegy a lépcsőn a négy vezértől követve, kiket emberei mindenfelől körülvesznek. Magas terembe lép és hirtelen visszafordul)*: Ragadjatok meg az árulókat és fegyverezzétek le!

OLIVEROTTO: Ha! Gazember!

Ökölcsapással leteritik. Udvari emberek, katonák a többiekre vetik magukat és megkötözik.

A HERCEG: A szomszédos szobába velük. Tartsátok szemmel őket... Most pedig nézzetek utána, hogy mit csinál Candalle úr.

DON MICHELE *(ablaknál)*: A zsoldosok nem várták be a támadást, hanem fejveszítve megszaladtak. A franciák közülök sokat lemészároltak. Egyesek a város házait fosztogatják.

A HERCEG: Siess és add ki parancsodat, hogy kössenek föl vagy egy tucatot a fosztogatók közül! Nem tűröm, hogy bárki is rendelkezésem nélkül garázdálkodjék. *(Don Michele sietve távozik.)* Hol van Michelotto?

MICHELOTTO *(a hóhér)*: Itt vagyok, fenséges úr!

A HERCEG: Van új köteled?

MICHELOTTO: Vadonat új, fenség! Azonkívül itt van bárdom és kardom, s itt vannak pribékjeim.

A HERCEG: Menj be ide! Látni akarom, hogyan dolgozol. Akaszd egyiket a másik után! Vigyázz, mert nézni foglak!

Michelotto lebontja a kötelet derekáról és belép a szomszéd szobába.

Gyerünk, urak! Annyi baj után egy kis élvezet! *Belép az ajtón, udvarától követve. Dulakodás, szörnyű kiáltások; azután csönd és kacagás.*

A herceg lakosztálya. — Tengerre nyíló erkély. Holdvilág. — Vacsora után. A herceg fejét könyökére támasztva fekszik a váncosokon. Machiavelli és Don Michele. A zenészek egy motettát játsztak, melynek végső akkordjai most halnak el.

A HERCEG: Szeretem az új módú zenét. Nagy században élünk, Niccolo uram. Minden új arculatot ölt. Egyik este előttem az isteni Vergiliusból olvastak föl. Különösen egy sor ragadta meg figyelmemet a csodálatosan szép versekből: „felséges rend lép életbe.“ E multból hangzó szavak mennyire ráillenek a mai időkre! A dallam is, melyet az imént játsztak, oly édes szomorúságot lehel, mint sápadt arca fiatal asszonynak, ki méhében hordozza gyermekét. — Jól van, fiaim, elég volt mára a muzsikából. Adjatok mindegyiknek egy aranyat! — Michele, meggyőződted róla, hogy a fosztogató franciákat fölkötötték?

DON MICHELE: Igen, kegyelmes uram. Sőt talán túl is lőttek a célon. Fenséged tizenkettőt mondott, s én félek, hogy e számot legalább is ugyanannyival megtetézték.

A HERCEG: A tréfa nem rossz. De legalább vége lett a fosztogatásnak?

DON MICHELE: Abban a pillanatban, kegyelmes úr!

A HERCEG: Ez a fő. Gondoskodjál, hogy a kivégzetteket levegyék és felnégyelve a város különböző utcáin kitűzdeljék. Hadd tudják meg az alattvalók, hogy nem tűröm, ha sanyargatják őket.

DON MICHELE: Tudják már, fenséges uram. Nevedet áldják és dicsérik.

A HERCEG: Ha a meglakoltakat kiszegezik, még a csecsszopók is áldani fognak. Ezt akarom. Azonkívül ne mulaszd el mindenfelé terjeszteni, hogy a franciákkal egyszer s mindenkorra leszámolni leghőbb kívánságom. Nem lehet népünkben a barbárok elleni gyűlöletet és megvetést eléggé szítani. Menj Michele és járj el parancsom szerint.

Don Michele távozik.

A gordiuszi csomót, Niccolo uram, ketté vágtuk!

MACHIAVELLI: Megengedi fenséged, hogy szerény észrevételt kockáztassak?

A HERCEG: Beszéljen csak szabadon!

MACHIAVELLI: Fenséged az igazságot fölébe helyezte a könyörületességnek. Vajjon nem fog némi hátránnyal járni, különösen a két Orsinivel kapcsolatban, kiknek családjuk hatalmas?

A HERCEG: Irtam Rómába. Ma reggel megtudtam, hogy a biborost, a firenzei érseket és Jacopo di Santa Croce urat, amint ajánlottam volt Öszentségének, meglepték és bebörtönözték. E nélkül természetesen a dolgot kissé húzni-halasztani kellett volna.

MACHIAVELLI: Ily körülmények közt fenséged számítását kitűnőnek kell mondanom.

A HERCEG: Jól jegyezze meg kegyelmed, hogy e pillanatban nem csupán négy szájhős kalandortól szabadítottam meg Itáliát. E négy kapitány országunk legfélelmetesebb zsoldos vezére volt. A többivel már könnyebben el lehet bánni. Szörnyü sebet irtottam ki pallossal és kötéllel. Századok mulva el sem hiszik majd, hogy ilyesmi létezhetett! Vezérek, kik sem pártokkal, sem az állammal nem törődnek! Semmi sem volt ezek előtt szent, csak zsoldjuk és érdekük! A fejedelmeket, kikhez szegődtek, tetszésük szerint, hol szolgálták, hol kifosztották és falánkságukban sem uruk kincstárát, sem az alattvalók házi tűzhelyét nem kimélték! Mily hajmeresztő butaság, mily eszeveszett féktelenség! Közülök kerültek ki a Sforzák, kik Milánót elfoglalták és később a Carmagnolák, Velence rémei. Üdvösségemre mondom, mindnyájatoknak fontos szolgálatot tettem, amilyenről soha még álmodni sem mertetek volna!

MACHIAVELLI: Kétségen kívül. Hála fenségednek, joggal ismételhetem Vergilius mondását: *Magnus nascitur ordo*. Ha most fenséged elrendeli szedését tisztes dolgozó családok fiainak, kik nem banditák és feljebbvalóiknak épúgy engedelmeskednek, mint fejedelmüknek, akkor befejezi nagy művét.

A HERCEG: De ehez idő kell! Nem nekem, hogy magamat kipihenjem és a nagy munkában lélekzetet vegyek, hanem a népek szellemének, hogy az érettség szükséges fokát elérje. Mert sok mindenben kell változtatni! A nagyokat ép úgy meg kell szelidítenem, mint megfékezni a kicsiket és főként sok pénzt kell összehalmoznom. Mindezek elérésére biztos és kivihető számításokra van szükség! Számtalan irányban kell a cselekvést megindítanom, hogy egy célba összefussanak. Az akarat gyümölcse a tett s fejlődésében a

rügyezéstől a megérésig a természet rendjét követi. Ne sietessük nagyon a szüretet, különben hitvány lesz a termés! Várjuk meg türelemmel mindennek a maga idejét. A kapkodás ép oly ártalmas, mint a tunya lustaság!

MACHIAVELLI: Az erősnek érdeme, hogy nemcsak másokat, de önmagát is fékezni tudja.

A HERCEG: Mily szép az éjszaka! Nézze a hold tündéri tükröződését a végtelen levegő-ég mozgó hullámain! Kár, hogy költőink közül senki sincs itt e percben, hogy figyelő érzékeinket e titkozatosságok fejtegetésével andalítsa . . . Vajjon mily tüzek gyuladoznak ott a messzi bérc magaslatán, szállva mindegyre följebb, mint bolygó lidércfény?

MACHIAVELLI: Ha nem csalódom, ott a Candalle úr által szétvert zsoldoskatonák tábornözei világolnak.

A HERCEG: Igaza van. A megrémült féreg-had lázasan keres lyukat, hogy előlem elbújék.

MACHIAVELLI: Fenséged címere sárkányt ábrázol, mely kigyókat nyel.

A HERCEG: Még azt mondják, hogy nem vagyok őszinte! Jól jegyezte meg, Niccolo uram, sárkány a jelképem. Nem hasonlítok a gyászos milanói herceghez, a settenkedő kigyóhoz, amely prédának ártatlan csecsemőt választ. A lernai hidra vagyok; szörnyeteg, ha úgy tetszik, de legalább szörnyetegetek falok föl és addig nem nyugszom, amíg meg nem semmisítem mind az utamba álló, sárból formált hercegeket és hitvány kalandorokat. Földült fészkeik romjain építem föl levegős hajlékomat s el fog jönni a nap, mikor az Alpések lábától le egészen a sziciliai tengerig egyedül én leszek az úr!

Ferrara.

Hercegi palota loggiája. — Borgia Lucrezia aranybojtokkal diszitett karosszékekben ül és a messzeségbe néz. Mellette férje, Estei don Alfonzo áll; oszlopnak támaszkodik.

ALFONZO: Szavamra, Lucrezia, bátya ura ügyesen kilábolt a hinárból. Előbb óvatosan szemügyre vette a gordiusi csomót s addig forgatta ide-oda, míg oly helyzetbe hozta, hogy nagy-sándori kardcsapással ketté lehetett vágni.

DONNA LUCREZIA: Most pedig dolgában erősebb és biztosabb, mint valaha. Ily válságok csak megédzik azokat, kik szerencsével gázolnak át rajta. Ép azért jól teszi fenséged, ha ezentúl Valentinois úrral szemben résen lesz.

ALFONZO: Nem gondolja Lucrezia, hogy don Cesare minden fejedelemnek kiváló szolgálatot tett? Ezután nemcsak a jogar, de a kard is csupán a mi kezünkben leend.

DONNA LUCREZIA: Lehetséges, de elmémet főként az foglalkoztatja, hogy Valentinois úr meggyarapodott erejét hova fordítja és növekvő tekintélyét mire használja föl.

ALFONZO: Minden bizonnyal elsősorban Romagnában akar majd gyökeret verni, de ebbe a velenceiek és aragoniaiak nem egykönnyen nyugszanak bele. Szüksége lesz tehát ránk s úgy kufárkodom támogatással, hogy Don Cesare épen csak fönntartsa magát, de soha meg ne erősödjék.

DONNA LUCREZIA: Tévesen itéli meg őt. Don Cesare a szerencse dús szőlőgerezdjeiből nemcsak szemelgetni akar. Legyen meggyőződve, hogy ha arról van szó, hogy hatalmát Romagnában meg-

erősítse, senkit sem fog kimélni. De azt hiszem, hogy ily kis hóditások már e pillanatban sem érdeklik. Jóval nagyobbra tör. Nem sok idő telik el s vakmerő tervei nyilvánvalóvá lesznek.

ALFONZO: Ugyan mi szándéka lehetne? Bármennyire is fáradhatatlan, mégis időre van szűkése, hogy trónja egyensúlyát megtalálja. Mindentől eltekintve, nincs okom tőle tartani, hiszen mindkettőnknek Franciaország a támasza és XII. Lajos nem türi, hogy engem megtámadjon.

DONNA LUCREZIA: Nem állítom, hogy Don Cesare támadásra készülne fenséged ellen. Nem áltatom magamat azzal, hogy titkos gondolatait kitalálom. De ismerem eléggé és ügyei állásáról is van annyi fogalmam, hogy sejtsem, mire készül. Don Cesare nem úgy akarja megtartani hóditásait, hogy a meglévőt biztosítja, hanem hogy gyarapítja. Annyi bizonyos, hogy egész erejével előbb egyik szomszédjára tör. Hogy melyikre, azt igazán nehéz lenne megmondani. Hatalmát azonban bármily irányban is terjessze ki, ránk nézve mindig csak félelmetesebb lesz. Valentinois nem az az ember, kinek ha a végzet a félgömböt kezébe adná, azt mondaná, hogy elég. Ami pedig XII. Lajost illeti, ne felejtse el nagy gyöngeségét minisztere D'Amboise iránt. Kegyencének féktelen becsvágya a tiara után a biztos alap, melyre bátyám a franciákkal való barátságát építi. D'Amboise meg van győződve arról, hogy VI. Sándor halála után Don Cesare annak teszi a fejére a pápai süveget, akinek akarja. Ily erős és ügyesen kihasznált befolyás mellett attól lehet tartani, hogy XII. Lajos könnyen megfélemedezik a józan észről, mely a fenséged iránt való hűséget tanácsolja. Nagy hiba lenne a franciák részéről, mondhatná fenséged, ha Don Cesare hatalmát túlságosan megnövesztenék. Ez igaz, de vajjon az

emberi dolgok szövetségében a legtöbb fonál nem épen a hibákból kerül ki?

ALFONZO: Okoskodása, Lucrezia, szembeszökően találó. Most már kétségtelen, hogy Don Cesare nagysága könnyen veszedelmessé válhat. Mindazonáltal nehezen tudom elképzelni, hogy mily óvintézkedések megtétele a legszükségesebb. Bizalmatlanságot mutatni . . .

DONNA LUCREZIA: . . . lenne a legoktalanabb minden között. Ép ellenkezőleg. Fenséged természetes szövetségese Don Cesarénak és nem szabad oly színben föltűnnie, mintha erről megfeledkeznék.

ALFONZO: Jól tudom, s ép azért a sinigagliai siker alkalmából siettem is őt üdvözölni.

DONNA LUCREZIA: És ha most titkos követekkel a velenceieket, firenzeieket, sőt az aragoniaikat is értesitné, hogy tartsák magukat készenlétben, mert nem lehet tudni, hogy Valentinois először kire veti magát? . . . Ily módon gátat emelne Don Cesare nagyratörő tervei ellen és egyben oly ellenségnek tenne jó szolgálatot, amely később meghálálná.

ALFONZO: A gondolat nagyon jó. Készörömet emelem határozattá.

DONNA LUCREZIA: Mindenesetre, nem származhatik belőle baj . . . De most jut eszembe! Levelet akarok mutatni fenségednek, mely nem kevésbé fogja mulattatni.

ALFONZO: Kitől van?

DONNA LUCREZIA: Nővérétől, a mantuai hercegnőtől. Bizonyára ismeri fenséged Buonarotti Michelangelot, a fiatal szobrászt, kiről a világ már oly sokat beszél?

ALFONZO: Ez az ember csodálatos műveket alkot. Nagyon szeretném körünkbe csalogatni.

DONNA LUCREZIA: Nos hát, Michelangelo oly tökéletes Amor-szobrot faragott, hogy a dicső Lorenzo azt tanácsolta, adja el, mint antikot. A sangiorgioi biboros, ki a műremekek értékelésében nem a legjáratosabb . . .

ALFONZO: Hívvelejű, tudatlan ember!

DONNA LUCREZIA: Fenséged kissé szigorúan ítélkezik. De ebben az esetben nem alaptalanul. Szóval a biboros a szobrot megvette. Később véletlenül arról értesül, hogy a szobor újkeletű. Képzelheti fölháborodását! Szitok és káromkodás dühét nem csillapítja s mert a szobrot úgy megutálja, hogy többé ránézni se tud, elhatározza, hogy eladja. Don Cesare neszét veszi a dolognak. Izlése finom és csiszolt. Megveszi tüstént a szobrot s oda ajándékozza fenséged nővérének, aki örvendő az ajándéknak e levélben tudósít a történetről.

ALFONZO: Michelangelot föltétlenül magunkhoz kell vonnunk. Még fiatal, de már bontogatja sasszárnyait, melyeken egyszer a művészet legmagasabb légkörébe fog repülni.

DONNA LUCREZIA: Magam is így gondolkozom. Udvarunknak ragyogása múlja fölül a többiekét! Most, hogy a franciák Milánóban telepedtek le, otthon nélkül maradt sok lángelme és kiváló tudós, akiket Sforza Ludovico költséget nem kimélve maga köré gyűjtött. Ne vennők-e magukhoz Cornazano Antoniót, ki a boldogságos Szűzről és Urunkról írt két költeményét nekem ajánlotta? Úgyszintén az alexandriai Robusto Giorgiot, ki szép versesgyűjteményével legutóbb kedveskedett?

ALFONZO: Kérem, Lucrezia, irassa meg e kiváló íróknak a szükséges meghívó leveleket. Bókot és elismerést ne kiméljenek! A leveleket magam fogom aláírni. Örvendezve gondolok arra, hogy

velük udvarom nagy szellemeinek számát növelni talán sikerül.

DONNA LUCREZIA: Ó, ha elcsábíthatnók nőtestvére udvarából Arrivabene Gian-Pietrót és Spagnolót!

ALFONZO: Magam is nagyon szeretném. De így is, higgye el Lucrezia, nincs jogunk panaszkodni kiválóságaink tekintetében. Igaz, hogy a halál elragadta tőlünk az utólérhetetlen, csodálatos Bojardót, de azért Ciego Francesco, Lelio, a két Strozzi és a fiatal Ariosto Ludovico, kinek dicséretéből nem fogynak ki az emberek, mégis megmaradtak.

DONNA LUCREZIA: A magasztalások legbódítóbb tömjénje is megilleti őt. Fennen járó szép érzéseit megmutatta a nászénekekben, melyet házasságunk alkalmára irt.

ALFONZO: Szívesen elhiszem magának Lucrécia, amit mond, mert érzéke a költészet és irodalom iránt éberebb, mint az enyém. Én csak egyet tudok és egyet hangoztatok, s ez az, hogy Ferrarának e nagy tehetségek bámulatában legelől kell járnia. Leghőbb vágyam volna, ha azt mondanák, hogy udvarom Itália valamennyi kiváló emberét egyesíti.

DONNA LUCREZIA: Ily becsvágy méltó fenséges jó uramhoz!

ALFONZO: Tüstént irasson a három tudósnak. Ez alatt én megíratom az üzeneteket, amelyeket megállapodásunk szerint Velencébe, Firenzébe és Nápolyba kell küldenem. Azután meglátogatom a műhelyeket, hol az ágyukon dolgoznak. Mily kár, Lucrezia, hogy e dolgokhoz nem ért oly jól, mint a költészethez! Mily tanulságos lenne, ha egymással ezekről is beszélgethetnénk! Elhiszi, hogy alig van érdekfeszítőbb valami, mint a tervezők és számtudósok fejtegetései?

DONNA LUCREZIA (*mosolyog*): Nem vonom kétségbe, don Alfonzo, de nem tartom szükségesnek, hogy ezekben nagy járatosságra tegyek szert. Elég az, ha hallom, hogy fenségéd ilyen fajta számvetésekben és tervezgetésekben otthonosabb minden más kapitánynál. Dicsőségének fényéből rám is esik. Most pedig, ha megengedi, udvarhölgyeimmel ujonnan beültetett kertjeinkben sétát tesztek, míg fenségéd valamely óriáságyujának öntését szemléli.

ALFONZO: Mulasson jól, Lucrezia és engedje, hogy kezét megcsókoljam.

Falú Romagnában.

A Pacifici nevezetű titkos társaságok egyikének ülése. — Felfegyverzett parasztok; két bravo.

ELSŐ BRAVO (*köszön*): Beati pacifici!

A PARASZTOK FŐNÖKE: Becsületos lovagok vagytok! Köszönjük szives megjelenéseteket!

ELSŐ BRAVO: Nemes és vitézlő uraim! Kitüntető meghívásukat elmulaszthattuk volna? Kérjük kegyelmeteket, hogy kedvezőbben bírálják el buzgalmunkat, mellyel ily nagytekintetű urak szolgálatára ide siettünk.

A FŐNÖK: Köszönet és hála hímes szavaitokért. A fenséges ur megbizásából jöttök?

ELSŐ BRAVO: Ugy van; Don Cesare, Romagna fejedelme utasított kegyelmetekhez. Imitten a gyűrű, melyet ismertető jelül átadott.

A FŐNÖK: Így egyeztünk meg öfenségével. Foglaljatok helyet lovag urak és pihegjétek ki fáradalmaitokat.

ELSŐ BRAVO: Nem tagadom, hön vágyakozunk

leülni. E lovag és én, minden megállás nélkül, épen húsz mérföldnyi utat tettünk meg. Bár nekünk a háboru fáradalmi nem szokatlanak, mégis ily esetben lábainktól nem vehetjük zokon, ha kissé meggémberednek.

A FŐNÖK: Talán tudjátok, mily okból hívtunk?

ELSŐ BRAVO: A herceg érintette néhány szóval a dolgot.

A FŐNÖK: Sértő célzatot ne láss benne lovag, ha kérдем: oly biztos vagy-e bajtársadban, mint magadban? Mert a szóban forgó ügy szerfölött kényes. Szereti az ember, ha tudja, kivel van dolga.

ELSŐ BRAVO: Nagyérdemű uram, dicsérem óvatosságát. Barátom azonban Kegyelmedet cseppet se nyugtalanítsa. Századunk egyik kiváló hőse ő, kire pompásan illik a dicső Plutarchos mondása, mellyel római történetében egyik hadvezérnek adózik: Nem volna bátorsága szobájában magánosan időzni, mert fél rettenetes arcát tükörben látni. Barátom marcona ábrázatjától még a három hónapos csecsemő is anyja méhében elsírja magát. Nem az az ember, aki sokat fáradoznék, hogy kerékbe menjen a beszéd, de annál fürgébben cselekszik.

A FŐNÖK: Ugy hát nyugodtan térhetünk tárgyunkra. Arról volna szó, hogy végezzünk Malatestával.

A BRAVO: Mi sem könnyebb!

A FŐNÖK: De talán tudod lovag, hogy akár fel-, akár alszélnek megy, száz és száz testőr kíséri.

A BRAVO: Fittyet hányok rá! Barátom és én, hozzá vagyunk szokva, hogy végére járjunk a legtekervényesebb nehézségnek is. Csupán a módot nevezze meg Kegyelmed, ahogyan a megoldást kívánja.

A FŐNÖK: Nem jól értlek, lovag.

A BRAVO: Elég volna-e Kegyelmeteknek, ha Malatesta olyasvalamit kapna, amit mi, a kard emberei, első figyelmeztetésnek hívunk s ami őt . . . mondjuk egy vagy két hónapig ágyhoz szögeznék? Mondja meg kereken, ha kevésnek találná!

A FŐNÖK: A dolog úgy áll, hogy mi jobb szeretnénk vele egészen végezni.

ELSŐ BRAVO: Pompás! Szóval a beleibe nézni a temondád úrnak? . . . Rendben van! Az elvi kérdésben megegyeztünk. Most térjünk át a kivitelre. Van valami különös kivánsága? Mondja ki csak bátran! Miként akarja, hogy emberét a másvilágra küldjük?

A FŐNÖK: A lehető leggyorsabban és legbiztosabban.

ELSŐ BRAVO: Csak természetes. Barátom és én, nem szoktunk félmunkát végezni. Minthogy oly egyéniségről van szó, akit óvnak s ki vigyáz magára, elsősorban is ezt ajánlanám Kegyelmednek.

A FŐNÖK: Mi a rendeltetése e különös szerszámnak?

A körülállók tolongva gyűlnek a bravo köré.

ELSŐ BRAVO: A patvarba is, ez aztán a remekmű! Látszatra nem több, mint ártatlan evőeszköz. Gondosan csiszolt ezüsből készült villa. Nem csodálják-e Kegyelmetek a kis alakot, mely a szigony felé van helyezve? Nézzék csak jól meg! Megnyomintom a fejét . . . A lábak észrevétlenül föl-emelkednek . . . Nézzék csak! Itt nyílás van. Látják a nyílást?

A PARASZTOK: Biz' Isten, jól látható! Ez az itt ni!

ELSŐ BRAVO: Nos hát, ebbe a nyílásba valami szert rejtek, kis port vagy pár csöpp folyadékot. A többi az étekhordó dolga, kinek a villát ügyesen

kell forgatnia, mikor a kérdéses személyiségnek járó husdarabot lenyisszenti. . . Értik már most? . . . A por vagy csöppecske arra a falatra hull, melyet éhes emberünk ajkához emelend. A dolog nagyon símán megy és ötven aranyért vállalom, hogy megszerzem barátságát a Malatesta-ház egyik szolgájának, ki föladatát ügyesen fogja megoldani.

A FŐNÖK: Mind szép. De ha az a szolga, kezében a villával és zsebében aranyaikkal, urának mindent elmesél, abban reménykedve, hogy borraivalóit könnyen megtetézi, — bottal üthetjük pénzünk nyomát. Nem, jobban szeretnénk csak veletek tárgyalni!

ELSŐ BRAVO: Amint akarják Kegyelmetek! E megoldással inkább csak kedveskedni akartam. Az eszköz még teljesen ismeretlen és minden tekintetben páratlan! találmány. Fölfedezője egyik barátom. Kegyelmetek úgy látszik nem kérnek a dicsőségből, hogy leleményes szerszámomat először ebben az ügyben mutassam be? Ám jó! Majd valami más egyességben fogom szerepeltetni, hisz lesz rá bőven alkalom. De lássuk csak! Üvegből készült tör, mely bele törik a sebbe, vajjon megfelelne? . . . Különben majd meglátjuk! . . . Időponthoz kötik a megbizatást?

A FŐNÖK: A leggyorsabban kell megtörténnie!

ELSŐ BRAVO: Értem! . . . Ma május ötödike van. Junius huszadikán Vicenzában kell lennünk, hol a fenséges velencei tanács kitüntető megbizásából járunk el egy ügyben. Addig kegyelmetek pöre Malatestával el lesz intézve; számíthatnak szavamra.

A FŐNÖK: Hálás köszönet érte! Itt van száz arany foglaló.

A BRAVO: Ugyan kérem, nem fontos . . . Igazán csekélység! . . . Mindent csupán azért teszünk, mert ily kiváló urakat örömet szolgálunk. Mégis

köszönjük a foglalót és csókoljuk Nagyságtok kezeit.

A bravok visszavonulnak. — Belép két romagnai nemes.

ELSŐ NEMES: Adjon isten, bajtársak! Látom, már együtt vannak Kegyelmetek, sőt talán meg is egyeztek?

A FŐNÖK: Csak Kegyelmetekre várunk.

A NEMES: Nos hát itt vagyunk mink is. Mind csupa földi: jó barát és jó szomszéd. *Pacifici* egytől-egyig. Sem a Guelfeknek, sem a Gibellineknek, sem Malatesta úrnak, sem pedig a Baglioniknak szolgálai nem vagyunk, hanem a békét akarjuk, a mi békénket és családjaink békéjét. Le a pártoskodókkal, le a zsarnokokkal, éljen a nyugodt, biztos élet! Erről beszéljünk, nagy jó uraim! Építsük föl terveinket és eszeljük ki, hogy és miként kell eljárunk.

EGY PARASZT: Már csak azt mondom, hogy amíg városok vannak, lesz polgárság is s polgárokkal közösen nem lehet békességet teremteni. Van Rimini kapujának őrzői között egy atyámfia. Ha szépen megkérjük, biztosan megnyitja előttünk a város kapuját. Nem volna jó, ha ennek az istentelen városnak házait kissé megmotoznók?

EGY NEMES: Nem rossz gondolat.

Mindenki helyeslőleg morog.

A PARASZTOK FEJE: Nemes és vitézlő uraim, értsük meg egymást! Kivel léptünk mi szövetségre? A zsoldosvezérekkel?

AZ EGÉSZ GYÜLEKEZET: Isten ments!

A FŐNÖK: Hát akkor a Guelfekkel vannak Kegyelmetek ott, hol Gibellin az úr? Vagy a Gibellinekkel, hol Guelf a fejedelem? Eltaláltam?

Heves tiltakozások.

Nem-é? Úgy mint tisztos, becsületes és derék Pacificikhez illik, Borgia Cézárral akarnak barátkozni?

TÖBB HANG: Ővele. Senki mással.

A FŐNÖK: Ez esetben javasolom, hogy ne nyúljunk Riminihez. A herceg nem szereti, ha orrát más üti be oda, hol ő a rendcsináló. Hallgassuk meg inkább, hogy mit izen. Most Toscanában szándékozik végrehajtani azt, amit Romagna városáiban befejezett. Meg akarja szüntetni a kis zsarnokok uralmát, s letiporván a nagyfejűeket, föl akarja emelni a kis embereket. Vele tartunk?

A GYÜLEKEZET: Igen, igen! Éljen Valentinois!

A FŐNÖK: Értessük-e a herceget, hogy számíthat ránk?

A GYÜLEKEZET: Irjunk! Éljen Valentinois! *Beati pacifici!* Gyujtsuk föl Firenzét!

Milano.

*A székesegyház belseje. — Nagy mise. Számos pap a kórusban, nagy tömeg a fő- és oldalhajókban.
A kórusban.*

ELSŐ KANONOK (*térdel*): Ó miért oly gyöngye a szívem, mért oly közömbös a lelkem? Miért nem tudok megtelni, ó Uram, a te jószágodnak bámulataival? Engedd Atyám, hogy lelkem addig nyujtózzék, amíg fölért tehozzád!... Milyen jó lenne elveszni a te tündöklő fényedben!... Édes jó Istenem, segíts engem, légy erős támaszom!

A földre borul.

MÁSODIK KANONOK: Velünk ebédel az érseki palotában?

HARMADIK KANONOK: Ott leszek. Nagyszerű pisztángot kapunk ma!

MÁSODIK KANONOK: De elromlik minden, ha a misét a bárgyú Lorenzo testvér ily sokáig húzza.

Kórushoz tartozó fiúhoz.

Kis fiam, hallod-e?

A GYEREK: Igen, főtisztelendő úr.

MÁSODIK KANONOK: Mondd meg Lorenzo testvérnek, hogy siessen.

A GYEREK (*a miséző paphoz*): Dom Paolo atya kéreti, hogy tessék gyorsan végezni!

LORENZO TESTVÉR: Mi közöm hozzá? Nem eszem az érseki palotában. Vigyázz, tökkfilkó! *Dominus vobiscum!*

AZ ÉNEKESEK: Et cum spiritu tuo.

Orgona játék.

A hajóban.

KOLDULÓ BARÁT: Vásároljatok bűnbocsánatot! Bűnbocsánatot vegyetek! Van minden árban! Kerestény testvérek, vegyetek bűnbocsánatot!

FELCICOMÁZOTTASSZONY: Istenem, mekkora hőség!

Legyezi magát.

MÁSODIK ASSZONY: Nem tartom ki. Adja édesem az illatos üvegcséjét; az enyémet otthon felejtettem. Nagyon kérem, Monna Bianca.

HARMADIK ASSZONY: Tessék, igen szívesen. Ah, ez a Filippo csalfa és hűtelen!

ELSŐ ASSZONY: Tudja kedves, elég hosszú ideig forgolódtam körülöttem, hogy meg legyen róla a véleményem.

NEGYEDIK ASSZONY: Lehet, de nagyon jó megjelenése van! Az Urfölmutatás!

Az asszonyok letérdepelnek és mellüket verik.

FÉRFI (*öreg pápaszemes hölgyhöz, ki imádságos könyvében olvas*): Asszonyom . . . asszonyom . . . Akar olvasót venni, melyet a szent Atya áldott meg?

AZ ÖREG NŐ: Hagyjon békét!

A FÉRFI: Van egy eladó könyökcsontom Szent Ambrustól! Vegye meg nagysága . . . Hiteles, bizonyítani tudom, és nem is oly drága . . .

AZ ÖREG NŐ: Mondtam már, hogy hagyjon békét!

A FÉRFI: Parancsol talán finom szappant vagy spanyol keztyüt?

AZ ÖREG NŐ (*magán kívül*): Ha nem távozik nyomban, hívom a sekrestyéseket!

A férfi visszavonul.

Az oldalhajókban.

Két polgár a kápolna közelében, sapkájával hóna alatt olvasóját pergeti.

ELSŐ POLGÁR: *Et benedictus fructus ventris tui . . .* Tény az, hogy a csibész anélkül szökött meg, hogy a három ebédet kifizette volna és hulljon le az orrom, ha valaha is fizetni fog! . . . *Jesus! Amen! Ave, Maria, gratia plena, Dominus . . .*

MÁSODIK POLGÁR: *Qui es in coelis, sanctificetur . . .* Mondtam nem egyszer a nemzeti úrnak, hogy örültség diáknak hitelezni. Emlékszik rá? Mondtam-é vagy nem? . . . *nomen tuum, adveniat regnum . . .* Az ördögbe is! Nem volna diák, ha adósságát kifizetné.

GAVALLÉR (*éltes nőhöz*): Ime, kedves Laurenzina, itt a levélke!

ÉLTES NŐ: Ismétlem, uram, hogy a dolog nehezen megy. A multkor is fölütötte orrát és fenyegetőzött, hogy anyjának megmond mindent!

GAVALLÉR: Ne még egy arany!

ÉLTES NŐ: Megkísértem rábeszélni . . . de csakis az urfi iránt való nagy vonzalomból teszem! Ha szememmel intek, járuljon háta mögé és beszéljen velem annyit, amennyit akar.

GAVALLÉR: Ha az ég nem segít rajtad és rajtam, fogadásomat elvesztem.

Kezdődik a Sanctus.

KÉT KÉREGETŐ (*torkaszakadtából kiált*): Keresztes hadjáratra! Keresztes hadjáratra! Adakozzatok a keresztes hadjáratra! Mentsétek meg a szent sírt! Keresztes hadjáratra! Nemes urak és hölgyek, könyörüljete a szegény keresztényeken, kiket a pogány törökök nap mint nap lemészárolnak! Keresztes hadjáratra!

Három gonoszarcifejezésű fiú oszlop mellett.

ELSŐ FIÚ: Ez az a nemes, ott ni!

MÁSODIK FIÚ: A barna képű, fekete bajuszú?

HARMADIK FIÚ: Az, az . . . A mellénye fekete.

MÁSODIK FIÚ: A nyakán fodor és a jobbkezén rongyos keztyű?

ELSŐ FIÚ: Igen, az.

MÁSODIK FIÚ: Ha a kezei közé kaparint, egyetlen szoritással megfullaszt. Majd tiz lépésnyiről vetem utána a törömet s aztán elillanok.

ELSŐ FIÚ: Ha üldözőbe venne, úgy teszünk, mintha mellette gyorsan elhaladnánk s a földre gáncsoljuk.

MÁSODIK FIÚ: Biztos?

ELSŐ FIÚ: Ha én mondom, ne félj, kenyeres! . . . Csak közöld jól a szúrást! Célozz oldalról a csipőjébe! Kis horzsolás elég lesz. A pénzt már kifizették.

MÁSODIK FIÚ: Várjatok kissé, szent Miklósnak gyertyát gyujtok.

ELSŐ FIÚ: Menj, de gyere gyorsan vissza . . . Mi majd a templom mögötti kis utcában nyomon követjük az urfit. Te a fal szögletébe bújsz.

MÁSODIK FIÚ: Ne féljetek! Döfésemben biztos vagyok! Az ágyat legalább is tizenöt napig fogja nyomni!

Orgonaszó. — Löveg robbanása.

A TÖMEG: Nagy isten! Minden elveszett! A franciák rántörtek! Boldogságos Szűz, ne hagyj el bennünket!

HANGOK A TÖMEGBEN: Nem! nem! nem! Ne féljetek! Csak a suhancok szórakoznak! Jézus-isten, ellopták a tárcámat! Hé, hallja kend, nem ereszti el a kabátomat!

ASSZONY (*a sarokban térdepel*): Köszönöm, jó Isten, köszönöm! Ó szegény testvérem, szegény jó testvérem! Köszönöm Uram, hogy megtartottad! Nem fog meghalni! Te akartad így! Életével neked tartozom, Uristen! Életem minden napján imádkozni fogok hozzád! Sohase fogom irántad hálámat leróni! Ó Istenem, mennyire szeretlek! Mily nagy a te jóságod! Ne feledkezzél meg rólam Uram és védelmezd továbbra is testvéremet, kit visszaadtál!

Sír.

JEGYZŐ (*nejéhez*): Ájtatoskodásoddal még mindig nem készültél el? Ha tüstént nem megyünk, a tömeg a kijáratnál agyonnyom. Menjünk az ajtó felé! Siess!

ASSZONY: Csak fölfogom ruhámat, hogy össze ne gyűrjék.

JEGYZŐ: Ugyan kinek vágsz már megint oly elbájoló képet? Azt hiszed, Monna Pomponia, hogy nem ismerem asszonyi fufangjaidat? Engem ugyan nem vezetsz az orromnál fogva.

ASSZONY: Eszem ágában sincs. Engedd, hogy még egy Avé-t elmondjak.

JEGYZŐ: Majd elmondod kifelé menet. Mit csinálsz megint?

ASSZONY: Csak szentelt vizet szeretnék, ha lehetne. De a medence körül oly sokan vannak.

GAVALLÉR: Megengedi, asszonyom, hogy fölajánljam?

ASSZONY: Nagyon lekötelez, uram. (*Súgva.*) Jöjj két órakor. Egész nap a városban leszek. Jöjj minden bizonnal!

GAVALLÉR: Hová?

ASSZONY: Az alsó terembe . . . De most menj! Hátrafordult!

JEGYZŐ: Mi lesz már? Még ma végzel? Ki az az uracs, ki a szentelt vizet nyújtotta?

ASSZONY: Nem tudom. Soha életemben nem láttam.

POROSZLÓK (*a tömeget sietve visszaszorítják*): Helyet! Helyet! Helyet a hercegnő számára!

A templomból mindenki távozik. Az orgonajáték tovább tart.

Róma.

Corneto biboros nyári laka. — Kertrenyiló szoba. Nagy ablakain szőlő fut fel. — VI. Sándor pápa és Borgia Cézár.

A PÁPA: Tikkasztó a meleg, bár lehanyatlott a nap. És még se érzem magamat leveretve, sőt bennem ennyi erő sohasem duzzadt. Nagy terveid, vakmerő elhatározásaid akaratomat megszárnyalják. Szándékaink előtt minden a világon behódol.

Sorsunk a legszédületesebb magaslatra hágott; de nem csupán a mienk, hanem egész Olaszországé. Győzelmünk az övé leszen. Mily hitvány törtető az, ki csupán saját érdekét tudja kielégíteni! A világ rendje úgy kívánja, hogy ha a bölcs érvényesül, hasznát elsősorban a tehetetlen tömegek lássák. Csak ez a körülmény igazolhatja a boldogulásnak néha erőszakos eszközeit. A mai napon vakmerő tette szántuk el magunkat. Nem lehet tagadni. Magad ép úgy érzed, mint én. Az álmából megébredő Róma holnap elhülve fogja hallani nevét a sok biborosnak, kik egy éjszaka költöztek az árnyékvilágba. Ismétlem, a tett merész, de szükséges. Ellenfeleinket meg kell rémítenünk s fedeznünk kell az elhúnyt biborosok hátramaradt vagyonából a toscanai vállalkozás költségeit. Ha sikerül ez a húzásunk, örökre megszabadultunk a francia gyámságtól.

DON CESARE: Nem lesz gondunk többé senkire! Reményünk hajója úgy előre szökken, hogy menni fog már akkor is, ha vitorláit kedvező szél nem dagasztja. Leoldom a láncot Végzet istenasszony kezéről, bár magam erősítettem oda.

A PÁPA: Vendégeink érkeznek . . . Azt hiszem, hallom . . . Mit gondolsz don Cesare, vajjon sejti-e valamelyikük, hogy élve nem hagyja el e termet? . . . De most veszem észre, hogy nincs nálam . . . Valóban, nincs itt . . . Különös! . . . Hogy feledkezhettem meg róla?

DON CESARE: Mit felejtett el?

A PÁPA: Hagyd! . . . Nem nagyon fontos . . . Mégis, nem akarok nélküle lenni . . . Hivd Caraffát!

DON CESARE: Itt van az előszobában . . . Caraffa! A szent atya kíván beszélni.

A PÁPA: Caraffa, menj vissza gyorsan a Vatikánba.

Keresd meg szobámban az arany szelencét, melyben . . . őrizni szoktam . . . tudod már?

CARAFFA: A szentelt ostyát?

A PÁPA: Igen. Szaladj, hozd el hamar!

CARAFFA: Hogyan, nincs Szentségednél?

A PÁPA: Nincs. Képzeld, megfeledkeztem róla. Balgaság!

CARAFFA: Hogy lehet megfeledkezni valamiről, ami minden veszély ellen megvédi az embert?

A PÁPA: Vigyázatlanság volt, igazad van . . . Menj, keresd meg a szelencét, ne késs egy percet se! Nem lesz addig nyugtom, míg nincs zsebemben.

CARAFFA: Szaladok.

Távozik.

A PÁPA: Don Cesare, megtettél minden óvintézkedést, hogy semmi félreértés a dolog lefolyását ne zavarja?

DON CESARE: Mátyás, Szentséged pincemestere, hat üveg spanyol borba a saját szemem előtt keverte be a mérget. Meghagytam, hogy a keverékből csak azoknak töltsön, akiket kijelölök. Mátyás teljesen megbízható.

A PÁPA: Kétségtelenül. Don Cesare, mégis légy óvatos, nagyon óvatos . . .

DON CESARE (*mosolyogva*): Ne aggódjék!

A PÁPA: Szeretem határozott jellemedet . . . De mily hőség van! Hej, jöjjön valaki!

EGY SZOLGA: Szent atyám!

A PÁPA: Mondd meg Mátyásnak, hogy hozzon be bort. Nagyon szomjas vagyok.

DON CESARE: Én is szívesen iszom Szentségeddel. Aztán kissé sétálhatunk a kerti lombok alatt, míg megérkeznek vendégeink.

Két szolga lép be, tálcán serlegeket és palack bort hoz.

A PÁPA: Miért nem Mátyás hozza a bort, mikor úgy parancsoltam?

ELSŐ SZOLGA: Őszi barackokért ment a városba, Szentséges Atya.

A PÁPA: Honnan vetted a bort, melyet föl-szolgálsz?

ELSŐ SZOLGA: A pohárszékről, Szentséges atya.

DON CESARE (*nevetve*): Csak nem gyanakszik?

A PÁPA: Nem, de jobb szerettem volna, ha Mátyás itt marad. Egészségedre, don Cesare!

DON CESARE: Köszönöm. Iszom hosszú, virágzó és dicsőséges életére!

Isznak.

A Vatikán.

CARAFFA: Ily rekkenő hőségben tenni meg ezt a nagy utat!... Csak Sándor képes ily emberkinzésra! Ostyájáért, ostyájáért! Mióta azt jóstolták, hogy veszély nem érheti, míg az ostya vele van, azóta megbolondul, ha a szelence nincs szeme előtt!... Milyen ostobák az emberek! Ugyan, utána micsoda veszély orozkodik?... De hol a fenében van a doboz?... Biztosan az ágy melletti asztalkán... Jaj, mi ez?... Boldogságos istenanya!... Mit látok? Valaki fekszik a szent atya ágyán végignyúlva!... Ó jaj, jaj... Mi bajom? Megőrültem?... Hajam égnek mered!... Gerincvelőmön végignyargal a hideg!... Jó isten, jó isten!... Meghalok!... Bár innen száz kilométernyire lehetnék!... Meg kell bolondulnom!... Nem, lehetetlen!... Maga a pápa!... Itt!... Ó Jézus!... Ó irgalmas Uristen!... Mit jelent?... Sándor pápa ágyán elterülve!... Hiszen az imént hagytam el!... A teste zöld, mint vizenyős

hold . . . Arca fekete . . . Meghalt! Meghalt! Meghalt! . . . Meneküljünk innen!

Ordítva menekül az ajtó felé, nagy nehezen kinyitja és aléltan hull a folyosóra, hol a szolgák fölszedik.

Corneto biboros nyárilaka.

Ebédülő terem. Szobrok, képek, értékes flandriai szőnyegek, nagy faragott pohárszékek, mozaik padlózat. Az asztalon arany és ezüst edények állnak. Tálcán sült páva, tollaival díszítve, farka kiterjesztve. Gyümölcsgulák. Virággal teli nagy vázák. — VI. Sándor pápa, Borgia Cézár s a következő biborosok: Castellar, Romolino, Soderini Francesco, Capis, Fieschi Niccolo, Sprata, Corneto, Iloris, Casanova és Valentini. Komornyikok, ételhordók, inasok. Az ajtónál pápai testőrök.

A PÁPA (*asztalhoz ül*): Ránk szép este várakozik! Legyünk vidámak és ragyogtassuk elménket. Nincs pompásabb a jó vacsoránál, melyet csillogó lelkű emberek közt töltünk el.

CORNETO BIBOROS: Mily boldogság, mily ritka szerencse így Szetségeddel együtt ünnepelni a kiváló kegyet, mellyel bennünket a bibornoki méltóságra egyszerre emelt!

A PÁPA: Valóban kiváltságos öröm, ha az ember együttesen udvarolhat barátainak és az Igaságnak!

COPIS BIBOROS (*halkan szomszédjához, Fieschi biboroshoz*): Nem találja, hogy a szent Atya szokatlanul sápadt?

FIESCHI BIBOROS (*ugyanugy*): Én meg Valentinois ur bágyadt vonásaira akartam figyelmét felhívni.

ROMOLINO BIBOROS (*halkan Valentini biboroshoz*): Ha kimenthettem volna magamat, nem jöttem volna ide. Nem szeretem az ilyenfajta ünnepeket!

A PÁPA: Romolino biboros! Eminenciád az eret-

nek Savonarolának ügye óta több ízben adta tanujelét értékes barátságának. Azt hiszem, sikerült bebizonyítanom, hogy érzelmeit nem méltatlanra pazarolta.

ROMOLINO BIBOROS: Szentséged iránt való odaadásom elkísér siromig.

SODERINI BIBOROS (*halkan Castellar biboroshoz*): A pápa arca ma ijesztően vértelen. Vajjon mit forral ellenünk? Nagyon szeretnék nem itt lenni.

CASTELLAR BIBOROS: Magam is azt mondom. Az ember megfullad e szobában.

DON CESARE: Rosszul érzem magamat... Nem tudom, mi van velem... Levegőre kell mennem. Erőm elhagy... Fejem szédül... Hát szent Atyámnak mi baja?

A PÁPA: Nem tudom... Azt hiszem... Ó, hogy szenvedek!

A földre esik. A vendégek rémülten állnak föl. Borgia Cézár néhány lépést tesz előre, aztán ő is a földre zuhan. Fölfordulás a teremben.

A PÁPA (*a pincemesterhez, ki fölemeli*): Mondd csak... Mondd csak... Ti többiek távozzatok! Honnan vették a bort, melyet az imént nekem adtak?

A PINCEMESTER: Azokból a palackokból töltötünk, melyeket a herceg őfensége választott ki.

A PÁPA: Úgy... fiam és én... elvesztünk!

Elájul.

DON MICHELE (beront): Azt mondják, hogy őfensége rosszul van. (*A herceghez megy.*) Szóljon, Főnséges uram!

A HERCEG: Jer közelebb... (*Don Michele mellé térdel*) Megmérgezték... A pápát szintén... Vitess benünket a Vatikánba... Állítsd talpra valamennyi csapatomat... Kerítsd hatalmadba az

Angyalvárat! . . . Mentsd meg a kincset! Ha meg-
támadnak, mint tigris védekezzél! Ne hagyj el!

Eszméletét vesztí.

CORNETO BIBOROS: Biboros urak, a szent Atya
rosszúl van. Az egyházra kell gondolnunk . . . a
közbékére . . . Rómába sietek!

A BIBOROSOK: Ne váljunk szét! Menjünk mind-
nyájan Corneto biborossal! Hozzá! Ott döntjük
el majd, hogy mit kell tennünk!

Mindnyájan távoznak.

DON MICHELE (a szolgálkhoz és katonákhoz): Gya-
loghintókat! Gyorsan! A Vatikánba! . . . Halál
fia, aki nem engedelmeskedik!

A Piazza del Popolón.

*Nagy néptömeg; polgárok, asszonyok, gyerekek,
hajósok, napszámosok és csavargók. — Kiáltozás,
tolongás. Utcasarkokon torlaszokat csinálnak.*

A TÖMEG: Meghalt! Vigye el az ördög a lelkét!
Sándor lelke a pokolba való! Még a pokol is
borzadoz tőle! Kimult a szörnyeteg! Meg akarta
valamennyi biborost mérgezni! Végül is a gyilkos
lúg az ő gyomrát marta ki! De fiáról sem feled-
kezett meg! Ugy kell nekik! — Meghaltak? Igen,
meghaltak! Nem! Igen! Ma éjjel temetik! Valen-
tinois még él! Mondom, hogy meghaltak! Menjünk
a temetésre! Dobjuk be őket a Tiberisbe! A Ti-
berisbe velük! Szórjuk csontvázukat a Tiberisbe!
Nem való szentelt földbe az Antikrisztus!

ÚJ CSOPORT (rohanva érkezik): Fegyverre! A
Borgiák emberei betörnek a házakba! Föl a tor-
laszokra! Védjük magunkat!

Kürtszó, dobpergés, puska lövések.

FÉRFI *(nagy izgatottsággal)*: Az Orsinik a Borgiák híveit fosztogatják! Többet közülük fölkoncoltak! A TÖMEG: Úgy kell nekik! Csak rajta! Égetni, rabolni, gyilkolni!

Ágyudörgés.

Mi az?

KIÁLTÁSOK A PIAC MÁSIK VÉGÉN: Az Angyalvár tüzel az Orsinikre! Fegyverre! Menjünk a Borgiák és a bárók ellen! Jönnék a spanyolok, a Colonnák és földúlnak mindent!

HANG A TÖMEGBŐL: Itt vannak a franciák! Nem adnak kegyelmet!

A TÖMEG: Föl a torlaszokra! Védekezzük! Vízbe a pápával!

Egy csapat Borgia-katona ráveti magát a népre.

A TÖMEG: Meneküljete! Fusson, aki tud!

Tüzelések mindkét oldalról. Halottak, sebesültek. A nép megszalad, az utcákon majd újra összeáll és tüzel. Kavarodás. Az ágyu tovább dörög.

Orsini palota.

Orsini Fabio, Petigliano gróf, Alviano Bartolommeo, s más Orsinik. Mind fölfegyverkezve.

FABIO: Michele montegiordanói házunkat fölgujtotta.

PETIGLIANO: Ne törődjete vele testvéreim és atyámfiai! Ura majd mindezért egyszerre megfizet! Kétszáz vértés, több mint ezer nyilpuskás, kopjás és dárdás áll rendelkezésünkre. Késedelem nélkül cselekedjünk. Colonna Prospero az aragoniai csapatok élén bevonult. Igaz, hogy elsősorban Valentinoisra pályázik, de ha végzett vele, ellenünk tör. Legyetek meggyőződve róla. A Borgiák,

Colonnák, a biborosok, a nép és a spanyolok mind ellenünk vannak . . . Előzzük meg ellenségeinket!

ALVIANO: Valentinois elfoglalt erődítményeinket fölkinálja, ha egy pár napig békén hagyjuk. Ajánlom, fogadjuk el javaslatát, noha fölgyújtotta házunkat. Ezért majd később állunk boszút!

EGYIK ORSINI: Nem! Borgiát támadjuk meg és a többiekkel gyezedünk!

FABIO: A Colonnákkal és a néppel lehetetlen! Aki szurokhoz nyúl, az bemocskoltatik! Csöcselékkel nem tárgyalok!

PETIGLIANO: Alkudozzunk Borgiával! Ő már ugyis elveszett! Néhány napi haladék nem menti meg! E pillanatban ellene már egész Romagna föllázadt! Ha megegyeztünk vele, a biborosok moccanni se mernek. Most pedig ez a legfontosabb. Elfogadjátok?

AZ ORSINIK: Igen!

PETIGLIANO: Ugy hát fegyverre! Menjünk le az utcára!

Fölcsatolja a sisakját. Mind kivonulnak; sarkantyújuk peng, fegyverük megzörren.

Corneto biboros háza.

Festményekkel diszitett nagyterem. A biborosok gyűlése. Mindenfajta tisztok, iródeák, barátok.

COPIS BIBOROS: Zavaros elmém gondolattá tisztulni képtelen! Ezek a szörnyek minket akartak megmérgezni és magukat rontották meg!

FIESCHI BIBOROS: Erősbödik a hír, hogy Cesare nem halt meg. Egy óra hosszaiig rettenetes kínok között jeges vízben áztatta magát. Sőt azt is

mondják, hogy az orvosok kifordították két élő öszvérnek beleit s ebbe a csömörletes sírba temették, abba bizakodva, hogy erejét visszanyeri.

CASTELLAR BIBOROS: Azt hiszem, hogy Michele oly sok kegyetlenséget nem merne elkövetni, ha ura fölgyógyulására biztosan nem számítana.

CORNETO BIBOROS: De Sándor meghalt. Föl nem támasztja már senki. Hajmeresztő volt! A legdurvább napszámosok tették koporsóba! Méregtől földuzzadt testét addig rugdalták oda be, míg fölismerhetetlen, bűzös lötytyé mállott! A katonák a papokat bántalmazták, mikor imádkozni akartak! Rettenetes!

SODERINI BIBOROS: Főtisztelendő uraim, most nem azért jöttünk össze, hogy bölcselkedjünk, hanem hogy ezt a szerencsétlen várost megmentjük. A gonosz szellemek Sándor hulláját mintha csak azért hagyták volna el, hogy ránk annál szabadabban támadjanak! Gyujtogatás, rablás, gyilkosság s a leggaládabb bűnök a városban féktelen tort ülnek! És mi, kik e pillanatban egyedül képviseljük a törvényes hatalmat, semmire sem határozónok el magunkat? Azzal töltjük időnket, félve és siránkozva, hogy össze-vissza fecsegünk? Szedjük össze magunkat és határozzunk! Kérve-kérem Eminenciátokat, erősítsék meg szívöket és növeljék meg elméjüket! Hadd pattanjon ki, mint fegyveres Minerva, a kész és férfias elhatározás gondolkodó fejünkből! Adjuk meg a védelmet, melyet tőlünk a város és az egész világ megkíván!

VALENTINO BIBOROS: Szedjük haladéktalanul csapatokat és állítsuk őket szembe a pártokkal!

CASANOVA BIBOROS: Az indítványt elfogadom s ha a szent Kollégium megbíz, iparkodni fogok gyors eredményt elérni. Több vezér időzik most

Rómában, kikkel bizonyára könnyűszerrel meg tudok egyezni.

MIND: Helyes! Intézkedjék!

CASANOVA BIBOROS: Sietek megbízatásomban eljárni. Számítsanak buzgóságomra!

Kiséretével távozik.

ROMOLINO BIBOROS: Hívjuk azonnal a követeket. Különben megegyeznek a Colonnák Spanyolországgal és az Orsinik Franciaországgal; Velence ellenünk Romagnában fog mesterkedni, a firenzeiek pedig a csőcseléket zúditják ránk. Ha azonban az összes keresztény fejedelmeket haladék nélkül felszólítjuk, hogy egyedül törvényes, s a megalakulandó konklávét képviselő hatalmukat támogassák, lehetetlenné tesszük, hogy ártsanak. Különben velünk lesz a császár.

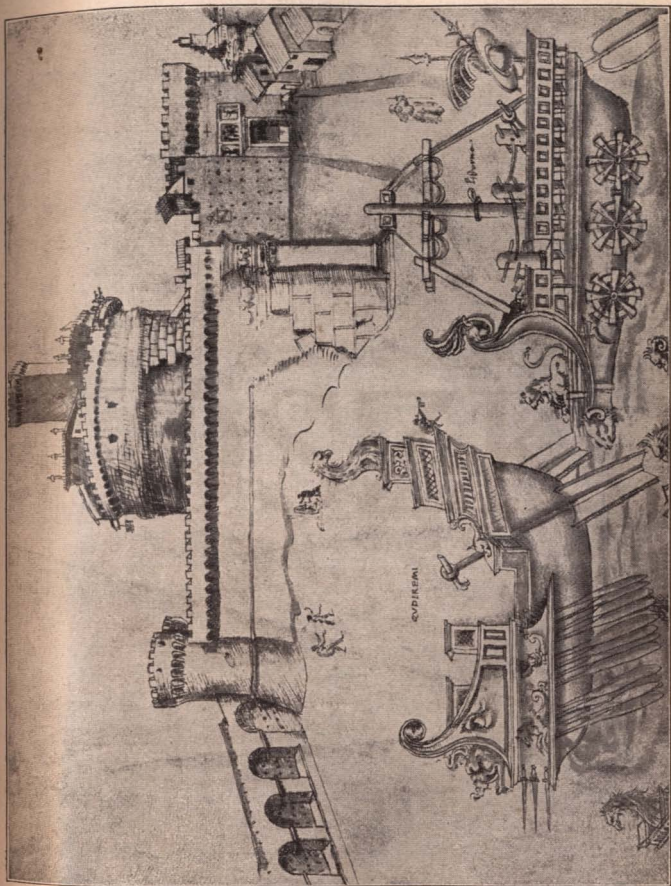
Általános helyeslés.

VALENTINI BIBOROS: Mert előre sejtettem főtiszteendő Testvérem véleményét, bátorkodtam a dolog sürgősségére való tekintettel, az intézkedéseket megtenni, hogy a követek megjelenjenek. Ép most jelentik, hogy Eminenciátok parancsára már várakoznak.

MIND: Lépjenek be! Lépjenek be!

Bejönnek Franciaország, Spanyolország, a német-római birodalom, Velence, Firenze, Milanó és a svájci szövetség követei. — Az utcáról fölhallatszik a zavargók lármája. — Puskalövések. A Vatikán és az Angyalvár ágyui dörögnek.

CORNETO BIBOROS: Nagytekinetű követ urak, üdvözöllek! Krisztus egyházának szüksége van gyermekeire! Azért hívtunk, hogy Szentséges anyánk számára a keresztény fejedelmek támogatását kérjük. A körülmények sürgetnek. Mit feleltek?

AZ ANGYALVÁR A XV. SZÁZADBAN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FRANCIA KÖVET: Főtisztelendő bíboros uraim, engedjék meg, hogy először tiltakozzak egy engem ért súlyos sértés miatt.

BIBOROSOK: Sértés? A mi részünkről?

A SPANYOL KÖVET: Az igazságot majd én eléltárom.

A FRANCIA KÖVET: Ha mint magánszemély volnék itt, ilyen kifejezés ajkát nem hagyná el kétszer. De királyom becsülete az enyémenek fölötté áll. Hallgassák meg, mi történt. Méltó fölháborodásomat nem akarom titkolni.

CORNETO BIBOROS: Követ úr! A város lángokban áll, a lázadás mind nagyobb mérveket ölt, vajjon sérelmei orvoslására ezt a pillanatot tartja alkalmatosnak?

A FRANCIA KÖVET: Ha nem hallgatnak meg, tüstént távozom. A palota kapuja elé előbb érkeztem, mint a spanyol követ úr. Udvari emberei kísérőimre rontottak s mig összemérték a kardokat, a követ úr elébem lépett s elsőnek ment be a kapun. Ez történt! Most Eminenciátok nyilatkozzanak: van-e joga egy aragoniai fejedelemnek a legkeresztényebb királyt megelőzni? Mikor az egyház legfőbb képviselőihez jövünk, illő-e, hogy az egyház legidősebb fia következék a többi után? Ily sérelemért tüstént nyomatékos elégtételt kérek.

Megérkeznek Guiliano della Rovere és Piccolomini bíborosok.

A CSÁSZÁR KÖVETE: Enyhén szólva kissé különösnek találom, hogy jelenlétemben más koronás fők képviselői versengenek az elsőségért.

A FRANCIA KÖVET (*kitörő haraggal*): Hogyan érti ezt, Uram?

A SPANYOL KÖVET (*kardjára csapva*): A beszédnek és válaszádsnak csak egy módját ismerem.

ROVERE BIBOROS: Jó uraim, hát a szent kollégiumnak csak ez a mondani valójuk? Akkor, amikor a Szent Város pártütők zsákmánya, mikor magából e szobából hallhatják az ágyudörgést, puska-lövéseket és lázító szitkokat, mikor itt, igen, itt felháborodva szemlélhetik az ablakon keresztül az égő város fölcsapó lángjait, az urak elénk apró hiúsági versengéseiket találják, ahelyett, hogy segítségünkre sietnének? A megváltó sebeire és kinságos halálára esküszöm, azt kell hinnem, hogy tréfál velünk, francia követ úr!

A FRANCIA KÖVET: Figyelmeztetem Rovere úr, hogy e hangot nem tűröm. Az orcátlant a bíboros süveg sem védi!

ROVERE BIBOROS (*határozott lépésekkel feléje közeledik*): Olvassa a levelet, olvassa a levelet és hajtsa le fejét! Hajtsa le mélyebben uram, egész mélyen és engedelmeskedjék! Főtisztelendő testtestvérünk, D'Amboise bíboros ur, királyának legkedveltebb minisztere írja! Ugy-e fölismeri aláírását és pecsétjét? Nos hát, olvassa el követ úr, melegen ajánlom! A bíboros elrendeli és parancsolja, hogy a francia csapatokat rögtön bocsássa a konklávé rendelkezésére. A konklávé pedig kívánja, hogy haladéktalanul küldje ki őket a városból.

A FRANCIA KÖVET: Főtisztelendő bíboros úr, mindamellert nem kevésbé igaz, hogy . . .

ROVERE BIBOROS (*a fülébe sugja*): Ha az alkalom kedvez, teljes elégtételt szolgáltatunk.

A FRANCIA KÖVET: Minden nehézséget elsímitottunk. A francia csapatok a várost elhagyják . . . Minthogy így kívánják főtisztelendő uraimék. Mindazáltal nem mulasztom el megjegyezni, hogy Valentinois hercege a bíborostestület hatalmának megvédésére fölkinálkozott.

TÖBB BIBOROS: Hát nem halt meg?

PICCOLOMINI BIBOROS: Nagyon beteg, de testének tud parancsolni, mint ahogy mások akaratát is mindig irányította. Föltételeit azonban nem tartom elfogadhatóknak.

COPIS BIBOROS: Vigyázzunk! Kibékült az Orsinikkel! Nem ajánlatos visszautasítani ily hatalmas emberek segítségét.

A FRANCIA KÖVET: Magam is azt tartom, hogy nem tanácsos összekülönbözni Valentinoisval. Elméjének épügy, mint kincstárának forrásai kiapadhatatlanok. Amellett kezében vannak a legfontosabb erődítmények és számos ágyuval rendelkezik.

A SPANYOL KÖVET: Ha kibékülnek Valentinois úrral, akkor azt követelem a Katholikus király nevében, hogy lépjenek egyezsége csapatainkkal és szövetségeseinkkel is, többek között don Prospero Colonnával.

A FRANCIA KÖVET: Annyit jelentene, mintha az anarkiával szövetkeznének.

A SPANYOL KÖVET: A fejetlenségnek inkább a követ úr, mint én a képviselője!

ROVERE BIBOROS: Ime a szent Kollégium döntése! A konklávé a lehető leggyorsabban fog összegyűlni, hogy betöltse a megürült trónt. Az egyházfőnek üdvös jelenléte soha nem volt annyira kívánatos, mint a mai rettenetes válságban, amikor a híveknek nemcsak testi épsége, de lelki élete is végveszélyben forog. Nem illik, hogy ily magasztos gyülekezet fegyverek zajában tanácskozzék. Nem, uraim, nem! Lehetetlen, nem történhetik meg! A franciák épügy, mint az aragoniaiak, Colonna épügy, mint Orsini, egyszóval mindenki, kinek kard van az oldalán, nyomban hagyja el a várost! Valentinois úrral sem tehetünk kivételt. A falakon belül csak a pápai csapatokat tűrjük.

A FRANCIA KÖVET: Alig hiszem biboros ur, hogy királyom meghajolna ily rendelkezés előtt.

ROVERE BIBOROS: Még most is megindultsággal gondolok ama nemes érzelmekre, melyeket tiszteltreméltó testvérünk D'Amboise tolmácsolt. Rovere biboros, — mondta e valóban nagy férfiú — a szégyen pírja égetné arcomat, ha a legtávolabbról is azt a látszatot kelteném, hogy én, aki a római egyház egyik legfőbb méltóságát hordozom, befolyásolom erőszakkal a konklávét. A konklávénak szabadon kell választania! A legkeresztényebb király hadserege el fogja hagyni Rómát! — Ezek e csudálatos lángelmének saját szavai! Szegezzék elméjökbe Eminenciátok e szavakat! Emlékezzenek a ritka nagylelkűségekre és megvagyok győződve, hogy akkor a Szent-lélek úgy fogja sugalmazni Eminenciátokat, hogy határozatuk ily nagyszerű erény jutalmazása legyen.

Velence és Firenze követei elámulva néznek egymásra.

A BIBOROSOK: Bizony! Bizony! Szép jellemvonás! CASANOVA BIBOROS (*halkan Romolino biboroshoz*): Rovere Giuliano testvérünk milyen horgas cinkoskodást követett el! Nyakunkról a francia pápát szerencsésen leráztuk.

ROMOLINO BIBOROS (*ugyanúgy*): Pedig már nagyon féltém, hogy tőle nem szabadulunk meg! Giulianóra szavaz?

CASANOVA BIBOROS: Szó sincs róla. Ravaszabb és nyakasabb, mint kellene. Egészen jelentéktelen személyt óhajtok.

ROMOLINO BIBOROS: Mi a véleménye az öreg Piccolominiről?

CASANOVA BIBOROS: Nem lenne rossz. Majd beszélünk még erről. Hallgassuk most, hogy miről tanácskoznak.

ROVERE BIBOROS: Pápai küldöttet inditunk Valentinis hercegéhez, hogy a kivonulásra fölszólítsa. És nagyságod, Spanyolország követe, mire határozza el magát?

A SPANYOL KÖVET: Amely pillanatban a franciák Rómát elhagyják, csapataink és szövetségeseink példájukat követni fogják, mert királyom és parancsolóm a konklávé iránt való tiszteletben senki mögött sem akar maradni.

ROVERE BIBOROS: A királynak tolmácsolja köszönetünket.

Halkan a francia követhoz.

Irja meg tüstént öszentségének . . . akarom mondani, főtisztelendő D'Amboise biborosnak, hogy hála bölcs mérsékletének, a pápai trónra való megválasztása egészen bizonyos!

A FRANCIA KÖVET: Most már igazán nem tudok eszemmel számot vetni!

A Vatikán.

Szoba, leböcsátott függönyökkel. — Borgia Cézár ágyban fekszik lesóványodva, sápadtan. Don Michele.

DON CESARE: Jer közelebb . . . Nem tudok hangosan beszélni . . . Mit végeztél?

DON MICHELE: Urai maradtunk a helyzetnek. Katonáink jól tartják magukat és ami fő, nem hagynak cserben. Néhány ház kifosztásával a lakosság előtt gyűlöltté tettem őket. Most már nem széledhetnek széjjel, mert tudják, hogy életükbe kerül.

DON CESARE: A láncos lobogóját, iszonyatosan szenvedek! . . .

DON MICHELE: A biborosok fölszólják fenségedet, hogy a várost három nap alatt hagyja el. A franciák már távoztak.

DON CESARE: Hát lemond D'Amboise biboros a pápai tiaráról?

DON MICHELE: Rovere Giuliano meggyőzte, hogy megválasztása rája dicsfényt szór, ha meghagyja a konklávénak teljes szabadságát.

DON CESARE: Vagy úgy? . . . Szinte elfeledtem, hogy a franciák a dicsfényt könnyen elcserélik a dicsőségért.

DON MICHELE: Meglátja fenséged, hogy Giuliano meg fogja választatni magát.

DON CESARE: Alig hiszem. Tehetsége és erőszakossága miatt félnek tőle. Mindegy. Ilyen körülmények közt helyzetem Rómában könnyen tartáhatatlanná válhat. Engedjünk szép szerével, amíg alkudozni lehet. Kérd a biborosoktól, hogy csapattaimmal, ágyúimmal és pénzes szekrényeimmal szabadon kivonulhassak anélkül, hogy bárki is megtámadna.

DON MICHELE: Helyzetünk nem épen káprázatos!

DON CESARE: Ha talpon volnék, másként cselekednék. Így azonban csak arra gondolhatok, hogy időt nyerjek.

DON MICHELE: Tehát nem veszi el bátorságát!

DON CESARE: Amíg élek, az enyém a világ. Rajta tartom lábamat!

Firenze.

A san-onofriói Tintori-kolostor és kórház. — Nagy műterem; félig befejezett, kész és meg sem kezdett márványdarabok; padok, zsámolyok. — Buonarotti Michelangelo óriási rajzlapon teljesen elmerülve dolgozik. — Az ajtón kopognak. — Michelangelo kitekint az ajtónyíláson, megfordítja a zárban a kulcsot és ajtót nyit.

MICHELANGELO: Te vagy az? Beléphetsz!

GRANACCI FRANCESCO: A palotából jövök. Teljes dicsőséget arattál.

Megöleli őt.

MICHELANGELO (*munkájához visszatér*): Beszélj el, hogy folynak a dolgok.

GRANACCI: Mondom, hogy tele marokkal szórják rád a dicséretet! Firenze valamennyi neves mestere műved előtt körmenetez. Pisai háborúddal valóban halhatatlan művet alkottál! Senki sincs, aki kétségbe merné vonni! Nem győzik az emberek szemükkel a gyönyörű képet eléggé falni s azok, akik lemásolják, ezer olyan szépséget fedeznek föl rajta, amiről a felületes bámulóknak halvány sejtelme sincs!

MICHELANGELO: Iparkodtam a legjobbat csinálni.

GRANACCI: Ennél még nagyobb dolgokat is fogsz alkotni! . . . Hihetetlenül hangzik, de meg vagyok győződve róla.

MICHELANGELO: Addig megyek el, ameddig a Teremtő kegyes jósága tehetségemnek határát megszabta. Amint máig dolgoztam, úgy dolgozni fogok ezentúl is. Bár szerfölött meghat, hogy a rajzom a megérdemelt sikert kivivta, azért mégis azt mondom neked, hogy inkább haljak meg, semhogy ez legyen a legtöbb, amire vinni tudom.

Egészen más dolgokat akarok alkotni!... De mondd csak, a mesterek közül kik látták már rajzomat és kik azok, akik dicsérték!

GRANACCI: Ott volt mindenekelőtt valamennyi tanítványával Vinci. Művedre a bókok tárházát öntötte.

MIGHELANGELO: Csalfa jellemű ember, aki fecsegő udvariaskodásával mindenkin túltesz. Szavaiból csak úgy csurog a ragadós méz... festményeiből nem különben. Lionardo mesternek túlságosan elfinomult a lelke s teljesen kivetkőzött az őszinteségből és erőteljességből... Tudom, hogy megvet. Én csak viszonzom érzelmeit, bár elismerem, hogy nagy festő. Ki volt még rajta kívül ottan?

GRANACCI: Ghirlandajo Ridolfo.

MICHELANGELO: Ő, ő már egészen más. Jó barát. Apjának méltó fia! Az ég áldása mindig rajta lesz! Domenicónak sok köszönettel tartozom! Büntessen meg a jó Isten, ha valaha is elfelejtem!

GRANACCI: Aztán a sok látogató közül fölismerem még Bandinelli Bacciót, Beruguettát, Andrea del Sartót...

MICHELANGELO *(fölkapja fejét)*: Hát ő mit mondott?

GRANACCI: Nagyon szépen viselkedett... Mikor körülötte néhány kotnyeles, hol a távlatot kifogásolta, hol egy orr hosszúságán akadt meg, hidegen végignézte, aztán szó nélkül zsámolyra ült, rajzlapot tett maga elé, és másolásba kezdett.

Michelangelo ajkába harap, keresztet vet magára és tovább folytatja munkáját.

Ugyanezt tette különben Sanzio is.

MICHELANGELO: Igen... igen... Rafael a kis fiatalember... Nem istenadta tehetség! Nem nagyon szeretem... De nem akarok rosszat mon-

dani róla... Egészen mást keres, mint én... Ez az igazság... De mindegy! Nem akarom leszólni!

Ujra dolgozik.

GRANACCI: Ami pedig engem illet, holnaptól kezdve én is azt teszem, amit Andrea del Sarto és az a bizonyos te mondád kis fiatal ember tesz. Addig nem nyugszom, míg teljes másodlatot nem csinálok remekművedről.

MICHELANGELO: Jobb lenne, ha a magad sugallatából meritenél.

GRANACCI: Hagyd! Ezentúl is azt csinálom, amit idáig: diszleteket az ünnepek számára. A sors ezt a szerepet forgatta ki számomra. Tudom jól, hogy nem vagyok lángelme. Szeretem a szépet, s főleg a szép nőt. Ennyi az egész. Még mindig többet ér, ha jó szerető az ember, mint ha rossz festő.

MICHELANGELO (*tűzzel*): Mind ilyenek vagytok! A lelketek olyan, mint a csúszó-mászó férgeké! De ha már rabszolgának születted, miért nem választasz méltóbb urat? Hogyan tűrheted, hogy egy nyomorult némbér áltasson, megcsaljon, eladjon és végül vérző sziveddel a sarokba dobjon... Ó ha tudnád, mennyire irtózom tőled!

GRANACCI: Pedig hidd el, hogy ha a szerelemben nem lenne más, mint csak a csók, az egymaga is megérné...

MICHELANGELO: Hagyj föl e léha beszéddel, ha barátom vagy. Tudod, hogy nem bírom ki.

GRANACCI: Nos hát jó. Beszéljünk komolyan. Mondd, mihez fogjak? Megállok műveid előtt. Nem nevezek meg mást, csak a Pietát. A bámulat tetőtől talpig előmlik rajtam. Vannak gondolataid, amelyeket soha, de soha sem fogok elgondolni. Észreveszel, meglátsz dolgokat, melyeket előttem

örökké fátyol takar. Elképzelsz lényeket, akikhez soha fölemelkedni nem tudnék . . . Ilyenkor melletted oly kicsinek, oly tehetetlennek érzem magamat. Lerázhatatlan csüggedtség bénít és nincs semmihez sem kedvem, nem tudok semmibe sem fogni.

MICHELANGELO: Féltékeny vagy rám?

GRANACCI: Csöppet sem!

MICHELANGELO: Hát itt van a baj. Hogyan? Te, a művész, egy másik műve elé állsz, bámulod és nem vagy féltékeny? Dühödben nem téped a hajad és nem káromolod a napot, amelyen ellenséged megtalálta és kifejezte azt, ami egyesegyedül a tied? Művész vagy és a Múzsát úgy lekicsinyled, hogy düh és zokszó nélkül tűröd, ha kegyeivel mást halmoz el? De hát vér helyett micsoda nyavalyás tej, víz vagy híg ital csörgedez ereidben? Nem tudod, hogy csak lángoló haraggal és mindennel dacoló elszánással lehet az eget megmászni? Mosolyogj csak. Ezzel ugyan magasra hágsz! Nem mondom, hogy mindjárt tört markolj ellenem és életemre törj, de legalább irigyelj, gyűlölj s én százszor jobban foglak szeretni! Keményítsd meg magad, légy férfi! És megtanítlak mindenre, amit tudok, megmutatok mindent, amit csak lehet. Granacci, kérve-kérlek, határozd el már egyszer magad valami komoly dologra! Ülj ide! Dolgozzál! Dolgozzál! Az életet csak a munka és az alkotás mámora teszi izessé. Egy-magában üres, mint a mogyorótok, melynek bele kikopott!

GRANACCI: Megteszek mindent, amit akarsz, csak azt ne kívánd, hogy irigyeljelek. Nevetnem kell még a gondolatra is . . . De igaz, hallottad a nagy ujságot?

MICHELANGELO: A világi dolgok nem érdekelnek.

GRANACCI: Piccolominit választották meg pápának. Fölvette a III. Pius nevet.

MICHELANGELO: Minthogy pápa, tisztelni kell őt.

GRANACCI: Mondják, hogy Borgia Cézár . . .

MICHELANGELO: Nem törődöm sem a Borgiákkal, sem a Sforzákkal, sem senkivel a világon. Művész vagyok s a világon nem látok mást, csak a munkámat s főként a szent Vallást. Nem kérdem, hogy a jó Isten, kinek neve örökké áldott legyen, miért teremtett annyi fejedelmet, vezért és méltóságviselőt, akik egymást fölfalják. Az lenne hivatásuk, hogy erényesek legyenek, büntessék a bűnt és védelmezzék a művészeteket. De mindent visszájára csinálnak . . . Bár leseperné Isten őket a föld felszínéről. Az igaz, hogy akkor meg a csőcselék kezébe jutnánk, melynél nincs szennyeesebb állat a földtekén . . . Hallottad-e már valaha, hogy ismeretlen családból kiváló művész származott?

GRANACCI: Ilyesmire sohasem gondoltam.

MICHELANGELO: Hidd el, ha nem a Canossa grófok vére csörgedeznék ereimben, nem volnék az, aki vagyok. Valamennyi pórivadéknak halálbüntetés terhe alatt tiltanám meg, hogy ujjai közé valaha is vésőt vagy ecsetet merjen fogni. Nem, erről ne is beszéljünk! A világ rettenetes! A sötét gondolatok tengerében fuldokolva merülök el, ha az embereket szemlélem . . . De már az est leszáll. Alig látni valamit. Menjünk a folyópartra sétálni s azután az estét Dante olvasásával töltjük el.

Nápoly.

Az alkirály palotája. — Aranyozással, festményekkel gazdagon díszített terem. Az alkirály, don Gonsalvo de Cordova és Borgia Cézár szemben egymással aranyrojtos, piros bársonnyal betakart asztal előtt, faragott brokátszékeken ülnek. Kezet szorítanak.

DON CESARE: Excellenciádba helyezem minden bizodalمامat.

DON GONSALVO: Nem pazarolja méltatlanra.

DON CESARE: Excellenciád nagy vezér, századunk dicsősége. Szavainak őszinteségeért becsületes neve kezeskedik.

DON GONSALVO: Fenséged nagyon kedvezően ítél meg.

DON CESARE: Az utóbbi időben mindenütt csak hitvány árulást tapasztaltam. A Vatikánt és az Angyalvárat, melyeknek birtokában Róma ura voltam, átengedtem a konklávé biborosainak és ezzel mérsékletemnek oly látszatos bizonyítékát adtam, hogy azt ellenségeim sem tagadhatták. Igen, don Gonsalvo, kimentem Rómából, még pedig saját jószántamból. Nemes cselekedetemet azzal jutalmazták, hogy a nekem tett ígéreteket nem tartották meg. D'Amboise biboros különben hallatlan együgyűséggel járt el. Lépre csalatta magát Rovere Giuliano szóvirágaitól és seregével kivonult Rómából. Ez pedig megválasztatta az agg Piccolominit, ki csak huszonnégy napig élt, azután a tiarát a maga számára kaparintotta el. Figyelmeztetem Excellenciádat, hogy az álnok, hitszegő és féktelenül becsvágyó II. Gyula személyében mindkettőnknek kérlelhetetlen ellensége rejtőzik. Gyalázatos mesterkedéseivel már is föllázította ellenem hű romagnai népemet és fölbiztatta a

velenceieket, kik hatalmukba kerítették legfőbb erődítményeimet. A balsors kemény csapásokkal forgatott: hadseregem szertezüllött, magam fogságba kerültem, majd kiszabadultam. A franciák méltatlanul bántak velem, pedig jól és hosszú időn át szolgáltam őket. Ma Excellenciádé vagyok és uráé, a királyé. Hűségemre számíthatnak, mint én Excellenciátokéra. Jogosan tehetem?

DON GONSALVO: Jogosan. Különben is szavamat adtam, don Cesare!

DON CESARE: A biztosítás jól esik szívemnek és sok csalódott reményért kárpótol. Kijelentem még egyszer, hogy csupán Excellenciádat kívánom szolgálni. Excellenciád rámbízsa csapatait, hogy Toscanában a Mediciék érdekét támogassam. Kérem bizzék bennem, hogy e föladatnak minden erőmből megfelelek s hogy ezentúl mással nem vetek számot, mint a Katholikus király érdekével.

DON GONSALVO: Fönség buzgalmával nagyon lekötelez!

DON CESARE: Számításom szerint még ma el kell indulnom őfelségének a kikötőben várakozó gályáin s azért búcsúzó Excellenciádtól.

DON GONSALVO: Menjen Isten szent nevében, Fönség! Kívánom, hogy áldása végig kísérje utján!

DON CESARE: Köszönöm még egyszer Excellenciádnak, hogy a balsorstól ütlegetlnek baráti kezdet nyújtott.

Fölemelkednek.

Tartson számot rám, don Gonsalvo, mint legbuzgóbb szolgájára.

DON GONSALVO (*megöleli*): Oly megtisztelés ez, Don Cesare, mely könnyekre indít.

DON CESARE: Isten óvja Excellenciádat!

Az alkirály várakozó terme. Mikor Borgia Cézár kilép don Gonsalvo szobájából, a várakozó termet megtöltő udvari emberek, kérelmezők és tisztek fölemelkednek és kalapjukat leveszik.

Don Nunez Campeio, az alkirály testőrségének kapitánya (don Cesaréhoz): Fönséges uram, öfelsége nevében letartóztatom!

DON CESARE (*pár lépésnyire visszakököl*): Mit jelent ez? . . . Az alkirály barátja vagyok! . . . Bírom szavát!

DON NUNEZ CAMPEIO: Ime rendelete! Olvassa!

DON CESARE (*beletekintve az iratba*): Ördögi árulás!

DON NUNEZ CAMPEIO: Kegyelmednek értenie kell az ilyesmihez! Kardját!

DON CESARE (*körülhordozza tekintetét és nem lát csak spanyolokat*): Soha még ily alávalóságot nem követtek el!

DON NUNEZ CAMPEIO: Emlékezzék Sinigagliára! Adja át kardját, ha nem akarja, hogy erőszakkal vegyük el!

Don Cesare kardját dühösen a földre hajtja. A katonák fölszedik, s Borgia Cézárt elvonszolják.

UDVARI EMBER (*fekete ruhába öltözött férfihoz, ki a térdére tett papírra szorgalmasan irogat*): Mit csinál, Sannazar uram? Talán e jelenet költői hevületbe ragadta?

SANNAZAR: A nagy bűnöst nézegetve, hirtelen e jelmondatra eszméltem: „*Aut Caesar aut nihil*“ s a következő párverset költöttem.

UDVARI EMBEREK: Halljuk! Halljuk!

SANNAZAR (*olvassa*):

Omnia vincebas, separabas omnia, Caesar:

Omnia deficiunt, incipis esse nihil.

UDVARI EMBEREK: Elragadó! Elragadó! Milyen szellem!

Róma.

A Borgia-palota. — Donna Maria Henriquez, Borgia Giovanninak, Gandia hercegnének özvegye. Lánya Borgia Izabella. Dominikánus barát.

A BÁRÁT: Igy volt, hercegné asszonyom; Cordova, az alkirály, nyomban öfelsége gályáira viteté, hogy Spanyolországba szállítsák. A hírek szerint ott vagy kivégzik vagy legalább is élete fogytaig bebörtönzik.

A HERCEGNÉ: Isten bocsássa meg vétkeiket!... A szomorú emberi természetben alig akad bűn, mellyel magát be ne mocskolta volna... Soha egy percre sem ingadozott, ha a rossz elkövetéséről volt szó és a megbánás felé soha egy lépést sem tett. Mind e percig egyetlen egyszer se gondolt a pokol nagy tanulságára, hogy végül is Isten az, aki győzedelmeskedik. Atyám, mondd meg te, aki, mielőtt kolostorba kerültél, ismerted az életet... akinek ereiben nem közönséges vér csörgedez... Mondd meg, oly család, mint a mienk, mi célból rendeltetett a földre? Hiszen csak beszennyezi! Bűnből fogant, bűn növesztette. Kéjjel hempergett a bűnben s fölrugta magát leggyűlölködőbb, legtajtéköbb, legiszaposabb hullámai tetejére, míg végre fölborult! Mivé lett orcátlan előrehaladásunk? Semmivé! Minden romokban hever! Nincs többé kürtzene, diadal-mámor, istennel való kötődés... A tömegek látványossága lettünk... Példánkon lehet-e legalább épülni?

A BARÁT: Igen, asszonyom, bárha más tekintetben, mint gondolni tetszik.

DONNA IZABELLA: Engedje meg, anyám és Kegyelmed is, kedves atya, hogy megkísértsem kifejezni, amit érzek. Igaz, hogy alig vagyok tizenhat éves

és illendőbb volna szavaikra tisztos alázattal figyelni anélkül, hogy megnyitnám ajkamat. Mégis belső kényszer indít arra, hogy ítéletük elé bocsássam azt, amit ily rettenetes hírek hallatára érzek. Don Cesare nagybátyám megölte atyámat... Hogy ezenkívül mit csinált, nem tudom és nem is akarom megtudni. Szemem messzire irányzom és távoli ködökön által gyászosan pirosuló fényt látok, mely mint valami virrasztófáklya lobog családunk neve fölött... Nem tudom, mivel magyarázzam ezt az érzést, de mégis megkísérlem... Ez a látomás, mely elém tisztán bontakozik és az érzés, amelyet bennem kelt, sőt édesanyámnak szüntelen omló könnyei... mindezek nem búsítanak úgy, mint talán kellene. Minden gondolatom a szomorúságban való elmerülésre készlet és még sem vagyok szomorú. Mindez a szörnyűség, nyomorúság, amelyet a világon látok, csak arra int, hogy elszakadjak tőle. És higgyék el, hogy minden megvetés, gyűlölet és harag nélkül köszönök el ettől a hiú világtól, hol ily dolgok történhetnek, hol a bűnhődés látványa és a gonosz győzelmeinek százszor beigazolt hívságos volta a bűnt nem tudja megállítani, sem gondolkodóba ejteni. Nem gyűlölöm a világot, nem borzadok tőle, csupán végtelen közömbösséget érzek iránta! Nem érintem egy újjal sem, nem is veszem észre, hogy körülöttem úzi haszontalan játékát; mert tudom, hogy nincs hozzá közöm. Ha rágondolok, lelkemet tiszta öröm tölti meg csak azért, mert világosan érzem, hogy nincs bennem vele semmi közös, sem abban, amit szeret, sem abban, amit akar.

A HERCEGNÉ: És mégis a bűnnek vagyunk gyermekei mindnyájan. Testünk az övé s töviseit minduntalan belé nyomja.

A BARÁT: Lám, mily különös! A történésnek egyugyanazon gyökeréből mindketten milyen

különböző erkölcsi táplálékot szívnak. A gonoszság csapásai kegyelmes asszonyomon a fájdalomnak és borzadálynak kitörülhetetlen nyomait hagyták. Donna Izabella, maga csak hallott a rosszról, de szemtől-szembe nem látta. A gonosznak csak távoli visszhangja ütődött lelkének tiszta boltozatához. A lengeteg emberi cselekedetek csak szűk körre tudnak hatni. Annyi ideig tartanak, mint villanás s maradozó fényük fokenként gyengül és elenyészik. Pusztítani csak keveset tudnak. Ami utánuk marad, ami győzedelmeskedik, az mégis az élet örök tündöklése! A sátán denevér szárnyának árnyéka erre a világosságra hiába esik! Önmagukat nézzék csak! Egyikük a sok szenvedés és csalódás miatt a lemondást leverten választja, másikat boldogítja a világi élettől való megválás. Mégis, mindaketten a jónak és igaznak változatlan birodalma felé egyforma lépéssel mennek.

A HERCEGNÉ: Mi ketten? Hát elfelejti Atyám, családunkra milyen szürnyü bűn nehezedik?

A BARÁT: Ebben rejlik a világ legcsudálatosabb titka, sőt létének ez a tengelye. A vipera mérgéből gyógyító szer készül s a föld tisztátlan anyagából illatos virágok nőnek! Évek óta figyelem, s figyeli egész Róma kegyelmes asszonyomat. Csodálattal, tisztelettel vesszük körül s már pusztá jelenlétét is jótettnek érezzük. Észreveszi-e az isteni gondviselés szándékát, mikor egy és ugyanazon névvel oly ellentétes érzéseket támaszt? Vajjon mikor dühvel és borzalommal kiáltják: „Borgia Cézár“, közömbös-e, hogy más oldalról könnytől lábadozó szemmel, rajongva rebegik: „Borgia Mária és Izabella“? Ó asszonyom, bár igaz, hogy vannak bolondok, akik akkor, amikor látják, hogy VI. Sándort a pápai trónra emelik és Savonarolát, mint eretneket, a vérpadra hurcolják, elvakultan kiáltják: Nincs Isten! De feleletül kegyelmes

asszonyomra mutatok és azt mondom: Nincs bűn! Nincs gonoszság!... Okoskodásom nem ér-e legalább is annyit, mint az övék?... Igenis van bűn és van jóság, de mindig a Jó győz. Nem kendőzi magát, nem pöffeszkedik, nem kiáltozik és az első sorokba nem tolakszik, de mindig jelen van, mindig működik s végül is az ő keze lesz az, amely a hét nap művére a koronát felteszi!

DONNA ISABELLA (*anyja előtt térdre borul*): Ne sirjon, édes anyám! Ne rázza fejét! Az atya igazat mond! Látja, nekem nagyon fáj, ha ily szomorúnak látom!... Mégsem tudom tagadni; szivemben derüs ég ragyog!... Oly nagy az Isten!... Higyje el, anyám! Oly semmiség... a bűn!...

A HERCEGNÉ (*szemét törli*): Imádkozzunk a szerencsétlenért és nevében osszunk szét gazdag alamizsnát!

DONNA ISABELLA (*megöleli anyját és nyakékét leoldja*): Odaadom valamennyi ékszeremet.

A BARÁT: Adja oda, gyermekem! Amit itt látok, kiegyenliti, sőt lenyomja a gonosztevőnek összes bűneit.

Spanyolországban.

Viana.

A várost a navárrai csapatok ostromolják. — Éjszaka. Hol esik, hol havazik. — A futóárok sarkán, a város felé, ör áll. A sötét éjszakában alig lehet őt látni. — Zászlótartó, néhány katonával, föl váltja az öröket.

ZASZLÓTARTÓ: Készen vagyunk?

KÁPLÁR: Még egy ör. Az árok kanyarulatánál áll.

ZASZLÓTARTÓ: Átkozott éjszaka! Semmit se lá-

tok. Ráadásul még a fülem is lefagy. Menjünk hozzá!

ŐR: Állj, ki vagy?

ZÁSZLÓTARTÓ: Navarrai!... Allj!... Mondd a a jelszót!... San Jago...

ŐR: És Pampeluna!... Don Michele, nem ismer rám?

ZÁSZLÓTARTÓ: E hang!... Lehetséges?... Káplár, ide a lámpással!... Fenséged itt?

ŐR: Igen. Én, Borgia Cézár!

ZÁSZLÓTARTÓ: De nagyon mélyre zuhantunk!... Most én parancsolok fenségednek!... Mily nyomoruság!

ŐR: Amig az ember él, addig előre halad és újra fölemelkedik!

ZÁSZLÓTARTÓ: Nem vesztette el kedvét?

ŐR: Bolond!... Szabadon engedtek, mert azt hitték, hogy senkinek sem tudok ártani. Mennyire csalódnak!... Franciaország cserbenhagyott és kifosztott!... Itália halálom koholt hírével kérked!... Áh, a bosszú édes lesz!

ZÁSZLÓTARTÓ: Bizony nem gondolok rá. Ezentul csak azt kívánom, hogy mindennapi kenyereket békén költsem el. Kövesse példámat! Higyje meg, nem vagyunk bojt a szerencse sapkáján!

ŐR: Gyáva lélek! Amig csak élek, mindig gyűlöletet és vágyat fogok lehelni.

ZÁSZLÓTARTÓ: Váljék egészségére! Csak bele ne veszítse utolsó fogait is!... Addig is főlváltom szolgálatában. Jöjjön, kissé melegedjünk. Már pirkad. Az ellenség ránk tüzelni kezd.

Az őrt egyik bástyáról kilőtt ágyugolyó mellén találja.

Teremtő isten! Elterült a földön!... Don Cesare!... Meghalt!... Eltápostatott a sárban

csakúgy, mint féreg, ő, a gonosz szellemek legdölyfösebbje! . . . Milliom ördög! . . . Ne maradjunk itt . . . Menjünk melegedni!

A zászlótartó és a katonák távoznak. A tábori szolgák az őr testére vetik magukat, meztelenre vetköztetik és bedobják az árokba.

HARMADIK RÉSZ.

II. GYULA.

Róma.

1503.

Szoba a Vatikánban. — II. Gyula; Bramante.

II. GYULA: Ámbár csak művész vagy, mégis úgy beszélek hozzád, mint hasonlóhoz, mert tudom a művésznak mily nagy szellemi erőre van szüksége, hogy kőből lényeket faragjon és beléjük életet leheljen.

BRAMANTE: Szent Atyám, én is tudom értékelni a nagyszerű művet, melyet maga elé képzél.

II. GYULA: Megérted, hogy mily nehézségekbe ütközik rendet teremteni a romok közt, melyeket rám a vaderkölcső századok és bűnös elődeim örökül hagytak. Ez a szerencsétlen ország tisztátalanabb, mint az istállók, melyeknek rendbehozatalára egy Herkules kellett. A leomlott kövek közt, a vadul nőtt túskebokroknak és mérges füveknek árnyékában kigyók és varangyok édelegnek. Mégis, Bramante, e törmelék, e szemetes cserje dicső multnak szent maradványa! És én oly tündöklő paradicsommá akarom változtatni, mint amilyenről elragadó képet az írás fest.

BRAMANTE: Ilyen mű szerzőjét örök dicsőség árasztja el.

II. GYULA: De vigyázzunk, mert mindaketten öregek vagyunk. A földadatot nem fejezhetjük be. Időnk ki van mérve, tehát siessünk. Terveinknek már

az első vázlatban sikerülniök kell és aztán egy csapásra kell megvalósítanunk. Habozás és kése-
delem nélkül nyúljunk a munkához s ennen kezünk-
kel; mert az aggkór nemsokára reszketővé teendi.
Gyorsan és sokat alkossunk, csupa maradandó,
kiváló és hatalmas dolgokat, melyek a rútat és
kicsinyest nagyságuk súlyával eltapossák. Légy eb-
ben minden erőddel és tehetségeddel segítségemre.

BRAMANTE: E célra magamat örömet áldozom
föl. Isten büntessen meg, ha erőmet kimélném!

II. GYULA: Ezalatt Romagnának még megmaradt
zsarnokait kiirtom és az apostoli szentszék hatal-
mát örökre megalapítom. Sőt egyszer már le fogok
számolni az országunkat pusztító barbárokkal is.
Nem mulasztok el egy alkalmat, egy eszközt sem,
legyen az fegyver, tűz, kiközösítés és az átok
minden villáma, hogy szent földünkből kitépjem
őket, a franciákat ép úgy, mint a spanyolokat, a
németeket nem kevésbbé, mint a svájciakat . . .
Aggályt velük szemben nem ismerek és erőszakos-
ságtól nem riadok vissza! Mert jól jegyezd meg,
fiam, vannak korszakok, mikor a lelkiismereti
kérdések csak a gyóntatószék számára valók,
mindenütt máshol pedig kárhozatosak. Egyetlen
erény a célhozjutás. Amíg tehát én kimélet és
megállás nélkül utamon előremegyek, te, Bramante,
gyűjtsd föl a szellem és műveltség tüzeit oly
magasra, hogy a lángoló máglyán a régi korok
durvasága és tudatlansága porrá égjen s a jövő
nemzedék e fényre, mint virrasztó tornyára tekin-
teni soha se szűnjön meg.

BRAMANTE: Fejéből az enyémbe egész új eszme-
világ árad és azt kiáltja: Dolgozzál, Bramante!

II. GYULA: Engedelmeskedj! De minthogy nem
azért hivattalak, hogy az időt elmém elkalandozásai-
val vesztegessen, halld röviden terveimet: a

Vatikán túlságosan kicsiny! Többé nem oly palota, mely méltó volna a keresztények legfőbb papjához, az apostol utódjához, ki zárja és nyitja a világ kapuit. Olyan lakot építs, mely a népek tiszteletét és bámulatát kivívja. Emelj két hosszú és pompázó galériát, mely a völgy szélességét áthidalja és a Belvederig vezet el. Fölhalmozod itt művészetednek minden szépségét, minden finomságát és leleményességét. Ne félj attól, hogy vakmerően újítsz vagy túlságosan sokat akarsz! Ne nézz a költségekre. Emlékezzél rá és sohase téveszd szemelől, hogy a te képzeleted, bármilyen erős is, akaratom nagysága mellett csak törpe méret.

BRAMANTE: Iparkodom minden tehetséggel önmagamat fölülmúlni. Tudom azt az egyet, hogy hosszú, fáradságos munka lesz.

II. GYULA: Fáradságos? Mi gondom rá! Hogy hosszúra nyújtod? Azt megtiltom! Tüstént el fogod kezdeni. Nappalodat megtoldod az éjszakával. Dolgozol és dolgozol megállás, pihenés nélkül, amíg nem mondom: elég! — És ezt sohasem fogom mondani! Még halálom előtt akarom látni, amit teremtek. Ne felejtsd el: hogyha alszol, hogyha eszel, engem lopsz meg! És még egyet! Rómát sok sötét és fertőzött utca ékteleníti. Ezeket eltünteted s helyükbe izlésed szerint húzol széles, büszke útvonalat, melyet palotákkal és remek építményekkel szegélyezel.

BRAMANTE: Hadd kezdjem előbb a galériákat. A többit majd meglátjuk. Szentséged valósággal elijeszt.

II. GYULA: Gyáva! Ismétlem, öreg vagyok, nem tudok várni. Mindent sietve kell tető alá hoznunk. Talán az én hibám-e, hogy az emberek, az események, a késlekedő szerencse, a gáncsot vető

balsors és a tétlen napoknak, hónapoknak, éveknek végtelen sora, amelyek az emberi életnek mind útjában állnak, pályámat oly sokáig eltorlaszolták? Ha ide előbb érek, ellenvetéseidet talán meghallgatom; de nem, még akkor sem! Sőt többet teremtenék! Megcsinálod rövidesen azt a csekélységet, amelyet rád bízam. Most pedig figyelj arra, mi az igazi teendőd!

BRAMANTE: Hogyan, szent Atyám, ez még nem minden?

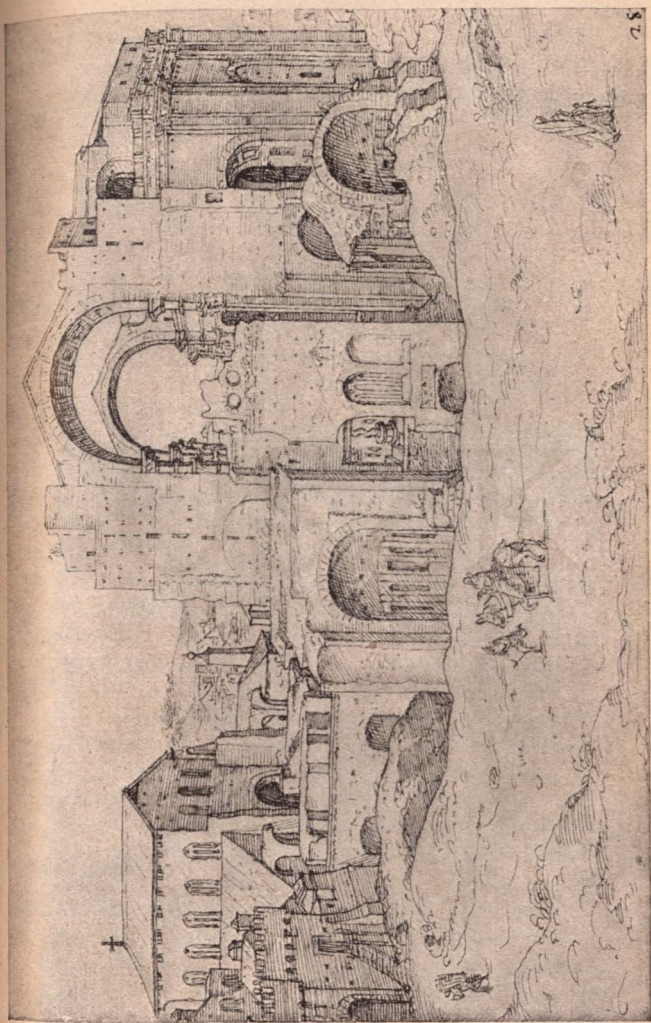
II. GYULA: Nekem műveidre van szükségem, s nem sáпитozásaidra. Hallgas meg hát! Én, Rovere Giuliano, ki itt előtted állok, eltökéltem, hogy a pápai hatalom súlyát a királyokkal kissé erősebben fogom éreztetni, mint eddig. A szentszék befolyásának kezemben annyira meg kell terebélyesednie, hogy szent Péter földi öröksége Israelnek égi örökségével érjen föl. Ugyanabban az időben, míg ezen munkálkodom, elvárom tőled, hogy ennek a fenhatóságnak látható jelet emelj. Téged választottalak ki, Bramante, hogy olyan templomot építs, amely a szent Egyházhoz méltó legyen! A régi bazilika, épúgy, mint a régi Vatikán nem illenek a mi időnkhez. Bonts, rombolj, zúzz és a pusztulás helyén állítsd elém azt, ami szépet csak képzeleted feltalálni képes.

BRAMANTE: Itália legnagyobb művészeivel veszem magamat körül. Bár vissza lehetne csalni Michelangelot! De túlságosan fél a sértés miatt, mellyel Szentségedet illette!

II. GYULA: Szépszerével vagy kényszerítve, de vissza fog jönni, esküszöm neked. Nem akarom, hogy a Sixtina befejezetlen maradjon.

BRAMANTE: Minden eshetőségre itt van az urbinói Raffael. Ha Buonarotti megkötné magát . . .

II. GYULA: Ugy én is megkötöm magamat. Annyit

OSZK

OSZK

mondhatok, hogy Raffaeled nem pótolhatja őt. Most pedig előre! Ne késlekedj! Más gondjaim vannak. A velenceiek és franciák összekaptak. Rajta hát, láss azonnal munkához!

Velence.

Utcák és templomok telve néppel. Messziről ágyulövések hallatszanak. A Tanács terme; az ablakból beláthatni az emberekkel zsúfolt Szent Márk-teret. — A tanácsosok csoportokban állnak s az ülés megnyitására várakoznak. Komoly arccal beszélgetnek.

CONTARINI GIOVANNI: A helyzet ez: az agnadellói csata elveszett; a csatatéren hátezer ember maradt; Alviano súlyosan megsebesült. Szárazföldi tartományaink a gyávaságban egymással vetekednek.

BEMBO PIETRO: Teljesen így van. De a szerencsétlen haza számíthatott-e valaha is polgárainak és parasztjainak segítségére, ha rájuk szorult?

CONTARINI GIOVANNI: Ezt mondom én is. Nem is vetek semmit a szemükre, csupán a megtörtént dolgokat sorolom föl. Caravaggio, Bergamo, Cremona önként adták meg magukat. Brescia pedig poltronságával valamennyit lefőzte: a lakósok, hogy a franciáknak zálogot szolgáltatassanak, megrohanták saját helyőrségüket és a kapukat megnyitották. Egyszóval, mindaz, aminek összeolvasztására századok kellettek, egyetlen egy napon széthullott.

NANI FRANCESCO: Ne felejtjük el, hogy a franciák kegyetlenkedéseikkel a népet megfélemlítették.

CONTARINI MARCO: Tegye föl, hogy a győzőknek galambszivük van; az eredmény akkor se lett

volna más. Olaszországi államaink elvesztek; a császár bevonult Friaulba és ott garázdálkodik, a pápai sereg Ravenna felől fenyeget, Gonzaga pedig hatalmába kerítette Lunatot és Asolát. Vegye hozzá még, hogy a ferrarai herceg Polesinában van és a franciák Fusinóból szegeznek ránk ágyúikat... Nem hallják dübörgésüket?... Ez a valóság, s patvarkodó beszéddel nem lehet megmásítani.

NANI FRANCESCO: A chiozzai háború óta a köz-társaság nem látott ily veszedelmet.

BEMBO PIETRO: Bajunkat tetézi, hogy elszántságban nem vetekedhetünk apáinkkal. Ők hajlíthatatlanok voltak, mi azonban, attól kell tartanom, fejünket könnyen elveszítjük.

CONTARINI GIOVANNI: Más véleményen vagyok. A Tizek vére még nem pozsdult meg. De miféle zajongás ez a lépcsőn?

NANI FRANCESCO: Barbo Paolo prokurátort hozzák hordószéken emberei. A Tanácsban tiz év óta ma először jelenik meg. Az évek súlya alatt már egészen elaggult és féloldalát szél ütötte.

CONTARINI GIOVANNI: Mintha csak megsejtette volna Kegyelmed gyanítását, Bembo uram és jelenlétével bizonykodni akarna, hogy a velencei patriciusok a franciák előtt épúgy megállnak, mint őseik, a római szenátorok, a gallok előtt. — De megjött a fenséges fejedelem és vele a Signoria is. Foglaljunk helyet, szenátor uraim.

A Szent Márk-téren.

KERESKEDŐ (*megállítva útjában egy szenátort*): Egy-két szavam volna, szenátor uram!

SZENÁTOR: Végezzen gyorsan, Antonio mester. Félek, hogy az ülésre későn érkezem.

KERESKEDŐ: Barátainktól esék hallanunk, hogy a fenséges Tanács valamennyi tagja vagyónát a Köztársaságnak ajánlotta föl. Mi, rialtói kereskedők, ugyanezt tesszük és kérjük a Tanácsot, hogy teli pénzesládáinkat ne vesse meg. A város védelmére igaz szívvel ajánljuk föl!

SZENÁTOR: Köszönöm Kegyelmednek, Antonio mester. Nemes javaslatukról a Tanácsot nyomban értesítem. Most pedig kövesse tanácsomat Antonio mester, menjen szépen haza és bírja rá barátait, hogy hasonlóképen cselekedjenek. Hagyjuk a pór népnek a céltalan kíváncsiskodást és a haszontalan izgalmat. Becsületes polgáremberek munkájukban az időnek bármely bártortalan állapotja által sem engedik magukat föltartóztatni! A piacokon állandogálni rendetlenség, s minden bajnak legfőbb okozója.

A POLGÁR: Igaza van, szenátor uram! Gyerünk hát Girolamo mester és te is, öcskös! Térjünk haza. Bölcsébb embereknek tisztje, hogy az államot megmentsek.

Távoznak. A szenátor a palotába lép.

POROSZLÓ (álarcban; egy csoport halászhoz és hajóshoz): Menjetek az arzenálba! A hajóhad számára ott soroznak.

MATRÓZ: Szeretnének tudni, hogy a fenséges Tanács mire tökéli el magát.

A POROSZLÓ: Már eltökélte, hogy huszonötöt vágat rád, ha a napot lopod és nem sietsz a haza segítségére. Menjünk, pajtások! Elég volt a szószapulásból! Kiki a maga helyére!

A NÉP: Éljen szent Márk!

Bárka hasítja át gyors evezéssel a vizet és a kikötő-híd lépcsőinél partra ér. Gritti Andrea proveditore és több harcos száll ki belőle. A szenátorok e pillanatban távoznak a tanácsülésről.

CONTARINI GIOVANNI: Andrea, Kegyelmed itt? Hogy tudott a francia harcvonalon átjutni?

GRITTI: Át kellett jutnom.

BEMBO PIETRO: Mi az ujság?

CRITTI: Csak jó híreket hozok. De látom itt is rendben van minden. Építik a malmokat, búza bőségesen van, a csatornákból a horgonyjeleket eltávolították. Kemény elszánással emeljük az utolsó kőszálat, s ezen az ellenség diadalmat nem vesz. Isten velünk van!

NANI FRANCESCO: A Tanács Dignitásodat ünnepelesen üdvözlendi, hogy hitét a balsors csapásai láttára sem veszíti el.

GRITTI: Bölcs és méltányos gondolat! — Petigliano gróf Agnadellónál minden lehető megtett, hogy a csapást kikerülje. Vert serege már újra összeállt. Tartsunk ki a végsőkig!

CONTARINI GIOVANNI: A Tizek ülésen vannak. Követeink az imént indultak el a pápához, hogy a ligából való kilépésre bírják. Mit csinálnak Fusinóban a franciák?

GRITTI: Színjátékot. Lövegeiket a Campaniléra irányozzák, bár jól tudják, hogy azok a félúton erőtlenül lehullanak. Azt hiszik, hogy meggyaláznak bennünket!

CONTARINI GIOVANNI: Csak folytassák! A haza ettől nem vérzik el! Derék Gritti, hát nem az isteni pártfogás kétségtelen jele, hogy az utóbbi napok halálos veszedelmei után Kegyelmedet itt élve láthatjuk és kezét megszoríthatjuk.

GRITTI *(könnyes szemmel)*: Éljen szent Márk!

Kiséretével a palotába lép. A szenátorok eltávoznak.

Bologna.

A szent Atya szobája. — II. Gyula, biborosok, püspökök, kamarások, a svájci és olasz testőrség tisztjei.

II. GYULA (*karosszékekben ül; kezében bot, mellyel a földre csap, valahányszor beszéd közben tűzbe jön*): Pompásan érzem itt magamat . . . Hát a bolognai uraságok végre észre tértek! Csak kísértsék meg, s rugjanak ki mégegyszer: sarkantyúmat húsukba majd mélyebben belevágom! Ezentúl az Egyházhoz tartoznak. Ajánlom, hogy ne feledjék el. Vigyétek hírül nekik, amit mondtam . . . Most pedig hadd jöjjön Buonarotti Michelangelo . . . Ah, már itt vagy? . . . Végre! . . . Nagyon örülök! . . . Ha nem fenyegettelek volna meg, hogy Firenzébe magam megyek érted, talán el se jöttél volna!

MICHELANGELO: Azt gondoltam, szentséges Atyám, hogy nincs szüksége rám.

II. GYULA: Igen? Azt gondoltad? . . . Ugyan mi okból? Beszélj szabadon, félelem nélkül! Föltételezem, hogy nem félsz tőlem!

MICHELANGELO: Félni ugyan félek, szentséges Atyám, de az igazságot mégis csak kimondom.

II. GYULA: Ne mondd, hát félsz tőlem? . . . Szedd össze magad, s tégy úgy, mintha nem félnél. Hogyan juthattál arra a szerencsétlen gondolatra, hogy Rómát elhagyd, holott tudtad, hogy ottmaradásodat határozottan kívántam?

MICHELANGELO: Amíg a Sixtina festményein, Szentséged szobrain egy időben dolgoztam és a Mózeszt Szent Atyám látszólagos megelégedése mellett épen befejeztem . . .

II. GYULA: Látszólagos megelégedés? . . . Nagyon

jó . . . Szóval olybá tűntem föl előtted, mint aki . . . Ah, milyen bölcsen becsélsz! . . . De csak folytasd, folytasd!

MICHELANGELO: A szükséges márványokat megrendeltem, s azok meg is érkeztek. A hajósokat ki kellett elégítenem s amíg ezek Ripánál a tömböket kirakták, a nekik járó pénzért eljöttem Szentségedhez.

II. GYULA: Épen a romagnai ügyekkel voltam akkor elfoglalva! Most rendben vannak és én nem eresztetem ki kezemből, ami az enyém. Jó, ha a világ megtudja. Ugy-e bár, az csak természetes, hogy az Egyház érdeke mindennél előbbre való . . . De hagyjuk! Csak folytasd! Magyarázd ki magad!

MICHELANGELO: Látom, hogy Szentséged elégedetlen. Jobb, ha nem beszélek.

II. GYULA: Ez már sok! Meghagytam, hogy beszélj. Ne ismételd kétszer!

MICHELANGELO: Nos hát, minthogy kénytelen vagyok, kimondom, hogy Szentséged nem bocsátott be magához. Saját erszényemből fizettem ki a márványokat, pedig a dénároktól nem nagyon duzzadozott.

II. GYULA: Felelős vagyok-e Kegyelmed eszeveszett költekezéseiért?

MICHELANGELO: Kenyéren és vizen élek. Ruhám tíz pengőt sem ér. Szentséged talán kedvelt Raffaeljével téveszt össze.

II. GYULA: Összetévesztlek a . . . De jó, nem ragadtatom el magamat! . . . Mindegy! . . . Csak folytasd!

MICHELANGELO: Háromszor kértem bebocsáttatást. Harmadik ízben egy arcátlan lakáj azt vágta szemembe, hogy akár ítélet napig is várhatok, mert parancsa van, hogy ne eressen be. Mikor

kérdeztem tőle, tudja kivel beszél, így válaszolt: Nagyon jól tudom, de engedelmeskedem a Szent-séges úr rendeletének.

II. GYULA: És te mit válaszoltál erre? Hadd halljuk! Mert nyelved vitorláját bizonyára nem vontad be! Nem vagy oly báránytürelmű, hogy néha még a legnagyobb . . . De nem! Nem szokásom elragadtatni magamat! . . . Nos hát, ki vele, mit válaszoltál?

MICHELANGELO: Azt válaszoltam, hogy . . .

II. GYULA: Azt válaszoltad: Ha majd a pápának szüksége lesz rám, keressen, ahol akar!

MICHELANGELO: Igaz.

II. GYULA: Ah, hát igaz? Folytasd!

MICHELANGELO: Nincs több mondani valóm. Szent-séged ép oly jól tudja a többit, mint én. Bútoraimat nyomban eladtam a zsidóknak, s elmentem Firenzébe.

II. GYULA: És én? Mit tettem én? Mert a tisztelenségét nem egy könnyen viselem el senkitől sem! Bizonyára én is tettem valamit!

MICHELANGELO: Föl nem foghatom, hogy mi öröme telik benne Szentségednek, ha így kínoz. Szent-séged bizonyára jobban tudja, mint én, hogy mit csinált.

II. GYULA: Befejezed végre az érdekes történetet?

MICHELANGELO: Minthogy parancsolja, hát elmondom, hogy mit csinált Szentséged. Rendre öt futárt küldött értem azzal a meghagyással, hogy kegyvesztés terhe alatt jöjjenek vissza. De én nem tűrhetem, hogy úgy bánjanak velem, mint jöttmenttel. Megüzentem Szentségednek, hogy keressen más szobrászt magának.

II. GYULA: Valóban, volt bátorsága szóról-szóra ezt izenni! . . . De csak menj tovább!

MICHELANGELO: Soderini Pietro úr tudtomra adta, hogy a Signoria három brévét kapott azzal a föl-szólítással, hogy vagy visszaküld engem Rómába vagy az egyházból kiközösíttetik. Kénytelen-kelletlen el kellett utaznom. Elutaztam, s most itt vagyok.

II. GYULA: Szóval nem jószántadból jöttél vissza? A fenekedő hírhordók most már nemcsak azt fogják elmesélni, hogy egy ízben meg akartál ölni, mikor a Sixtina állványáról gerendát csúsz-tattál fejemre, csak azért, mert akaratom ellenére a kápolnába léptem, hanem ezt a dolgot is!... Hát mondd csak, micsoda pipogya, aludtvérű, nyám-nyám fejedelem túrne el hasonló sértéseket anélkül, hogy megboszná magát?

Pillanatnyi csönd.

PÜSPÖK: Kegyelmezzon meg Szentséges Atyám ennek a szegény embernek! Nem tudja az ilyen, mit csinál. A saját mesterségén kívül más dolog-hoz bizony kevés érzéke van a művészfajtának.

II. GYULA (*dühösen fölugrik és botütésekkel a püspökre ront*): Arcátlan! Eszefordult! Vakparaszt! Hogy mered művészetet sértegetni? Mondtam én neki csak egy gyalázó szót is? Dobjátok ki tüstént a mafla vén szamarat! És te, Michelangelo, jér közelebb! Ide, egészen közel!... Térdre!... Vedd áldásomat! Csókold meg a halászyűrűt! Ne fogj többet oly hamar tüzet, fiam, és menj dolgozni! Adok pénzt, amennyit csak lehet! Alkoss szép dolgokat! Teremtő isten vagy! Menj, és ne gondold többé arra, hogy engem elhagyj! Műveid-ből dicsfény fog áradni a pápára és egész Itáliára! *Michelangelo fölemelkedik, keresztet vet, köszön és távozik.*

KAMARAS: A velencei követek reggel óta már harmadszor jöttek vissza. Esdve kérik Szentségedet, hogy fogadjá hódolatukat.

II. GYULA: Vakmerő kérelmezők! Nem tudják, hogy nem akarom látni őket?

KAMARÁS: Napnál világosabban megmondtuk nekik, szent Atyám!

II. GYULA: A velenceiek! Olaszok anélkül, hogy azok lennének és keresztények anélkül, hogy valóban keresztények akarnának lenni. Romagnát el akarták vitatni tőlem és a franciák karjaiba kergettek! Most persze a végsőt járják. Mit akarnak?

VELENCEI BIBOROS (*halkan a pápához*): A követek föl vannak hatalmazva a legteljesebb megadásra. Készséggel elfogadják Szentséged föltételeit: nyilvános bűnbánatot a Szentségedet ért sérelemért, az állam tulajdonában lévő egyházi javadalmak átengedését . . . Azonkívül Ferraráról lemondunk és az Adrián a pápai hajóknak szabad közlekedést nyitunk.

II. GYULA (*ugyanúgy*): Dicséretreméltó engedékenység. Hozza el hozzám követeiket. Ha meg tudunk egyezni, nemcsak otthagynom a franciákat, de Kegyelmetek támogatásával meg is szabadítom tőlük Itáliát!

A BIBOROS: Igenis, szent Atya.

II. GYULA: A követek keressenek föl még ma éjjel. Nyilvánosan nem fogadom őket. Még nincs itt az ideje.

Róma.

Kert. Ciprusok, rózsalugasok. Virágos pázsiton márványpad, mögötte antik Vénusz-szobor. — Raffael és egy hölgy.

A HÖLGY: Jobban és egészen másként szeretem, mint ahogy gondolja.

RAFFAEL: Hiszem, hogy szeret. Viszonzom én is.

Vagy inkább megajándékozom szerelmemmel és maga gyöngédségemet elbájoló ragyogással, hű tükörként, tükrözi vissza. Nem így van?

A HÖLGY: Ó Raffael, érzéseimet nem tudja föl-fogni. Ez nem játékos tükrözés, hanem szenvedély, amely belőlem, csakis belőlem táplálkozik és annyira sajátom, hogy nem csuda, ha idegen szemmel nézi.

RAFFAEL: Édes szerelmem, miért beszél így?

A HÖLGY: Fáj, hogy ily fennkölt lélek, mint maga, az elébetárt kincseket nem veszi észre, hanem méltatlan kicsinységeknél mulatozva időz. Miért vitatja el legfőbb büszkeségemet, hogy többet ér szerelmem, mint szépségem?

RAFFAEL: Higyje el, úgy gondolkozom, ahogy óhajtja. Vagy azt hiszi, oly alacsony lelkű vagyok, hogy magán csak a ragyogó nagy szemet, a pihegve csókoló cseresznye-ajkat, arcának ittas sápadozását és virágszálként hajló termetét látom? Nem, ne gondolja azt. Jól tudom, hogy szive mily nagy és nemes; hogy szelleme, melyet a költők joggal hasonlítottak a Jupitert égbe vivő merészröptű madárhoz, szokatlan magaslatokra képes szállni! Ha eszményi Silbyllát akarnék festeni, mintaképpül magát választanám. Az isteni babérkoszoru nem övezhet soha méltóbb halántékot, mint a magáét! Ki ne érezné, hogy maga a legmagassabb bölcseletnek tanítványa és Platónak tündöklő szépségű leánya? Hát azon a napon, amikor Phaedont a legkiválóbb bölcsek színe előtt Athén és Róma szónokait piritó ékesszólással magyarázta, nem gyűrüzte már a beavatottak hódoló bámulata? Ó legszebb, legbölcsebb és egyben minden nőnél csábítóbb és szerelemrehívóbb asszony! Miért vádol azzal, hogy félreismerem?

A HÖLGY: Nem az vagyok, akinek mond. Csak

RAFFAELLO SANTI

nő vagyok, aki szereti Raffaelt és talán viszonzásra talál.

RAFFAEL: Talán?

A HÖLGY: Nincs dicsőség, mely fölérne ezzel. De drága dicsőség, mert félek és aggódok miatta. Ó Raffael! Sokszor gondolok arra, hogy ez örök üdvösségtől lopott pillanatban, amikor a smaragd-tűzű pázsiton lábaimnál ülsz, karodat térdemre fekteted és büvölő orcádat boldog kezem simíthatja, puha hajaddal játszodozhat... Érzed-e, hogy testem a boldogság szédületében meg-meg remeg? ... Ó igen, igen! Ilyenkor szívszorongva gondolom, hogy bennem csak a mulandót szereted és nem eszmélsz örök szerelmemre! ... Nézz rám! ... Így nézz, hosszan... Nézz a szemembe! ... Olvasol-e ki onnan egyebet, mint mulhatatlan vágyamat, hogy uj és uj diadalra juss s hogy erejében lángelméd szertelenül megnövekedjék?

RAFFAEL: Isten óvjon attól, hogy meg ne értsem! A könnyü szerelmek, fűtő vágyak és mulandó szeszélyek olyanok, drága barátnőm, mint a nyugvó nap ferde sugarai. Nem sokat melegítenek, nem sokat világítanak, csak pajkosan játszodoznak a sötétbe vesző világ kiemelkedő csúcsain. Ne marasztaljuk el, ha valaki bennük kedvét leli. Gyümölcsök ezek is: szőlőgerezdek, pirosbogyú cseresznyék, izes, lomha fügek, melyek a venyigét lehúzzák vagy kéjt ígérve a rengeteg lomboszat alatt az ágon megbújnak. A vidám vándor rosszul tenné, ha nem izlelné beléjük, mikor keze ügyébe esnek vagy nem üdvöznélne őket kötekedő, sóvár mosollyal, ha hozzájuk föl nem érhet. Ily élvek után, melyek a fürge szárnyú madarak mulandó étvágyát oly nagy számban csalogatják, nem igen futkosom. Nagy balgaság lenne és csak szívem gyöngeségét árulnám el.

A HÖLGY: Szeretem, ha így beszél. Titkon attól féltem, hogy erről más a véleménye.

RAFFAEL: Rosszul ismer, ha képzeletem és szívem szárnyalásának ily szűk kört szabott! De tűrje el, hogy néha csak gyerek lehessek, aki csak nevetni tud . . .

A HÖLGY: Mint a patak, mely kavicsok közt csörgedez és kacagása gyöngyeit a visszhangnak szórja, hogy játszék velük. Ki vetné ezt szemedre? Talán én, te édes, elbűvölő gyerek? . . .

RAFFAEL: De azt is tudom, milyen messze esik a kék a boldogságtól. És ha szellős fehér ruhában a tiszta odaadás angyala jó leülni a sir tört kövéhez, melyből életet ő fakasztott, nem kérдем tőle: ki vagy te? Jól ismerem és világosan érzem, hogy bennem is meg van az erő példáját követni. A köznapi képzelet és lapos elme talán hitre hevül, mikor nem kellene; kételkedik, mikor nincs oka rá, és a nagyot a jelentéktelennel cseréli föl . . . De hogyan ismerhetnélek én téged félre! Ne képzeld, hogy vak szemem lényed ragyogásában örömet nem talál. Tudom, ki vagy, érzem, mit érsz, ujjaimmal érintem, amit adsz és nem fukarul mérlegelem az abból rám háramló jót . . . Szeretőd, egyetlen szeretőd beszél hozzád, aki azonban barátod is! Ó én édesem, a társad vagyok, mondhatok-e ennél többet? Egy szinten élünk és nincs akadálya, hogy ne csak testünk, hanem szellemünk is találkozzék!

A HÖLGY: Szemembe könnyek gyűlnek . . . de édes jóttevő könnyek! Ajkam a köszönő szót hiába keresi! . . . Az égtől mivel érdemeltelek ki? Mi jót tettem? . . . Igazán, nem tudom.

RAFFAEL: Én se tudom, milyen szolgálatokkal vásároltalak meg, te csodálatos ékszer! De minek

is üzzük az okokat? Talán kevésbé vagyunk boldogak, ha nem tudjuk?

A HÖLGY: Az imént mondtad, hogy Plátó leánya vagyok. Illő tehát, hogy az égi dolgok okait kutassam.

RAFFAEL: Ha virágot látok, elfelejtem a rügyet s a gyümölcs nem idézi föl bennem a virág képzetét.

A HÖLGY: Maga barátja mindennek, ami kinyilt, ami érett, ami nem rejti báját, hanem ártatlan szemérmelenséggel izlelésre kínálkozik. Maga sohase nyitná föl a lantot, hogy zengő belsejében megkeresse a helyet, hol a hang születik.

RAFFAEL: Valóban. Az ég nem ily feladatokra rendelt. Mégis ne illessen a váddal, hogy a dolgok belső miértje nem érdekel. Ha e tudomány az életét teljesebbé teszi, kutató szövétnekét én is szívesen kézbe veszem; de ha oly titok után les, melyeknek megértése nem mindig hasznos, úgy érdeklődésemet fáradtá teszi. Tulajdonképen csak azt szeretem, amit a nap dús sugára ér és fűrészt, a többivel vajmi keveset törődöm.

A HÖLGY: Igen, ebben az imádott fejben csak a világosság otthonos. Az igazság itt nem hord leplet és a tévedés homályos zúgait hasztalan keresi.

RAFFAEL: Csalódotl, szépségem! Talán életemben egyetlen egyszer se jöttem magamtól rá, hogy mily irányban kell haladnom. Valaki útamat mindig jelezte és mindig szükségem volt egy idegen kézre, hogy a képekről lefejtse a leplet, amely ezeket elfedé. Nem mondom, ha már egyszer észrevettem, akkor látásomban nincs hiba.

A HÖLGY: Mire céloz ezzel?

RAFFAEL: Ha egy szép napon Perugino iskoláját véglegesen nem hagytam volna el, úgy életem-

ben sohasem értettem volna meg mást, mint amit ő mutatott. Firenzében Masaccio művészete oly titkokat fedett föl, melyeket nélküle sohasem találtam volna ki. És ez még nem minden . . . Pólyámból valósággal csak akkor léptem ki, mikor Baccio d'Agnolo műhelyében dolgoztam, hol nap-nap mellett oly nagy művészekkel érintkeztem, mint Sansovino, Lippi Filippino, Majano Benedetto, Cronaca és Granacci Francesco. Eltanultam mind egyiktől, amit tudott, lett légyen szobrász, festő vagy építő és óráról-óra figyelemmel kísértem fölfedezéseiket, amelyeket álomvilágukban tettek. Magamról így ráztam le a fejletlenség kötelékeit és mikor tagjaim már szabadok lettek, akkor, de csak akkor tudtam, szép barátnőm, megérteni a nagy Lionardo tanításait, melyeket művein keresztül hozzám, mindnyájunkhoz és a jövő századokhoz intéz. Ebből láthatod, hogy nem magamból lettem s nem önerőm műve vagyok, hanem eltekintve az antik példáktól, sokan mások voltak irányítói, vezetői és forrásai annak, amit lánglemémnek hívsz.

A HÖLGY: Lehet. Nem vagy isteni fejből készen kiugró Pallas Athéne! Hiszen alig lehet téged fiatal embernek mondani; szép orcád oly sokat őrzött meg a serdülő kor lányos vonalaiból! Nem lehet azon csodálkozni, hogy előbb mestereid véleményét kellett meghallgatnod s az ő eredményeiket szemügyre vened és megbírálnod! De most már tudsz mindent! Achillesnek nincs szüksége a kentaur leckéire, sem Nagy Sándoromnak a filozófus intelmeire. Amit tőlük kaptál, gyarapítottad, gyümölcsöztetted és most többet tudsz, mint Perugino, mint Masaccio, mint Lionardo, többet, mint mindenki más a világon. Pedig az életet csak most kezded! A világegyetem tanulni fog tőled és te nem tanulsz már senkitől!

RAFFAEL: Látod, ebben is tévedsz. Mindig és mindenkitől tanulni fogok. Megmondjam, hogy miben vagyok szerencsésebb, mint elődeim! Ők egész életükben csak szűk körbe zárva maradtak. Ismerték városuk művészeit s másokkal nem érintkeztek. Azt hitték, hogy az istenadta tehetség határtalan és önmagában elég, hogy bármit is elérjen. Nincs ennél nagyobb tévedés. Én, a te Raffaeled, nagy leszek, mert mindig és mindenkitől tanulok és tanulmányaimat soha abba nem hagyom. Oly mindegy, hogy mindenkié volt az a fa, melyet kivágok; de nekem kell a fa és kellenek gyümölcsei! Lásd, szerelmesem, ebben és csakis ebben vagyok legigazabban én magam . . .

A HÖLGY: És te vagy a báj, a kedvesség . . . te vagy minden! . . .

RAFFAEL: Nem, ismétlem, nem vagyok minden. Vagyok értelem, mértékletesség, vagyok talán bölcsesség, helyes ítélet és ha akarod tanult izlés; de nem vagyok mélység és mindenekfölött nem vagyok fönség.

A HÖLGY: Ki lenne hát akkor egyik és a másik?

RAFFAEL: Michelangelo.

A HÖLGY: E zord, szomorú, gyötrődő lélek? . . . Raffael, ne mondja ezt! Hogy lehet őt magával összemérni! Ő a sötétség démonjához hasonlít, maga pedig mása annak az arkangyálnak, akinek nevét viseli. Csak esztelen szerénységből mondja ezt . . .

RAFFAEL: Ha leszállnék e lélek mélységeibe, ott sok szurtos, homályos titkot találnék, melyet műveiben ragyogó arannyá változtat. Vulkán is rútalaku isten volt és mert lemnoszi műhelyének rőt salakja közt élt, alakját füst és korom fedte. És mégis sem a naparcu Phoebus, sem a fuvolán játszó Mercur, sem senki más az égi azuron

lebegő istenek közül nem volt oly hatalmas művész, mint ő.

A HÖLGY: Ó, Raffael, ne mondja ezt! A maga műveit, melyeken délszines életerő, magával ragadó báj ömlik el, lehetetlen egy napon emlegetni az ő alkotásaival, nyughatatlan lelkének e zord erőlködéseivel. Hogy tud áhitozni egy ilyen ember babérjai után?

RAFFAEL: Ha utánozhatatlan pisai vázlatát nem másoltam volna, mint tanítványa, mint legfigyelmesebb és legalázatosabb tanítványa; ha életem legnagyobb boldogságát Bramante bátyám nem szerezte volna meg azzal, hogy a Sixtinába titkon belopva lehetővé tette e leghatalmasabb teremtő művész remekeinek szemléletét: nem lennék az, aki vagyok s talán még megálmodni se tudnám, amire egyszer képes leszek . . . Mért hajtod le fejedet? Nemesebb, nagyobb dolgokat fogok alkotni mint ő, ha nem is vagyok oly termékeny föltaláló. Tud keresni és tud találni, de nincs hatalmában, hogy elválassza az ónt az ezüstitől, hogy megtisztítsa a magasztos eszmét burka alantas maradványaitól. Egy egész új világ teremtő atyja én nem vagyok. Mindenfelől, minden kézből kaptam s ami az enyém, az másoké is. De nem álltam meg itt! Mindent, amit kaptam, kiszélesítettem, eszményibb világba emeltem föl és soha nem látott fénnel árasztottam el! A nagy rendező vagyok! Nem járultam tolvajként elődeimhez, hogy lemásolva ezt, ellopva azt, mások foszlányaiból oly varrottast készítek, melyből a sajátja mindenkinek kiríjjon! Nem, mindent egybe olvasztottam és a legkülönbözőbb elemekből egyetlen egy sugárban föltörő erőforrást varázsoltam. Kész már az öntvény, teljesen az enyém és ezentúl műveimet ebből fogom önteni. Ugy tudom vegyíteni, ugy tudom színezni, ahogy akarom és épen

akkor hűtöm formába, amikor nekem tetszik. Így kívánom emlékműveimet a jövő számára fölemelni s ha egyszer rájuk nyomom pecsétemet, tőlem senki el nem vitatja! Látod, dicséretet zengek magamról, hogy megnyugtassalak és tetszésedet megnyerjem. De úgy mutatom lelkemet, mint az Ég alkotta s nem mint a rajongó szeretet tévesen képzelet. Nem emelem magamat tömjénfüstös magaslatra, de szándékosan nem is törpítem el. És azonkívül van bennem valami, ami Michelangelo és sok más fölé emel. Erről te nem is beszélsz, holott ez egymagában többet ér, mint mindaz együttvéve, amivel ők rendelkeznek.

A HÖLGY: Tudom, mi az. Látom rajtad és beszívom lélekzetemmel.

RAFFAEL: Mi volna hát? Oly szembeszökő?

A HÖLGY: De még mennyire! Hogy tündöklék szemedben, hogy előmlik egész lényeden s az isteni kellemen, mely legkisebb mozdulatodat is szabályozza! Ami téged mindenki másfelé emel, egyetlen Raffaelem, az a te nagy boldogságod! Boldog vagy és soha másból nem merítettél, mint a kristálytisztá örömből! Anyád fekvőhelyét szárnyaival a boldogság angyala fedte be, mikor születted. Első lépésedtől, első mosolyodtól kezdve mindenki szeretett. Mintha a múltó évek, melyekből életed fonva van, mind illatos tavaszi rózsák lettek volna! Gondolkoztál, elmélkedted, dolgoztál és dolgozol mindig, de ami másnak verejtékes fáradság, a te számodra könnyű élvezet. Te a meddő munkát nem ismered... Azt mondtam az előbb, hogy szerettek... Nem szerettek, hanem szeretnek! Szeret az egész világ! A nagyok, a fejedelmek, a pápák, Olaszország legtekintélyesebb hölgyei rajongó imádattal vesznek körül. Az éltebbek édesgetnek, mint gyermeküket s kik fiatal

éveik pompázó virágkoszorúját hordják fejükön, bálványoznak, akárcsak én! . . . Nem csodálom, hogy az erényt, az ártatlanságot, a bájt és a lelki tisztaságot nálad jobban senki sem ábrázolja! . . . A gonosznak hozzád nincs bejárása és mivel nem láttál, nem ösmertél soha egyebet, mint a szeretetet, hogyan lehetnél más, mint ami vagy? . . . Isten veled! . . . Isten veled, barátom, szerelmem! . . . Bálványom, Isten veled!

RAFFAEL: Már távozol?

A HÖLGY: Már? . . . Igazad van, már . . . oly korán! . . . És mégis reggel óta itt vagyok. A nap leszáll. Enyhadó sugarai biboros vérében utolsót lobbannak . . . A ház felől hangokat hallok. Barátaid érkeznek. Nem akarom, hogy itt találjanak.

RAFFAEL: Imádott szerelmem, maradj még egy pillanatig. Majd szólok, hogy a házban várokozzanak rám. Ne hagyj még el! . . . Oly sok mindenről beszéltünk, de magunkról alig ejtünk szót! . . .

A HÖLGY: Ó ebben elég tudósok vagyunk. Isten veled . . . A jó Bianchina is föltűnt már a bokrok mögött. Felém integet. Gyaloghintóm hosszú idő óta vár az utcán. Milyen vigyázatlanok vagyunk! . . .

RAFFAEL: Mily kegyetlen vagy!

A HÖLGY: És te, hálátlan!

RAFFAEL: Tehát holnap, ugy-e? Itt? . . . nálad? . . . vagy a Tiberis hídján? . . . Mondd, hol?

A HÖLGY: Nem! . . . Holnap . . . Hogy is csináljuk? . . . Hát jól van! Kockáztassunk valamit! Jöjj reggel tíz órakor a Szent Apostolok templomába. Ott leszek a nagy misén és velem csak Bianchina lesz. Ég veled!

RAFFAEL: Ég veled! Imádlak!

Beatrice távozik.

PENNI FRANCESCO (*Il Fattore*): Mester, Bramante jött meg! Sietős mondani valója van.

RAFFAEL: Hozz rajzlapot és irónokat. Hol vannak tanítványaim?

PENNI: Néhányan a két műteremben; legnagyobb részük a Vatikánban: egyesek a mester utasítása szerint a Segnatura-terem freskóin dolgoznak, mások az Eliodorohoz készült vázlatokkal foglalkoznak. Többen már reggel Chigi Agostino urhoz mentek s a Psyché-képeken festenek.

RAFFAEL: Izentes mindnyájuknak, hogy nemsokára fölkeresem őket!... Előbb műtermeimbe megyek, aztán a Vatikánba és végül Chigi úrhoz. Add az irónokat!

Elkezdi Estei Beatrice képét.

BRAMANTE: Jó estét, öcsém. A pápa akar veled beszélni. Úgy találja, hogy megkezdett műveid nem haladnak elég gyorsan. Kemény szóharcot kell vívnod, de ne sokat törődj vele.

RAFFAEL: Mindenekelőtt ezt a vázlatot fejezem be. A fejemben van már, nem engedem eliramodni. Üljön le, kedves nagybátyám... ide, a rózsalugas árnyába. E hús lombozat mintha csak Kegyelmed számára volna teremtvé. Hozzatok Bramante úrnak valami frissítőt!

BRAMANTE: Alig állok a lábamon. Az erőltetett munka nem való koromhoz.

RAFFAEL: Ne mondja, bátyám. Mindkettőnk élete olyan szép, hogy szebbet képzelni sem lehet. Izgalmak nélkül lelkünk és képzeletünk talán elsorvadna!

BRAMANTE: Némely pillanatban én is így gondolkodom. De máskor meg az az érzésem, hogy nem bírom tovább! II. Gyula nagykoponyájú pártfogó, de igényei oly határtalanok, mint lángelméje.

RAFFAEL: Nem kimél bennünket, de önmagával szemben sem könyörületesebb! Egy hajszálnyit sem. Munkakedvünket így táplálja... Nézze ezt a vázlatot! Ugy érzem, nem vallok vele szégyent. A kép lelkemben szárnyát türelmetlenül bontogatja s a vonalak szinte tolakodnak irónom alá!... Ami pedig a pápát illeti, megteszem legjobb tehetőségem szerint, amit tőlem kíván. Mit panaszol már megint? A szent Segnatura termén alig van már munka; ami még hiányzik, gyorsan kész lesz. A *Theologia* képét, melyet Castiglione gróf és Ariosto Ludovico mester gondolata után készítettem, immár befejeztem. A *Philosophiát* pihentetem egy kiskorig. Most minden érdeklődésemmel a *Bolzenai misén* csüngök, s addig nem nyugszom, amig vele jócskán előre nem haladok. Többet aligha dolgozhatom. A szent Atya igaztalanul neheztel. Szebb dolgokat már nem is csinálhatnánk!

BRAMANTE: Hisz' épen ez izgatja. Ha munkánk becsességére emlékeztetem, dühösen esküdözik, hogy csak azért akar belőlünk minden lehetőt kierőszakolni, mert tudja, mit érünk. Panaszol rád, Michelangelóra, Sansovinóra, Sebastiano del Piombóra, rám s az egész világra. Az embereket mind teknősbékáknak képzeli. Még a világ sem kering számára elég gyorsan tengelye körül és a mozgást mindenütt, mindenén és mindenkiben szeretné megszászorozni... De eltekintve ettől, jó lesz, ha vigyázol. Buonarottit egy idő óta különösképen kedveli. Nem szeretném, ha igazságtalanul bár, de lustasággal vádolna s a rád bizott műveket ennek a vadócnak juttatná.

RAFFAEL: Bátyám, mondtam már szokszor, az ember annyit tesz, amennyit tehet. — De ime itt vannak barátaink, akik látogatásukkal megtisztelnek. Hívjátok a szolgákat! Hej! Hozzatok frissítőt,

gyümölcsöt és biskotát! Széket! Széket! Mindenüvé!

Gazdagon öltözött lakájok karosszékeket, zsölyéket és hajlitható nyári székeket hoznak. Mások mindenemü frissítőt kínálnak. Belépnek nemes Bibbiena, Chigi Agostino és Sigismondo urak, Pintelli Baccio és Peruzzi Baldassare építőmesterek; Sansecondo Giacomo, muzsikus; Tibaldeo, költő; Raimondi Marc Antonio, véső és mások.

CHIGI AGOSTINO: Mester, mindig munka közben! Mily elbájoló alak!

RAFFAEL: Nagytekintetü uraim, nemes barátaim, Isten hozta kegyelmeteket! Mint látom, mindnyájan vidámak, elégedettek és jókedvűek! Esedezem, foglaljanak helyet. Megengedik, hogy munkámat folytassam? Még ma készen akarok lenni és később nem lesz időm, mert Öszentségéhez kell mennem.

BIBBIENA: Folytassa csak, mester. Ha idejét vennők, gyalázatos betörést követnénk el a jövőendő korok s a magunk gyönyörűségén.

TIBALDEO: Igaz-e, hogy a szent Atya annyira el van ragadtatva a Kegyelmed Eliodorójától, hogy minden történelmi hűség ellenére e nagy ítélkezés és ókori csődület kellős közepébe saját képmását akarja festetni?

RAFFAEL: Szent igaz. A vázlatot ma éjszaka készíttettem el. Francesco, hozd csak el! Kiváncsi vagyok, dicső uraim, a véleményükre.

CHIGI ANTONIO: El tudom képzelni, mily nagy öröm tölté el a hatalmas uralkodót, mikor Raffael varázsló művészetén át pillanthatá meg a nagyszerű jelenetet, amint az Úr angyala a templomból tüzes kardjával űzi ki az istenteleneket. Hiszen ő is előbb a civakodó kis fejedelmektől szabadított

meg bennünket, most pedig az idegen tolakodókat űzi ki és szent Péter pásztorbotja alatt meg akarja szervezni az egységes Olaszországot. Éreznie kellett, hogy ez az angyal ő maga!

BIBBIENA: Áh, itt vannak a vázlatok!

Az inasok állványokra helyezik Fattore utasításai szerint a képeket.

CHIGI SIGISMONDO: A pápa megszólamló élethűséggel van ábrázolva!

SANSECONDO: Ez az ő jellegzetesen büszke és lesújtó magatartása ellenségeivel szemben!

PERUZZI: Marc-Antonio, fölismered magadat? Egyike vagy a pápai gyaloghintó hordozóinak!

MARC-ANTONIO: Nem csak engem részesített Raffael ily kitüntetésben. Nézze csak jól meg társamat. Nem látta soha?

TIBALDEO: Na nézd csak! Ugy-e a cremonai Foliari Giovanni Pietro?

PINTELLI: Micsoda? A kancellárius?

RAIMONDI: Ő maga. Szegény fiú örömeiben nem tud hová lenni. Dicsőségével már az egész várost telekürtölte.

BIBBIENA: Igaza van. Kegyelmed megcsinálta vele azt, amit Isten mindnyájunktól megtagadott: halhatatlanná tevő őt.

BRAMANTE: Hozd vázlataidat a Vatikánba. Talán a pápát lecsillapíthatod velük. Meg vagy már a rajzzal? Sietnünk kell. A nap leszáll.

RAFFAEL: Kész vagyok. Fattore, kedvesem, légy jó, vidd hálókamrámba ez édes fejet. Az éjjel még dolgozni akarok rajta. Hozzátok kék bársonyköpenyemet és gyöngysoros fővegemet! Embereim közül tizenketten elkisérhetnek! Te is velem jössz, Fattore! Bibbiena uram és kegyelmetek nagy jó uraim, maradjanak továbbra is itt és szórakoz-

zanak. A ház a Kegyelmeteké, miként gazdája. Agostino uram, még ma este ellátogatok tiszteletreméltó házába és megtekintem, hogy tanítványaim mennyire vannak a képekkel.

CHIGI AGOSTINO: Sietni fogok haza, hogy kellőképpen fogadhassam. Beszédem is volna Kegyelmeddel a Santa Maria della Pace-kápolna ügyében. Mikor fog hozzá?

RAFFAEL: A jövő héten minden bizonnal. Ne felejtse el uram, hogy ma Szent Anna napja van! Kiváló német barátunk, Goricius Janus, vendégségbe vár.

CHIGI AGOSTINO: Minthogy a szép Imperia is ott lesz, nem hihető, hogy Bibbiena ur elmaradjon.

BIBBIENA: Semmiesetre sem. De nem mondhatnám ugyanezt Kegyelmedről is? Imperia szemében áldott vonzerő lakozik.

Belép Bramante egyik tanítványa.

A TANITVÁNY: Mester, siessen a Vatikánba! Nagy szerencsétlenség történt!

BRAMANTE: Uramfia, mit mondasz?

A TANITVÁNY: A Belvedere új karzatának fala egész hosszában megrepedt és ledőléssel fenyeget.

BRAMANTE: Cseppet sem csodálkozom rajta. A pápa folyton sarkantyúz bennünket! Éjjel kell dolgozni s az ember alig tudja, mit csinál!

RAFFAEL: Ugyanezt mondhatom én is. A kapkodva illesztett gipsz a festménnyel együtt letöredezik, vagy ha rosszul kotyvasszák össze, megváltoztatja a színeket. Ég velök, jó urak! Bátyám, elkisérem.

BIBBIENA ES A TÖBBIEK: A viszontlátásra Grociusnál!

RAFFAEL (*Bramantehoz, amint a kertből távoznak*): Mindenekelőtt vigyen be a Sixtinába. Látni akarom még egyszer a képeket. Michelangelo csodákat

valósított meg. Jól meg kell nézmem dolgait, különben megakadok. Micsoda varázsló! Buonarotti a mesterek mestere!

BRAMANTE: Ami a csodákat illeti, szerintem a legnagyobbat a pápával követte el, akit oly kezessé tett, hogy ez talán magával az Uristennel szemben sem előzékenyebb.

RAFFAEL: Mi sem panaszkodhatunk e miatt. Valósággal el vagyunk halmozva munkával!

BRAMANTE: Munkája mindenkinek bőven van. II. Gyulának nincs elég keze, lába, szíve és feje, hogy terveit végrehajtsa. Mindazonáltal a kedvelt Michelangelo! Jól véds elmédbe!

RAFFAEL (*kacagva*): Menjünk a repedéseket javítani! Jöjjön, kedves nagybátyám! Kövessetek, emberek!

Karját Bramante karjába fűzi és az ajtón kilép. Tanítványai és kiserői körülveszik.

Bologna előtt.

A francia tábor. — Tisztek csoportja; tábori tüzeket gyujtanak; a nehéz lovasok egy része nyeregben marad, másik része leszáll, hogy a hevedert a lovakon szorosabbra fogja. Némelyikük falatozik. A gyalogosok fegyverben állnak. A dandárok indulnak, hogy állásaikat elfoglalják és a várost teljesen körülzárják. Éjjél. Az ég sötét; a hold nem világít. De Chaumont nagymester, Milano helytartója; teljes fegyverzetet és sisakot hord; Bentivoglio Annibale, Bologna ura és öccse, Bentivoglio Hermes, hasonlóképen vannak vértelve. D'Alègre Ives, francia kapitány.

A NAGYMESTER (*tiszthez*): Végrehajtották rendeleteimet?

A TISZT: Igen, Kegyelmes Uram. A város körül van véve. Engedelünk nélkül egy patkány sem jöhet ki vagy léphet be.

A NAGYMESTER: Pompás! A könnyű lovasok kuttassák át a vidéket. Mindenki készenlétben álljon!

A TISZT: Igen, Kegyelmes Uram.

A NAGYMESTER: No most öreg Gyula! Vén róka! Ezúttal a kezemben vagy! Jaj de nehéz lesz megugranod! Hordja az ördög pórázon lelkemet, ha rövid idő alatt nem fogsz kegyelemért esdeni!

BENTIVOGLIO: Kegyelmet nem érdemel! Emlékezzék csak rá Nagyságod, hogy mily rútul becsapta főtisztelendő testvérét, D'Amboise biboros urat! Miatta nem lett pápa!

A NAGYMESTER: Azt hiszi, hogy nincs tudomásom róla? Ha ezerszer születik, akkor sem bocsátom meg neki!

BENTIVOGLIO: A nyomorult tőlem Bolognát lopta el. Pedig egy barátja sincs ott.

D'ALEGRE: Egy barátja sem? Nagyot mond, Annibale uram! Kegyelmetek városaiban maga Lucifer is találna barátot vagy cinkostársat, akármit is akarna véghez vinni.

BENTIVOGLIO: Tudja meg Kegyelmed, hogy maga a lakósság fog kaput nyitni, mihelyt értesül itt-létünkről.

A NAGYMESTER: Annál jobb. A király nagyon meg lesz elégedve, a ferrarai herceg szintúgy. A legkisebb baj, amely II. Gyulát érheti, az, hogy letessék el a trónról. Elődje is úgy járt volna, ha meg nem hal. Egyik olyan Antikrisztus, mint a másik.

BENTIVOGLIO: A másik azonban többet ért. Ennek nincs egyéb vágya, mint hogy a világ valamennyi fejedelmét kirabolja és meggyilkolja.

A NAGYMESTER: Meggondoltam a dolgot! Jobb lesz, ha lovainkat kissé megpihentetjük és enni adunk embereinknek.

Tiszthez.

Adjon parancsot a pihenésre! Állítsák föl az elő-örsöket; hadd fújják ki a csapatok magukat. Molard kapitány megérkezett?

A TISZT: E percben jött meg. Zsoldosai a fáradtságtól holtelevenek.

A NAGYMESTER: Derék fiúk. Adasson nekik bort. — Éppen jókor, Molard kapitány! Hálás köszönet buzgalmaért!

MOLARD KAPITÁNY: Kegyelmes uram, csak kötelességemet teljesítettem.

A NAGYMESTER: Tudja meg, hogy Róka mester már a kelepében van.

BENTIVOGLIO: És a farkát otthagyja!

BENTIVOGLIO HERMES: Ha nem a nyakát!

A NAGYMESTER: Milyen híreket hoz Ferrarából?

MOLARD KAPITÁNY: Velem jött Bayart ur! Ő majd elsorolja a híreket.

A NAGYMESTER: Isten hozta, Bayart kapitány!

BAYART KAPITÁNY: Isten árássa el áldásával Nagyságos uramat! Ajkam habozva nyilik meg, mikor oly kiváló hősök is szólhatnának, mint Conti báró, Fontrailles báró és Mercurio, kétezer albán lovasnak vitéz kapitánya . . .

BENTIVOGLIO: Igaz, hogy unokaöccsének sem kimélte meg életét?

BAYART: Embereivel együtt darabokra vágatta és fejüket lándzsára tüzdelve hordoztatta körül. Hátborzongató látvány volt. Nem szeretem az ilyen kegyetlenkedéseket.

D'ALÈGRE: Orgyilkosság és nem háború.

BENTIVOGLIO: Ez a bosszú! Ha az ember saját bőrét kockáztatja, nem kiméli a másét sem.

BAYART: Nagyon kis ember vagyok ahoz, hogy ily urasággal, mint Nagyságod, vitába merészkedhetnék. Másrészt az is kétségtelen, hogy Mercurio kapitány vitéz harcos. Én azonban felakasztattam mind egy szálig a fosztogatókat, kik egy csomó szegény vicenzai polgárt füstös barlangba fullasztottak. És ugyanigy fogok eljárni minden martalóccal, valahány csak a kezembe kerül . . . De azért vagyunk-e itt, hogy meséssel mulattassuk egymást?

A NAGYMESTER: Nem éppen. Arra számítunk, hogy Bologna népe a pápát holnap kiszolgáltatja. Annibale úr biztosít erről.

BENTIVOGLIO: Sőt azt is ígérem, hogy az egyházi átok alól hamarosan föl leszünk oldva. Lajos király épúgy, mint a ferrarai herceg és mi, barátai.

TISZT: Egyik előörs jelenti, hogy Pico Gian-Francesco gróf a pápa nevében ideérkezett és a kegyelmes úrral beszélni óhajt.

A NAGYMESTER: Ah, úgylátszik megérkezésünkről már tudomást szereztek. A szent Atya meg akarja előzni népét. Fél, hogy ez nem keztyüs kézzel számol el vele. Vezesse ide a grófot! Meglátjuk, mi mondani valója van.

Bolognában.

A pápai lakul szolgáló palota terme. — II. Gyula karosszékekben betegen, félig fekve nyúlik el. Körülötte párnák, melyeket minden pillanatban leszór s melyeket a szolgák fölemelnek. Regino biboros, Bologna követe.

A BIBOROS: Meg kell akadályozni, hogy Szent-ségedet ezek a rothadt franciák elfogják!

A PÁPA: Engem ugyan el nem fognak! Majd inkább én csípem el, én fojtom meg és taposom széjjel ellenségeimet. Afelől nyugodt lehetsz! Adjatok innom!

Kamarás herbatéát nyujt.

Pfuj! Keserű, mint az epe! Adj egy pohár bort!

A KAMARÁS: Szent Atyám, az orvosok szigorúan megtiltották!

A PÁPA: Hány óraker mentek el a hirnökök, hogy a velenceieket és spanyolokat értesítsék?

A BIBOROS: Négy órája. Nyomban, ahogy a franciák előrenyomulásáról hírt kaptunk.

A PÁPA: Most az a fontos, hogy szövetségeseink kellő időben megérkezzenek. Irass a sioni püspöknek, hogy alkudozásait a svájciakkal siettesse. Vessetek minél előbb Milano környékére e barbárokból annyit, amennyit csak összekaparni tudtok. Mennél inkább nyugtalanítják XII. Lajos embereit, szabadulásunk annál gyorsabban jő el.

A BIBOROS: A svájciak kemény koponyájú legények. Lehet rájuk számítani. Az Egyház mellett mindig kitartottak s ha jól fizetjük, vakon engedelmeskednek . . .

A PÁPA: Egyik olyan zsvány, mint a másik! Gian-Francesco gróf nem tért még vissza?

A BIBOROS: Még nem. Követünk jól ért a mézzel folyó beszédhez.

A PÁPA: XII. Lajos hamar bekapja a horgot. Ez a csökkent elméjű férfiú csak azért áll jó ember hírében, mert durva, komázó fráter és eszével a legutolsó parasztot sem hozza zavarba. Mint herceg, elárulta királyát. Mint férj, boldogtalanná tette első feleségét, ezt a szent asszonyt. Második felesége olyan boszorkány, amilyent csak megérdemel. Bezzeg előtte nem meri kinyitni száját.

Utálom ezt az embert, mert noha senki könnyebben nem rabol és gyilkol, mint ő, azért arcán mindig kedélyes, otromba nevetés szélesedik, amire az emberek azt mondják: XII. Lajos derék ember. Szegény Olaszország! Szegény Olaszország! Szent földedet lábaikkal ilyen emberek mocskolják be! De a gyalázatos állapot nem fog sokáig tartani! Meg fogom buktatni a kis fejedelmeket és megsemmisítem az olyan céda köztársaságokat, mint Firenze, Siena és Lucca! A franciákat, németeket, aragoniaiakat és mind e söpredéket, mely bérbe adja fegyverét, csupán e célra használok föl. De végül is föl fog virradni a nap, mikor a mindeneken uralkodó Egyháznak lesz elég ereje e hitvány népeket a saját sivatagjaikon, az Égtől számukra rendelt hazájukban, örökös lakat alatt tartani.

A BIBOROS: Annyi igaz, hogy Szentséged mindent bölcs számítással előrekészített: az angol VIII. Henrik a francia partvidékeket támadja meg, Ferdinánd pedig a Pyrenaeusokat fenyegeti.

II. GYULA: És közben Lajossal alkudozom! Érted ezt? Megtágítom nyelvem zaboláját, hímes szavak levébe mártom s amíg egyik oldalról rácsapok, megtépázom, a másik oldalról megegyezéssel biztatom. Egyik kezemmel átokkal sujtom, őt és gaz cinkostársait, s a másik kezemmel megsimogatom... Ó, hogy szét fogom taposni a nyomorultat!

A BIBOROS: Már tizenötezer svájci útban van!

II. GYULA: És unokaöcsém, Colonna Marc-Antonio, egész hadsereget gyűjtött. Egy másikat Urbinói Francesco-Maria részére toboroztattam... Minden jól halad... De ha a franciák most rám ütnek, sok baj kerekedhetik belőle. Elhamarkodva cselekedtem.

A BIBOROS: Igen, kissé meggondolatlanul.

II. GYULA: Hát van időm a meggondolásra?

Gyorsan kell cselekednem, ha sokat akarok elérni. Meg a szerencsémre is számítok. Enélkül hiábavaló volna bármibe is beleavatkozni. Menj, nézz utána, vajjon a gróf megjött-e már?

Bologna előtt.

Hideg, sötét, téli éjszaka. Pirkad. — Parasztház; a környéken francia csapatok táboroznak. Gyalogsági és lovassági őrzérek vonulnak folytonosan el; mindenütt előörsök és örök. A város körül van véve. A sánctól kiemelkedő néhány ház felső emeletén világosság látható. — Chaumont nagymester és Pico Gian-Francesco gróf asztalnál, a tűz közelében ülnek.

A GRÓF: Hát jól van, Kegyelmes uram. Elfogadom, amit állít. Tegyük föl, hogy a szent Atya a cambrayi ligának tartozó hűség ellen valóban vétkezett. Sok mindent lehetne ez ellen fölhozni, de ne beszéljünk róla. Beismerem azt is, hogy a szent Atya az agnadellói csata után elhagyta a legkeresztényebb királyt és . . .

A NAGYMESTER: Szövetségre lépett legádázabb ellenségeinkkel, a velenceiekkel. Valósággal kirántotta kezünkből őket, mikor már holtelevenen lábunk előtt feküdtek és a kegyelemdőfést behunyt szemmel várták. Elcsalta tőlünk a császárt, fejünkre támasztotta a svájciakat, szóval mindenben csak ártalmunkra járt. Ezért bűnhödni fog! Ördög és pokol, ne húzzuk, csavarjuk az időt! Adja meg kegyelemre magát, ez az üzenetem!

A GRÓF: Aligha tehet egyebet! . . . És ha kezükben lesz, mit csinálnak vele?

A NAGYMESTER: Keresünk neki egy barátságos börtönt! Ezzel a cikkel bőven rendelkezünk! És

mikor majd kipihegte magát a hűvösben, letesszük a pápai székről, ahogy megérdemli!

A GRÓF: Bebörtönözni a pápát? Kissé vakmerő gondolat! Gondolja uram, hogy a világ kereszténysége szó nélkül tűrni fogja? És vajjon Kegyelmes uram vállalkozik-e majd rá, hogy a királyné Ő felségének, kinek vallásossága közismeretes, megadja a föloldozást, melyet a legutolsó pap is meg fog tagadni tőle?

A NAGYMESTER: A lánchordtát, azt hiszi megfélemlit?

A GRÓF: Csak a szemét akarom kinyitni. Mit szólna hozzá, ha egy rab-pápa helyett, ki mégis sok kellemetlenséget okozhatna, olyan pápát ajánlok, aki Nagyságod iránt koporsójáiglan való hív barátsággal viseltetnék?

A NAGYMESTER: Nagyon hígvelejűnek tart, gróf uram. A kegyelmed koporsójiglan-való hiv barátja bátyámat elütötte a tiarától. Azt hiszi, hogy könnyen meg lehet bocsátani az ilyfajta csinyeket?

A GRÓF: Semmi esetre sem. Én azonban csak ezt az igazságot akarom figyelmébe ajánlani: ha az ember fejedelmét és önmagát felette jól akarja szolgálni, a legtöbbször tévútra jut. Ajánlatot tettem, hogy egyezzünk meg. Biztosítom, hogy ebből csak haszon háromolhat Nagyságod személyére is. Visszautasít? Ám jó! De vésse jól emlékezetébe, hogy visszautasított!

A NAGYMESTER: Nem utasítok vissza semmit. Csupán azt mondom és ismétlem, hogy vajmi nehéz Kegyelmetek irányában bizodalommal viseltetni... Ó, ha más emberek lennének!... Akkor...

A GRÓF: Mit szólna ehhez az ajánlathoz?... A pápa visszavonja a Nagyságodat és szövetségeseit sujtó egyházi átkot... Estei Alfonzó újra ferrarai herceg lesz és a Szentegyház főzászlósságának mel-

tóságát visszacapja . . . Tárgyalásunk alapjául nem vehetnők egyelőre ennyit? . . . Ott hagynánk a velenceieket . . . Nagyságodnak kifizetnénk kétszázezer aranyat . . . Nem építhetnénk ily fundamentomra barátságos egyességet?

A NAGYMESTER: De mikor Kegyelmetek oly család-lelküek! . . . Hiszi-e különben, hogy ily kopasz multságért annyi alkalmatlanságot okoznék magamnak, ahelyett hogy . . .

A GRÓF: A szent Atya nevében határozott javaslatot teszek Nagyságodnak! . . .

A NAGYMESTER: Van teljes fölhatalmazása?

A GRÓF: Ime itt van!

A NAGYMESTER: Föltételei azonban nem elégítenek ki teljesen.

A GRÓF: Hitemre! Nagyságod magasra szökkeni igényeit!

A NAGYMESTER: Kivánom még, hogy Bentivoglio Annibale bolognai székébe visszaültessék és hogy a pápa Romagnáról lemondjon.

A GRÓF: Őszintén bevallom, e pontokra nézve nem kaptam utasításokat. Félek, hogy a szent Atya megköti magát.

A NAGYMESTER: Gróf uram, tréfál! Ha a pápa sokat vonakodik, megkapja a hüvelykszorítót! Vagy talán nem foglyom máris Őszentsége? Sokat kérdik a fogolytól, hogy akar-e valamit, vagy nem!

A GRÓF: Bármit inkább, csak Bolognát vagy Romagnát ne!

A NAGYMESTER: Akkor holnap pirkadatkor városuk kapuját bezúrom és szentséges urát elfogom!

A GRÓF: Elhatározása megingathatatlan?

A NAGYMESTER: Ha jobban ismerne, nem fárasztotta volna magát e kérdéssel.

A GRÓF: Ez esetben engedek az erőszaknak!

A NAGYMESTER: Higyje el, jobban teszi! Most pedig, minthogy atyafiságos barátok lettünk, ura tüstént meg fogja nyitni a város kapuit . . . Epeszt a vágy, hogy keblemre öleljem.

A GRÓF: De hisz' akkor csakúgy foglya lenne, mint különben. Csupán a nevet engedné el!

A NAGYMESTER (*nevetve*): Vegye, ahogy akarja. E föltételtől nem állok el.

A GRÓF: Helyzetünk vigasztalatlan. Megyek és üzenetét jelentem a szent Atyának. A döntés őt illeti . . .

A NAGYMESTER: Tolmácsolja az egyház hű fiához illő, hódoló tiszteletemet.

A GRÓF: Kegyelmes uram, gondolja meg! Nem lágyíthatná kissé szigorú föltételeit?

A NAGYMESTER: Csak óvatos vagyok. Ura bizonyára jobbaknak fogja találni föltételeimet, mintsem remélte. Ugyebár, háromszázezer aranyban egyeztünk meg?

A GRÓF: Kétszázezret ajánltam.

A NAGYMESTER: Toldja meg százezerrel! Mikor jön vissza?

A GRÓF: Délig kérek halasztást.

A NAGYMESTER: Lehetetlen. Adok két óra időt; egy perccel sem többet. Füstbe menő csevegéssel elég időt pocskoltunk.

A GRÓF: Kegyelmes uram, esedezem, megadjuk a kért háromszázezer aranyat, de ne méltóztassék személyes neheztelését oly könyörtelenül éreztetni velünk!

A NAGYMESTER: Kegyelmed az imént burkoltan a királynéval fenyegetőzött. Láthatja, hogy patantyúja reteszt vétett! . . . De azért megmutatom,

hogy nem is olyan fekete az ördög, mint amilyenre festik. Bátorodjék, nemes gróf uram! Megadom a kért halasztást, sőt még megtoldom két órával... Meg van elégedve?

A GRÓF: Köszönöm. A szent Atya nem felejtí el, hogy Kegyelmes úrnak mivel tartozik. Mindamellett helyzetünk kégttségbeejtő marad.

A NAGYMESTER: Ugyan, ugyan, minek búslakodik? Szövetségünk ér annyit, mint a velenceieké! Belé vesztik Romagnát, de ki tudja, mit nyernek általa? Nem kell fejét oly bánatosan rázogatni! Isten vele, gróf uram! Emlékezzék adott szavára!

A GRÓF: A viszontlátásra, Kegyelmes úr. A mondott időben pontosan itt leszek.

Távozik.

A NAGYMESTER (*egyedül*): Alapjában véve a királynéval volt némi igaza. Anna királyné-asszony a hit dolgában nem érti a tréfát és azonkívül is bátyám halála óta helyzetem nem oly szilárd... Annyi bizonyos, hogy a király dühöng a pápára és tönkre akarja tenni... Háromszázezer arany nem megvetendő összeg, különösen ha olyasvalamiért jár, amivel a királyt kielégítem, a királynét pedig nem bántom meg... Gyula azon lesz, hogy becsapjon... De csak tőlem függ, hogy a csalfa olaszok ki ne fogjanak rajtam... Ismerem alaposan őket!...

D'ALEGRE: Nagyságos uram meg akarta vizsgálni az őrsöket.

A NAGYMESTER: Épen hivatni akartam, kapitány. Menjünk!

Tábori tűz. — Bayart kapitány és a fattyú Du Fay, a kapitány küldönc-századának zászlósa;

Malard és Sucher kapitányok ; francia és német zsoldos vezérek ; Zemberg Jacob, a svájci csapatok parancsnoka. A tűz mellett, hevenyében összetákolt asztalon, sonkacombok, kolbászok, csirkék, palackok, bádög-, szarú- és faedények vannak kirakva. A vendégek padokon és zsámolyokon ülnek, melyeket a környéken lévő parasztházakból hoztak ki. Az asztal körül a katonák póznákra rakott köpenyegekből szélellezőt vontak. Földbe szúrt hosszú karók végén fáklyák égnek. A nemes urak vacsoráznak. Körülöttük apródok és lakájok foglalatoskodnak.

SUCKER KAPITÁNY: Háborúban csak a vitézség számít. A többire fütyülök.

BAYART KAPITÁNY: Vitéz bajtársam álláspontját nem tartom a legbölcsebbnek. Korántsem akarom a bátorságot lekicsinyelni, de az okosságot vele legalább is egy rangra emelem. Az okosság sugalja a fegyelmezettséget, melyről hadseregeinkben, sajnos, idáig kevés szó esék.

MOLARD KAPITÁNY: Ha egy emberem az ördög szerepében tetszeleg, én vele szemben sátán vagyok, s akkor többé nem jut eszébe túllépni a határokat. Higyje el, Sucher uram, itt az ideje, hogy a fosztogatásnak, gyujtogatásnak és hasfölmetszésnek régi, vad szokásait félretegyük. Olyan örültségek, melyek elsősorban azoknak ártnak, akik csinálják. É tekintetben egészen Bayart kapitány uram véleményén vagyok.

BAYART: A sült izletesnek látszik és a mai hosszú lovaglás után ép jókor jön. Minthogy Molard uram szerény bölcsességemet helyeslésével tünteti ki, kijelenthetem Kegyelmeteknek, hogy minden dologban úgy az olaszoknál, mint nálunk, nem egy nevezetes változást láttam, az olasz háborúban való részvételem óta. Pedig annak jó tizenkét

esztendeje, tekintve, hogy az Úr 1494-ik évében kezdtem meg szolgálatomat.

DU FAY: Nem oly régóta hordom Nagyságos uram zászlóját, de azért magam is sok föltűnő változást figyeltem meg.

BAYART: Mikor a dicső emlékezetű Károly királylyal először jöttünk ide, olyanok voltunk, mint parasztok, kik a falusi bárgyúságot és esetlenséget még frissen magukon hordják. Az olaszok minket ép oly joggal gúnyoltak ki, mint amilyen joggal mi élcelődünk lancknechtjeinkkel, kik szemünkben póriasaknak látszanak . . . Sucher uram, ne méltóztassék ezt a megjegyzést rossz néven venni!

SUCHER KAPITÁNY: Lehet, hogy így van. De azt el kell ismerniök, hogy tudósaink Kegyelmetekéit mindenben fölülmulják. Még az olaszok is, akik pedig ilyesmiben nagyon rátartósak, építőkért szívesen fordulnak hozzánk. A milánói székesegyházat mi építjük. Festőink pedig, mint Dürer Albert is, leckéket adnak nekik.

BAYART: Látják, mennyire igazam van, mikor azt mondom, hogy néhány év óta sok ujdonságot tapasztalok! A fornovói csata idejében az urak bizony sohasem hallották volna, hogy egy lancknecht kapitány a tábori tűz körüli beszélgetésekben építőmesterekkel és festőkkel dicsekszik! Akkor csak borról, lányokról, fosztogatásokról volt szó; a képeket, szobrokat csak annyiban ismerték, hogy darabokra zúzták.

DU FAY: Mily igazság! Manapság vadaknak és vakparasztoknak tekintjük azokat, akik ilyet csinálnak. Erre csak olyasvalaki vetemedik, aki Franciaországból nem régiben jött. Félévi itt tartózkodás után, ezek is már örömeiket lelik a szép dolgokban és izlésük finomabbá válik.

BAYART: Van más különbség is. Régen sem

aranyért, sem ezüstért egy olasz lovast sem lehetett rávenni, hogy verekedjék. Ma azonban nincsenek bátrabb kapitányok, mint Alviano ur, Gritti Andrea ur és sok más . . .

MOLARD KAPITÁNY: Na, és ne felejtjük ki II. Gyulát se!

Nevetés.

BAYART: Hát hogyne! . . . Igazán, már nagyon szeretném megérni azt az időt, mikor a harcosok csupán egymásközt harcolnak és a szegény városi lakókat, parasztokat békén hagyják. Mi közük ezeknek a fejedelmek pörösködéséhez?

ZEMBERG JACOB KAPITÁNY: Ezek alatt a köpenyek alatt gyalázatos egy szél fuj be. Lábam már szinte elfagyott! Ebadta ostoba legényei, nem tudjátok jobban megigazítani ezt a micsodát? A tökfilkóknak a fülükre kellene vágatni!

De Chaumont nagymester; D'Alègre Ives; tisztek és lovasok érkeznek.

A NAGYMESTER: Kapitány uraim, jó étvágyat! Van számomra egy korty boruk? Köszönöm, nemes Bayart uram! Egészségükre üritem, vitéz uraim!

BAYART: A kegyelmes uréra, hogy az ég teljesítse, amit csak nemes szive kíván!

Mindnyájan isznak.

A NAGYMESTER: Nem kísérelte meg a pápa ezen az oldalon megszökni?

BAYART: Csak ne vitorlásszék el Nagyságodék felé! Nálunk ugyan át nem bujik, ha mindjárt egérruhába is öltözik.

Nevetés.

Bolognában.

Utca a San Petronio közelében. — Reggel; kézművesek, kereskedők, nemesemberek és katonák nagy tömegben.

MÉSZÁROS: Ha a pápának csak egy taszítás kell, hogy kiperdüljön, ne sajnáljuk! Éljenek a derék Bentivogliók!

A NÉP: Éljenek a Bentivogliók! Éljen Bologna! Éljen a szabadság!

Megjelennek Francia és tanítványai; Caccianimici Francesco és Aspertino Amico festők.

Éljen a bolognai iskola! Le a rómaiakkal!

PÉK: Francia mester, mindezekről mi a véleménye?

FRANCIA: Az a véleményem, hogy Michelangelo arcátlan fajankó és pártfogója nála semmivel sem ér többet. Éljenek a Bentivogliók!

A NÉP: Éljen Bologna!

CACCIANIMICI: Ugy van, gyermekeim! Éljen Bologna! Vajjon ez a szép város a szabadságot nem érdemli meg épúgy, mint Firenze, Lucca és annyi más város?

A NÉP: De bizony! Éljen Bologna! Éljenek a Bentivogliók!

APPERTINO AMICO: Mindenki a maga ura legyen! Éljenek a szabad városok! Nincs többé hódoltság!

A NÉP: Szabadságot! Szabadságot! Éljenek a Bentivogliók!

A PÉK: Olyan fejedelem kell, aki pénzünket és saját pénzét nálunk költi el és nem másutt! Aki nekünk épít templomokat, palotákat és nem a rómaiaknak! Éljen Bologna!

A NÉP: Éljenek a Bentivogliók! Szabadság kell! Adjatok szabadságot! A palotához! Le a pápával!

APPERTINO: Döntsük le Michelangelo szobrát!
Ki tart velem?

A NÉP: Le a szoborral!

CACCIANIMICI: Helyes! Gyertek velünk!

Az egész tömeg nagy kiáltások közt követi.

A palotában.

II. Gyula karosszékekben. Botját kezében tartja. A paviai érsek, Regino bíboros, a gurcki püspök, Michelangelo és Pico Gian-Francesco gróf.

II. GYULA: Tart még a lázadás? A kiáltások nem szűnnek meg? Regino, megbolondultál talán? Rendeleteimet nem adtam ki?

REGINO BIBOROS: A svájciak kétszer adtak sor-tüzet, szentséges Atyám, de mindakétszer visszanyomták őket.

II. GYULA: Elő a lovassággal! Adjanak le két ágyúlövést. Siess! Ha a lárma tovább tart, magam megyek oda.

Regino bíboros távozik.

Ez a szegény ember kissé lagymatag. Pico gróf, csak menj el Chaumont úrhoz, bár a válaszáadás ideje még nem járt le.

A GRÓF: Igenis, szentséges Atya.

II. GYULA: Mondd meg, mindenbe beleegyezem, minthogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy bármiben is akadékoskodjak. Arra kérem, hogy a szerződést maga szerkessze meg és küldje el veled. Jóhízeműségemet ezzel bizonyítom. Legyen gondod, hogy minden pontnál fölszisszenj; igyekezz kérlelni őt; szóval húzd a dolgot, amennyire csak lehet. Azután elhozod a szerződést, hogy

aláírjam. Ily módon estig vagy ha kell, holnap reggelig időt nyerünk.

A GRÓF (*halkan*): Tudja Szentséged, hol vannak a spanyolok és a velenceiek?

II. GYULA: Érkezésüket délután egy órára várom. Hizelegj a Nagymesternek. Tartsd vissza és légy rajta, hogy el ne utazzék. Nagyon örülnék, ha most rajtam lenne a sor őt meglepni, bekeríteni és elzárni. Majd megmutatom, hogy kell elbánni egy ilyen galád hitehagyóval, ki mocskos kezét Szent Péter helytartójának vállára merészelve volna tenni! . . . Menj, fiam!

A gróf letérdepel. A pápa őt türelmetlen kézmozdulattal áldja meg.

Indulj már! — Michelangelo! Mutasd, fiam, a terveket, melyeket az erődítményről készítettél!

MICHELANGELO: Itt vannak, szent Atyám!

A PÁPA: Menj a hely színére, jelöld ki az alapzatokat és azonnal kezd el a munkát. Aknákra is szükségem volna és ugyancsak még ma hozzálátsz az ágyúöntő-műhely építéséhez, melynek tervrajzát már bemutattad.

MICHELANGELO: Ha egy személyben mérnöknek és öntőnek kell lennem, hogyan lehessen szobrász meg festő is? Szentséged lesz az első, aki panaszkodni fog, hogy a Sixtina képei és síremlékének szobrai nem haladnak.

II. GYULA (*botjával a földre üt*): Hát hogyne panaszkodnám! Van is okom rá, mert mindnyájan naplopók vagytok! Most is ahelyett, hogy észrevételeiddel úntattál volna, föladatodat már el is végezhetted volna! Menj!

Michelangelo távozik.

Paviai biboros, nem mondtad az imént, hogy a

császár pápa akar lenni helyettem és fölvette a *Pontifex Maximus* címet?

A PAVIAI BIBOROS: Igen, szent Atyám. Erre az ostobaságra XII. Lajos vette rá.

II. GYULA: Arcátlanság! Elrendelem a brévék íródeákjainak, hogy ezentúl „Caesar“-nak címezzenek. Egyetemes császár oly joggal vagyok, mint Isten képviselője a földön.

Ágyúlövés hallatszik.

Nagyon jó! A bolognaiak megkapták a hasukba az első ágyúgolyót!

Több prelatus és püspök mély tisztelgéssel közeledik.

Mit akartok?

PÜSPÖK: Szentséged személyét álnok veszély környékezi. A franciák, a nép, minden fenyegetve tör ellene. Nem lenne helyes inkább óvatossággal és mérséklettel eljárni? Szentségedhez a jelenlévő tiszteletreméltó testvéreink megbizásából szólok így... Vegye tekintetbe, hogy egészsége sok megpróbáltatást már nem bír el és mi magunk is védtelen aggastyánok vagyunk, akiknek, ha a katonaság vagy a föllázadt csőcselék erőszakosságait el kellene viselnünk...

II. GYULA: Mit akar ez a bárgyú lélek? Mire a szóvesztegetés? ... Hívjátok székhordóimat, hogy vigyenek föl a székesegyház tetejére! Akarom látni, mi történik a város környékén. Különben nem ... várjatok ... Pavia biborosa, add karodat... És te, kapitány, közeledj!... Karodat!... Hitemre, egészen jól járok!... Menjünk hát!

Róma.

Luxemburgi Corycius Janus palotájában. — A hatalmas terem mennyezetén az ókori hitregék köréből festmények. A falakon freskók. Mozaikból kirakott padlózat. Mindenfelé óriási, virággal megpakolt vázák. Az ablakok kertre nyílnak, melyen túl egyik városnegyed házai és fáai láthatók. — Chigi Agostino és öccse Sigismondo, a pap; Bramante; Bibbiena Bernardo; Imperia; Raffael; a pesciai Turini Bartolommeo, datarius; Sansecolo Giacomo, muzsikus; más vendégek. Az egész társaság csoportokra oszolva szóródik el a nagy teremben. Egyesek állva beszélgetnek és nevetgélnek; mások karosszékeken, párnákon, hajlítható székeken foglalnak helyet.

BRAMANTE (*Raffaelhez*): Hagyd egy pillanatra Imperia búvkörét és figyelj arra, amit mondok. Michelangelo . . .

RAFFAEL: Hagyjon kicsit szórakozni! A munkától és fáradtságtól alig állok lábamon. Ha Michelangelo titkon mesterkedik is ellenem, de kedves bátyámuram az ellene való tusakodásban magán az ördögön is túltesz. Következésképp, egyikünk sem adósa a másiknak.

BRAMANTE: Természeted könnyelműsége istenadta tehetségeddel vetekedik! Michelangelo mindenütt azt hieszteli, hogy tőle tanultad, amit tudsz.

RAFFAEL: Kétségtelen, hogy sok mindenre tanított. De nem hiszem, hogy a balga szószátyárkodás, amelyet bátyám neki ró fel, valóban tőle indult volna ki. Michelangelo szerencsétlen természetű ember, de nem csirkefogó. Különben is e percben Bolognában van a pápával. Hagyjuk békében! Barátommal, Francia mesterrel szemben, hallatlan

arcátlanságra vetemedett, s ez sohase fog megbocsátani neki.

BRAMANTE: Buonarotti, sajnós, a pápánál mindenható és minthogy egy alkalmat sem mulaszt el, hogy neked ártson, el fog jönni a nap . . .

RAFFAEL (*ingerlékenyen*): Igen, el fog jönni a nap, mikor barátaink jóvoltából, kik bennünket folytonosan egymás ellen tüzelnek, én és ő halálos ellenségekké válunk. Ez oly szégyen lenne, melyet minden áron ki akarok kerülni.

BRAMANTE: Arra törekedtem, hogy a Sixtina menynezetének legalább is felét te kapjad. De Michelangelo mindent magának kaparint el!

RAFFAEL: Nincs egyéb mondanivalója?

BRAMANTE: Menj hát szórakozni, ha már ereidben oly híg vér kering.

RAFFAEL: Mondtam már, hogy nem lehet fölbokrosítani senki ellen sem. Legkevésbé olyan valaki ellen, akit bámulok. Hát nem vagyok munkával túlon túl elhalmozva?

CORYCIUS: Raffael mester, látta már a Boldog-ságos Szüz és szent Anna csoportját, melyet Sansovino Andrea mester számomra a Sant'Agostino templomban készített?

RAFFAEL: Éppen ma csodáltam. E remekmű korunk legmaradandóbb alkotásai közé sorolható. Nem felejtettem el, hogy Kegyelmed ugyanabba a templomba tőlem is óhajt képet.

CORYCIUS: Kérve-kérem, mester, váltsa valóra ígéretét. Mikor fog hozzá?

RAFFAEL: Tudja mit? Csinálok magának egy babérkoszorús Sybillát. Tetszik a gondolat?

CORYCIUS: Ó igen, csakhogy a Sybilla fiatal lesz-e, vagy öreg?

BIBBIENA: Vigyázz, kedves Raffaelem, Corycius uram a szépségnek hő bámulója.

RAFFAEL: Sybillám a legkedvesebb, amit a természet csak alkotni és emberi elme csak elképzelni tud, sőt . . . De itt jön főtisztelendő Medici Giovanni biboros urunk!

Belép a biboros. Raffaelt keblére öleli.

A BIBOROS: Édes fiam, úgy szeretlek, mintha bened saját vérem csörgedeznék. Bibbiena uram iránt érzett barátságod miatt szinte féltékeny vagyok rád.

BIBBIENA: Kegyelmes uram, Raffael oly sok dolgot és oly sok embert szeret, szíve a vonzalomba szökkenő érzelmeket oly dúsan ontja, hogy barátságáért szükségtelen volna versengeni.

CHIGI SIGISMONDO: A magam részéről e nemes szívnek csak azt akarom megköszönni, hogy a nagy, a szentéletű Savonarola Girolamo martirnak dicső alakját gyönyörű *Theologiájára* fölfestette. Nincs messze az idő, mikor e kiváló férfiúnak az egész világ igazságot fog szolgáltatni és én áldom Raffaelt, hogy az elsők közé tartozott, kik diadalát előkészítették.

RAFFAEL: Inkább Castiglione grófot és másik kalauzomat, Ariosto Ludovicót illeti ez érdemért a dicséret. Ők jelölték ki a szenteket és bölcs doktorokat, akiket képeimen meg kellett vala festenem.

IMPERIA: Főtisztelendő bíboros uram, tekintetéből ma nem ajándékoz másnak, csak Raffael mesternek?

MEDICI BIBOROS: Ó szép asszonyom, milyen zavarban vagyok! Rossz szemem az oka! De ilyet, hogy még észre sem vettem!

IMPERIA: Csak arra akartam kérni, hogy hagyja énekelni Giacomot! Látja, már hangolja lantját!

A BIBOROS: Nem engedi meg jégszívü asszony, hogy legalább egy percre maga mellé üljek?

IMPERIA: Minek, mikor biboros uram elméjét ugyis csak a képeken, szobrokon és könyveken jártatja?

A BIBOROS: És soha az élő Aphroditékon?

*Halkan beszélgetnek. Sansecondo énekelni kezd.
Belép Michelangelo.*

CORYCIUS: Buonarotti uram, Isten hozta.

MICHELANGELO: Ne zavartassák magukat. Rögtön visszavonulok, amint küldetésemmel végeztem. Üdvözlöm a főtisztelendő bíboros urat. Jó estét, Raffael mester. A szent Atya Bolognából azzal az izenettel menesztett Bibbiena urhoz, hogy a kegyelmes úr utazzék rögtön hozzá . . . Egy percet se veszítsen, így szól az üzenet.

MEDICI BIBOROS: Mi történt?

MICHELANGELO: A franciák és a Bentivogliók Bolognánál megleptek bennünket . . .

MINDNYÁJAN: Szent Isten! A pápát elfogták?

MICHELANGELO: A pápa a franciákat hosszadalmas tárgyalással föltartóztatta és a bolognaiakat eltaposta. Közben a velenceiek és a firenzeiek segítségünkre siettek. A franciák Milanóba menekültek. Bibbiena uram, készen van az útra? Nyomban vissza kell térnem, hogy Mirandola ostromát vezessem.

TURINI BARTOLOMMEO: A pápa nem jön vissza?

MICHELANGELO: Mirandola után Ferrarára kerül a sor. Aztán, majd meglátjuk. Menjünk!

CORYCIUS: Nagyszerü ember a pápa! Az ő korában!

CHIGI AGOSTINO: Neki nincsen kora. Az erőnek kiolthatatlan tűzforrása. Láng, szikra és füst összekeverten tör ki belőle.

A BIBOROS: És vulkáni robbanások! Sajnálom szegény Mirandolát és a boldogtalan Trivulzio Fran-

cesca grófnét. Ki fogják dobni gyermekeivel együtt házából. Koldusbotra juttatják. Menjen Bibbiena uram, a pápa nem szeret várakozni.

BIBBIENA BERNARDO: Követem, Michelangelo mester. Raffael, kedves gyermekem, Isten veled! Mulasz jól!

RAFFAEL: Igyekezeni fogok. Jó estét, Buonarotti mester. Nyujtsa kezét!

MICHELANGELO: Majd ha visszatérek! Jó estét kegyelmes uram, jó estét urak.

Bibbienával együtt távozik.

IMPERIA: Milyen kellemetlen ember!

CORYCIUS: Gondoljunk a szórakozásra! A vacsora kész.

Mirandola.

A kastély terme. Trivulzio Francesca grófné, gyermekei, udvarhölgyei, a helyőrség tisztjei; az urbinói hercegnek, az egyházi csapatok vezérének követe.

A GRÓFNÉ: Uram, válaszomat már megadtam. Városomat nem adom át a szent Atyának. Gyermekeim örökségéről van szó. Jogaikat és az igazságot megvédem.

A KÖVET: Nagyasszony, az urbinói hercegnek jó ágyúii vannak és csapatai Nagyságodéit jóval fölülmulják. Ha kényszeríti az ostromra, minden felelőséget elhárít magáról.

A GRÓFNE: Trivulzio Gian-Giacomo lánya vagyok. Véremet fenyegetésekkel nem lehet megfagyasztani. Kimondtam az utolsó szót. Követ úr, megbizójához visszatérhet.

A KÖVET: Asszonyom, méltóztassék tekintetbe venni . . .

A GRÓFNÉ: Kisérjétek ki a kapitányt!

Milano.

A hercegi palota. — De Foix Gaston, nemoursi herceg, az olaszországi francia csapatok fővezére; de Chaumont nagymester, Milano kormányzója; nemes Clermont-Montoison úr, a ferrarai hercegnek adott francia segédcsapatok parancsnoka; az anhalti herceg, a császári csapatok tábornoka; nemes Brézé Louis, Normandia főudvarmestere, a királyi ház nemes csapatainak parancsnoka; d'Alègre Ives, Bonnet, Maugiron kapitányok; a fattyú de Clèves és más tisztek. Haditanács.

FOIX GASTON: Dicső uraim és vezérek, a király határozott akarata, hogy az itteni dolgok ne késleltessenek többé. Eltökélte, hogy II. Gyula vakmerő kalandjainak immár véget vet. Ez a főpapi címet méltatlanul viselő ember a keresztény fejedelmekkel kiméletlenebbül bánik el, mint maga a török szultán. Egyéb vágya sincs, mint hogy törvényes jogaikból kiforgassa őket s mindenki más rovására a maga gazdagságát vastagítsa. Az ál pápa a világ leghitszegőbb népével, a spanyollal és a hazugságok fő-atyamesterével, Velencével szövetkezett és cseppet sem titkolja, hogy benünket az Alpokon túlra akar vetni. Még utolsó birtokunkat, Milanot is el akarja rabolni! Ragadozó kezével mindent magához kapar és mindent magának tart meg. E fellengző cél érdekében a törököt a császár ellen és az angolt ellenünk bujtogatja; messzire nyúló keze igazgatja az angol flotta támadásait a francia partokon, s a barbár török garázdálkodásait a magyar pusztákon. Idáig a bölcs mérséklet szavára hallgattunk és dühös kirohanásaival szemben türelmet és szelidséget alkalmaztunk. Az ész tanácsát követve, egyházi zsinatot hívtunk össze, mely nem volt ugyan népes, de

résztevőinek kiválósága által annál többet nyomott a latban. II. Gyula e szent gyülekezet ellen nem átalotta föllázítani a pisai csőcseléket, úgyhogy az ülésezőket sietve kellett ide hoznunk védelmező szárnyaink alá. Ezek után nyilvánvaló, hogy II. Gyula álnokságát csak a legelkeseredettebb harccal tudjuk megfékezni. Senkit és semmit nem kimélünk! A király elvárja, hogy ez irányú elhatározásunkat mihamarabb szép eredmények koronázzák. Ezért hívtam össze a tanácsot. Dicső urak és hős vezérek, méltóztassanak tehát tudatni velem, egyrészt, hogy csapataik a hadakozásra készen vannak-e, másrészt, hogy mostani helyzetünkről egyáltalán miként vélekednek?

ALÈGRE IVES: Minthogy a tanács legkiválóbb tagjai, kikkel az összehasonlítást ki nem állom, vonakodnak szót emelni, bátorkodom kijelenteni, hogy ha Nagyságtok harcolni akarnának, úgy tétovázás nélkül, nagy erővel és elszántsággal kell síkra szállnunk, mert oly ellenséggel állunk szemben, amely a kardot nem egykönnyen adja ki kezéből. Nagymester uram a pápát Bolognában elfogni elmulasztotta, mire ez már másnap katonái közé állt, mint valamely húszéves, föltörekvő kalandor. Bayart kapitány ekkor nekirugaszkodott, hogy bekerítse; de bizony nem sikerült, mert II. Gyula San-Felice várának fölvonóhídját ennen kezével segített fölhúzni s ezzel vitéz kapitányunk tőle egyszeribe elvágatott. Félelmetes ellenfelünk ezidétt bizonyára Mirandola várának ostromát személyesen vezeti. Unokaöccse, az urbinói herceg, elfoglalta Concordiát; a spanyolok, élükön don Raimondo de Cardona alkirályal, megerősített gyalogsággal vonulnak ellenünk; a velenceiek Bresciát fenyegetik s minthogy a városban sok a párthívük, hiszem, hogy be is fogják venni. Végül a svájciak a felettünk lévő hegyeken gyülekeznek

s tartani lehet tőle, hogy a pápa pénzt nem kimélve, őket nyakunkba zúdítja. Iparkodjunk hát! Ha meg akarjuk menteni Ferrarát, foglaljuk el mielőbb Bolognát.

BRÉZÉ: Alègre uram okoskodása hibátlanul gördül; csakhogy Bolognát nem oly könnyű bevenni. Regino biborost a paviai biboros váltotta föl; vele pedig nem egykönnyen lehet elbánni. Hozzá még az urbinói hercegnek apró csatározásokkal módjában áll addig húzni az időt, míg a spanyolok segítségükre tudnak sietni. Ez esetben az ostromot meg kellene szüntetni.

ALÈGRE: Bolognában a forradalom parázsa még izzik és ha mi, ha csak látszólag is, támadásba megyünk át, egyszerre föllángol minden. A polgárok magok nyitják meg a város kapuit s a biboros örülhet, ha nyitott kapun elsőnek ugorhat meg.

FOIX GASTON: Ez az én véleményem is. Kérem tehát Nagyságtokat, hogy a támadásra négy napon belül készüljenek föl.

Mirandola előtt.

A rés. — Az árkok be vannak fagyva. A pápai nehézlovasok és az egész gyalogság fegyverben. Két üteg tüzel még, hogy a bejáratot tágítsa. II. Gyula, az urbinói herceg, Riario Raffael, del Caretto, Rovere Galeotto, Bormolino Francesco és Borgia Luigi biborosok; Baglione Giovan-Paolo kapitány; az őrség iródeákjai, kamarásai, svájci testőrei; a pápa és egész kísérete szőrmékbe és esuklyás bundákba burkolva; kemény hideg van.

II. GYULA: Nos hát, készen vagyunk?

AZ URBINÓI HERCEG: A város megadta magát.

Az egyik befalazott kapút bezúzatom, hogy Szentséged bevonulhasson.

II. GYULA: Minek? Majd bemegyek a résen. Hol van Francesca grófné?

A HERCEG: A várban Szentségedre várakozik.

II. GYULA: Tőlem elvonulhat, ahová akar. Előre! ... Ferraránál akarok lenni még ma este.

Hirnök jelenik meg.

A HIRNÖK: Szentséges Atya, Bolognát elfoglalták a franciák.

II. GYULA: A biboros a várost föladta?

A HIRNÖK: A lakosság föllázadt és megnyitotta a kapukat.

II. GYULA: Francesco Mária! Kegyelmed elégtelen őrséget hagyott hátra?

AZ URBINÓI HERCEG: Mindenben Szentséged rendeleteit követtem.

II. GYULA: Szóval azt állítja, hogy Alidosio, paviai biboros, aki iránt teljes bizodalommal viseltetem, közönséges, gyáva fickó, vagy éppen áruló? Feleljen!

AZ URBINÓI HERCEG: Azt gondolom, hogy ha ketőnk közül kell választani, úgy a vétkes inkább ő, mint én.

A PÁPA: Majd földeritem az ügyet... Nagyon közlelről érint... Elhiheti nekem. Igazságos haragomat semmiféle tekintet sem fékezheti.

MICHELANGELO: Itt vagyok, szentséges Atyám.

II. GYULA: Add ki tüstént a parancsot, hogy a város védelmi műveit rendbehozzák és ellenállásra képessé tegyék. Végezd el a munkát, amiről legutóbb beszéltünk és siess vissza Rómába, hogy síremlékemet befejezd. Ha ily dolgokat kell látanom és elszenvednem, jobb szeretnék inkább a sírba leszállni. Nem, a nyomorúságból ez már sok!

Róma.

Kisebb méretű műterem. — Faragott bútorok ; szép bibor-, arany-, ezüst- és kék szövetek. Régi Pallas-szobor és Psyche-büszti. A vázákban virágok. Illatuk a szoba levegőjét üditi és izessé teszi. — Raffael állványa előtt ferrarai Beatrice asszony képmásán dolgozik.

RAFFAEL: Mily ritkán szűrődik rám ilyen teljes egyedüllét . . . Egészen egyedül lenni, sokáig . . . Gondolatokkal és érzésekkel kedvem szerint játszózni . . . Egy sietős eszmének sem érezni unszoló parancsát, nyugós zsarnokságát . . . Igen, ma egészen a magamé vagyok . . . Gondtalan házigazdája vagyok legigazibb lényemnek . . . Ugy lakathatom magam, ahogy akarom, ez édes, beszédes magánossággal, melynek túlságosan élénk élveibe mohó érzéseim belekábúlnak. Mily szegényes az emberi nem képzelete! Mindig külső támasztékoktól várja, hogy a magas levegőégbe föllendülhessen és ha a segítség elmarad, vagy ritkán jelentkezik, szegény madár főmeredek hull le a magasból és fáradt szárnyai közé búj! Milyen nagy szerencsétlenség! . . . Igazi életkedv csak gyér pillanatokban buggyan föl bennünk, ha saját magunkon kívül más után nem epekedünk! Ilyenkor fogant meg bennem legszebb alkotásaimnak gondolata. Igen, ilyenkor tisztán éreztem a nagy Teremtő közelségét, aki azzá alkotott, ami vagyok; éreztem különös égi lehelletnek szerető simogatását. Ez, csak ez képes lelket szülni, mert ő maga tiszta lélek! . . . A természet telve van homályos mélységekkel, de a lélek, amely áthatja, oly könnyed és vidám! Hiába nehezedenek az emberekre föld és pokol csapásai. Lám, ellenünk is barbárok, kis fejedelmek, kis társaságok, annyi

párt és oly sok bűnös szándék esküdött össze! Mégis az öröm, az élet és a dús termékenység a magasba emelnek és az olymposzi légkörben kéjjel úszunk! Mert mi mindnyájan dolgozunk; tudósok és költők; irodalombuvárok, régiségkutatók és könyvnyomtatók; festők, szobrászok, építők és vésők; kőfaragók és szinezők; mindenki, mindenki, bármilyen alakban és bármilyen módon is fejezze ki a gondolatot vagy a gondolatnak csak parányi részét, árnyalatát! Mindenki munkájánál ül! Fáradságot, kétségbeesést elriasztva magától, művet műre halmoz és tündöklő homlokkal, ajkán isteni mosolylyal alkotása felé hajol, míg az események szennyes hullámai elvonulnak lábai alatt! Ki ad nekünk ily értéket, ily erényt és ily képességeket, melyekhez hasonlót nem látott a világ? Athén csak a görög találmányokat ismerte; volt csodálatos építészete, hasonlíthatatlan szobrászata, de a festészet csak rabszolgája volt dicső testvérének s a tudományok szűk korlátok közt tengődtek, ha a költészetek tere végfelen is volt. De ez volt rendeltetése! Mennyivel nagyobb kincsek gazdagítanak bennünket és mennyivel tágasabb a pálya, mely a mi törekvéseink előtt nyílik meg! Minden a mienk, ami az ó-koré volt, tetőzve még azzal, amit apáink saját maguktól tanultak! Mi is ábrázoljuk a pogánykor isteneit, mint Polykletes és Zeuxis, de termelő vágyunk előtt az égi Jeruzsálem valamennyi szentjei is ott lebegnek! Ha az ó-világ bölcseinek ábrázolásában kifáradt képzeletünk, az egyházi doktoroktól új sugallatot nyerhet! . . . Nagy a ránk váró feladatok tárháza, de mi mindent elbirunk, mindenre képesek leszünk és dolgos kezünkből megújhodott világegyetemet bocsátunk ki . . . Ki fogjuk üldözni körünkből a gonoszt, ha nem is teljesen, legalább is legvissza-

taszitóbb alakjaiban! Lehetne-e csalárd az, amit érzek? Hazudhatnék-e a szenvedély, mely minden porcikámat áthatja? Miért érezném akkor? E csodálatos hangulatot miért bocsátaná rám az Ég, ha az egész csak meddő áltatás volna? . . . Hogy elevenedik e képmás kezem alatt! . . . Nem a képzelet alkotmánya ez már, hanem maga a valóság, maga Beatrice . . . Az imádott arcban a vér keringeni indul! . . .

Hátrafordul és az ajtó küszöbén megpillantja Beatricét.

Ó itt vagy magad testestől-lelkestől! Szépséges égifény, sorsomat vezérlő tündöklő csillagom! Mily boldogság kétszer bírni téged!

BEATRICE: Dolgozzál Raffael, dolgozzál én egyetlenem! Így szeretlek legjobban!

Ravenna.

Szoba a palotában. — II. Gyula, Riario biboros; Bibbiena Lionardo, iródeákok. A pápa sürgős leveleket mond tollba.

Belép Scheiner Matthias, sioni biboros.

II. GYULA: A láncos lobogóját! Nem megtiltottam, hogy zavarjatok? . . . Pecsételd le e levelet. A futár tüstént induljon vele Angliába. Mátyás, mi mondani valód van?

SCHEINER BIBOROS: Nagy szerencsétlenségről hozok hírt.

II. GYULA: Micsoda szerencsétlenség?

SCHEINER BIBOROS: A paviai biboros Szentségedhez készült, hogy Bologna elvesztéséért igazolja magát.

II. GYULA: Bolognát elvesztettem, de majd vissza-

szerzem. Hadd jöjjön be a biboros! Gyöngye lehetett, de nem volt áruló. Csak jöjjön be!

SCHEINER BIBOROS: Az urbinói herceg tartván tőle, hogy a biboros a felelősség egész terhét ráveti . . .

II. GYULA: Hagyd a tétovázó, kerengő beszédet! Olyan aggastyánnak tartotok, hogy az orromnál fogva kellene vezetni? . . . Francesco Maria pórul jár, ha gúnyolódni merészel velem . . . Iparkodjék a biboros! Hajlandó vagyok meghallgatni s ha az urbinói herceg a hibás, bűnhődni fog . . . Nos, mit jelent ez? . . . Meddig hallgatsz még? . . . Elfelejtéd az élő szót? . . . Vezesd be Alidosiót!

A SIONI BIBOROS: Az urbinói kegyúr a palota előtt találá őt és föltartóztatta útjában . . .

II. GYULA: Talán szitkokkal támadt rá? Kitelik a lobbanékony embertől! No majd elsimítom a dolgot . . .

A SIONI BIBOROS: Nem éppen, szent Atya . . . nem ezt tette vele . . . Hanem . . .

II. GYULA: Minden szentekre! Csak nem merészkedett kezét emelni rá? . . . A római szent Egyház egyik fejedelmét tettleg bántalmazni merte volna? . . . Felelj, ne habozzál! . . . Megütötte?

A SIONI BIBOROS: Szentséges Atyám! . . .

II. GYULA: A boldogságos Szűzre! Beszélj már! . . .

A SIONI BIBOROS: Rátámadt és . . . és megölte!

II. GYULA: Megölte? . . . Nem, nem lehet . . . ez . . .

A SIONI BIBOROS: Tőrével átdöfte és a pavai biboros szörnyet halt. Itt fekszik a palota előtt s a bámulók tömege veszi körül . . . Épen akkor készülődtek a hullát elszállítani, amikor jöttem.

II. GYULA *(lesujtva, egy karosszékre roskad. Szemét elfedi . . . aztán fölemeli fejét, maga körül néz és fojtott hangon megszólal)*: Menjete ki

mind! . . . igen, mind! . . . Nem! . . . Mátyás . . .
te maradj itt!

A jelenlévők a sioni biboros kivételével eltávoznak.

II. GYULA: Életemben sok mindenben mentem már keresztül . . . Kedvezőtlen sorsfordulatok, csapások, nyomorúságok és végzetes szerencsétlenségek nem ismeretlenek előttem. És mégis, sohasem éreztem a szégyennek, a gyalázatnak, az aljasságnak éme-lyítő undorát . . . Sohasem éreztem, hogy valami összetörik bennem! És épen ennem húsból és véreből leszármazott öcsémnek, tulajdon lelkem és akaratom társas birtokosának, én magam, az én lényem eleven részének kell a bűzös megaláztatást rám mérnie! . . . Nem habozok, nem akarok engedni . . . De mégis be kell vallanom . . . Igen, barátom . . . Rettenetes csapással sujtottál le rám . . . Gyöngének érzem magamat, Mátyás . . . Nincs már erőm . . . nem tudom többé, mi történik bennem . . .

A SIONI BIBOROS: Isten sokszor legkedvesebb érzéseinkből fonja legfájdalmasabb töviskoszorú-inkat.

II. GYULA: Ez, ez azonban . . . túlságosan fáj. És ha legalább máskor jött volna! De miért épen ma, mikor a nagy épület, amelyet építettem, minden sarkában inog és roskadoz? Te tudod, hogy nem kerestem mást, csak a pápaság dicsőségét. Nagy hatalom van a kezemben, az igaz. De sokkal többet akarok, mint amit elértem. Émésztő vágyaim túlcsapnak a lehetőség határain . . . És hogy állok ma? Ez a rettenetes óra könyörtelenül világít helyzetemre. Minden, minden omladozik, tüne-dezik. Lábam minduntalan uj és uj akadályokba botlik. A pokol valamennyi bűne, a gonoszság, az aljasság és az orcátlanság, mint undok mocsári növény, egymásba fonják tekerődő gyökereiket és át-

gázolhatatlan hinárba szövetkeznek. Maraszt a lép és utolsó csapásként, ime lágyékom közelgéséből a vérengző és dühöngő örültség tör ki; kitor saját véremből, hogy uj béklyóba nyugózzön. Értsd meg, hogy ezentúl a tisztességes emberek közt nincs már helyem... Meg vagyok becs-telenítve... Ugy-e magad is belátod? Nem tudsz ellenmondani, annyira kézzelfogható igazság! Pedig te barbár svájci vagy, ki nem szokta észre-venni az aggályt csecsemő korában!... Ellen-ségeim majd megint összehívják a nevetséges bábú-gyülekezetet, melyet ők zsinatnak hívnak... Már úgylis azzal vádolnak, hogy részeges vagyok... mert aggulok, mert arcom a munkától vörös és kezem néha reszket... De vigyázzanak, öklöm még az ő vastag koponyájukat is be tudja zúzni!... Tudom előre, hogy francia Lajos, ez a közönséges, durva paraszt, azt fogja mondani, hogy biborosokat tettem el láb alól, akárcsak az a hivatalokat árulgó méregkeverő, ki előttem ült a pápai szék-ben! Mondd, mit csináljak? Romlásom beteljesed-tett!... Legjobban szeretnék a sírba feküdni és itt hagyni mindent bűnös ellenfeleimnek!

A SIONI BIBOROS: Nagy szerencsétlenség!... De mindent kihever az ember, ha erejét megfeszíti.

II. GYULA: Adj egy pohár bort... Ott van a pohárszékből... *(Iszik)* Mindegy!... A csapás kemény... Az igaz, hogy Alidosio földadta Bolognát, de mégis derék, hű szolga volt... És hogy az én unokaöcsém... Unokaöcsém?... Nem, nem akarok többé tudni róla! Ez az ember nekem senkim és semmim! Nem rokon az ilyen, hanem undok skorpio, mely ellenem támad! Mi tarthatna vissza, hogy letapossam?... Nincs számára kegyelem! Szörnyű példát szolgáltatok! Hajmeresztő a bűn, de büntetése még rettenesebb lesz! A világ nem látott még ilyet Brutus

fiainak elítélése óta. Kíváncsi vagyok, hogy majd mit fog hozzá szólni!

A SIONI BIBOROS: Azt hiszem, hogy eljárása nem lesz igaztalan. Mindamellett, legyen Szentséged tekintettel . . .

II. GYULA: Igen! Mit bánom én! Pusztuljon minden, csak én és az Egyház érdeke nem . . . Hallgass ide! Visszatérek azonnal Rómába. Itt egy kérlelhetetlen szigorúságu ítélőbiróságot alakítok. Az urbinói hercegség az Egyház tulajdona lesz. És a gyilkost . . . csak hadd tartóztassák le, hadd láncolják meg, hadd hurcolják el a vértörvényszék börtönébe! Onnan ugyan élve ki nem kerül! Irj a biborosoknak, hogy konzisztóriumba gyűljenek . . .

A SIONI BIBOROS: Amint Szentséged rendeli.

II. GYULA: Vedd jegyzékbe ezt is. Egyházi zsinat, de igazi egyházi zsinat fog a Vatikánban haladék nélkül összeülni, hogy a francia Lajos, Estei Alfonzo és a többi cinkosok ellen kimondott átkokat súlyosbítsa és megtetézze. Megírtad?

A SIONI BIBOROS: Megírtam.

II. GYULA: Írd tovább! Ferrara ostromát siettetni kell! Közöld Colonna Marc-Antonióval, a velenceiekkel és svájciakkal, hogy akaratomon rést nem üt semmi. Pénzem van; írd meg! . . . Végezni kell már a firenzei szenny-kormányral is és tökfilkó elnökükkel, Soderinivel! Jegyezd föl ezt is . . . Jól van . . . Ebben a harcban Medici Giovanni vezesse az egyházi hadsereget . . . Így legalább családjának hívei velünk fognak tartani . . . De . . . figyelj jól . . . nem akarom, hogy a mostani uralom után ismét Lorenzo örökösei jussanak hatalomra . . . Áltathatjuk szóval őket, de Firenze épúgy, mint Toscana, egyházi birtok lesz . . . Megmondod Bibbienának, hogy erre nézve értekezzen velem.

A SIONI BIBOROS: Fölírva már, szent Atyám.

II. GYULA: Könnyebben érzem magamat. Hejj, jöjjön valaki!

Kamarás lép be.

Készítsétek elő gyaloghintómat és tegyetek meg minden szükséges intézkedést! Még ma este Rómába utazunk. Jöjjenek íródeákjaim! Lássanak a munkához!

Brescia.

A várost a franciák elfoglalták és szabad fosztogatást engedtek. Katonacsoportok, nehézlovasok, lancknechtek, bérharcosok, karddal a kézben, dühös önkívületben, megtöltik az utcákat. A házak egy része lángokban, kapuk beszakítva. A nőket a kövezeten hajuknál fogva huzzák végig. Mindenütt gyilkolnak. Kürtök és dobok a gyülekezésre hiába adnak jelt, egy katona se hederit rájuk. Mindenki részeg. Lárma, kiáltozás, hörgés, puskák tüzelése szakadatlanul tart. Foix Gaston, Hirigoye és Molard kapitányok karddal kezükben; Bonnet, Maugiron és de Clèves hasonlóan. Mindnyájan sisakot hordanak és föl vannak hevülve.

MOLARD KAPITÁNY: Bayart uron az imént nehéz sebet ejtettek!

FOIX GASTON: Milyen szerencsétlenség! . . . Meghalt?

HIRIGOYE KAPITÁNY: Kis hijja! Láttam, amint négy lándzsára fektetve egy házba vitték.

NEHÉZLOVAS (*vágtatva jön*): Nagyságos uram, Alègre kapitány jelenti, hogy a velencei lovasokat a városban elfogta! Meg akartak szökni a Santo-Nazaro kapun át. Mi a piacra szoritottuk őket, hol körülzáratván, megadták magukat. Most az egész csapat kezünkben van!

KAPITÁNYOK: Nagyszerű fogás!

FOIX GASTON: Van köztük rangbéli fogoly is?

NEHÉZLOVAS: Elfogtuk Gritti Andrea és Contarini proveditorékat, Giustiniani polgármestert, néhány köztársasági vezért és Avogardo grófot.

MOLARD KAPITÁNY: Pompás! A bresciai forrongás átkos szerzője kezünkben van! A mai haláltáncot ennek az embernek köszönhattük!

FOIX GASTON: Mondja meg Alègre kapitánynak, hogy Avogardo grófot a főpiacon fejeztesse le azonnal és testét annyi felé vágassa, ahány városrész van.

MAUGIRON KAPITÁNY: Bámulatos igazságtevés! Minden városnegyed megkapja a maga részét. A nyomorult áruló most elveszi méltó jutalmát!

HIRIGOYE KAPITÁNY: Nagyságos uram, nem bírok többé gascognei legényeimmel! Ha nem tudjuk megszüntetni a fosztogatást, ítéletnapig sem hozom őket össze!

Empser Jacob kapitány futva érkezik.

JACOB KAPITÁNY: Nagyságos uram, lehetetlen visszatartanom lancknechtjeimet! Összekaptak a gascognei csapattal!

HIRIGOYE KAPITÁNY: De aki áldóját, Jacob uram! Kegyelmed a saját bőrével felel értük...

FOIX GASTON: Hirigoye kapitány, vigyázzon a nyelvére! Nem tűröm, hogy bajtársaim egyikét sértegesse!

JACOB KAPITÁNY: Az az igazság, hogy e dühödt állatokat széjjel kell választani, különben fölfalják egymást!

FOIX GASTON: Maugiron kapitány, vegyen maga mellé a századomból ötven vértest és csapjon a gascogneiek és lancknechtek közé, mig csak nem

tágítanak. Aki ellenszegül, vesse kiméletlenül a halál torkába!

JACOB KAPITÁNY: Megyek én is, hátha sikerül simábban elintézni a dolgot.

HIRIGOYE KAPITÁNY: Azt a jégenkopogó réz-angyalát dühös gascognei ebeimnek! Képesek még a patát is lerágni a ló lábáról! Gyerünk édes úr, tiszteletreméltó Jacob bajtársam! Teremtsünk rendet legényeink között!

Sietve távoznak. Az ötven nehézlovas vágtatva elíramodik.

BÉRHADAK ÖRMESTERE: Segítséget kérünk, Kegyelmes uram! Jacquin kapitány azzal az üzenettel küld, hogy a lakósok a szabadharcosok között a házak tetejéről ledobott kövekkel és izzó szurokkal nagy pusztítást végeznek.

FOIX GASTON: Clèves uram, nézzen oda gyalogosaival.

CLÈVES: Csak tudnám, hol vannak? Tizet se tudok összeszedni! Magam mindenesetre odafutok.

FOIX GASTON: Lovasok, utánam!

Százada maradványával távozik. A háztetőkről téglák, butorok és gerendák sűrű esője hull fejükre.

Apáca-kolostor.

A templom asszonyokkal, gyerekekkel van tele. Szörnyű sikolyok.

LANCKNECHTEK: Hajahaj! Üss rá! Zsebbe az arannyal, ölbe az asszonnyal!

Mészárlás, erőszakos paráznaságok.

Ház belseje.

A megsebesült Bayart kapitány a szoba padlóján fekszik. Molard kapitány századának katonái, akik ide hozták őt; a kapitány egyik lovásza, komornyikja és a fattyú Cordon. A ház úrnője és két lánya körülötte sírva térdepelnek.

BAYART: Asszonyom, szép kisasszonyok ne sírjanak, ne féljenek. Felelek biztonságukért. Parányi baj sem éri Kegyelmeteket! Bajtársak, tartsatok istrázsát a kapu előtt. Ha ki belépni akarna, jelentsetek, hogy én fekszem itt. A ház enyém! Ennyi elég!

A HÖLGY: Ó Kegyelmes uram, mentse meg életünket! Mentse meg becsületünket! Nagy váltságdíjjal fizetünk meg érte!

BAYART: Eh, katona vagyok és nem kupec! Maradjon már nyugton! Vérem elfoly! Bajtársak tegyetek ágyba! Zsákmányotok illő hányadát bőven megfizetem!

KATONÁK ÉS LOVÁSZOK: Köszönjük szépen, kapitány úr! Tessék nyugodt lenni, nem tágitunk innen! Élve ide senki be nem teszi lábát!

A NŐK: Áldott legyen Isten szent neve! Meg vagyunk mentve!

BAYART: Félelemre nincs okuk! . . . Ó boldogságos szűz Máriám, mily rettenetesen szenvedek!

Elájul.

Firenze.

A Ruccellai-palota. — Terem. — Soderini Piero, a gonfalioniere; Valori Niccolo; Machiavelli Niccolo; Capponi Agostino, Ruccellai Palla.

MACHIAVELLI: Nem tudom, hogy gondolataim a szavak köntösében megőrzik-e világosságukat? Való azonban, hogy nincs átviláglóbb tünemény, mint az, hogy államunk a tönk szélére jutott. A forradalom örvényébe zuhanunk.

RUCCELLAI PALLA: Magam is hiszem ezt, bár elmémmel fölfogni nem tudom. Az oka talán az, hogy a közszellem tévutakon bolyong; mert amiatt igazán nem panaszkodhat itt senki, hogy a szabadságát bármi tekintetben is megnyirbálnák.

MACHIAVELLI: Viszont nem tudunk mit csinálni szabadságunkkal.

CAPPONI AGOSTINO: A köztársasági szellemet apánktól örököltük.

MACHIAVELLI: A fiúknak azonban már egészen más kivánságaik vannak.

SODERINI PIERO: De azt csak nem vitathatja el senki, hogy kormányzati elvemet, mely minden érdek kielégítésében áll, becsülettel keresztül viszem. Ha mást nem is, de ezt bizonyosan megteszem!

MACHIAVELLI: A baj az, hogy nem tud lelkesültséget támasztani. Amig ügyeink élén Savonarola állt, népünk a közügyeket legalább érdeklődéssel kísérte. Lelke az izgalmak mákonyával táplálkozott és mindennapi élete teatrumok látványosságáival vetekedett. Ily időkben az ember önfeláldozásra könnyen hevül. Ma azonban a tespedtség egyetemes. Nemes uraim és kiváló barátaim, vajha

tévedésben ringatnám magamat, mikor úgy látom, hogy a Mediciek ideje ismét elérkezett!

CAPPONI AGOSTINO: Ha a Tarquiniusok ismét föl-
ütik fejöket, vigyázni kell, mert a Brutusok sem
maradnak el.

MACHIAVELLI: Óvakodni kell a meggondolatlan
csinyektől!

SODERINI PIERO: Pedig az események gyors me-
nete tétova késlekedést nem tűr. A mantuai fő-
gyűlés, melyet a pápa ellenünk szervezett... Ó
mennyi kárt tett bennünk ez a gyűlöletes ember!

VALORI NICCOLO: Azt hittem, hogy II. Gyula
unokaöccse szennyes merénylete után örökre el-
veszett. Megbocsátott a gyilkosnak és ime, a dolog-
gal senki se törődik többé. A ravennai csata után
helyzete a legválságosabb volt. Foix Gaston, ez
a jelentéktelen francia, megnyeri az ütközetet, de
maga meghal és győzelme rosszabbul üt ki, mint
a leggyalázatosabb vereség! II. Gyula ebből is
hasznot lát! A milanói zsinat nyakára veti a hur-
kot, de ő a gyűlést rossz hirbe hozza és egy
másikat összehív! Bolognát visszafoglalja, a jó Isten
tudja hogyan! Most a ferrarai hercegre veti
maga és holnap talán már trónjától fosztja meg!
A franciák pedig, noha győzelmet győzelemre
arrattak, itt hagynak bennünket és hazájukba futva
menekülnek, mert a galád pápa nyomorusága leg-
mélyebb fenekéről egy rugással a felszínre veti
maga, mint sátán pokla örvényéből és a vesze-
delmek sistergő villámaait szórja le rájuk! Ime a
svájciak, mint tűzhányó olvadt érce, a milanóiakra
pusztitva zúdulnak le a hegyekből! És oly sok
szomszédos baj között a mienk sem marad hátul
e sorban. Nemcsak XII. Lajos pártfogó segítségét
vesztettük el, de balsorsunk úgy akarta, hogy
Medici Giovanni bitorost, kit Ravennánál foglyul

ejtettek, a gyászos király menekülő katonái hagyták megugorni. Most a pápai hadsereg élén városunk ellen vonul. Helyzetünk így valósággal tartahatatlanná vált!

MACHIAVELLI: II. Gyula terveitől jobban kell félnünk, mint annak idején Borgia Cézárétól.

RUCCELLAI PALLA: Miért, ha szabad kérdenem?

MACHIAVELLI: Valentino is ur csak a saját érdekében dolgozott. Műve nem élte volna túl őt magát, mert gyermekei nem voltak. A pápa azonban mindent az Egyházért tesz s ha maga zátonyra is jut, utódainak veszedelmes példaadással szolgál.

VALORI NICCOLO: Szomorúan kell megállapítanom, hogy polgártársaink legnagyobb részében az a tévhit gyökerezett meg, hogy a Medici-uralommal a kereskedelem föl fog lendülni. A művészek is kezdenek elfordulni tőlük. Ez a népség csak a nagy ünnepekben, fényezésben és költekezésekben leli kedvét.

CAPPONI AGOSTINO: Egy jól alkalmazott tördőfés gyakran járt nagy haszonnal.

MACHIAVELLI: Vagy nagy szerencsétlenséggel. Jóestét, nagytekintetű uraim. Gondoktól lesujtva távozom.

Barberino.

A város a háttérben. Az Apenninek lábánál fekvő pratói síkon át a spanyol csapatok és a pápai hadsereg Firenze felé vonul. — Lovasszázad élén lovagolnak: Cardona Raimondo, nápolyi alkirály és a liga tábornoka; Medici Giovanni bíboros, a Szent Szék romagnai és toscanai követe; az urbinói herceg; Vitelli és Orsini kapitányok és más tisztek.

AZ URBINÓI HERCEG: Főtisztelendő uram, a szent

Atyának nincs hőbb kívánsága, mint hogy Firenzében a Medici családot jogos örökébe visszahelyezve lássa. De főtisztelendőséged véleményem szerint elhamarkodva és túlságos sietéssel akar haladni, holott nekem az a parancsom, hogy óvatos körültekintéssel járjak el.

MEDICI GIOVANNI BIBOROS: Nem gondolja herceg uram, hogy módszerével sokat vagy épen mindent szerencsétlétünk! Az igaz, hogy a nép pártja meg fog bukni; Savonarola örökösei ezúttal végleg eltűnnek; de ki ül helyükbe? Engem főként ez érdekel; de herceg uram erről egy szóval sem emlékezik.

AZ URBINÓI HERCEG: Nem akarok sem a Szent-séges urral, sem biboros urammal, sem senkivel a kerek világon vitába ereszkedni. Tessék Firenzébe rokonaival együtt visszatérni, de egyelőre csak magánszemélyként.

TISZT (*Cardona Raimondóhoz*): Kegyelmes uram, a firenzeiek a pratói helyőrséget kétezer gyalogossal és száz lándzsással megerősítették. Vezérük Savelli Luca.

CARDONA RAIMONDO: Kellemetlenül érint. Nemcsak ágyúink hiányoznak, hanem élelmiszerünk is fogyatékos.

AZ URBINÓI HERCEG: Akkor tárgyaljunk. Nekem parancsom van, hogy a firenzeiekkel tárgyalásba bocsátkozzak. Ha elkergetik Soderinit és a Medicieket befogadják, mint egyszerű polgárokat úgy ezzel a felsőbb meghagyás szerint meg kell elégednem.

MEDICI GIOVANNI BIBOROS: Minthogy nem érhetünk el többet, küldjünk követet és azalatt itt a fák alatt pihenjünk meg egy kissé.

CARDONA RAIMONDO: Hajlok szavára, főtisztelendő

uram. Állapodjunk meg itt és tegyünk úgy, mint ajánlani méltóztatott.

Megállítják lovaikat és leszállnak. A szolgák a fa alá szőnyeget teritenek. A fővezérek letelepednek.

Velence.

A Gradenigo palota. — Malipiero Luigi, Mocenigo Lionardo, Gradenigo Luigi. Nagy terem a lagunára néző ablakkal.

GRADENIGO: Dicső uraim, Isten hozta. Megtisztelő látogatásukat ma szinte biztosra vettem, mert az idő gyönyörű.

MOCENIGO: Eljöttünk, hogy tegnapi megállapodásunk szerint festőinket műtermükben együtt keressük föl.

MALIPIERO LUIGI: Javasolnám, hogy Manutius barátunk könyvnyomtató műhelyébe is forduljunk be. Mondják, hogy új öntésű görög betűi csodálatra méltók!

GRADENIGO: Nagy örömmel tekintem meg. Aldus uram kutató buzgalmával hősi érdemeket szerez. Tárházas koponyájának ismeretkincsén dicsőséget egész sereg hellénista vásárolhatna magának. Eszembe jut róla, hogy Navagero urtól ép most kaptam levelet.

MALIPIERO: Még mindig Pordenonéban a vitézségéről és tudományáról egyaránt híres Alviano úrnál mulat?

GRADENIGO LUIGI: Ugyanott és a nagy műveltségű és finom izlésű férfiak dicséretéből nem fogy ki, akiket fővezérünk ékes Múzsza-csarnokában maga köré gyűjtött.

MOCENIGO LIONARDO: Költői művében előrehaladott-e már?

GRADENIGO LUIGI: A vége felé tart, s mint írja, egyes részeket belőle Navagero úr barátainak áradozó tetszésnyilvánítása mellett olvasott föl. De úgy látom nemes barátaim, hogy gondolám az átkelőnél már várakozik ránk. Induljunk, ha úgy tetszik. Előbb talán Tizian mesterhez menjünk, utána Robustihoz és így sorjában a többihez.

MOCENIGO: Amint parancsolja, Nagyságos Uram. Nagyobb élvezet elképzelni se tudok, mint e szép napot oly kiváló kalauz társaságában, mint amilyen Főméltóságod, remekművek szemléletével eltölteni.

Ferrara.

Terem a hercegnő lakosztályában. Gazdag mythologiai tárgyú flandriai falszőnyegek, faragott ébenfabutorok, festmények és szobrok. — Borgia Lucrécia asszony, Ferrara hercegnője és Bembo Luigi.

BEMBO: Talán nyugtalan?

DONNA LUCREZIA: Nem, legkevésbé sem . . . Csak elgondolkoztam. Lássá, ugyanazt lehetne mondani rólam, az én életemről, mint amit Olaszországról. Mikor a szobába lépett, e kéziratban lapozgattam, amely térdemen fekszik. Ariosto költői művének első énekei. Az isteni férfiú kéziratát ma reggel nyújtá át. Csodálatos sorai a legrajongóbb bámulattal töltöttek el; de ujjongó elmémre minduntalan ráesett annak a gondolatnak árnyéka, hogy fenséges férjem dolgai nem a legnagyobb rendben folynak. A pápa nem is oly rég ellene gyilkosságot tervezett és azóta is minden előzékenységünkre csak fenyegetéssel felel. Jól

tudom, hogy férjem nem könnyen ijed meg. Mégis a gond sokszor üli meg lelkemet, mert hiszen gyermekeim jövője, házam tekintélye forog kockán. Ugy-e bár érthető, ha ily érdekek sok fontolgatásra, latolgatásra késztetnek. Elég csak arra gondolnom, hogy hová jutottak a firenzeiek és már aggódva veszem észre, hogy a pápák legbecsvágyóbbika a fejedelemségek és köztársaságok szabadságának elrablását terveli. Ha csak a jó Isten nem segít, előbb-utóbb ránk kerül a sor . . . Látja hát, hűséges barátom, hogy míg elmémet a költészet édes ámulatba ejti, gondolataimat súlyos közéleti gondok, szívemet férjem és gyermekeim iránt való aggodalmak tartják pórázon, lelkemet pedig . . .

BEMBO: A lelkét?

DONNA LUCREZIA (*mosolyogva*): A lelkemet, talán kissé szórakozottan, maga felé bocsájtom . . . Hát mondja, nem Olaszország ez? Költészet, félő aggodalmak, súlyos létérdekek . . . és szerelem?

BEMBO: Mily szépen mondta és mennyire tud uralkodni félelmén, érdekén, szerelmén! Ami pedig a költészetet illeti, még nem is mondtam, hogy tegnap esti költeményének életem legszebb pillanatait köszönhetem! Egész éjjel csak azt olvastam, minden sorát százszor megismételve és száz csókkal borítva, mint valami húszéves diák . . . De mondja, miért írta spanyolul?

DONNA LUCREZIA: Mert ez őseim nyelve és mert a szerelemről énekeltem, mely sehol oly hő lángokban nem csap föl, mint e nyelv hazájában . . . Megtalálta a hajfürtöt, mely a költeményhez csatolva volt?

BEMBO: Szalaggal átkötve pergamentborítékba helyeztem. Nem hiszem, hogy Theokritos pásztora vagy Amaryllis szeretője valaha is boldogabb lett volna, mint én!

PETRUS CARDINALIS BEMBUS
In Museo Cardinalis Valenti

George Kneller
sculpit

Alta pal. 3 1/4

ROME 1747.

Lata pal. 2 1/2

*L. George Kneller
sculpit*

PIETRO BEMBO BIBORNOK

OSZK

DONNA LUCREZIA: Hallotta már, hogy a firenzeiek milyen hebehurgyán viselkedtek? Soderini gonfaloniere sem alkudozni, sem védekezni nem tudott. Végre is számkivetették. A Mediciek visszatértek és úgy tekintik, mint közönséges polgárokat.

BEMBO: Hivságos egyezés, melynek vége csak új száműzetés vagy a teljes hatalom visszaszállása lehet!

DONNA LUCREZIA: A pápa Toscanát a maga számára akarja megtartani.

BEMBO: Kétségtelen. Ha a franciák Milanóban meg tudtak volna maradni! De már ez szokásuk, hogy egy nap alatt mindent megnyernek és egy óra alatt mindent elveszitenek!

DONNA LUCREZIA: Támaszaink és szövetségeseink. Szerencsétlenségük e pillanatban a miénk is. De alapjában véve nem bánkódnék, ha XII. Lajos többé soha sem térne vissza, mert a velenceiek akkor a pápa jogtalan erőszakoskodásaira jobban ügyelnének és szakítanának vele. Saját érdekük kívánná, hogy a közös szabadság védelmére don Alfonzóval szövetkezzenek. Ezt szeretném mielőbb keresztülvinni s meg vagyok győződve, hogy a Mediciek is örömet csatlakoznának hozzánk.

BEMBO: A terv telve van bölcsességgel és méltó a Pallas főre, melyből kipattant. Adjon időt, hogy meghányjam-vessem s ha majd előnyös oldalait rendre kiszemeltem, ha jónak látja, irni fogok Velencébe.

DONNA LUCREZIA: Minek az időt vesztegetni? Üljön ez asztalhoz! Gondolataimat a fejedelmek titkos érdekeiről és vágyairól majd apróra elmondom... Minden lehető közbevetést megbeszélünk, aztán maga szép cicerói stílusával megszerkeszti az emlékiratot, amelyet a velencei

Signoriának és Giovanni biborosnak küldendők leszünk. Hajlandó megtenni?

BEMBO (*asztalhoz megy*): Mi szebbet kívánhatnék, mint életem úrasszonyáért dolgozni?

DONNA LUCREZIA: Várjon egy kevéssé! Előbb e néhány sort olvassa el Orlandóból. Engem elbájoznak.

BEMBO (*olvassa*):

La prima inscrittion ch'a gli occhi occorre,
Con lungo onor Lucretia Borgia noma:
La cui bellezza et onesta preporre
Deve a l'antica la sua patria Roma . . .

Igen! Szépek! Bárcsak a puszta igazság van bennük, mégis a forma szép. Hogyan lehet az, hogy Ippolito biboros úr a jeles Ariostóval oly le-kicsinyelően bánik?

DONNA LUCREZIA: Mert sógor uram ostoba! . . . De lássunk a munkához. Figyeljen jól reám!

BEMBO: Csak még egy szót! . . . Gondol legalább arra, hogy eszméje a már két évtized óta mindenütt hangoztatott elvekkel mennyire ellenkezik? Savonarola Olaszország egységét akarta, bátyja, Valentinois úr, ugyanezt a dallamot fújta és II. Gyula e gondolat megvalósításában mindkettőjükön túltesz. Maga azonban, mintha ők nem is éltek volna, csak a darabokra tépett Itáliáról akar tudni.

DONNA LUCREZIA: Sem a velenceieknek, sem a firenzeieknek, sem a nápolyiaknak, sem nekünk nem üdvös, ha Olaszország egy kézben egyesül, mert ez a kéz a mienk sohase lehet. Addig, míg a változások szeszélye minden lehetőség felé kacsintott, maguk a Sforzákkal, bátyámmal és a dicső Lorenzóval együtt a félszigeti fejetlenség megszűntetésével joggal kísérletezhettek, mert az

egységes birodalom ura akármelyikük lehetett volna. Most azonban tudjuk már, hogy mihez tartsuk magunkat. Mindnyájan hajótörést szenvedtünk. Olaszország egysége számunkra a koldustarisznyát és a pápa előtt való megalázkodást jelenti. Épen azért, higgye el nekem Luigi, mától fogva nem fog senki sem beszélni az egész nagyságáról, hanem a részek függetlenségéről. Jelszónak ez is elég hangzatos . . . Fogjon az íráshoz, kedvesem.

BEMBO: Elmélete számomra egészen új s bevallom, nem épen tetszetős. Egész életemben az ellenkezőjét vallottam.

DONNA LUCREZIA (*mosolyogva*): És hozzá tehetjük, hogy igen ékesszólóan. De mire következtet ebből?

BEMBO: Vegye csak fontolóra, ha az olasz erők örökre elaprózódnak, még álmodni se merhetünk arról, hogy a barbárokat innen kiűzzük.

DONNA LUCREZIA: Komolyan reméli, hogy ez valaha megtörténhetik?

BEMBO: Joggal hihetem, hogy . . .

DONNA LUCREZIA: Tíz év óta az ilyesmiben nem hiszek . . . És azt se tudom, hittem-e bennük egyáltalán? . . . Különben is ne felejtse el, hogy spanyol vérből származom. Hogyan kívánhatná, hogy mi spanyolok a maguk elméjének minden hívságos alkotmányát elfogadjuk? . . . De mért komorul el? Ily fájdalmat okoz az magának, ha lelketem őszintén föltárom? . . . Lám, pedig azt hittem, hogy vannak barbárok, kiktől a vonzalmát nem tudja megtagadni!

BEMBO: Ne gúnyolódjék velem, Lucrezia . . . Bevallom, hogy mindaz, amit mondott, szinte elkábított, mint fejszecsapás . . . Hát hogyan? Ha

mi soha már szabadok nem lehetünk; ha szerencsétlen fajtánknak az idegenek szeszélyeit és lábuk taposását örökké el kell viselnie; gondolhatja-e, hogy imáinkban keserű panasznál és kegyetlen szemrehányásnál egyébbel fordulhatunk-e az ég Urához?

DONNA LUCREZIA: Háládatlan! Hát nem maguk uralkodnak az idegeneken, akik ide jönnek? Minden nagy gondolatnak, ismeretnek és bölcsességnek a földkerekségen nem Olaszország-e egyetlen tűzhelye s nem itt van-e a nagyszerű műhely, hová maguk a Múzsák látogatnak el, hogy varázslatos műveiket megalkossák? Olaszország a tündöklő lángelme, mely, mint a nap, éltető sugarával az egész világot beragyogja! Hol van dicsőség, mely vetekednék az övével? Hol van hatalom, mely nagyobb lehetne, mint az övé?

BEMBO: Igaz, de ha már egy tekintetben óriások vagyunk, mindenben azok szeretnék lenni. Ne mosolyogjon! Meghajlok bölcsessége előtt és nyúlok a toll után, hogy engedelmes íródeákja legyek. Dolgozni fogok magával és magáért, úgy, ahogy kívánja és sikerre viszem terveit, mert a maga rabszolgája vagyok. De mégis, nehéz néven ne vegye tőlem, ha fiatalságom álmairól, életem egyetlen eszményéről nem tudok lemondani! Vágyva-vágyom, forró epekedéssel áhitozom az egységes, hatalmas, uralkodó Olaszország után és történiék ez a Szentszék javára bár, belényugszom és istene-nemet áldani fogom érte örökre!... Mert látja, mi kell ahhoz, hogy ez bekövetkezzék? Csupán az, hogy II. Gyula néhány évvel tovább éljen. Elismerem, hogy sok mindenkinek kellemetlen, de az időt dicsőn föl tudná használni... Ezt néha maga is beismeri, Lucrezia! És ha a jószerencse úgy akarja, hogy Franciaországot és Németországot továbbra is bábú-királyok kormányozzák,

akkor a mi nagy álmunk valóra válik. Asszonyom, hagyja meg reményeimet!

DONNA LUCREZIA: Nagy gyermek maga, Luigi. Nem vitatom ábrándjait, mert tudom, hogy miattuk hű szolgálatában nem fog megcsökkenni. Engem azoknál jobban szeret!... Mégis, forgassa egy kissé elméjében mindazt, amiről álmozodik, s be fogja látni, hogy azok olyan téveszmék, melyeknek megvalósulása sem magát, sem senkit a világon boldoggá nem tenne. Elvitázhatatlanul nagy csak a szeretetből származik. Csak a művészet és az emberi elme termékeinek szeretete s azon lények édesgetése, kik szívünkhöz közel állnak, vezet el az igazi örömhöz. Van még a világon ezenkívül is valami, de ez csak azoknak osztályrésze, kiket életük folyása emelkedettebb vidékre hord, hol a virág gyéren nő s a szem zordon távlatokba vész... Bizonyos örök dolgoknak bölcs szemlélete ez, mely a léleknek fennkölt nyugalmat ad. Higyje el nekem, édes barátom, többet tanultam én, mint maga. Többet cselekedtem, többet éreztem és többet szenvedtem úgy magam, mint mások által... de hagyjuk ezt! Lássunk dolgainkhoz. Legyen jó és ajándékozzon meg legkomolyabb figyelmével!

Róma.

A Vatikánban. — A szent Atya hálószobája. — II. Gyula ágyában fekszik. Bibbiena Bernardo; a sioni bíboros; Pucci Lorenzo, datarius.

II. GYULA: Vége... Meghalok... És tető alá semmit, de semmit sem hoztam!

BIBBIENA BERNARDO: Ne higgye szent Atyám! Szentséged ereje kiapadhatatlan.

II. GYULA: Már többé nem. Nem végeztem be a Vatikánt, sem Róma ujjaépítését, sem síremlékeket, sem semmit a világon... Művészeim a szél minden irányában elszélednek, ha többé már nem leszek... A Medicik újra Firenze urai lettek; Toscana elveszett... Sforza Massimiliano visszafoglalta Milanót... A kisdéd játék előlről kezdődik... Be kellene hívni ismét a franciákat, németeket, svájciakat és spanyolokat; szóval ismét nagy zavart kellene teremteni, hogy a kicsi bele vesszen és a széthullt részek összeforrasztását új áldozattal meg lehessen kezdeni... Ó uram Isten, hogy szenvedek, hogy vergődöm!... Elmúlok immár...

ORVOS: Kerülje Szentséged az izgalmakat!

II. GYULA: Egész életem végzetes ércgyűrűben haszontalanul kerengett. Hogy megszüntessem a pártviszályt, a kényurakat le kellett törnöm... De ehez szükségem volt az idegenekre... Idegenekkel pedig nincs Olaszország!... Gyászszínű ábrázat, érted ezt?

EGY ORVOS: A Szent Atya ütőere láthatóan lanyhul, elméje homályosul.

II. GYULA: Mily szörnyű így beszegezve az ágyban... Michelangelo... Raffael... Egyik dolgozik... de a másik?... Egy szép hölgy karjai közt talán... És mit csinál Bramante?... Ferrarai Alfonzo... áruló!... Fejemben minden összezavarodik... A velenceiekben nem vagyok biztos.

BIBBIENA BERNARDO: Alig lehet már érteni, amit a Szentséges Úr mond...

AZ ORVOS: Már csak néhány perc dolga.

II. GYULA: Szellem... lángelme... életerő... vadság... és semmi, ami összetart... Ez az olasz!... Mi lesz a vége?

A SIONI BIBOROS: Adjon néhány erősítő csöppet!
II. GYULA (*ágyában fölemelkedik*): Halál a franciákra! Halál Estei Alfonzóra! Kergessétek ki, verjétek ki Itáliából!

Visszahanyatlik és meghal.

BIBBIENO BERNARDO: A pápa meghalt!

OSZK

NEGYEDIK RÉSZ.

X. LEO.

X. LEO PÁPA

OSAK

Róma.

A Sixtina-kápolna. — Jó részét roppant nagy állványok foglalják el. A falakon és tetőn megkezdett freskók. Egyik-másik rész már ki van szinezve, másutt csupán a rajz látszik. Michelangelo állva a legnagyobb buzgalommal dolgozik. Granacci mészrakások, festékes edények, gerendák és mindenféle eszközök között zsámolyon ül.

GRANACCI: Mester, elmélkedései nem a legvidámabbak.

MICHELANGELO: Így látom a dolgokat.

GRANACCI: A művészetek ennyire sohasem virágoztak! Ily remekműveket egy kor sem szült! Hány festőnk, szobrászunk és építőmesterünk van, akik már nem is emberiek, hanem éberfelettek! . . .

MICHELANGELO: Nem ismerek emberfeletti embert. Üres fecsegés. Ne káromolja Istent.

GRANACCI: Akármilyen istenkáromlás, azért magát mégis csak félistennek tartom. És sokan gondolkoznak úgy mint én. Ne vonja szemöldökét össze! Hadd beszéljek tovább! Szemünket majd minden nap oly ünnepségek kápráztatják, melyekhez hasonló a világon még nem volt. A régiek nagyszerű találmányait messze túlszárnyaljuk; nemcsak itt Rómában, hanem Firenzében, Velencében, Milanóban, Nápolyban és mindenütt. Nagyhirű bölcsekből, írókból és költőkből annyi van,

amennyi csak kell. És számuk egyre nő. Gondoljon csak Sannazaróra, Sadoletóra, Bembóra, Navageróra és az utánozhatatlan, fennkölt Ariostóra! Említsem-e még Bibbiena *Calandriá*-ját és Machiavelli Niccolo mester *Mandragoré*-ját? Belefáradnék, ha minden dicsőségünket névvel nevezném! X. Leónak és biborosainak alakjai elbájolt képzeletem előtt méretükben a görög istenekkel vetekszenek, csak hogy Olympusuk meseszülte elődjeikénél százszorosan szebb. A régi Olympust ugyanis Coelus építette, ki izlés és találékonyságban nagyon kezdetleges volt. Ma azonban mi művészek alkottuk meg az égboltot s minden órában új fényárnyalatot, új csillagragyogást varázsolunk rá. Higyje el, borúslelkű mester, hogy halhatatlan az a mű, melyhez a maga, Raffael, Andrea del Sarto, Sansovino vagy Tizian keze ért!

MICHELANGELO: Granacci, fecsegő nyelve elveszté zaboláját és szemét sűrű hályog takarja. Azért nem látja meg mindannak aljasságát, ami elragadja; azért nem veszi észre hitvány törekenységét az embereknek, kik bámulatba ejtik és akik alapján véve édes keveset érnek.

GRANACCI: Ha már mindent oly gyászposztó színben lát, legalább bizonyítsa be, hogy nincs igazam.

MICHELANGELO: Nem nehéz. Adja elő sorjában eszefordult rajongásának indokait. Majd felelek rájuk.

GRANACCI: A pápához hasonló szenvedelmes művészetbarát a föld hátán sohasem élt. Nem tagadhatja, hogy kegyének aranyesőjével bőven öntöz bennünket.

MICHELANGELO: X. Leó pápa nem a művészeteket kedveli, hanem a fényüzeést. Ez pedig különböző dolog. Minden, ami csillog és rá fényt szórhat, pártfogását könnyen elnyeri. A művészetet csak

hiúsága ékszerének tekinti. Azzal azonban, amit kifejez, vajmi keveset törődik. Az első halandó, aki a fényűzést édesgette, talán a születendő művészet útját simábbá tette, de a második a művészetet már félredobta és csak a hivalkodó, hazug pompában lelte örömét.

GRANACCI: Meg kell adni, édes mesterem, hogy a vádkovácsoláshoz kitűnően ért! Hogyan ítélkezhet ily könnyörtelenül dicső Leó pápánkról! Elődjének zord szellemét talán többre tartja?

MICHELANGELO: II. Gyula volt az egyetlen nagy fejedelem, akivel találkoztam. A testi vágyak kielégítésével mit sem törődött. Csak a hatékony számított előtte és szemet csak az erőre vetett. Életének egy nagy célja volt: a minden istentelene diadalt ülő egyház és ezt szem elől soha sem tévesztette. Szerette volna, hogy az egész papság Isten előtt tökéletes életet viseljen. A barbárokat Olaszországból ki akarta űzni és ha a garázdálkodó bárókra, Colonnákra, Vitellikre, Orsinikre vasököllel le is csapott, de azt se tűrte, hogy a városi közrendet bárki zavarja. Az ő idejében tolvaj, zsebmetsző gyalázatos ábrázatát Róma utcáin nem merte mutatni! Művészeitől csak nagyszerű emlékműveket, óriási vásznakat és hatalmas freskókat kívánt. Képzelete csak temérdek lelkét tudta tükrözni, mint pusztákon a vizenyős levegőkép a messzi tornyokat. Halálával mindent elviszítettem, de még ennél is többet veszített az igazi művészet, mely a mennyei Venus Urania s nem az utcasarkok fölkendőztetett és fodorgattatott ringyója!

GRANACCI: Nem tudom, mire építi e túlzó következtetéseket. Amint a konklává X. Leónak Szent Péter kulcsait átadta, az egyházfőnek első dolga volt, hogy magát kiváló költőkkel és tudósokkal

vegye körül. Titkárul a szeretetreméltó Sadoletót választotta, kiről ép az imént szólottam; az előkelő Bembó . . . De hogy egyebet ne mondjak, a megkezdett művek folytatásával nem megbízta-e Michelangelót?

MICHELANGELO: II. Gyula siremlékét, legkedvesebb munkámat kivette kezemből. Teljes lélekkel dolgoztam rajta és művem napvilágot mégsem fog látni. Fejemben marad mindig . . . Halva született . . . Hát ez oly csekély bánat?

GRANACCI: Nem tagadom, súlyos szerencsétlenség. De csak annyit bizonyít, hogy a pápa is, mint minden búsánan fizető műbarát, érthetetlen szélsőségek rabja. Nagyobb! örömmel látja, hogy ha Kegyelmed az ő dicsőségével és kedvtelésével foglalkozik, mintha elődjének tömjénez, akit mértéktelenül aligha szeretett . . . Mester! Ugy veszem észre, látogatója érkezik.

MICHELANGELO: Megint egy tolakodó! . . . Majd ellátom a baját . . . Nemzetes úr, bárki vagy, ne fáraszd magad, hogy az amúgy is hajladozó és nem biztonságos lajtorján fölfelé törekedj . . . Nincs időm a csevegésre.

MACHIAVELLI *(a kápolna mélyéből emelt hangon)*: Nagyhirű Michelangelo mester! Régi barátja, ifjúkori pajtása és honfitársa óhajt ölelésére sietni!

MICHELANGELO *(az állvány tetejéről lenézve)*: Á, Machiavelli Niccolo úr? Jöjjön föl, ha már egyszer itt van. Remélem nem haragszik, ha munkámat folytatom. A haszontalan bókokat pedig engedjük el egymásnak!

MACHIAVELLI: Nem vagyok oly ostoba, hogy ilyenekbe kezdjek. Ismerem gondolkozását.

MICHELANGELO: Honnan vetődik erre?

MACHIAVELLI: Firenzéből . . . Pontosabban: a

firenzei börtönből. Csodálnám, ha esetemről nem hallott volna.

GRANACCI: Valóban . . . Ha jól tudom, Boscoli összeesküvésében része volt?

MACHIABELLI: Csak a rosszindulatu rágalom mártott belé. A Medici-háznak nincs nálam hódolóbb tisztelője.

MICHELANGELO: Hódoló? . . . Hm! . . . Hódoló! . . . Fogadja szerencsekivánataimat . . . Volt már Kegyelmed másoknak is hódoló tisztelője.

MACHIABELLI (*fölhúzza vállát*): Melyikünk nem volt fiatal? Savonarola a maga téveszméivel engem is lépre csalt. Mindenki tudja.

MICHELANGELO: Téveszmék! Ezt a nevet ajándékozza a tanoknak, melyek tisztességet, józanságot és önmérsékletet szorgalmaztak. Hát tudja meg Niccolo uram, ha életében volt valami csillogó, az bizony az ifjúkori botlás volt!

MACHIABELLI: Lehet, hogy igaza van, lehet, hogy nem. Annyi azonban bizonyos, hogy ilyfajta érdem — tekintve, hogy az emberiség olyan, amilyen — sem rám, sem másokra, semmi jót sem hozhatott.

MICHELANGELO: Így hát Kegyelmed szemére veti saját magának, hogy valaha a Vallás előrehaladását akarta. Kedvem volna arcvonásait itt a falon vigyorgó ördög képében megörökíteni.

MACHIABELLI: Nagy kitüntetésnek venném. A régi, józan vallástanok úgy adták elő, hogy a legkőrmönfontabb ördögök, kik ma a pokol szolgálatában állnak, hajdanában együgyű angyalkák voltak, s piciny orrocskájukon alig láttak túl. Mi vitte végbe bennük a nagy változást? Csupán a tapasztalat. Látja, tulajdonképen én sem tettem egyebet, mint Kegyelmed, mint Granacci és annyi más: hittem annak a lehetőségében, hogy Firenzében

meg lehet élni anélkül, hogy becsületünket minden nap arcul vernénk. Nagy ostobaságot követtem el, mert magam számára a kegyvesztettségnek, a megbízhatatlanságnak olyan italát kevertem, hogy abból egy-két kortyot még mostanság is le kell nyelnem. A firenzei államkölséges élet ezek közé a kortyok közé tartozott. Mindez azonban nem gátolt meg abban, hogy *Mandragolám* harmadik fölvonását be ne fejezzem.

MICHELANGELO: Műve, Niccolo uram, bizonyára méltó minden dícséretre, mert ha Kegyelmed szánalmas politikus is, legalább azzal vígasztalhatja magát, hogy kitűnő író.

MACHIAVELLI: Szánalmas politikus? Ítélete kissé szigorúan hangzik, de mindent számitásba véve, talán igaza van. Csodálatos! Hát azért elmélkedtem annyit a történelem tanulságain, azért magyaráztam Titus Liviuszt, azért búvárkodtam a firenzei Évkönyvekben és vizsgáltam valamennyi kormányfajta és valamennyi nép jellemző tulajdonságait, hogy a végén én magam vágjam szemembe a le-sujtó ítéletet, hogy szánalmas politikus vagyok? *Zsámolyra ül és karját összefonva pár pillanatig mozdulatlanul maga elé néz.*

Szánalmas politikus! Valóban megesett velem, hogy tévedtem, sőt ami még rosszabb, gyakran hasztalan akartam bízni abban, amit elmém verőfényes igazságnak ismert el. Mentségemül csak azt hozhatom föl, hogy nincs tudomány, mely a viszonyoktól annyira függene, mint a politika; nincs tudomány, melynek számitásait a legkisebb meglepetés, a legenyhébb szélfuvallat úgy halomra dönthetné, mint az államtudományét. Ládd, ha a szem biztos tekintete, a cselekvés határozottsága és a tervelés lángelméje a sikerhez elég volna, Borgia Cézár az olasz királyságot egész biztosan

megcsinálja és ezzel hazánk sorsát örökre megpecsételi.

MICHELANGELO: Maga az Úristen se állta volna meg arcpirulás nélkül.

MACHIAVELLI: Az Úristen Heliogabalust eltúrte a trónon anélkül, hogy arcába legkisebb vérhullám szökkent volna. Napról-napra látja, hogy a hosszú-fülűek, a pimaszok és szájakrobaták a sikerrel miként játszanak „add továbbot“ és jókedve nem múlik el. Ott van továbbá II. Gyula! Don Cesarén kívül a világon nem volt még egy ember, kiben, mint a megboldogult II. Gyulában, messze célzó tervek oly sok tetterővel egyesültek volna.

MICHELANGELO: Igaz.

MACHIAVELLI: Ellenfelei, az egy ferrarai herceget kivéve, hitvány balkezűek, tehetetlen semmiségek voltak. De közbejátszott a játékos véletlen: a pápa öreg volt és idejekorán ellábolt.

MICHELANGELO: Hozzá hasonló ember nem születik többé.

MACHIAVELLI: Lehet! Az igazság mégis csak az, hogy a világ a maga útján tovább megy és megalkuszik azzal, ami keze ügyébe akad. Ma mindenfelé az ostobaság trónol. A milanói Sforza nem ér egy lyukas mogyorót. A genovai Fregoso cselédszobákból leste el mesterkedései módját; kész minden árulásra és fülét megnyitja minden pletykaszónak, de messzi vagy a magasba nézni képtelen. Az urbinói Francesco-Maria botor utánzója Don Cesarénak, de csak a törfgorgatásban; különben papirlábain ide-oda addig ingadozik, míg egyszer sírjába nem hull. A Mediciek Firenzében három napig sem uralkodnának, ha a pápai székben nem X. Leo ülne. A velenceiek élnek, élni fognak, talán hatalomra, dicsőségre is szert tesznek, de nem izmosszárnyu pillangóknak születtek,

hogy a magas ég léghullámain lebegjenek. Ha tehát mindent számításba veszünk, nem marad Olaszországban csak három hatalom: a pápa, a franciák és az olaszok.

MICHELANGELO: Értekezését nagy kedvvel hallgatom, Niccolo uram. Mondja meg már most, milyen színben látja e három hatalmat s melyik fogja Kegyelmed mérlegelése szerint kezében a jogart megtartani?

MACHIAVELLI: Ismétlem: saját bőrömön tanultam meg, hogy, ha a csillagászat jóslatai bizonytalanok, a politikáé még inkább azok. Prófétai dicsőségre igényt hát nem tartok! Ami a franciákat illeti, e percben nagyon rosszul állnak. A milánói erődítményen és néhány jelentéktelenebb őrállomáson kívül földünkben minden más gyökerük kifeslett. Új királyuk, Angoulème, előbbre valónak tartja az udvari cécót és mulatozást a hősi vállalkozásoknál. X. Leó pápa tehát, ki sok kisebb okon kívül e népséget már csak azért is gyűlöli, mert a ravenai csatában becstelen eljárásukat a foglyokkal szemben saját személyén volt alkalma kitapasztalnia, nyugodtan alhatik.

GRANACCI: Igazán örülök! Jó firenzei vagyok és a hiú, ugráló kakasokat joggal vetem meg. Őszintén soha sem támogatták sem a köztársaságiakat, sem a másik pártot... Nos és miként gondolkozik a spanyolokról?

MACHIAVELLI: Királyuk, Károly, nagyon fiatal. Nem tudni még, bőrében mi rejlik. Egy szegény bolond asszonymnak és egy szép külsejű, pipogya embernek gyermeke. Ily ölelésből nem sok jó származhatik! És ami még nagyobb baj, inkább flamandi, mint castiliai s benne ép annyi osztrák vér van, mint burgundi. Érdekei tehát szét vannak szórva a kerek világon. Ha erejének összesé-

gét nézzük, bennünk félelem gerjed; csakhogy a részek nem fognak össze, sőt inkább egymásba harapnak. Ha ily sok töredék birtokosa érdekeit óvni akarja, egész életét azzal kell töltse, hogy egyik helyről a másikra futkosson. Még akkor is kérdés, hogy idejében érkezik-e? Hogy Valladolidból Brugesbe menjen, Ferenc király engedélyére van szüksége . . . De van még másik szírt is, melyen becsvágya megtörhet, ha ugyan ilyesmivel rendelkezik. A fiatal Károly nagybátyjának, Miksának halála után, a császári koronára bizonyyára számot fog tartani. Hogy ebből milyen összeüt-közések származnak, könnyü kitalálni. A francia szintén a császári korona felé kacsint, az angol erős reményeket táplál s a választó fejedelmek már készek is terveikkel . . . Egész biztosan összemarakodnak. Károly király, ki házának végtelen számu szobáival úgy se tud már mit csinálni, a versenytársak étvágyának kövér martaléka lesz. Következőkép kevés ideje marad Olaszországgal bíbelődni, tehát itt X. Leó zavartalanul uralkodhatik. Nem tudom, tévedek-e számításomban. De ha igen, úgy e tévedés jelentősebb nem lehet.

MICHELANGELO: De ha I. Ferenc véletlenül többet érne, semmint kegyelmed gondolja? És ha Károlynak sem röpködnék mindig agyán kívül az esze?

MACHIAVELLI: Ha e két lehetőséget számba vesszük, úgy semmiféle jóslatásnak sincs helye. Minden e két fejedelem eszének és étvágyának nagyságától függ. A lehetetlen is mindennapi eseménnyé válhatik . . . Mindazáltal ne felejsük el, hogy nagy fejedelmek ritkán támadnak.

GRANACCI: Igazsága van. De a mai időkben még a gyengéknek is van erejük. Minden a magasba hág és a királyok ide bizonyyára könnyebb szerrel jutnak, mint a közönséges emberek.

MACHIAVELLI: Életemben sokkal több korlátolt elméjű emberrel és cégéres semmirevalóval találkoztam, mintsem vártam volna. Ne ítéljen hát el, ha a tehetségek hirtelen kirügyezésében nem nagyon hiszek. E pillanatban itt csak egy embernek lehet az uralkodásra kilátása, s ez a pápa.

MICHELANGELO: Nem tartok róla valami sokat.

MACHIAVELLI: Magam sem. X. Leó egyszerűen fényűző hajlamokkal bíró nagy úr, ki a könnyű erkölcsöket kedveli és kötelességének tartja elméjét ép úgy csiszolni, mint körmeit. De valamint külső megjelenését, amelynek ápolt, szép keze előnyére válik, két kiugró, vaksi bagolyszem rútitja, épúgy sok izléssel és gonddal pallérozott szellemét oly otromba hiányok éktelenítik, amelyek az egésznek hatását lerontják. Szeme egyébként Neróhoz teszi hasonlónak, mivel többek közt az elfajult különlegességek kedvelésében is rokon. Izlése kifogástalan, szive jó; de a legutolsó komédiással is ép oly büszke leereszkedéssel beszél, mint Sadoletóval vagy Ariostóval. Michelangelóval csináltat freskót, szobrot, Raffaellel képet, de csak azért, mert a játékszer így a legköltségesebb. A csillagokat is szívesen lehozná az égből, hogy belőlük olyan szobadiszt csináljon, melyhez hasonló nincs a világon. De egy maglianai birtokán rendezett nyulvadászatot vagy egy izlése szerint való vacsorát a Vatikánban minden remekműnél többre tart. Ilyenkor aztán elemében van. Ha a vendégek orrukat dühösen ütik föl, mikor a tengerifüvel vagy cukros szalmával töltött gombócba harapnak, a Szent Atya örömeiben nem tud hová lenni. És jó kedve tetőpontra igazán csak akkor hág, ha Evangelista Tarasconi és Aretino legtrágárabb élceikkel előrukkolnak.

MICHELANGELO: Én is róla az előbb Granaccinak

ugyanezeket mondtam. Ilyen embertől mit sem lehet várni.

MACHIAVELLI: Bocsánatot kérek, de az események keze alá oly engedelmesen símulnak, hogy bár sem Savonarola rajongásából, sem Borgia Cézár tettekéhez becsvágyából, sem II. Gyula erőteljességéből benne semmi sincs, sőt egyebet sem tesz, mint ártatlan szappanbűborékot fúj, mégis meg fogja alkotni az egységes Olaszországot. Ettől a szerencsétlen Károlytól, kinek, mint mondtam, nincs ereje birtokait megőrizni, visszaveszi Nápolyt, mint az Egyház hűbérét és nem mulasztja el, hisz igazán gyerekjáték, a jelentéktelen, vakbuzgó angol királyt a normánd partokon a franciák ellen oly kitartóan foglalkoztatni, hogy I. Ferencnek alig lesz ideje és bátorsága orrát a mi ügyeinkbe ütni. Ily módon Milanót is majd visszafoglalhatja és mint II. Gyula Romagnát, az Egyház számára megtarthatja.

MICHELANGELO: A kilátás bizonyos tekintetben elég kecsegtető. De mégse örülök.

MACHIAVELLI: Én sem. Sőt azt is érzem és tudom, hogy miért! Itália soha annyi fénnel nem ragyogott, mint ma. De ez a tündöklés nem tiszta. Sok bűnnek, sok rothadt romlottságnak kékes fénye lopózott belé. Ha valóban a leggennyesebb hatalom kezébe kerülünk és a legragadozóbb udvar kénye-kedvének leszünk kiszolgáltatva, úgy az idegenektől bizonynyára megszabadulunk és szétdarabolt részeink eggyé forradnak, de nem sok esztendőbe telik s országunk testileg, erkölcsileg ki lesz merülve. A papok és barátok vérünket úgy kiszipolyozzák, hogy soha föl nem lábadunk.

MICHELANGELO: Egyetértünk. Hű fia vagyok a szent Egyháznak, de mig a papok olyanok, mint most, addig nem kívánom őket a kormányruánál látni.

MACHIAVELLI: Rosszabb már nem is lehet. Hitemet mindenben elvesztettem.

GRANACCI: Bár Isten Kegyelmetek lelkéből a sötét borút kimosná! Ha az ember ilyeneket hall, joggal hiheti, hogy a teljes elkorcsosodás felé vitorlázunk. Mondja csak Niccolo uram, véleményét az imént igaz becsülettel fejezte ki? Dicső mesterem és e remek kápolna Kegyelmednek nem tud egyebet sugallni, mint ilyen gyász-jóslatokat? Menjen már, tisztelt úr! Soha nagyobb időket nem éltünk, mint ma! Áldom Istenemet, hogy életemet ép' most pergetem le. Ha valakivel beszélgetek, gyakran meg-esik velem, hogy nem is figyelek arra, amit mond, csupán arcvonásait vizsgálom és magamban azt mondom: Imhol egy ember, kinek nevét a történelem évkönyveibe följegyzi! . . . A levegőben különös ambróziának és halhatatlanságnak illata terjeng, mint messziről jövő olympusi fuvallat. Érzem. Kéjjel és tele tudóvel szívom magamba. Életem szüntelen csodálkozás, nagy, kacagó öröm. És jönnek most Kegyelmetek, s azt merik állítani . . . Ugyan! Ugyan! Kegyelmetek lelkére szurok fröccsent, képzeletüket titkos kór rágja, különben Istennel szemben nem lennének ily háládatlanok. Épen Kegyelmetek, kik a Teremtő jóvoltából oly szép dolgokat hoztak napvilágra!

MACHIAVELLI: Nem tudom, hoztam-e szép dolgokat napvilágra, de azt az egyet biztosan tudom, hogy alig lett volna miből ebédelnem, ha ma reggel főtisztelendő Bibbiena biboros uram vagy egy féltucat aranyat nem potyogtatott volna markomba. Ezzel búcsúzom is, dicső Michelangelo mester és szeretetreméltó Granaccim! Nagyon örülök, hogy Kegyelmeteket jó egészségben találtam és kívánom, hogy magukat továbbra is kifogástalanul érezzék.

SZERELMI JELENET

MICHELANGELO: Isten megáldja, barátom-uram, Niccolo mester. Iparkodjék a *Mandragolát* befejezni. Ez a legszebb műve.

A Monte Pinción.

Platánok és ciprusok lombjai alatt a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből származó férfiak és nők a pázsiton kisebb csoportokban sétálnak és élvezik a gyönyörű kora-estét. Látni köztük polgárokat, papokat, barátokat, asszonyokat, fiatal embereket és gyerekeket. Egyesek ülnek vagy félfekvő helyzetben a gyepen végigdülnek, mások sétálnak; itt gyümölcsöt vagy süteményt esznek; ott komoly társalgásba merülnek. Néha a légből derűs kacagás röppen. Az idő gyönyörű; a látóhatár végtelen. Húszéves fiú verset olvas, több úriasan öltözött és virággal koszorúzott fiatal lánytól és fiatal embertől körülvéve.

AZ IFJÚ:

Csillag vagy égen s alélok bűvöletétül,
Szerelmi tűz lángol szempilláid alól.
Ajkadon maga Bacchus is mámorba szédül,
Homlokodon a szent szűzi hajnal dalol.

Omlik ében fürtöd, lázas éjként sötétül.
S karod, mint szerelem a szívre, úgy hajol.
Istenné válnék Hellasz szobrása művétül,
Ha testedre hófehér márványt pazarol.

Szűzi varázsú arcod gyermeki dús bája:
Mintha gyémánt ködpor csillogó ruhája
Övezné szent áhitattal, mint istenét. *

Mindez mit ér; szavakba könnyen rója a toll.
Egy szó csak, de ez minden, mi szívekbe hatol:
„Szeretlek!“ Ha ajkad egyszer kiejtené! *

* Boross Mikály fordítása.

Taps, nevetés; egy fiatal lány fölkel, tapsol és az ifjú felé szalad.

A FIATAL LÁNY: Nekem írta, Troilo? Egyesegyedül nekem?

AZ IFJU: Lelkemre, Giacinta! Magáról énekeltem és senki másról.

A FIATAL LÁNY: Hát akkor imhol a jutalom!

Karjaiba kulcsolódik, megcsókolja és fejét virágfüzérrel övezi.

MÁSIK FIATAL LÁNY: Maga pedig, Emilio, mint-hogy parányi verssort sem tud hozzám írni, legalább érdekes történettel mulattasson bennünket. Telepedjék le és fogjon elbeszélésébe. Mindnyájan hallgatjuk.

EMILIO: Igazán nem tudom, miről beszéljek.

MINDNYÁJAN (*tapsolva*): Rajta, semmi mentség! Meséljen! Meséljen!

EMILIO: Ha már nincs szabadulás, hallgassák meg. Élt egyszer Veronában egy öreg kereskedő, Jacopo uram, kinek felesége igen fiatal és igen csinos vala. Szomszédja, a város egyik legdelibb lovagja, rácsábult a veszedelmes szokásra, hogy a magas falon túl Jacopo uram kertjébe nézzen . . .

Az elbeszélés tovább folyik.

Három polgár halad arra.

ELSŐ POLGÁR: Kétségtelen bizonyossággal tudom, amit állítok. Giulióm még alig tízéves, de már most megállapítható, hogy századunk csillaga leend. Ez Filippo testvér véleménye s nem örzi nyelve alatt, hanem mindenkinek elismétli, akivel csak találkozik.

MÁSODIK POLGÁR: Tommaso fiam hajszálpontos-ságnyira hasonlít nemzetes uram Giuliójához, holott csak kilenc éves. Egy nappal sem idősb . . . De mégis, tévedtem; nyolc nappal túl van már

rajta, tekintve, hogy ezelőtt kilenc évvel június 14-ikén született, s ma már 22-ike van. Egyszóval kilenc éves és nyolc napos. Roberto atya minden nap hajtogatja: Pompeo uram, a Kegyelmed fia . . . Hogy is mondta csak, kiváló Annibale uram?

ELSŐ POLGÁR: Egyike lesz a század jelességeinek.

MÁSODIK POLGÁR: Igen, Roberto atyától minduntalan ézt hallom.

HARMADIK POLGÁR: Derék polgártársak, fogadják leghőbb szerencsekivánataimat; Filippo testvér és Roberto atya bizonyára igen bölcs emberek.

ELSŐ POLGÁR: Filippo testvér gyóntatója nőmnek attól a naptól fogva, amikor első vétkeit kezdé elkövetni! A legnagyobb bizodalommal viseltetünk irányában. Lehetséges-e, hogy ily kiváló férfiú ebben a dologban csalatkoznék?

MÁSODIK POLGÁR: Nálunk is ugyanez az eset forog fenn. Mikor hitvesemet oltárhoz vezettem, Roberto atya úgyszólván már a ház ura volt. Feleségem tojást nem vásárolna a nélkül, hogy a szent férfiú véleményét kikérné. Mikor pedig rossz kedvében van, ami sajnos, elég gyakran megesik, mi lenne velem, ha Roberto atya nem lenne ott, hogy háborgó indulatait lecsitítsa? Ezek után elhihetik, hogy ha már egyszer ő nyilatkozik így fiamról, annak igaznak kell lennie.

HARMADIK POLGÁR: Teljességgel értem, ha Kegyelmetek gyermekük jövőjét biztos nyugalommal tekintik. Ami engem illet, nekem két meglehetősen középszerű fiam van. Az egyik tizennyolc, a másik tizenhat éves. A nagyobbikból kereskedőt, a kisebbikből jegyzőt csinálok.

MÁSODIK POLGÁR: Ne vegye rossz néven, nemzetes uram, de szándékát nagyon helytelenítem. Roberto atya csak a vállát húzogatná, ha hallaná.

ELSŐ POLGÁR: Szintúgy Filippo testvér. Nagy örömet okoz, hogy még e pontban is egyetért Roberto atyával. Semmiképen sem tudná beleegyezését adni, hogy fiam kereskedő vagy jegyző legyen. A puszta gondolat is féktelen dühbe hozná!

HARMADIK POLGÁR: Mit tervelnek hát a derék testvérek Kegyelmetek gyermekeivel?

ELSŐ POLGÁR: Igen bölcs dolgot. Fiam festő lesz.

MÁSODIK POLGÁR: Az enyém meg szobrász. Manapság csak a művész tud pénzt keresni. Ők az igazi nagy urak, mert füttyülhetnek az egész világra.

HARMADIK POLGÁR: Igaz, hogy ma a művészek orrukát nagyon fennen hordják. Az én időmben valamennyi éhenkórász, koldus volt.

ELSŐ POLGÁR: Nézd csak! Éhenkórászok, koldusok? Hát nézzen csak Kegyelmed oda az útra, a domb alatt!

HARMADIK POLGÁR: Nos hát, nézek!

ELSŐ POLGÁR: Mit lát ott?

MÁSODIK POLGÁR: Valóban! No, lám! . . . Hát mondja Kegyelmed, mit lát ott?

HARMADIK POLGÁR: Semmi különöset . . . hacsak arra a két előkelő lovagra nem céloznak Kegyelmetek, kiket fegyveres szolgák kísérnek. Mi érdekes látni való van rajtuk?

ELSŐ POLGÁR: Úri lovagoknak nézi, ügyebár? Hát törölje csak meg pápaszeme üvegét, nemzetes uram! Nem mások, mint Raimondi Marc-Antonio, a vésnök és Giulio, Raffael mester tanítványa. Egyikük sem származik jobb polgári családból; sőt még olyanból sem, mint az enyém. Ha kereskedőnek vagy jegyzőnek mentek volna, lovaikra aranyos kantárt nem aggatnának.

MÁSODIK POLGÁR: Tudja-e, hogy Belli Valerio

mester mennyit szerez azzal, hogy drágakövekre kis alakokat vés? Vagy Bridone és Marchetto mesterek énekükkel és muzsikaszereik pengetésével? Vagy Mariano atya, ki egyetlen ebédjén négyszáz tojást és húsz pontyot fogyaszt? . . . Az ő világukba nem jut magunkfajta ember, csak ha művésznek megy!

HARMADIK POLGÁR: Való, de nem mindenki üzheti ezt a mesterséget. Valami veleszületett tehetség kell hozzá. Bevallom őszintén, hogy ha tőlem azt kívánnák, hogy ebédre húsz pontyot nyeljek le vagy hogy székesegyházat építsek, egyaránt zavarba jönnék.

ELSŐ POLGÁR: Azért van, mert a gyakorlata hiányzik. Filippo testvér nem egyszer mondta, hogy tudnék én is olyan tagbaszakadt márványfickókat faragni, mint maga Buonarrotti, ha veleszenge koromban foglalkoztam volna.

MÁSODIK POLGÁR: Szó se férhet hozzá. Azért lesz fiam szobrász. Számára még a pápa asztalánál fognak teríteni. Nincs előrelátó családapa, ki úgy ne gondolkoznék, mint mi. Véleményem szerint a világon a legszebb dolog a művészet. A régi előítéleteket elvetem és korom szellemével lépést tartok.

Fa alatt ül két domikánus és egy ágostonrendű szerzetes. Fényűzően szerszámozott ösvéren két biboros megy arra és kedélyesen beszélget. Társaságukban, spanyol paripán egy fekete bársonyba öltözött velencei főúr. Kiséretükben sok nemes és szép ruházatú szolgál.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: E kiváló főpapokat nem ösmerem. Tudja talán a nevöket?

AZ ÁGOSTONRENDI: Hogyan, nem ismeri Sadoletto

és Bibbiena bíboros urakat? Társaságukban az a fekete szakálú főnemes Andrea Navagero, velencei patricius, ki az irodalmakban épen olyan neves szakértő, mint a két bíboros.

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Szeretném tudni, hogy Sadoletto és Bibbiena főtisztelendő uraimék a bíborosi süveget milyen kegyes művel érdemelték ki?

AZ ÁGOSTONRENDI: Meg kell adni, hogy az első legalább nem sok vizet zavar. Jó latinista és szépen hangzó mondatait Bembo úrral vetekedő művészettel gömbölyíti. Ártalmatlan, epe nélkül való ember. Ha mulatságaiban nem zavarják, senkivel kötekedik.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Bibbiena úrról szavahihető, tanult emberektől viszont magam is sokat hallottam. Erkölcseiről nem sok jót mondhatni. Szereti a vidám, könnyelmű életet. *Calandrà*-ja lehet jeles vígjáték, de nem méltó papi emberhez. Még II. Gyula ajándékozta meg bizalmával és Leó pápa ezt annyira tetézte, hogy nincs állami ügy vagy fontos tanácskozás, melybe bele ne szólana. Minden szabad idejét bálványozott barátjának, Raffael mesternek műtermében tölti, hol egyébként több botrányszülő, mint épületes dolog történik.

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Mennyi gőg, büszkeség, milyen tárházias pompafény! A fővilági urak vajjon hová igyekeznek ily számos szolganépség kíséretében? Vajjon mi lehet tárgya a derék babyloni szatrapák beszédének, melybe a nevetés fűszerét oly gyakran keverik? Annyi bizonyos, hogy nem misézni mennek!

AZ ÁGOSTONRENDI: Pedig épen misére mennek! Csakhogy a magukfajtájú misét fogják énekelni . . . A siennai üzérnél, Chigi Agostinónál ma a széplelkeknek, költőknek, művészeknek, nagyvilági

hölgyeknek, prelátusoknak és főuraknak tündöklő gyülekezete találkozik, hogy Vénusz istennő tiszteletére áldozó ünnepet tartson. Lesz itt minden, ami a szertartáshoz csak kell: galambok, ünnepi tészták és virágok, sonettek és madrigálok, antik és olasz nyelven írt számos sapphoi és adoniszi versezet. De nem lesz egyetlen előadott mű sem, melynek szerzője nem a megkoszorúzott tehetségek közül való lenne. Merino Gabriello, kit kiváló hangja miatt tettek meg Barinak bíboros püspökévé, héthúrú lantja kísérete mellett epodoszokat ad elő. Paolosa Francesco, az új archidiaconus, művészetét viola d'amorén mutatja be. A firenzei Aaron Pietro, a szent János-rend lovagja és Rimini kanonokja, az istennőt dicsőítő dalokat háromhúros hegedűjén kíséri. A zenészek közt nagyszámu tibiai fuvolás játszik. Fejüket a résztvevők mind rózsafüzérrel övezik. Az oltárt sárga erezetű fehér márványból remekbe a nápolyi Santa-Croce Girolamo faragta. Az ünnepséget olyan lakoma zárja be, melynek választékossága és fényűző leleményessége az ó-világ leghiresebb inyenceit is kielégítené. Mint mondják, a színjátékot álorca alatt maga X. Leó is végignézi. Remélem, hogy ezekután biborosaink ájtatos érzületeit egyikök se merné kétségbe vonni?

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Hallatlan! A régi pogányság föltámad és az általános romlottság közepette mind nagyobb tért hódít. Egyébről sem hall manapság az ember, mint ilyen arcpiritó gyalázatokról. Egy helyen Apollót bálványozzák, a másik helyen Pomonának áldoznak, sőt Velencében odáig tévelyegtek, hogy szemérmetlen Priapus-szertartást rendeztek. Lejárt már ideje a tisztességnek. A világ a hittel csúfos játékot űz.

AZ ÁGOSTONRENDI: Néha a csillagot is sötét felhő takarja, de azért ott ragyog az égen.

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Félek, hogy a sötétség ezúttal sokáig fog tartani. Savonarola atyánk fejünkről a csapást el akarta háritani, de vereséget vallott. Ki diadalmaskodnék ott, ahol e dicső férfiúnak el kellett véreznie?

AZ ÁGOSTONRENDI: Talán egy sokkal törpebb! Nem szabad lemondani a reményről, sem föladni a küzdelmet. A jó ne hallgasson, ha a gonosz beszél.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: És ha mégis hallgat? Megdicsőültünk halála óta senki szavát föl nem emeli és az Antikrisztus fennen trónol.

AZ ÁGOSTONRENDI: Pedig jó lesz, ha vigyázz magára! . . . Jöjjenek közelebb hozzám, tisztelendő Atyák. Halkítsuk meg hangunkat. Nevezetes hírt tudok. Menjünk talán e félreeső padra. Itt ni . . . E helyen nagyobb biztonságban vagyunk.

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Mielőtt beszédbe kezdene, nézze csak testvérem a szégyenletes jelenetet, mely szemünk elé tárul. Mily szomorúan vezeti be a bizakodó hírt, mellyel reményünk pislogó lángját föl akarja éleszteni! Látja ott a fűvön a ferencrendi barátokat, akik holmi duhaj legényekkel és szajháikkal szégyenletesen ugrándoznak? Ha nem csalódom, épen egyik feslett életű barát az, ki a montefiasconei bor dicséretét magához illő durva versekben zengi.

AZ ÁGOSTONRENDI: A bűn mennél magasabbra szökik, a bűnhődéshez annál közelebb jut. Hallgassanak rám!

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Lelkem már belefáradt a reménykedés utáni hajszába.

AZ ÁGOSTONRENDI: Németországi testvéreinktől kolostorunkba különös levelek érkeztek.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Miről adnak hírt?

AZ ÁGOSTONRENDI: Wittenbergában, a tudós egyeteméről híres német városban, él rendünk egy doktora, bizonyos dominus Martinus Luther, az egyházjog kiváló tanára, kinél korunkban a szentírásban járatosabb férfiú nincsen. Ennek a kitűnő férfiúnak a bűnbocsánat árusítása ellen volt bátorsága nyíltan kikelni és lángoló szavakkal megbélyegezni az istentelenséget, amely miatt az előbb keseregtünk. Igazságát a Szentírásból vett idézetekkel oly ügyesen támogatta, hogy nemcsak szerzetestársai és a nép állottak melléje, hanem, aminek nevezetes jelentősége van, maga a szász választó fejedelem ő kegyelmessége is. Imhol az örvendetes hír, melyet közölni akartam.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Csodálnám, ha a Ferencrendiek, mint a bűnbocsánatból eredő jövedelmek gyűjtői, nem panaszták volna be a pápánál.

AZ ÁGOSTONRENDI: Valóban megtették, de mi rendtársunknak védelmére keltünk s amint mondják, X. Leo dominus Martinus nagy tehetségét értékeli és elmarasztalni nem hajlandó. Ebből azt következtetem, hogy a szent Atya isteni sugallatot kapott, amely talán jobb belátásra vezet. Ily remények szívemet örvendetes dobogásba verik fel.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Szent Ágoston dédelgetett fiai! Törekvéseitekben bárcsak boldogulnátok. Bennünket hozzátok szoros kapcsok fűznek! Megdicsőült atyátok szent Tamásunknak mestere volt. Elgondolhatjátok, hogy veletek együtt érző szívünket mily fájdalom hasogatja, ha látnunk kell, hogy Savonarola halála után ugyanazok a Ferencrendiek, kik őt meggyötörték, most kigyófogukat a ti Lutheretekre fenik!

MÁSODIK DOMINIKÁNUS: Ne veszítse el bátorságát, atyám. A jó isten Egyházának hajóját a háborgó vihar közepette is egyengeti. Reméljük,

hogy Ágoston fiai az igaz vallás üdvéért sikerrel állnak bajt, s ha kudarcot is vallottunk, vigasztalódjunk azzal, hogy a kezdeményezők mi voltunk.

AZ ÁGOSTONRENDI: Az aratást a ti vértanutok vére termékenyítette meg.

ELSŐ DOMINIKÁNUS: Angelusra harangoznak.

Róma valamennyi harangja megkondul. A Monte Pinción szórakozó emberek társalgásukat félbeszakítják. A férfiak fedetlen fővel, az asszonyok térden állva keresztet vetnek és az Üdvözlégyet imádkozzák.

AZ ÁGOSTONRENDI: Imádkozzunk, mi is a többiekkel és tudván, mit kell az Égtől kérnünk, fűzzük imánkhoz e rövid fohászt: „Boldogságos istenanya, add, hogy eljőjön az egyházi megújulás, mert a te keresztény fiaid ez orvosság nélkül elvesznek!“

A három szerzetes térdre borul és imájába elmerül.

Milano.

A hercegi palota. — Terem, melyet faragott ládák, fegyverzetek, arany- és ezüst-vázák gazdagon díszítenek. I. Ferenc francia király vidám hangulatban fényűzően terített asztalnál vacsorázik barátnője Gaudin Marie, Robertet Florimond, Marot Clément, De Piennes, De Lautrec és más udvari emberek társaságában. Az asztal mindkét oldalán ételhordó asztalnokok, udvari egyenruhát hordó apródok forgolódnak és étellel-itallal kínálják a vendégeket.

A KIRÁLY: Nem! A pápa nem remélte, hogy ily korán jövök! Itáliára oly hirtelen csaptam le, mint elődeim. De ők gyorsan el is távoztak. Engem azonban nem lehet egykönnyen kitenni innen!

LAUTREC: Iszom. A győzhetetlen Marsra, a lovagok lovagjára iszom!

A KIRÁLY: Köszönöm, Lautrec. — Az idők különben is megváltoztak. Nem akarom, hogy bennünket továbbra is tudatlan barbároknak nézzenek. Miért ne tudnánk paraszti szokásainkat mi is levetni s a jó modorhoz és a tudományok műveléséhez édesedni?

MAROT CLÉMENT: Kell-e, hogy valaki egész életében vakparaszt maradjon csak azért, mert a kardot jól forgatja és lándzsáját jól szegzi!

A KIRÁLY: Bizonyal nem. De lovagi hitemre, nagy időbe fog kerülni, míg honfitársaink vastag koponyájába e tanítást beverjük. Kegyelmeteket s egynéhány barátunkat leszámítva, jó franciáink a tanulástól nagyon mordonkodnak! Mennél tudatlanabbak, annál többre tartják magukat. Castiglione gróf említé ezt egyik este és istenuccse, igazsága van.

ROBERTET: Sajnos, tagadni nem lehet. Észrevette Fölséged a gúnyos mosolyt a ferrarai hercegné ajkán, mikor egyik nap pikardiai főurunkat mutatta be, ki nem győzte falúja templomának szent Maclouját dícsérni Ghiberti remekművével szemben, melyet épen akkor csodálánk? — A ki áldóját! — kiáltott föl jó emberünk a bajúszán jókorát csavarintva — a mi szent Maclounk tetőtől-talpig ki van pingálva, holott ez az ábrázat csak fehér kőből van faragva!

A KIRÁLY: Bevallhatom kedvesem, hogy mikor e szavakat hallottam és Lucrezia asszony arckifejezését láttam, éreztem, hogy fülig pirulok. Valóban, nagyon tudatlanok vagyunk! De majd változtatok a dolgon! Hitemre mondom, addig nem nyugszom, míg Franciaország ép' oly szép és tündöklő nem lesz, mint Itália. Leromboltatom mindazt, ami idáig birodalmamban fönnállott és Párist és többi vá-

rosaimat oly nagyszerű épületek és csodás művészi remekök fogják ékíteni, mint amilyenek itt az Alpokon innen vannak! Pusztuljanak régi székes-egyházaink, öreg kastélyaink s minden, ami durva őseink ízlését hirdeti! Ha Isten életben tart, fogadom, hogy érdemeink ép' oly nagyok lesznek Apollóval és kilenc bájos társnőjével szemben, mint amilyenek idáig a harc —, s talán a szerelem isteneivel szemben voltak. Miként vélekedik erről, asszonyom?

GAUDIN MARIE (*halkan*): Ó Istenem, mit tudnék mondani? Felséged oly kellemesen tudja a szavakat egymásba fűzni, hogy az elme kapkod utánuk, mint madár az ízes gyümölcsök után!

A KIRÁLY: Hízeltgő! . . . Ki volt a deli lovag, kit ma reggel házába lépni láttak?

GAUDIN MARIE: Reszkessen, Felséges úr! A hitetlenek ellensége volt!

A KIRÁLY: Úgy nincs mit tőle tartanom . . . Mégis, mondja, ki volt a szép férfiú?

GAUDIN MARIE: Megmondom . . . Egy Szent-János-rendi lovag.

A KIRÁLY: A nyalka harcos úgy látszik kellemesebb dolognak tartja hölgyek udvarlására menni, mint kardját a kutyafejű törökkel összemérni.

GAUDIN MARIE: Felséged többször mondta, hogy az előbbi több veszedelmet rejt magába, mint az utóbbi . . . És ki tudná biztosan, hogy hol találkozik több kegyetlenség?

A KIRÁLY: Lovagi szómra, bolonddá tesz!

GAUDIN MARIE: Lautrec! . . . Lautrec! . . . A király féltékeny! . . . Tudja kire?

A KIRÁLY: Kárhozzak el, ha féltékeny vagyok!

LAUTREC: Féltékenysége még akkor is érthető lenne, ha tárgya kevésbé volna bűvölő.

GAUDIN MARIE: Igen, a király féltékeny egy Szent-János lovagra, aki ma reggel nálam volt. Es ha tudná? Még két zálogot is hagyott.

A KIRÁLY: Két zálogot? ... Az egyik szíve és ...

GAUDIN MARIE: Azt talán ráadásul hagyta, mert szó róla köztünk nem esett. De minthogy már ily közlékeny kedvben vagyok, elárulom, hogy a szép hirnök más nevében jött.

A KIRÁLY: A megbízó?

GAUDIN MARIE (*nevetve*): Kiváncsi faggató! Mondom, más valaki küldte! Mindent csak nem mondhatok el?

PIENNES: Urunk a kíváncsiság égő parazsán ül.

A KIRÁLY: Istenemre, nincs igazad! Oly keveset törődöm a küldővel, mint a küldöttel ... Úr és inasa, legkevésbé sem érdekel ... Ki a csudának juthat eszébe szerelmes izenetet Szent-János lovaggal küldeni?

GAUDIN MARIE: Nem mondtam, hogy szerelmes levélkét kaptam ... Mégis föltevése nem alaptalan, ami csak elméje élességét bizonyítja ... De még nem vallottam be mindent! ... Itt van, ne gyötördjék tovább! ... Tekintse meg!

Ékszerdobozt tesz az asztalra és kezében papírt tart, amelyet a levegőben lobogtat.

A VENDÉGEK (*mind egyszerre*): Lássuk! Lássuk!

A KIRÁLY (*kezébe veszi a dobozt*): Megengedik, hogy először én tekintsem meg? A dologban némileg érdekelve vagyok, ha mindjárt jó képet is vágok hozzá. Hogy előlről kezdjük, a szekrényke nagyon csinos ... elefántcsont faragvány, arany és ezüst betéttel ... A türkizek és rubintok benne izléssel vannak elhelyezve ... Kulcsát művészi kéz készíté ... Kinyithatom?

GAUDIN MARIE: Valaki nagyon szerény! . . . Tessék, az engedelem már is megérkezett!

A KIRÁLY: Engedelmeskedem! . . . Á teremtuccse, valóban nagyszerű! . . . Igazán remek és szerfelett izléses. Nem tagadhatom. Csak az olaszok képesek arra, hogy a szép hölgyeknek ily tetszetős ajándékkal s ennyi figyelemmel udvaroljanak. Ime, urak, a szent Atya képe, hatalmas gyémántokba foglalva.

GAUDIN MARIE: Az arckép elbájol, de a keret sem hagy hidegen.

MAROT CLÉMENT: Asszonyom, legyen nyugodt, a pápa előre látta.

ROBERTET: Mire szolgálna különben a Szent-Lélek sugallata?

A KIRÁLY: Ezt hozta a Szent János-rendi lovag?

GAUDIN MARIE: A levéllel együtt, melyet ime átadok . . . Megérdemelte volna, hogy ne mutassam meg, mert egy pillanatig sem volt nyugtalan!

A KIRÁLY: Hát hiba az, ha szerelmesünk hűségében vakon hiszünk?

GAUDIN MARIE: De póruljárnék ugyan ezzel az erénnyel Felsőgeddel szemben . . . Itt van a levél! . . . olvassa!

A KIRÁLY *(fölbontja a levelet)*: „Nemes és kiváló Gaudin Marie önnagyságának, szerelmetes leányunknak Jézus Krisztusban . . .” Nagyon érdekes! Hagyják, hadd olvassam előbb! . . . A szent Atya dicséretet zeng szépségéről . . . aztán okosságáról . . .

GAUDIN MARIE: Ez utóbbit el is hagyhatta volna.

A KIRÁLY: Majd arról ír, mennyire szeretné Parmát és Piazenzát visszakapni s ebben közvetítésére számít . . . Ne nehezteljen, de még a maga közbenjárása is hasztalan lesz ez ügyben.

GAUDIN MARIE: Nem baj! A gyémántok mégis gyönyörűek, ugy-e Clément mester?

MAROT CLÉMENT: De vannak szemek, melyeknek ragyogását nem érik utól!

A KIRÁLY: Nem hallgatsz, kigyó! . . . Egyszóval a pápa a világ legbájosabb ujjacskáival szeretné szakadozott hálóját megfoltoztatni . . . Jól tudja, hogy izmos férfi karomnak e parányi ujjak börtönörei.

GAUDIN MARIE: Valóban? A hősi kar, mely Marignanónál oly félelmetesen forgatta a kardot?

A KIRÁLY: Igen, ez egyetlen kis ujj, melyet engedelmével megcsókolok, könnyebben leterithetne, mint a svájci lovasok alabárdjai és mégis . . .

GAUDIN MARIE: És mégis hősi lovagiasságától elvárom, hogy nem hazudtolja meg azt, amit ma reggel a pápai követ előtt kijelenték.

A KIRÁLY: Igért talán valamit? Ne ijesszen meg!

GAUDIN MARIE: Ezt mondtam Szent János deli lovagjának: Követ uram, ha a király, az Egyház iránt érzett fiúi tiszteletétől vezettetve, Parmát és Piacenzát hajlandó volna a pápának engedni; ha meg akarná tenni azt, amit elődje, Lajos király sohase tett volna meg, lábai elé borúlnék és kérve-kérem, hogy koronája jogaiból egy szemernyit se engedjen. Ezt mondanám, ha a király történetesen véleményemet kérdezné. És minthogy a lovag beszédem élénkségén kissé megütközött, odatartottam neki a dobozt és a levelet, melyeket azonban nem fogadott el, hanem mély bókolások között távozott.

A VENDÉGEK: Jól megfelelt! Helyesen járt el! Eljen Gaudin Marie asszony!

A KIRÁLY (*halkan*): Holnap megkapja a gyöngyöket, amelyekre szemet vetett és vállalom tourainei jószágának vételárát.

GAUDIN MARIE: Felség, haszontalan fáradozás . . .
Hőbb szerelemmel már úgy sem szerethetem!
Megvette Vinci *Giocondáját*?

A KIRÁLY: Igen és megbiztam Andrea del Sarto mestert, hogy szerezzen meg számomra minden mesterművet, amelyről csak tudomása van. Tudom, hogy a spanyol király e tekintetben is versenytársam, de fogadom, barátaim, hogy a győztes ebben épúgy, mint minden másban, én leszek. Miksa halála után, mely immár sokáig nem késlekedhetik, Károly rajta lesz, hogy a császári koronát elkaparintsa; lovagi szavamra, a korona enyém lesz és senki másé! Minden intézkedést megtettem. Az Örült Johanna fia Itáliában is a legfőbb hatalomra tör; majd megszorítom vágyai zaboláját! Széltében azzal kérkedik, hogy a tudósokat milyen nagyra tartja és hogy megérdemli dicséretüket; majd megmutatom, hogy ebben is csak hivságos kísérletező és az igazi dicsőség engem illet! Igazán különös volna, ha a tudomány Salamancában bujábban tenyészne, mint Páris egyetemén!

MAROT CLÉMENT: Arcom örömkönnyel ázik! Országunknak még sohasem volt ilyen fejedelme! Felség, nevednek dicsérete zengeni fog, míg a föld hátán csak ember él!

A KIRÁLY: Ó kedveseim, bár Isten kívánságtokat meghallgatná és vetélytársaim fölé emelne! Dicsőségre vágyom! Igen, szomjuhozom a hírneves dicsőséget! Osztályrészemül temérdek dicsőséget és temérdek örömet kérek! Sok vigasságot, sok gyönyört akarok és mindent, mindent, ami az életet nyájassá varázsolja! Szellemet, ragyogást, pompázó fényt és szerelmet! Oly sok szerelmet, amennyit csak a szív elbír; nem, még többet, hogy szivemből a végtelenség mezeibe csapjon át!

GAUDIN MARIE: Éljen a király!

MINDNYÁJAN: Éljen a király!

A KIRÁLY: Ami pedig a pápát illeti, szép gyermekem, fáradozása ezúttal sikertelen marad! Elmultak már azok a napok, amikor a fejedelmeket a népek ijesztegetésével le tudta igazni!

ROBERTET: A világ okult Lajos király példájából, aki II. Gyula rettenetes átkaival a fején derülten élte le napjait.

A KIRÁLY: Igen; tapasztalhattuk, hogy népünk lelkiületére milyen csekély hatással volt az egész. Ki törődne ma a pápával? Mindenki tudja, hogy mik történnek a pápai udvarban és a mai bíborosokat senki se hajlandó apostol számba venni. X. Leo nem kíván a keresztényektől sem hitet, sem reményt, sem felebaráti szeretetet, csupán pénzüket. Én pedig elhatároztam, hogy zsarolásainak végét vetek.

LAUTREC: Jobb helyen van a pénz a király és udvaroncai zsebében, mint a bíborosokéban.

ROBERTET: Nincs józan férfiu, ki ne így gondolkodnék.

GAUDIN MARIE: Józan asszony még kevésbbé.

A KIRÁLY: Lovagi szavamra! Népünk aranyait épen olyan jól el tudjuk költeni, mint a Borgiák, Roverék vagy a Mediciék! De tudjátok-e, hogy a pápai pénzbeszedők ellen a németek is kezdenek lázadni? Kiváncsi vagyok, hogy a wittenbergi zavarokról mi a véleménye Károly testvéremnek!

LAUTREC: Ostobán teszi, ha nem kér tanácsot Felsőgedtől!

A KIRÁLY: Igazán szivesen látnám, ha az Egyházat arra az útra kényszerítenék, melyet számára az Evangelium kijelöl.

GAUDIN MARIE: A pápa Felsőgednek adhatná gyö-

nyörű dolgait, melyekre alapjában véve semmi szüksége sincs. Juttatna vajjon nekünk is belőle? A KIRÁLY: Lovagi szavamra! semmit se tartanék meg magamnak! Minden a magáé lenne, szépségem és barátaimé!

GAUDIN MARIE: Nem akarom, csak szívét! Egészségére, uram, királyom!

MINDNYÁJAN: Éljen a király! Ezer és ezer évig éljen! Éljen az örökkévalóságig!

Róma.

A Vatikán terme. — X. Leo ablak mellett ül. Vele vannak Bibbiena, Bembo és Sadoletto biborosok. A terem mélyén az ajtó mellett Maltitz Károly, szász nemes áll s várja, hogy szólítsák.

X. LEO: Magam akarok foglalkozni a wittenbergi ügygel. Remélem, sikerül hamarosan kiszapulni belőle a sok butaságot, melylyel oly zavarossá tették. Lutherus, bárhogy is áskálódnak ellene a ferencrendiek, nem ostoba ember, nem tanulatlan, mint ellenfeleinek legnagyobb része. Nemcsak esze van és tudása, de szelleme is. Nekem különben a legillemtudóbb hangon írt. Eltökéltem, hogy a Tetzelek, Eckek s az egész nevetségesen vakbuzgó társaság ellen megvédem! Ilyen emberek akarják Németországot lángba borítani! Nem, ezt nem tűrhetem!

BIBBIENA: Szentséged nagyon igazságos és helyénvaló álláspontot képvisel.

X. LEO: Abban biztos vagyok! Nem szabad a dolgot vallási kérdéssé fölfújni, holott pusztá formáságról van szó. Embereink bárgyún láttak hozzá, hogy a szükséges pénzt behajtsák. Világos tehát, hogy nem állhatok melléjük.

SADOLETO: Ha Szentséged elődei hasonló bölcselvek szerint jártak volna el, nem kellene éreznünk a Huss Jánosok és prágai Hieronymusok sorsának gyászos következményeit.

X. LEO: Ne hagyd ki főként Savonarolát! Nem tűröm, hogy ilyesmi valaha is ismétlődjék. Girolamo testvérből, aki alapjában családom ellen földühödt szegény bolond volt, a szigorú büntetéssel holmi dicső és szent férfiút csináltak. Nem, Lutherus doktor az én kezemből hasztalan várja a vértanúi koronát!

BEMBO: A derék barát különben csodálatos nyelvfördulatossággal ír.

X. LEO: Semmi sincs annyira ellenemre, mint a kolostorok és sekrestyék érzékenysége és nagyzási hóbortja. Hatalmas fejedelem a pápa! Jó lesz ezt el nem felejtteni. Hamarosan a földön nem lesz más igazi uralkodó, mint ő, a Császár, az angol és francia király, meg a szultán. A többi fejedelmek csupán gazdag urak lesznek, minden hatalom nélkül. Illő tehát, hogy a pápa magaviseletét ne barátok vélekedéséhez és előítéleteihez szabja. Mondjátok Maltitz úrnak, hogy jöjjön közelebb.

SADOLETO: Maltitz uram, a szent Atya beszélni óhajt Kegyelmeddel!

MALTITZ: Parancsára, szentséges Atyám. Esedezem a kegyért, hogy lábait megcsókolhassam.

X. LEO (*megáldja*): Maltitz uram, mi régi ismerősök vagyunk. Eddigi szolgálataival meg vagyok elégedve. Az egyházi főnagyok jelentéseikben oly előnyös szinekkel ecsetelték Kegyelmed tehetségét, ügyességét és hűségét, hogy e nagyfontosságú ügyben teljes bizodalommal fordulok Kegyelmedhez.

MALTITZ: Szentséges uram, e pillanat érdemeimen fölül jutalmaz.

X. LEO: Megbízatom a bátor harcos erényeit épúgy próbára teszi, mint az ügyes udvari ember leleményességét és a tudós készültségét. Nagy örömmel tölt el, hogy Kegyelmedben annyi kiválóság halmozódik, amely különben három embernek járó ékes osztályrész szokott lenni.

MALTITZ: Szentséged szolgálatára bocsátom, ami csak tehetségemtől telik.

X. LEO: Keresse föl nevemben uralkodóját, Fridrik, szász herceget. Bölcs fejedelem s nagyon örülök, hogy e véleményemben valamennyi uralkodó és tekintélyes politikus osztozkodik. Közölje vele megelégedésünket amiatt, hogy a mi kedves fiunkat Jézus Krisztusban, dominus Martinus Lutherust, védelmébe vette. Nem akarom, hogy a tudományokban szerfelett járatos ágostonrendi barát céltáblája legyen oly kicsinyes emberek áskálódásainak, mint amilyenek Tetzl inkvizitor, Eck, Hoffmann tanár és a többiek. Kérje meg a választófejedelem öfenségét, hogy hozza össze Kegyelmedet dom. Martinusszal és segítse elő a békés egyetértést köztünk s a derék barát között. El kell vágnunk a rosszindulatu fecsegések fonalát, mintha Lutherus a szent engedelmességet megtagadná, amire képtelennek tartom. Az ilyen rágalom csak ártalmára van jó hírnevének. Végül atyai vonzalmam megdönthetetlen bizonyítékaként nyujtsa át öfenségének az aranyrózsát, melyet már régóta tartogatok számára.

MALTITZ: A választófejedelem öfensége Szentséged iránt bizonyára el lesz telve a legőszintébb hálával.

X. LEO: El ne mulassza a választófejedelmet épúgy, mint dom. Martinust meggyőzni arról, hogy ostoba viszálykodást vagy botránnyos ellentéteket semmiképen sem akarok támasztani. A Szentszék jól tudja, hogy bizonyos egyházi doktorok tanításába

több-kevesebb helytelenség csúszott be. Igazhitűségük nem ment minden gáncstól. Intézzük el ezt egymás között, minden zaj nélkül, a kölcsönös elnézés békitő szellemében.

MALTITZ: Nagyon valószínű, ha mint ért keléshez óva nyúlunk a kérdéshez, a nehézségek elenyésznek. Szentségednek nyájas szelídsege könnyen eloltja a sebnek tüzét.

X. LEO: Sadoleto biboros, adja ide a leveleket, melyek az asztalon fekszenek.

SADOLETO: Itt vannak, szentséges Atyám.

X. LEO: Maltitz uram, vegye magához. Az egyik Spalatin Georg uramnak, a másik a tiszteletreméltó Pfeffinger Degenhard mesternek szól. Főnséges ura tanácsnokai közül tudtommal senki sincs, ki részünkről e figyelmet jobban megérdemelné, mint épen ők.

MALTITZ: Ha az apostoli Szentszék iránt való tiszteletüket és Szentséged iránt való hódolatukat vesszük számba, úgy a kitüntetésre bizonyára nem érdemetlenek.

X. LEO: Tudom, tudom, Maltitz uram. Kérje meg őket nevemben, hogy a Választófejedelem előtt a vitás kérdés igazi ütközőpontját jelöljék meg helyesen. Szeretném, ha úgy ő, mint dom. Martinus világosan látnának a kérdésben. Kétségtelen, hogy a bűnbocsánatok árusításával sok visszaélés történt és főleg az eljárási módba sok goromba hiba csúszott be. Találják meg az orvoslás megfelelő módját. Készörömet alkalmazom. A fő mégis csak az, hogy a pénz, melyet az apostoli kamara nem tud és nem akar nélkülözni, rendszeresen befolyjék. Az eszközök nem sokat számítanak.

MALTITZ: Biztosíthatom már most Szentségedet, hogy a választófejedelem az apostoli kamarának aligha akar anyagi károkat okozni.

X. LEO: Magam sem hiszem. Mindenesetre azonban őszintén megmondom Kegyelmednek, hogy ezen a téren nem vagyok hajlandó engedni és a legkisebb makacskodás a fejedelem részéről, komoly nehézségeket támasztana köztünk. Amennyire engedékeny vagyok más kérdésekben, annyira megkötöm magamat ebben. Kegyelmed elég soká élt Rómában és egyéb államaimban, hogy beláthassa, milyen kellemetlen következményekkel járna az Egyházra nézve, ha jövedelmeink s a keresztény államokból befolyó adóink a legkisebb mértékben is csökkennének. Becsületemmel állok jót, hogy az Egyházzal ezt a veszedelmet elhárítom. Állapodjunk tehát meg a következőkben. Amennyiben az apostoli kamara szükségletei kárt nem szenvednek, hajlandó vagyok mindennemű engedékenységre. Isten vezérelje, Maltitz uram!

MALTITZ: Kérem áldását, szentséges Atyám.

Letérdepel és megcsókolja a pápa papucját.

X. LEO (*jobb kezét fölemeli és a kereszt jelét írja fölé*): *Benedico te in nomine . . .* Küldetni fogok Kegyelmednek sziciliai boromból, hogy úti étkezéseit fűszerezze. Járjon szerencsével, Maltitz uram. — Bibbiena biboros, esti hangversenyünkön mi még találkozunk. Bembo főtisztelendő uram, nincs kedve egy kis vadászatra?

BEMBO BIBOROS: Égek a vágytól, szentséges Atyám.

X. LEO: Hát akkor jöjjön, szenvedélyes Nimród. Hallom, hogy a vadállás kitünő. Ne veszítsünk időt.

Távoznak.

RIBBIENA: Kedves Maltitz uram, figyeljen rám! Mi nem ragaszkodunk ahoz, hogy a pénz épen a bűnbocsánatok révén jöjjön be. De ne felejtse el, hogy pénzt minden körülmények között akarunk! Semmi mást sem akarunk, csak pénzt és egy garast sem vagyunk hajlandók engedni.

MALTITZ: Tartok tőle, hogy a választófejedelem erre a kérdésre nem vet oly nagy súlyt, mint főtisztelendő uraimék.

BIBBIENA: Pedig az nagy baj lenne. Mondja meg Bölcs Fridriknek, hogy ne izgassa étvágyunkat. Könnyen tigrisekké válhatunk.

MALTITZ: Fölhasználom ékesszólásom leghatékonyabb eszközeit. Isten velük, főtisztelendő uraim. Uti előkészületeimet be kell fejeznem, hogy holnap reggel indulhassak. Kezüket csókolom és továbbra is kegyes pártfogásukba ajánlom magamat.

Távozik.

SADOLETO: Ha küldetése nem jár eredménnyel?

BIBBIENA: Nem hihető, hogy sikerül. Különben is lábunk alatt minden inog.

SADOLETO: Mégis épületünket égis emeljük.

BIBBIENA: Az alap romladozik.

SADOLETO: Pedig iparkodunk erősíteni nagy halom pénzekkel. Az is igaz, hogy pénzsükségletünk napról-napra nő.

BIBBIENA: Es mindennap nehezebb a szükségést előteremteni. Hasztalan sajtolunk nemes ércet, amiből csak lehet. Az adók nőnek és nőnek! Polgár, paraszt egyaránt morog és fenyeget. Maholnap mindenkiből koldus lesz. Az agyonhajszolt kereskedelem a halál révén van. A városok kiváltóságain rést ütöttünk és a repedéseken át hosszú ujjainkkal benyúlunk, hogy összekaparjuk, ami még található. Áruba bocsátunk mindent: plébániát, püspökséget, patriarkaságot és biborosi méltóságot. Az egyházi tisztségekből mindennap új portékát állítunk elé és uzsorás árt szabunk. Mondja, van valami, amit dobra még nem ütöttünk? Az urbinói háboru idején a Vercelli Baptista összeesküvésben részes Petrucci biboros

életét elkótyavetyéltük, de Sauli és Riario jól megfizettek érte, hogy ép bőrrel menekülhettek.

SADOLETO: Nemcsak ők, de mások is izzadtak aranyat. Az egész szerencsétlen összeesküvés csak arra volt jó, hogy a szent Kollégiumot jól megadóztassák.

BIBBIENA: Igaza van. A harmincnégy biborosi előléptetés, melyet ez ügy után azzal az ürüggyel vittek keresztül, hogy megbízható párthiveket szerezzenek, szintén nem volt más, mint kitűnő pénzügyi művelet. De a közlelkiismeretre nagyobb erkölcsi terhet zúditották-e valaha is? Külföldön is hasonló eljárást követünk. Nincs zseb, melybe bele ne kukkintanánk. Leszedjük a lelkészi jövedelmek tejfelét, nyereszkedünk áthelyezésekkel, péterfillérekkel és a hirhedt bűnbocsánatokkal, melyek ép most a torkunkon akadtak. És mégis, akármennyit fáradozunk, akármennyit mesterkedünk, akármennyit — mondjuk ki kereken — rabolunk, nem vagyunk képesek a tátongó hiányokat betölteni. Mindennap közelebb csúszunk a végső romláshoz. Kénytelenek vagyunk folytonosan segítségért kiáltozni. Az inség réme mind jobban gyötör és fojtogat, s hasztalan iparkodunk kilábolni belőle; a vége csak az lesz, meg fogja látni, hogy az egész kereszténység fölháborodva támad ellenünk. Az egész világ, mint rettenetes, tajtékozó száj fogja felénk üvölteni: koldussá tevétek bennünket, de most már elég!

SADOLETO: El vagyok készülve rá, kedves barátom. Már most is egyre hánytorgatják, hogy milyen jogon élösködünk mi az egész emberiség zsirján.

BIBBIENA: Nem lenne ugyan nehéz egyetmást védelmünkre fölhozni. Az Egyház az emberi szellem melegágya. A kincsek, amelyeket mi felszívunk, mind a tudományok, művészetek és bölcs elvek táplálására, erősítésére szolgálnak.

SADOLETO: De a puhultság, bűn és romlott el-
tévelyedések is tőlük híznak.

BIBBIENA: Elismerem; de nincs hímes szövet, mely-
nek visszája ne volna. Minden művelt társadalom
egyben romlott is. Visszatérjünk-e azért a régi
barbár állapotokhoz? Azok a korok a szép kur-
tizánok fizetett nyájasságai iránt talán érzéket-
lenek voltak, de foglyaik hasát fölmetszették és
undok bálványaik arcát vérrel mocskolták be...
Bocsásson meg, ha társalgásunkat félbeszakitom.
De most jut eszembe, hogy kedves Raffaelünk,
kit magamhoz kérttem, valószínűleg már vára-
kozik rám. Meg kell feddenem bizonyos dolog
miatt. Ha nincs egyéb dolga, nagyon szivesen
venném, ha velem tartana és erkölcsi intelmeimet
bölcs szavaival támogatná. Hajlandó rá?

SADOLETO: Nagyon szivesen, barátom.

*Bibbiena és Sadoletto elhagyják a termet és a pá-
pai csarnokokon és lakosztályokon méltóságos lép-
tekkel mennek át. A Szent palota alkalmazottjai
és katonái mindenütt a legnagyobb tisztelettel nyit-
nak utat és mély meghajlással üdvözlük őket. A
lépcsőfeljáratnál találják saját tisztjeiket, íródeák-
jaikat, uszályhordozóikat, kamarásaikat, nemesei-
ket és mindenfajta cselédjeiket. Elővezetik a
gazdagon fölkontározott öszvéreket s a két egy-
házi főméltóságot nyeregbe segítik. Elindulnak.
Útjuk a város utcáin át vezet. A fegyveres kísé-
rők utat nyitnak a tömegben, mely ketté válik,
majd újra összezárul. Időnként egyik egyházfő
főlemeli kezét és megáldja a szerzeteseket, asszo-
nyokat, kereskedőket és parasztokat, kik az el-
vonuló bíborosoknak térdepelve tisztelegnek.*

BIBBIENA: Ábrázatoknak, öltözeteknek mily tarka keveréke!

SADOLETO: Ez a látványosság soha sem fáraszt. Azt hiszem, hogy szendergéséből a legtunyább képzeletet is képes fölrázni. A földkerekség minden népe képviselve van itt.

BIBBIENA: Nem találja, hogy a spanyolok kivétel nélkül fennen hordják orrukat? Ma ők az uralkodó faj, s mióta Uj-Indiát fölfedezték, dölyfük époly határtalan, mint ragadozó vágyuk. Köztük még a legutolsó is magát kiskirálynak képzei.

SADOLETO: Nézze csak ott az utcasarkon a három portugált! Goa és Diu meghódítói homlokukat nem kevésbé törlik feljebb, mint guadianai szomszédjaik. Természetesen a franciák sem maradnak nagyon mögöttük. Hogy himbálják testüket, hogy csörtetik kardjukat! Önteltségük kirí ajkuk bárgyu mosolyából.

BIBBIENA: Bezzeg a derék svájciaknak a bor mindennél előbbre való. Látja, hogy dulakodnak ott a németekkel? Pedig a részegségtől lábukon alig tudnak állni!

SADOLETO: Engedje, hogy a magam részéről figyelmét arra a két angolra hívjam föl, akik hideg szoborként állnak ott és az élénken társalgó syriaiak és görögök festői csoportját megvetéssel nézik. Jó, hogy még Frangipani Pompeo uram rendtartó lovasaival az útból félrelöki őket, különben estig sem mozdulnának... Eltalálja, hogy mindezek láttára milyen gondolatok ébrednek elmémbe?

BIBBIENÁ: Az enyémben a gondolatok egész világa rajzik, különösen, mikor a nagyszerű paloták hosszú sorát, a templomokat, a háromemeletes tornyokat és a büszke oszlopokat nézem, melyeknek omladozó párkányát ledönté ugyan az irigy idő, de

amelyek mégis kitartó hűséggel hirdetik a hasonlithatatlan ókor dicső szellemét . . . Milyen különös keret ily eleven életkép számára!

SADOLETO: Én meg azon gondolkodom, hogy vajjon hány évig fog még ez a világ minden tájáról idecsődült népség vonzódni a nagy fővároshoz, mely aligha nyújt nekik több szolgálatot, minthogy elveszi pénzüket.

BIBBIENA: Attól tartok, hogy nem is évekről, hanem csak hónapokról lehet szó.

SADOLETO: Édes Istenem, mire való oly sötéten látni a dolgokat! Vajjon oly biztos az, hogy ezek a népek a hasznost az ártalmastól valaha is meg tudják különböztetni? A szent Egyház már régóta él belőlük és a szokás igazán sajátságos zsarnok. Egy dolognak pusztá létezése is már elegendő arra, hogy az emberek legnagyobb része szükségesnek tartsa. Különben is, mit vár a köznép a vallástól? Talán tisztaságot, igazságot? . . . Nem, erről fogalma sincs. Sem esze, sem szíve nem áhitoz utána. Vallási szükséglete csupán bizonyos megszokott szavakból és ama többé-kevésbé ostoba babonakészletből áll, amelyet jórészt a pogányságtól vetünk át s amelyet ők szintén másoktól kaptak. A nagy tömeg vallásnak ezt hívja és nyála mindig ezután folydogál. A mostani veszedelem egynémely eszmében rejlik, melyek szüntelenül új életre kelnek. De az eszmékel való foglalkozás csak egy kisebbség fényűzése lehet és bizony sok időbe kerül, míg a kisebbség szelleme az általános bárgyúságon rést üt.

BIBBIENA: Ugyan legyen olyan jó és áldja meg már a térdeplő öreg asszonyt, ki két gyermekét fölnyújtja!

SADOLETO: Nagyon szívesen! . . . Milyen tiszteletgerjesztő arca van ez öreg nőnek . . . Adjatok

neki egy aranyat! . . . Nos hát, folytatom. Tudósaink multat bálványozó bámulatukkal igen nagy bajt szereznek nekünk.

BIBBIENA: Ebben igaza van; mindazáltal be kell ismernünk, hogy az egyházatyák írásmodora szánalmas; a pápai rendeleteket pedig, őszintén szólva, alig lehet arcpírulás nélkül olvasni.

SADOLETO: Nem tagadom, de ne felejtsük el, hogy mi azokból élünk. Saját kenyerünket tördelik le, saját javunkat becsmérlik le . . . Igen, saját magunkat becsméreljük le, én épenúgy, mint főtisztelendőséged . . . És a legnagyobb baj, hogy a pápa mindnyájunkon tútesz! Minden alkalmat megragad, hogy a barátokat kicsúfolja és példáját követi mindenki, aki a szellemre csak valamit is ad. Nem állítom, hogy nincs igazunk, de mondja már, hogyan tartsunk fönt egy intézményt, melynek a szentségét mi magunk vonjuk elsősorban kétségbe és nem egyszer, hanem úgyszólván reggeltől napestig.

BIBBIENA: Tud rá orvosságot?

SADOLETO: Vannak betegségek, melyek a vérösszetételből származnak. Az Egyház vérösszetétele olyan, mely visszaesésekből él. Gyökeres újításokra volna szükség! . . . Ha elgondolom, igen furcsán festenek az ujitó szerepében. Kárpitosnak kellene nekem is lennem, mint szent Pálnak és vacsorára valamely piszkos lebuiban nyers hagymát fogyasztanom!

BIBBIENA (*mosolyog*): Hátamon hideg fut át.

SADOLETO: Képzeld el, hogy X. Leo és főtisztelendő kollega-uraimék mit felelnének arra, ha nekik ilyen ajánlatot tennék! A kereszténység valamennyi érseke, püspöke, apátja, perjele és javadalmat élvező barátja osztoznék különben méltatlankodásukban, valamint az összes világi fejedelmek.

Népbolonditással, vakbuzgósággal és képmutatással vádolnának meg, talán nem is minden igaz ok nélkül. Mindazáltal nem restellem bevallani, hogy a zord önsanyargatás időnkénti megjelenésének van némi haszna. Nem árt az, ha valamely bolond mester fejébe veszi, hogy most már kenyéren és vizen fog élni, magát szeges ostorral kinozza és cellája magánosságában a lelki élet kalandjait keresi. Egyelsőben az ilyen örület az alsóbbrendű népek mindig tetszik, mert benne ama hagyományok folytatását látja, melyeket mulattatására a thebaisi remeték és előttük a tiszteletreméltó korybantok és valamennyi Isis-pap rendezett, akik mind önöntestük sanyargatásában lelték örömüket. Később pedig az ilyen szent férfit jó ürügy arra, hogy tiszteletére porfirból, márványból szép templomokat építsenek, arcvonásait csodálatos festményekben és kiváló szépségű szobrokban örökítsék meg, végül pedig gazdag javadalmakat juttassanak papoknak, kiknek szentjükkel semmi közös vonásuk nincsen. Hogy más eredménye is volna nem merem állítani.

BIBBIENA: Jó istenem, milyen bolondok az emberek! Van-e a világon könnyebb és jobb dolog, mint élni és hagyni a többieket, hadd éljenek? Mikor a világ olyan szép! Mikor a föld a hátán annyi elragadó dolgot hord! Mikor elménknek és szívünknek oly sok édes és könnyed foglalkozást nyujthatunk!

SADOLETO: És ha mindentől eltekintünk, a tudásvágy maga nem elegendő arra, hogy életünk folyását bearanyozza? Hiszen érdeklődésünknek az események pusztá szemlélete végtelen teret nyit! Avelenceiek bölcsességéből például annyi okulást merithetünk, míg a firenzeiek ingadozása mulattató meglepetésekben gazdag! Ott vannak a franciák, kik ime kezdik a művészeteket pár-

tolni, akárcsak mi és ott van az új németországi Cézár, a fiatal V. Károly! . . . Mily érdekes első lépéseit megfigyelni! . . . De micsoda kiáltások? . . . Micsoda lárma? . . . Mit művel Ambrosio? Miért tartóztatja le ezt az embert?

A MEGSZÓLITOTT TISZT: Közönséges tolvaj, kegyelmes uram. A poroszlók üldözték s meg akart ugrani . . . De most a kezünkben van!

SADOLETO: Hagyja szegény tolvajt szaladni! . . . Menj, gyermekem, menekülj és iparkodj megjavulni . . . Mit is mondtam az imént? . . . De már meg is érkezünk. Raffaelt közeledni látom. Álljunk meg.

RAFFAEL *(néhány tanítvány és szolga kíséretében mély bókokkal közeledik a biborosokhoz)*: Kegyelmes uraim, csókolom a lábukat.

BIBBIENA: Üdvözlégy! Nagyon örülök, hogy látlak.

SADOLETO: Üdvözlöm, kedves mester, nyujtsa kezét.

A biborosok öszvérükről leszállnak és kölcsönös bókok között a házba lépnek. Raffael követi őket s a széles lépcsőn mindhárman csevegvé mennek föl. Kiséretük hatalmas csarnokban állapodik meg, ők pedig egy festményekkel és aranyozásokkal diszített terembe lépnek, melynek ajtóin pompás keleti szőnyegek függnek.

BIBBIENA: Kedves barátom, foglaljon helyet a karosszékekben. Ül le, Raffael fiam. Itt, erre a zsámolyra. Tudod, hogy azért hivattalak, mert pirongatást érdemelsz.

RAFFAEL *(mosolyog)*: Levele hangjából már sejtettem . . . Talán amiatt van baj, amit tegnap a két főtisztelendő kartársnak mondtam?

BIBBIENA: Halljuk, mivel bántottad meg őket?

RAFFAEL: Az Apostolokról festett képem előtt

álltak s úgy vélték, hogy szent Péter és szent Pál nagyon pirosak. Azt válaszoltam nekik, hogy a mai egyházi kormányzat mellett nem lehet csodálkozni, ha az apostolok elpirulnak. Biztosíthatom főtisztelendőségteket, hogy a két kegyelmes úr többre se várt, hanem sarkon fordult és elment.

BIBBIENA (*Sadoletohoz*): Hallja? Mai beszélgetésünkhöz kell-e ennél sikerültebb példázat?... De most, Raffael, másról beszéljünk . . . Legszemélyesebb érdekeidről, gyermekem! Sadoleto biboros épúgy javadat akarja, mint én. Előtte hát nyíltan beszélhetünk.

RAFFAEL: Jóságukkal elhalmoznak mindaketten. Hálátlan eb lennék, ha ezt valaha is elfelejteném.

BIBBIENA: Jegyessednek, kedves Maria húgomnak, halála óta sokat töprengék azon, hogy családi tűzhelyed megalapításában mi módon tudnálak elősegíteni. Mondd, van valami terved? Ideje a gondolattal komolyan foglalkozni, édes fiam; nem leszel mindig fiatal. Nemsokára betöltöd harminchetedik életévedet. Én már öregszem. Szeretném jövődet biztosítva látni. Nyugodt, gond nélküli életre van szükséged, hogy remekműveidet szabadon megalkothasd. A világ joggal várja ezeket tőled, mert a földkerekségen egyetlen vagy a magad nemében.

SADOLETO: Téged és Michelangelót méltán megillet a név, amelyet Horatius a dioszkusoknak adott: *Lucida sidera*.

RAFFAEL: Szegény korán elhúnyt jegyesemet, Bibbiena Mariát, megsirattam. Megsirattam a szép gyermeket önmagáért, kiváló tulajdonságaiért, meg azért is, mert főtisztelendőségedhez oly közel állt s így annál inkább kedves volt. De sohasem titkoltam, hogy mégsem nézek házasságom elé nagy bizodalommal. Oly javakkal kecsegtet, amelyek nem vonzanak. Szeretem a szabadságot.

Szeretem, ha a jövő szemem előtt korlátok nélkül bontakozhat ki. Szeretem a kötetlen életet és hogy szívem mélyéről legszentebb titkomat fölhozzam, bevallom, más nő emlékét szeretem; azét, akit elvesztettem. Gondolkozásmódomat kivülről senki másért nem tudtam volna megváltoztatni.

BIBBIENA: Ne beszélj szegény Beatricéről . . . Ne beszélj róla . . . Emléke fáj szivednek.

RAFFAEL: Ha az emlék fáj is, nem törődöm vele, mert fölemel. E drága teremtmény megismertette velem a legönzетlenebb, a legnemesebb vonzalmat. Még a síron túlról is fölküldi hozzám azt az édes, égi szomorúságot, melyet nélkülről sohasem ismerem volna meg. Emléke, mint valami könnyű, sima fátyol takarja be lényemet és e fátylat magamról levetni soha sem fogom. Iránta érzett szerelmem bennem úgy ég, mint a mécses, mely lángját a halhatatlanság tűzforrásától kölcsönözte. Hogy főtisztelendőségednek kedvébe járjak, oly frigybe egyeztem bele, mely felé saját akaratom legkevésbé sem hajtott . . . Az ég másként rendelkezett . . . De ilyenféle dolgokról ne is beszéljünk többet!

BIBBIENA: Szóval a fiatalság állhatatlan függetlenségéről nem akarsz lemondani? Indokaidat becsülöm, mindazáltal igaz marad, hogy csapongó, kalandos élethez ragaszkodol és a komoly, érett életmódtól, mellyel egyes-egyedül lehet a közbecsülést kivívni, irtózol. Pedig erre még a lángelmének is szüksége van.

RAFFAEL: Kegyelmes uram! A dolgokat milyen magas szempontok szerint ítéli meg! Sadoleto biboros ur arcvonásaiból azt olvasom ki, hogy ő is ugyanazon a renden kaszál.

SADOLETO: A művészet, édes fiam, véleményem szerint nagy alkotása az Úristennek; méltóságánál,

hatalmánál fogva vetekedik az irodalommal. Mégis az élet nyomorúságaiért csupán jól megalapozott és fölboríthatatlan életmód képes kárpótolni.

RAFFAEL: Azt hiszem, hogy ehez nem okvetlenül szükséges asszonyt hozni a házhoz. A rendetlen erkölcsöktől és szokásoktól amúgy is irtózom. Művész számára nincs meddőbb rabszolgaság. Szerencsére nemcsak akaratom, de eszközeim is megvannak, hogy ezt kikerüljem. Alig van nálam gazdagabb művész a világon. Bár talán kissé költekezőn élek, mert kedvteléseim és szellememnek szabadsága így kívánják, mégis anyagi ügyeim iránt komoly érdeklődéssel viseltetem. Rómában ez időszerint kétezer aranyat érő birtokom van, amely ötven tallért jövedelmez. A pápa a Szent-Péter bazilika munkálatainak fölügyeletét Bramante halála után rám bízta. Ez évenként háromszáz aranyat biztosít. Ezenkívül több ilyen jövedelmező megbízásra van kilátásom. Öszentsége egyik vatikáni terem festéséért legutóbb ezerkétszáz aranyat utalt ki. Az ókori emlékek fölügyelőjének ugyancsak mostanában neveztek ki, ezzel szintén dus jutalmazás jár. Mindenfelől megrendelésekkel halmoznak el s képeimért annyit kérhetek, amennyit akarok. Ilyen helyzetben megbízható és figyelmes szolgálkkal veszem magamat körül s fényes életmódot folytatok anélkül, hogy asszonyra és háztartásra szükségem lenne. A házasság bizony több gondnak, mint örömmek a forrása. De mára ennyi elég legyen! Fáradjanak most el velem a Szent Péter templomba megnézni munkáimat s azután menjünk frissítőre szőlőmbe.

SADOLETO: Nem is oly rosszul okoskodik, ha meggondoljuk. Végeredményében ő is csak olyan pap, mint mink, bár profán istent szolgál. Joga van hát hozzá, ha a papi kötelmek közül a legnagyobb szerencsének a nőtlenség szerencsétlenségét tartja.

BIBBIENA: Legyen hát. Többet ne érintsük a kérdést. De legalább igérd meg fiam, hogy egészségedre jobban ügyelsz. Nem tartasz mértéket, sem munkában, sem szórakozásban. Lázrohamaid nagyon nyugtalanítanak. Félek, hogy magad kelleténél hamarabb emészted föl.

RAFFAEL: Ily erős, ily rugalmas még soha sem voltam. Reggel megjelentem a campo vaccinói ásatásoknál. Az árkokban több, mint három órát időztem. Pompás egy délelőtt volt! De menjünk már Szent Péter templomunkhoz!

BIBBIENA: Jól van, induljunk. Kedvesem, legalább is két napja már, hogy nem láttalak. Az idő oly hosszúnak tetszett.

SADOLETO: Majd kárpótoljuk magunkat! Ha este majd megpihentünk, fölolvassom barátom uramnak Guidus Posthumus Sylvester egy elragadó elégiáját, melyet a pápához intézett. Egyike a legékebb latinsággal megírt verseknek, melyeket valaha ismertem:

Heu! Quam nostra levis, quam non diuturna voluntas,
Quam juvat ingratum saepe quod ante fuit.

És az egész ebben a hangnemben folyik. Valóságos remekmű!

Michelangelo műhelye.

Hideg, sötét szobácska. Késő éjszaka. Urbino Antonio, a művész szolgája, kezében kis rézlámpást tart és egy megkezdett márványszoborra világít. Michelangelo éppen most fejezett be egy kemény papírból készített sisakfélét, melynek a teteje nyitott s úgy van elkészítve, hogy gyertyatartónak lehet használni.

MICHELANGELO: Nos, Urbino, látod? Hiába erős-

ködtél, hogy nem fog sikerülni. Add most ide a lámpást!

URBINO: Nem fog benne megállni. Biztos vagyok, hogy ledől és haját elégeti. Mondhatom, nagyszerű találmány!

MICHELANGELO: Én pedig azt mondom, hogy megáll benne! Miért akarod, hogy ne álljon meg?

URBINO: Nem én akarom, hogy ne álljon meg. Ő nem akarja.

MICHELANGELO: Ne nyakaskodj, öreg! Add ide a lámpást és erősen csavard rá az alapzatra e sodronyt . . . Fordíts rajta még egyet . . . Úgy ni! Most a lámpást szépen behelyezzük, ezt a drótszálat ide erősítjük . . . Nagyszerűen megy! Mit szólsz hozzá? . . . Pompásan megáll.

URBINO: Ha majd a fején lesz, s ide-oda mozog, meggyújtja a papirost.

MICHELANGELO: Szó sincs róla! A nyílás elég széles, a láng jobbra-balra szabadon loboghat. Nagyszerű! Ezentul éjjel is dolgozhatom s olyan világitási hatásokkal, melyek nevezetes eredményekhez fognak vezetni.

URBINO: Jobban tenné, ha lefeküdnék. A fejét mindig olyanokon töri, ami a világon senkinek se jutna eszébe.

MICHELANGELO: Egész kényelmesen lehet hordani. Fejemet a mozgásban legkevésbé sem zavarja. Add ide a kalapácsot és a lapos vésőt . . . Itt vannak! A faládán!

URBINO: Azt mondom, jobban tenné, ha már pihenni térne. Nincsen rászorulva, hogy úgy dolgozzék, mint napszámos. Tudhatja, hogy a marquis-né őkegyelmessége mennyit zsörtölődik, ha magát sokat nyüvi.

MICHELANGELO: Jól van. Holnap reggel majd

elmész hozzá, hogylétéről tudakozódol és megmondod, hogy a feleségem az oka, hogy nem sokat alszom.

URBINO: A felesége? a felesége? Mit akar ezzel megint mondani?

MICHELANGELO: Itt van mellettem és szép, nagy szemét rámfüggeszti. Ujjával könyökömet gyöngéden megtaszítja és így szól: Dolgozz, Michelangelo, dolgozz, a te és az én dicsőségemért! És a zöld babérlevéllel, melyet kezében tart, felém int.

URBINO: A szavak értelmét akárhogy is fordítja ki, magát azért mégis holtra fárasztja.

MICHELANGELO: Már régen voltam ilyen boldog! A sötét éjben csak ez a mécses világol, de tünező fényénél csodálatos eszmevilág kel életre... Vajjon hány óra lehet?

URBINO: Éjfélhez járunk közel, jobban tenné, ha lefeküdnék.

MICHELANGELO: Szakad az eső. Mint széles folyam, csapkodva hull a háztetőkre s az udvar kőlapjaira. Rettenetes vihar! Az ég tüzes villámai az ablaküveget egy percre felgyújták. E zord lárma mégis mennyi nyugalmat ad! Távoli mennykőpattanások, égboltrengető dörgések, de egy emberi hang sem hallatszik! Véretem egyetlenegy hazug, kérkedő, vagy ostobán kötekedő emberi hang sem forralja föl, csak a természet beszél! Ilyenkor lehet alkotni... Ilyenkor szabad a szellem és boldog az ember!... Ilyenkor teljesen tudjuk magunkat átadni annak, aki egyesegyedül érdemli meg, hogy birjon bennünket. A márvány irigy és zárt méhe megnyílik. Előbontakozik az élő fej. Lengő, fehér szellemarcként reng a véső alatt, mely vonásait egymásután szabadítja föl... Boldogan válik ki az anyagból, élővé eszményül és beszélni kezd... Urbino?

URBINO: Mester!

MICHELANGELO: Ott a zsámolyon álomba szenderülsz. Úgylátszik, jobban tennéd, ha lefeküdnél.

URBINO: Nem lehet. Ha majd a mester aludni tér, példáját én is követem; de előbb semmi-estre sem.

MICHELANGELO: Makacskodásod érthetetlen!

URBINO: Igaz, hogy már nem vagyok fiatal és a virrasztások kimerítenek, de a marquisné kegyelmes asszony meghagyta: Amíg mestered nem nyugszik, te se nyugodjál. Meglátjuk van-e szive gyötörni öreg szolgáját.

MICHELANGELO: Engedélyezz még néhány percet. Be kell valamit fejeznem.

URBINO: Hát jó, néhány percet, de nem többet. A marquisné határozottan megkívánja . . .

MICHELANGELO: Jól van már. Hagyjuk ezt! . . . Inkább mesélj valamit, hogy ébren maradj.

URBINO: Ma a jegyzőnél voltam.

MICHELANGELO: Ne beszéljünk róla.

URBINO: Azt mondja, hogy a két fiatal lány, kiket a mester kiházasított, igen tisztességtudó teremtések.

MICHELANGELO: Örülök. Szeretném, ha boldogulnának. Kedves gyermekek, noha szerfölött rútak!

URBINO: Unokaöccsét is láttam. Itt járt, amikor a mester nem volt itthon.

MICHELANGELO: Helyes . . . Ha mégegyszer jönne, mondd, hogy hagyjon békén és csak végezze dolgait.

URBINO: Ugy gondolja s ebben igaza van, hogy mégis legsürgősebb dolga megköszönni a három-ezer tallért, amelyet a mester neki adott, holott magának is csak szűkösen telik.

MICHELANGELO: Tudja, hogy szeretem. Nincs miért hálálkodnia.

URBINO: Mester, az idő lejárt . . . Ejfél után egy óra . . .

MICHELANGELO: Meg vagyok! . . . De szörnyen megéheztem. Nincs valami ennivaló? Nézd meg a szekrényben!

URBINO: Utána nézek . . . A mester háztartásáról sem lehet azt mondani, hogy valami pazarul volna vezetve. Mihelyst kis pénz van a ládafiában, az első jött-mentnek oda adja.

MICHELANGELO: Az emberi test kevéssel beéri. De a pusztta erő nem elégséges, hogy a lélek emelkedjék.

URBINO: Na nézd! Mégis csak akad egy kis kenyér, ha mindjárt száraz is . . . Sőt egy darab sajt is és a palackfenekén némi ital . . .

MICHELANGELO: Kitünő! Mindent hozz ide!

Papirsisakját leveszi, a lámpást deszkára teszi és állva eszik; ezalatt szobrát nézegeti. A kapun erősen zörgetnek.

Ebben az órában ugyan ki lehet? Nézz ki az ajtónyíláson!

URBINO: Ki zörget?

EGY HANG: Én vagyok itt, Mini Antonio . . . Nyisson ajtót, mester! . . . Én vagyok itt, a tanítványa! Nyisson ajtót, szörnyű hírt hozok!

MICHELANGELO: A tanítványom? Mini Antonio! Bocsásd be! Valami szerencsétlenség történt?

MINI ANTONIO *(belép)*: Ó mester, nagy szerencsétlenség!

MICHELANGELO: Mi bajod? . . . Nagyon halovány vagy!

MINI ANTONIO: Raffael haldoklik! E percben bizonyára már meg is halt!

MICHELANGELO: Raffael! Szent Isten!

MINI ANTONO : Viti Timoteóval és Garofalóval, két tanítványával, műtermében voltam. Három óra lehetett. Egy szolga jelentette, hogy a mester magát rosszul érzi. Láza már tegnap este óta tart.

MICHELANGELO : Tegnap óta? Nem csodálkozom rajta. Gyöngé testalkatu ember! Félig asszony, félig gyermek! A munkára sok időt pazarol, de a szórakozásokra talán még többet. Ezelőtt négy nappal a campo vaccinói ásatásoknál találtam s még figyelmeztettem, hogy ilyen időben óvakodjék a földmunkától. Mondod, hogy állapota súlyos?

MINI ANTONIO : Ha még meg nem halt, a hajnalt nem éri meg. Magát műtermébe vitette. Saját szememmel láttam! Ó, az arca fehér volt, mint a szemfedél s az élet már alig maradozott rajta. Lankadó szeme a *Színváltozáson* függött... Ágya körül, melyet hirtelenében tákoltak össze, ott voltak barátai, Bibbiena, Sadoletto és Bembo bíborosok és még sokan mások, akiket nem ismerek... Az ágyfőnél a szent Atya állt és könnyelábadó szemét szárítgatta.

MICHELANGELO : Urbino, hozd elő sapkám, köpenyegemet. Hozzá kell mennem! Raffael!... Raffael!... A halál révén! Hát lehetséges, jó Istenem?... Add ide, gyorsan, menjünk!

URBINO : Itt van, mester! Csak még egy pillanatig, amíg a kézilámpát meggyujtom. Az úton majd világítok.

MICHELANGELO : Azt mondod, hogy mentség nincs többé? Biztos vagy benne? Orvosokat hívtak már? Mit mondtak? Mit csináltak vele? Menjünk! Menjünk!

MINI ANTONIO : Orvosban nincs hiány. Ott volt Brescia Jacopo mester, a szent Atya orvosa; aztán Marini Gaetano mester és még többen. Valamennyien szomorú arccal álltak, fejüket rázták

és szemükkel intettek, hogy a tudomány itt már nem segít.

MICHELANGELO : Kész vagy már, Urbino? Siessünk!

URBINO : Mester, mehetünk.

MICHELANGELO : Menj előre! Gyorsan!

Kilépnek az utcára, mely teljesen sötét. Közben az eső elállt. A gyorsan iramadó felhők hasadékán át az ég előmélylik s a rajta lebegő holdtányér halvány tejfényét a házak tetején s az úton megcsillogtatja. Távolról szótlánul siető embercsoportok lépészaja hallatszik.

Miféle zaj?

URBINO : Megtudjuk, mihelyt az utcasarkon befordulunk.

MINI ANTONIO : Menjünk! Vigyázzon a pocsolyára, mester.

Michelangelót karonfogja.

Számos tiszt, szolgál, katona és fáklyavivő összevissza bomlott rendben halad el. A fáklyák lobogó lángja a házakat piros fénnel vonja be. A csoport közepén a pápai gyaloghintót viszik; függönyei le vannak eresztve.

MICHELANGELO (egy kamaráshoz) : Mit jelent ez, uram?

A KAMARÁS : A szent Atya visszatér a Vatikánba.

MICHELANGELO : Raffael talán . . .

EGY HANG : Raffael meghalt és Michelangelo Italiában egyedül marad!

A menet elvonul. Michelangelo egy köpadra roskad. A felhők szétfoszlottak, s a beszédes éji ég kék párázatán a hold hallgatagon uszik.

MICHELANGELO : Igaza van, egyedül maradok . . . Mult évben Lionardo . . . Most pedig ő és mindazok, akiket mi hárman ismertünk, akiknek hajdan

szavát lestük! Mind, mind eltávoztak már. Igaza van, egyedül maradok. Volt idő, mikor nagyon szerettem volna így egyedül lenni, mint a teremtő ég nagy titkainak egyetlen és kizárólagos birtokosa! Azt képzeltem, hogy a földtekén nincs nagyobb boldogság, mint oly sok ember között egyesegyedül, versenytárs és rokonlélek nélkül lenni, hasonlítani a naphoz . . . Mintha lenne rettenetesebb dolog a világon, mint egyedül lenni! . . . Éveken át semmibe sem vettem Lionardót . . . Raffaelt lelkem mélyén súlyos panaszokkal illetem . . . Erőszakkal magamba akartam verni a gondolatot, hogy őket nem becsülöm . . . Igen, igen; voltak napok, mikor te, Michelangelo, szájalomraméltó hitvány ember, rövidlátó és korlátolt elméjű pór voltál; mert félreismerted és gyaláztad azt, aki hozzád nem volt hasonló és aki, mondom neked, ért legalább is annyit, ha nem többet, mint te! Most megkaptam, ami után gyáván sóvárogtam! Kialudtak a csillagok az égen és a sötétben egyedül maradtam . . . Egészen egyedül és a kietlen magánosság keblemre fojtón nehezedik! . . . Itt volna még Tizian, aki nagy lélek, nagy elme . . . Itt volna Andrea del Sarto . . . Itt volna . . . De nem, bármilyen nagyok is, Lionardóval nem mérközhetnek és nem mérközhetnek vele, ki most ágyán halottként fekszik! . . . Ó, mily földöntúli jelenség volt! . . . Isteni méz áradt minden szavából, minden tekintetéből. A szépségnek, a finomságnak, a kellemnek és bájnak minő megtestesülése! . . . Minden, ami nem az enyém, minden, amit soha el nem érhetek, minden, ami én nem vagyok! . . . Soha senkit sem szerettek úgy, mint őt és mégis szerethették-e érdeme szerint? . . . Istenem, Istenem, mily különös érzés ez! Mi mozdul meg bennem, mi fakaszt könnyet szememből, mely a sírást sohasem ismeré? Hová szállnak szomorú gondolataim?

Keblem mélyéből fájdalmas könnypatak tör föl. Megnehezedett szempillám arcomra a könnycseppeket sűrűn önti és siratom azt, akit annyit szidalmaztam, úgy kerültem s aki nálam jobb volt! Pedig volt valaki, aki szemembe mondta. Igen, Vittoria mindig mondta. De nem akartam elhinni... Holott jól tudom, hogy lelkem mélyén mindig ezt éreztem. Most, hogy a halál villáma közénk lecsapott, s itt maradtam a földi sárba ragadva, míg az ő nemes arca az Úr színe előtt égi fények tündöklő ragyogásában jelenik meg, csak most látom, hogy milyen törpelelkű voltam! Nem... nem, Tizian és a többiek, bármilyen kiválóak is, mégsem vetekedhetnek e nagy szellemekkel, kik immár többé nincsenek! Körülöttünk, akik még megmaradtunk, tünedeznek és fakul a fény, az árnyék megnő... Ó, igen, egyedül vagyok és az ujonnan megnyílt sír jéglehellete arcomba csap. Mi lesz a művészetekkel? És mi, minden reménységünkkel, szándékainkkal és munkáinkkal egyetemben ugyan mit hagyunk az utánunk jövő nemzedéknek? Talán negyedét sem annak, amit megtenni szent kötelességünk lett volna.

Arcát kezébe temeti.

URBINO: Jöjjön mester, még meg talál hülni.

MINI ANTONIO: Nyujtsa karját. Menjünk haza.

MICHELANGELO: Igy van jól! Kiméljük erőnket és dolgozzunk, míg az élet nyűgös láncra rajtunk zörög.

A Piazza Navona.

Francia nemes, angol nemes, flamand ferencrendi szerzetes. Idegen kalauz.

AZ IDEGENKALAUZ: Már amikor messziről megpillantottam nagy jó uraimat, mindjárt mondtam:

Hoppla, öregem vigyázz! Ezek oly nagyjelentőségű személyiségek, hogy menten-menvést elébük kell járulnod és szolgálataidat hódoló tiszteletednek vert aranytálcáján kell fölkinálnod.

A FRANCIA: Champagneból származom. Brandicourti birtokom országszerte ismeretes. Barátom uram Londonból való és e jó atyát, költséget megosztva, véle együtt fogadánk föl, hogy utunkon elkísérjen, ruhánkat kikefélje és jegyzékbe vegye észrevételeinket, amelyeket a sok új látványosság belőlünk kivált.

AZ IDEGENKALAUZ: Örömöm határtalan, hogy kegyelmes urammal szerencsém volt összetalálkoznom. A középszerűnél nagyobb tisztelet övez itt a városban s mindjárt hozzáteszem, hogy nem is a szerénységem személyes érdemei miatt, hanem dicső származásom és szüleim befolyása miatt. Nekik még a pápa legmagasabb személyénél is van bizonyos befolyásuk. Igen boldog vagyok, hogy mindazt, amit tudok és érek, saját személyemmel egyetemben kiváló főuraim lábai elé tehetem. Be fogom Nagyságtoknak mutatni Rómát, nem felejtve ki egyetlen nevezetes zúgát sem és meg fogom magyarázni minden látnivalónak jelentőségét.

AZ ANGOL: Nagyon kellemes lenne. De nem értékeli fáradságát túlságosan sokra?

AZ IDEGENKALAUZ: Dicső uraim belátására bizom teljesen ezt a kérdést. Engem már kitüntető bizalmuk is mértéken felül jutalmaz s ha szolgálataimat elfogadják, a lekötelezett én maradok.

AZ ANGOL: Mindent akarok látni!

AZ IDEGENKALAUZ: Ez kérdésbe sem ereszhető!

A FRANCIA: Értse meg az úr, Rómába mink nem másvégett jöttünk, minthogy elmondhassuk egy s más úri társaságban, ha majd hazatérünk: Láttam

ezt is, meg azt is! Már most restelleni való lenne, ha valaki ránk piritana, hogy volt olyan dolog is, amelyet nem láttunk.

AZ IDEGENKALAUZ: Ne méltóztassék aggódni. Kezdjük el rögtön, ha úgy tetszik. Forduljunk be ebbe az utcába. Útközben a híres Campo Vaccinóra bátorkodom Nagyságtok figyelmét fölhívni. Az óvilág férfiai tanácskozásait itt tartották.

AZ ANGOL: Látni akarom tüstént!

AZ IDEGENKALAUZ: E percben odaérünk! Itt gyilkoltatott meg Pompeius, az ó-kor . . .

A FRANCIA: János atya, ne mulassza följegyezni!

János atya ír.

AZ IDEGENKALAUZ: Azután ellátogatunk a Vatikánba, hol egyik atyámfia, aki a pápa bizalmasai közé tartozik, csekély jutalomért mindent meg fog mutatni.

A FRANCIA: Szeretném megtekinteni ama híres festőnek képeit, ki a napokban halt meg s kinek oly szép temetést rendeztek . . . Hogy is hívják csak?

AZ IDEGENKALAUZ: Bizonyára Raffael mestert tetszik gondolni.

A FRANCIA: Ugy hallom, hogy ez az ember nagyon, de nagyon . . . fortélyos volt. Amint mondják, némi munkát még felséges királyunk is rendelt nála.

AZ ANGOL: Ó igen, bizonyára kitünő férfiú volt. Szerettem volna látni . . . De hát ha egyszer már meghalt . . . Ha majd a Vatikánt megszemléltük, vezessen abba a szállóba, hol a legjobban főznek.

AZ IDEGENKALAUZ: Úgy tervezem. Meg vagyok győződve, hogy Nagyságtokat a fogások bámulatba fogják ejteni.

AZ ANGOL: János atya, jegyezze majd föl az étkeket és készítésük módját.

A FRANCIA: Mójában lenne, szíves úr, némely nyájas hölgy ismeretségét is ajánlani?

AZ IDEGENKALAUZ: Természetesen! Kegyelmeségeteket még ma este elvezetem két tündöklő úri nőhöz s hiszem, hogy szépségüktől el lesznek bájolva. A vacsorát náluk költjük el. Ugyanott több muzikaszer kitűnő összjátékában is gyönyörködni fognak, utána Nagyságtoknak oly társasági élvben lesz részük, melyért nekem egész életükben hálásak lesznek. A kérdéses hölgyek úgy szépségük, mint rangjuk szerint Róma krémjéhez tartoznak. Ha Kegyelmességetek tőlük elfogadtatnak, azt csak annak tulajdonítsák, hogy a dámák a külföldi hercegek iránt különös érdeklődéssel viseltetnek.

AZ ANGOL: János atya, a hölgyek nevét ne felejtse megörökíteni. Ha majd hazatérünk, velük nem csekély tiszteletet aratunk.

AZ IDEGENKALAUZ: Kegyelmes uraim, induljunk el, mert már két lovagot is látok, kik erre szemeznek. Kalauzi szolgálatukat óhajtják följánlani. Nem szeretném, ha Nagyságtok rossz kezekbe kerülnének.

A FRANCIA: A csudába! Milyen takaros kis palota ez! Ugyan ki készítette?

AZ IDEGENKALAUZ: Ammirato, szolgálatjára.

A FRANCIA (a barátához): Irja föl, János atya, hogy láttunk egy palotát a Murádtól... Ugy-e bár a hatalmas szultán ez?

AZ IDEGENKALAUZ: El tetszett találni, Kegyelmes uram!

Tovább mennek.

Ferrara.

Borgia Lucrezia dolgozószobája a hercegi palotában. — Lucrezia asszony nyitott ablaknál ül, melyen át egyik belső udvarra lehet látni. Egyszerű fekete selyemruhába van öltözve; ujján és nyakán szerényen himzett muszlinfodor. Bársony fejéke alatt gondosan leszorított fekete hajába itt-ott már ősz szálak vegyülnek. Arc kifejezése nyugodt és elmélkedő. Kis sárga szattyánbőrbe kötött könyvből nagy figyelemmel olvas. A könyv hátán olvasható a cím: De Imitatione Christi. — A nyitott könyvet néhány perc múlva leteszi az ablakpárkányra; nagy asztalhoz megy, leül és papírlapot készítvén maga elé, a következő levelet írja:

Nagybizodalmas Főtisztelendő Bembo biboros uramnak Rómában

gyöngéd szerelemmel ajánlom.

Legyen meggyőződve szeretett és nekem igen kedves jó uram, hogy ezt a levelet latin nyelven nem gyatra nyelvbéli ismereteim fitogtatása végett írom. Még kevésbbé tételezze föl rólam, hogy talán annak a magasrendű szellemnek ékes szófordulataival akarnék versengeni, aki az Öregkor és a Kötelesség hajdani írójának fennkölt és nemes nyelvezetét új életre hívta. Régente ilyen kacér gondolatok könnyen rabul ejthettek, de ma eljárásomnak más indokai vannak. Elsőben is a latin nyelv komolyságánál fogva jobban illik éveimhez, azután pedig tudom, hogy bizodalmas jó uram Ciceró nyelvén mekkora szeretettel csüng. Ne csodálkozzék tehát, ha szelleme előtt olyan mezben akarok megjelenni, melynek szives fogadtatásáról eleve biztosítva vagyok.

Vettem szeptember hó 13-iki levelét s hogy ekkoráig nem válaszoltam, annak egyéb oka nem

volt, hanem csak sok rendbéli gondjaim, melyekkel nem akartam ragaszkodó szívét búsítani. Fenséges férjem uram ágynak esett és állapota sok nyugtalanságra szolgáltatott okot. Többé már nem fiatal s a kormányzással és folytonos hadviseléssel járó fáradozások testének minden egyes tagját megviselték. Betegágyánál szomorú napokat töltöttem. Most már jobban érzi magát. Ezért kissé megvigasztalódva, reményeimben megerősödve, sietek levelemmel az én kedves, jó barátomat fölkeresni. Gyógyulásom azonban még nem teljes. Úgy tetszik nekem, hogy a jó Isten életemet tulságosan hosszúra nyújtotta. Szívemet sok sajnálkozás és sok elmúlt dolognak fájlalása nyomja. A tudományok szeretete, mely hajdan üres óráimat édesítette, elköltözött belőlem, és most vigasztalást csak a Vallás nyújt, de ígéretei közé sok fenyegetést is kever.

Nem olyan érzések ezek, melyekkel kedves barátainak szívesen udvarol az ember. Tudom, hogy Főtisztelendő uramnak is elég sok a gondja és nyughatatlansága. Nem illő tehát, ha vigasztalás helyett, az enyéimmal csak tetézem azokat. Épen azért röviden irok, de legyen meggyőződve, hogy amint hitem és reményem szerint emlékezetében szüntelenül élek, úgy a maga emléke is, édes barátom, otthonos vendég szívem legrejtettebb zúgában is. Jusson ez eszébe és gondoljon rá különösen azokban a pillanatokban, mikor Isten szolgálatában társul engem is maga mellé vehet. Isten az egyetlen támaszom, csak ő benne bizakodom, csak őt akarom és csodálkozom, hogy tekintetemet valaha is másfelé vettem. Borzadva gondolok itéletére, melynek szigorúságát bizonyára kiérdemeltem. De épen maga tanított arra, fenkölt lelkű barátom, hogy számítsak könyöreletességére. És valóban néha azt hiszem, hogy vétkeimet meg lehet bocsátani, mert hiszen őszinte megbánásuk,

megsiratásuk által csak alázatosabb és engedelmesebb szolgálója lettem az Úrnak és iránta való szerelmem lángja csak annál magasabbra csapott.

Isten minden szerencsés jókkal megáldja, kedves barátom. Ne mulassza el azokat a jóságos szavakat ő Szentségének megköszönni, melyekkel hű leányát ujabban megtisztelni kegyeskedett. Mégegyszer esedezem, foglalja imáiba nevét annak,

aki sokat vétkezett, mert sokat szeretett

Datálva Ferrarából, die 2. Cal. Jan.

Borgia Lucrezia, Ferrarai Hercegnő.

Bruges.

Faragott tölgyfával kipadozott terem. A párkányzaton a belga tartományoknak festett és aranyozott címerei. A nagy kandalló felett a birodalom címere. A festett üvegablakkal szembe eső falon a német iskola egy nagy festménye az utolsó ítéletet ábrázolja. Éjszaka van. Az asztalon lámpa ég s nyitott levelek hevernek. V. Károly az asztalnál karosszékekben ül és ír.

APRÓD (belép): A főtisztelendő utrechti bíboros császári Felsőged parancsára megjelent.

V. KÁROLY: Lépjen be!

ADORJÁN: A császár hivatott?

V. KÁROLY: Hírt kaptam X. Leó hirtelen haláláról. Erről akarok veled beszélni.

ADORJÁN: X. Leo meghalt? Nem vártam volna. Még negyvenhat éves sem volt. Közölnek részleteket is?

V. KÁROLY: Követeim azt írják, hogy a pápát az öröm fullasztotta meg, mikor Milano bevételéről s a franciák vereségéről értesült. Paris de Gras-

sis azonban, a Szent-Palota háznagya, olyan értelemben ír, hogy mérgezésre kell gondolnom.

ADORJÁN: Megölték volna a pápát? Miért?

V. KAROLY: Ne felejsd el, hogy Petrucci biboros meggyilkolása az ő lelkén szárad. Azonkívül sok embert juttatott koldusbotra. De akár mint legyen is, X. Leó meghalt. — Ülj le!

Adorján az asztal mellett helyet foglal.

Mi a véleményed erről az eseményről?

ADORJÁN: A kereszténységre szomoru és bátor-talan idők várnak. A franciák kikaptak ugyan, de újra fognak támadni.

V. KÁROLY: Igazad van. I. Ferenc nem tud békében élni. Fenekedő természet. Hibáitól és képességeitől egyaránt félni kell. A császári koronára fáj a foga. Elvettem előle. Most Burgundra és Flandriára pályázik és mindezt tőlem akarja elharácsolni. De Isten segítségével hódító kedvét le fogom törni.

ADORJÁN: Komoly megfontolást érdemlő dolgok. De bevallom, Fölség, hogy e pillanatban még súlyosabb gondok szomorítanak el, ha szent Péter üres székét magam elé képzelem. A vallás soha sem volt nagyobb veszélyben, mint ma. Az örvény felé már évek óta feltartóztatlanul haladt s most a mélység szélére jutott.

V. KÁROLY: A szélén áll és az örvény végtelenül mély. Jól mondod, hogy minden másnál nagyobb és rettenetesebb ez a veszély, mert a földön és a világegyetemben minden a vallástól függ. Földön és égen neki kell uralkodnia. Ha ez a hatalom meginog, minden könnyörtelenül összeomlik. Nem engedem, hogy ez bekövetkezzék.

ADORJÁN: Fölséged a németországi vallásügyek elintézésében már idáig is nagy dolgokat művelt.

V. KÁROLY: Erről az oldalról megmérhetetlen veszélyek fenyegetnek, s ha nem tartóztattam volna föl hirtelen a szekeret, melyet a dühös lovak elragadtak, a baj ma már orvosolhatatlan volna. Nem tűröm ez eretnekséget! Gonosz lázadókkal nem alkuszom és e botrányos, ártalmas és megbocsáthatatlan rendbontások okozóit egy percig sem hagyom békében, mert ez a béke elsősorban nekem ártana. Nem engedem, hogy az apostoli tanítás finom aranyába szennyes rozsdá essék. Nem engedem én, a császár, mert az apostolok helytartója bezzeg úgy találja — vagy szerencsére azt is mondhatom már: *találta*, — hogy Luther jól forgatja a tollat! Érdeklődéssel olvasta leveleit és ez ördögkötölte baráttal szemben csupa szelidség, engedeékenység volt! . . . De én itt vagyok! . . . Ha nem volnék, a pokol diadalmat venne a világon!

ADORJÁN: Isten Fölségedben lángra lobbantotta a szent haragot, mint egykor Gedeonban.

V. KÁROLY: Különös, hogy sem a pápa, sem I. Ferenc nem látták, hogy ez ujítások hová vezetnek. Pedig elegendő lett volna a buzgalmat nézni, mellyel e tanokat a kis fejedelmek fogadták és az örömet fontolóra venni, mellyel a polgárok karjaikba vetették magukat. Mit jelentett ez? Nem kevesebbet, mint, hogy az új tanítások a függetlenség és fejetlenség mérgével vannak teleítatva. A választóknak igazat adnak velem szemben, a jobbagyoknak hűbér uraik s a lézengő csöcseléknek a tisztos városi polgárokkal szemben. A pápa azt képzelte, hogy ha a kedve szerint való okoskodásra és agyaskodásra mindenkit fölhatalmaz, azzal nem árt többet, mintha megengedi a korhelyeknek, hogy vasárnap este leihassák magukat. De eljön az idő, mikor már a részeges állandó örületbe esik. Tisztán látom, hogy a féktelen örültségek korszaka érkezett s

V. KÁROLY CSÁSZÁR

nagy ideje, hogy a bajnak nyakát szegjem! . . . A világ tele van egy Hutten Ulrik arcátlan szennyirataival, nem is szólva a többiekről . . . Egy véleményem vagy velem?

ADORJÁN: Minden pontban. A két főbűn: az egyházi romlottság és az istentelen engedékenység, mely a gonosz erkölcsök testvére, összefogott s nyomukban föltámad a rendetlenség, a Vallásnak, következésképp az egész világnak legádázabb ellensége.

V. KÁROLY: Helyesled tehát a fölfogásomat, hogy a jövődő pápának elődei világi szokásaival szakítania kell.

ADORJÁN: Ha haboznék ezt megtenni, úgy el vagyunk veszve! X. Leo utódja pápa legyen s ne uralkodó, theologus s ne tudós, önsanyargató istenfélő s ne élvkergető. Penészes kenyérrel és útszéli fűvel táplálkozzék s nem az ingyenceknek aranytálon fölrakott, válogatott ételeivel. Ne vegyen soha mást kezébe, mint faedényeket! Koldusbot legyen a kezében, s azzal törje össze a régi pogányok bálványait, melyekkel a hívő lelkek szörnyű megbotránkozására a szent paloták tömve vannak. A Bembókat és Vidákat dobja börtönbe, rójjon rájuk szigorú vezekélést ahelyett, hogy dagadozó szólaimakat élvezettel hallgassa! Igen, Fölség, a világot csak a legnagyobb, a legőszintébb vezekelés mentheti meg! Csak ez menthet meg bennünket a kicsapongások nemzete rettentő vonaglásoktól, melyek földi életünket fenyegetik. Csak ez menthet meg a halhatatlan életben a pokol izzó lángjaitól, melyeknek marását mind jobban és jobban kiérdemeljük!

V. KÁROLY: Gondolod, hogy egy szentéletű, kérelhetetlen pápa és egy császár, ki munkáját vele megossza s a hit védelmében és dicsőítésében

fáradtságot nem ismer, — gondolod, hogy ők ketten egyesülve a világot megmenthetik?

ADORJÁN: A hatalomnak nagysága itt a földön mindig egyforma. Soha nem apad és soha nem dagad. De a különböző korok és különböző államalakulatok más és más módon osztozkodnak rajta. Amit azonban Luther és méregkeverő társai akarnak s amit a pápai udvar eszefordult papjai eltérnek, az e drága kincsnek haszontalan ólompénzzé való aprózása. Így, ami egyesek kezében sokat ér, a nagy tömeg kezében értéktelen semmiséggé törpül. De ha a pápa és a császár egyetértően az uralkodói hatalmat csak az ő kezükbe tömörítenék és ezt a maga teljességében a kereszt győzelmére fordítanák . . . Ó, az egész világ számára milyen látványosság, milyen tárházias boldogság lenne ez!

V. KÁROLY: A császár, akiről beszélsz, én vagyok, s a pápa, te magad!

ADORJÁN: Nem félek nyíltan megmondani, hogy ez rám nézve nagy szerencsétlenség volna, mert öreg korom pihenés után vágy; de a hívőkre nagy boldogságot árasztana, mert lelki üdvükért semmit a világon el nem mulasztanék.

V. KÁROLY: Nem jól értelmezed szavaimat. Olvasd e leveleket! A konkláve X. Leo halála után nyomban összeült. Eléjük tártam az igazságot s ők nem csukták le szemüket. Téged választottak meg. A Szentlélek tereád leszállott. Te pápa vagy, mint én a császár!

ADORJÁN *(kezét összekulcsolja mellén. Szeme lecsukva s ajka halkán imát rebeg. Pillanatnyi csönd)*: Magamba szálltam és számot vetettem magammal. Nincs helyzet, mely inkább megkívánhatná ezt oly gyöngye emberi teremtménytől, mint amilyen én vagyok. Isten keze nyugszik rajtam; legyen az ő szent akarata szerint. Nem tudom, fiam, hogy

a választás szabadságát világi bölcsessége mily mértékben korlátozta, de immár nem is akarom kutatni. A tiarát nem akartam, nem kívántam. Isten műve ez s ezért nem gáncsolható, lett légyen Fölséged annak eszköze, vagy épen ellenzője. Szegény, származás nélküli ember vagyok, s idáig Észak városainak ködében észrevétlenül éltem. Itáliát sohase láttam s a Vatikánba úgy fogok belépni, mint valami rongyos csavargó, kinek jelenléte a Királyok palotájának tündöklő fényét arcul üti. De ezt akarom! A ragyogást meg fogom gyalázni! Kérlelhetetlen szigorúsággal összetöröm és helyébe az alázatosságot, a keresztényi egyszerűséget ültetem. A világnak ezekre van most szüksége!

V. KÁROLY: Szentséges Atyám, számítson rám, mint hűséges fiára. Mi ketten a közjóért sok mindent tehetünk s meg is kell érte mindent tennünk! A császár hadserege és kincses tárháza, elméje és annak minden egyes gondolata Szentségedért fog dolgozni . . . De megmondom azt is, mert így kézt-kézbe tartva egymáselőtt egy gondolatunkat sem szabad eltitkolni: ne legyen gyöngé, ne hátráljon, el ne bukják! . . . Mert én mindig előre megyek, s ingadozzék, habozzék bár az Egyház, én akarata ellenére is magammal vonszolom!

1087A

ÖTÖDIK RÉSZ.

MICHELANGELO.

OSZEK

OSZEK, OSZEK, OSZEK

· MICHAELANGELVS · BVONAROTVS · NOBILIS ·
· FLORENTINVS · AN · AET · SVE · LXXI ·

· QVI · SIM · NOMEN · HABES · SATQ · EST · NAM · CAETERA · QVI · NON ·
· SVNT · NOTA · AVT · MENTEM · NON · HABET · AVT · OCYLOS ·
· M · D · XLV ·

Róma előtt.

1527.

A császári csapatok tábora. — Hajnali három óra. A tábor kiterjedését lobogó tüzek hosszú sora jelzi. Az örök talpon vannak, különben az egész sereg a puszta földön fekszik és alszik. A csöndet néha egy-egy puskalövés, kiáltás szakítja meg. Egyetlen egy sátor emelkedik ki: Bourbon főzászlósnak, a sereg vezérének sátora. Benne gyalúlatlan fából tákolt asztal, melyen faggyúgyertya ég. A főzászlós sisak nélkül, de teljes fegyverzetben izgatottan sétál föl és le. Don Fernando d'Avalos, Pescara örgrófja, spanyol vezér.

A FŐZÁSZLÓS: Voltaképen, ki és mi vagyok én? Hát valóban megértem ekkora gazságra, ily szörnyű hitványságra, melyet a jövő századok sem megérteni, sem megbocsátani nem fognak? Én, épen én foglaltam el ostrommal Rómát? Fosszam ki, gyalázzam meg, és utánózzam a legvadabb barbárok erőszakételét? Az Ég ezt a borzalmat ezek számára tartotta fenn, s én most megismétlem? Hát ki vagyok, hogy nevemet ily szennyes galádsággal párosítsam? A legnemesebb tőből sarjadtam, amely a világon valaha létezett! Én, királyoknak, szenteknek és győzedelmes hódítóknak utóda, elkövessek egy tettet, melyből nevemre csak mocsok és ártatlan vér freccsen-

het? . . . De nem! Ne hallgasson rám, marquis! Dehogyan vagyok az, amiről itt mesélek! Ne higgyen az álomlátónak! . . . Nem vagyok Bourbon főzászlós! Semmitérő rongyember vagyok, akit kedve szerint sértegethetett egy Savoya asszony, egy Bonnivet ur, akibe a király minden kegyence, udvari naplopója, kerítője és rimája belerúghatott! Elárultak, megcsaltak, megköpdöstek, kifosztottak és elkergettek. Bosszúra vicsorítottam fogamat, mint a kivert kutya és szégyen pirral arcomon, ellopott becsületemet hajszolva, egy szép napon a Császár szolgálatában ébredtem. És mostan, a fővezéri, tábornagi címmel inkább kigúnyolva, mint megtisztelve, alantas, orv és hitszegő politika inasa lettem . . . Odáig sülyedtem, hogy éhenkórász katonahad játszik velem. Maga előtt taszit, hogy odavezessem, ahová ő akar menni és esztelen-ségeinek minden felelősségét rám tölja. És e csőcselék mögött a császár áll. A császár harsogja felém: Menjen előre! . . . Menjen már előre!

A MARQUIS: Igaza van. Kegyelmes uramnál soha szerencsétlenebb embert nem láttam.

A FŐZÁSZLÓS: Mondja, mit tehettem ellene? Mibe foghattam volna, hogy a szörnyű malomkő alól kivergődjék, amelyet a balsors rámdobott? A legegyszerűbb lett volna Savoya asszonynak karjaiba esni és kegyes pártfogásából élni. Tele-szórtak volna kegyük kitüntetéseivel, méltóztattak volna, igen marquis uram, méltóztattak volna megfizetni fáradozásaimat azzal, hogy megalázkodásomért őseim jogos örökét visszaadták volna! I. Ferenc király meg tudta volna bocsátani érde-meimet, tekintettel alattvalói aljasságomra! . . . Bizalmasaival a kicsapongásokban kedvem szerint elmerülhettem volna s mindjárt kitünő férfiú lett volna belőlem! . . . Miért nem tettem meg? . . . Csak a Becsületem tartott vissza . . . Fölfogja már

most, marquis uram, hogy milyen nyakas, lázongó, szertelen vadállat az, amit Becsületnek hívnak s hogy minden nyugodt kedélyű ember joggal fogan gyűlöletre ellene? Kész voltam rá, hogy félrevonulok, eltemetem magamat birtokaimon és legyűrve magamban a jobbra, a neme-sebbre való törekvést, leszek nagypipájú nemzetes úr és testemet tétlen életem hájával párnázom . . . Egyszóval elhatároztam, hogy családom krónikájában nem fogok más szerepét betölteni, mint ama semmittevő tisztas urak, akiknek egyetlen erényük, hogy a fajt fönntartják . . . De nem, erre képtelen voltam. Szerepre, főszerepre születtem! Kerüljem az udvart? Ne üdvözöljem, ne tömjénezem, ne ámenezsem az örökös nagy misét, ami a szent és sérthetetlen királyság tiszteletére rendeztetett? . . . Elégedetlenkedőnek, összeesküvőnek kiáltottak volna ki és életemet üldözéssel, fenyegetéssel dúlták volna föl . . . Nem tehettem mást, elmenekültem és megkaptam hamarosan a szörnyeteg nevet, mert tettem a mai igazságszolgáltatás tilalma alá esik. A szegény, derék Bayart, aki, ha emlékszik rá, marquis uram, a szemünk előtt halt meg, s akit az ég egyszerű, válságok nélkül való étellel ajándékozott meg, halálos ágyán megátkozott. Lelkemre mondom, most meg én jövök kísértésbe, hogy átkot szórjak az égre, az angyalokra, az Istenre, mindenkire, aki odáig juttatott, ahova jószántamból bizony-bizonyal soha sem kerültem volna!

A MARQUIS: Kemény csapásokkal forgatta a balsors kegyelmes Uramat. Mégis a végét előre senki se láthatja. Egyszer majd napszinre jó az igazság.

A FŐZÁSZLÓS: Ne beszéljen igazságról, marquis uram! Hosszú évek megpróbáltatásai hasogatták bőrömbe az egyetlen igazságot, hogy nincs igazság!

Gyűlöletesebb szemfényvesztést, üresebb parádézást nem úztek szóval, mint ezzel! Nincsen más, csak vérszomjas ösztöklés, melynek okát nem értjük s melynek forrása örökre rejtve marad. Csak az világos előttem, hogy ezentúl már a jónak és rossznak neve, öltözéke és szereplése megváltozik. Manapság már nincsenek fejedelmek, nincsenek nemes urak, vagy hogy kerülgetés nélkül megmondjam, nincsenek emberek, mert hiszen hajdanta a fejedelmi és nemesi megkülönböztetés az embernél emberebbnek járt ki. Manapság csak úr és szolga van, igen, s vannak kutyák, amelyeket megkorbácsolnak s ha a szolgák uruk előtt nem buk-
nak elég illedelmesen mind a négy lábukra, őket is megkorbácsolják, mint a kutyákat! Így folyik ma a világrendje s ezentúl már aligha lesz más-ként. A nagyszerű módszer föltalálója XI. Lajos, s módszerének életképességét a siker eléggé bizonyítja.

A MARQUIS: Vajjon Kelemen pápa a császár akarata előtt meghajolt? Nem látja-e nagy veszedelmét? Csak a feltétlen engedelmesség mentheti meg!

A FŐZÁSZLÓS: A pápa tegnap óta nem ad életjelt magáról. Lehet, hogy a rémülettől sem gondolkodni, sem cselekedni nem tud. Vagy talán a megtámadott férgek szegényes ravaszságát követi, melyek lábukat és fejüket bogyóvá gömbölyítve húzzák be, s ernyedtt mozdulatlansággal hullnak le, sorsukra bizva magukat.

A MARQUIS: A sors a kegyelemdöfést könyörtelenül adja meg neki, mert úgy hívják, hogy V. Károly s ő a szánalmat nem ismeri.

A FŐZÁSZLÓS: Nem fog megkegyelmezni. Le fog sujtani. De a kése én vagyok, s a császár majd mossza kezét és kijelenti, hogy ennyi bajt nem

akart okozni. És a kést jól játszott undorral eldobja. Meg fog tagadni, meg fog hazudtolni, ebben annyira biztos vagyok, hogy a fővezérséget már le akartam tenni. De ezt előre látta és marquis uram megítélheti, hogy szabadon tehetem-e azt, amit akarok?

A MARQUIS: Tagadhatatlan, hogy leszámítva a nem nagyszámú spanyol ezredeket, olasz és német csapatai válogatott csirkefogókból állnak.

A FŐZÁSZLÓS: Csak rövid ideje tartózkodik táboromban, s a helyzetet mégis világosan látja. Igen, magam is csak keserű tapasztalataim árán tudtam meg, hogy a császár micsoda szennyes csöcseléket bizott kezemre. Az izzó vassal könnyebb elbánni, mint ezekkel. Csapataim magvát a Németországból kikergedett lutheránus kalandorok teszik. Megvádolják Sándor pápát és II. Gyulát, hogy zsoldjukba hajdanában törököket fogadtak; mondhatom, eretnekeim mellett ezek szelid báránycák lehettek. E nyomorultaknál egy papot meggyalázni vagy fölkoncolni jámbor cselekedet számba megy! A szerencsétlen Italiát ilyen vérszopó ebekkel kell földúlnom és gyalázatos tetteikért a felelősséget vállalnom!

A MARQUIS: Az Úristen a császárt mélyenjáró elmével áldotta meg. Ki láthatná cselekedeteinek titkos rugóit?

A FŐZÁSZLÓS: Nem tudom, egyéb dolgaiban mi hajtja őt, de a magam dolgában világosan látok. Semmi sem élesíti úgy az elmét, mint a sok szenvedés és a kitartó elnyomatás. Érzem, kitalálom és fölfogom azt, ami ellenem irányul, sőt okait is mérlegelem. A császár velem úgy bánik, mint a lóval szoktunk, mely nem a mienk: kihasznál, holtra dolgoztat. Bezzeg spanyol, német vagy flamand tábornokaira nem rak oly terhet, mely

nemcsak gerincüket roppantja szét, hanem be is piszkolja őket. Életem, becsületem egészen közönbős előtte. Balcsillagzatom teljesen kiszolgáltattott neki s az alkalommal élni akar. Valami gyalázatos dolgot akar elkövetni. Erre anélkül, hogy bármit is szólna, hadserege élére dob és csak mikor magamhoz térek s körültekintek, akkor veszem észre, hogy tisztjeim kémek s legénységem az emberi nem legaljasabb söpredéke. Igen, jó marquis uram, a császári kegy jóvoltából rablóvezér lettem. Főzászlóshoz illő rang és foglalkozás! Gondolta vajjon Bayart kapitány, hogy átka így be fog teljesedni?

A MARQUIS: Fájdalmasan esik hallanom, amiket mond, mert belátom szavai igazságát. A császár a nagylelkűség álarca alatt, melyet rangjára való tekintettel még sem vethet le, nem akar egyebet, mint Kegyelmességed személyében a francia királyi ház tekintélyére tapodni és versenytársa méltóságát a sárba rántani. Bizony, Kegyelmes jó uram, az ég ellen elég oka van panaszt emelni. A sorsnak nincs joga ilyen kemény megpróbáltatásokkal sújtani. Azzal, hogy szülőföldjét és természet szerint való urát elhagyta, olyasvalamit cselekedett, amit hasonló helyzetben én is megtettem volna. Megtettem volna, akármennyire is elharapózik manapság a téves tanítás, hogy lehajtott fővel kell jogtalanságot, kegyetlenséget, megaláztatást, egyszerűen mindent elviselni azoktól, akik éppen kezükben tartják a zsineget, melyen a nevetséges és tartalmatlan játékbábú rángatózik, amit Hazának hívnak. Fából faragott bálványkép ez és semmi más! Karját, combjait mozgatja, száját kinyitja, majd bezárja és nagy, élettelen szemét forgatja. Akármilyen szélhámós is mozgásba tudja hozni. Ők beszélnek helyette, mert maga szóra képtelen, minthogy egyáltalában nem is él. Azok aztán, akik

a holt gépezetet működtetik, a saját hasznukra mindenféle szépen hangzó elvet állítanak föl. Az ilyesmi rabszolgáknak, helotáknak való, akikből hiányzik a férfiasság. Igazi férfiember jogosan követel annyit, mint amennyit maga nyújt. Ha az uralkodó és a haza a tiszteletet megkövetelik, ám járjanak jó példával elől! Enélkül nincs joguk semmire sem. Kegyelmességedet uralkodója és hazája arcul ütötte; a csapást tehát teljes igazsággal viszonzta és a szörnyű büntetést nem érdekelte meg, hogy most a császár akaratának játékszereként vad horda élén Róma falait fájó szívvel kelljen lerombolnia.

A FŐZÁSZLÓS: De már itt az ideje, hogy távozzék. A császár marquis urammal úgy látszik kiméletebben akar bánni, mint velem. A rendelet szerint a hadsereget még ma éjjel el kell hagynia és csapataival együtt Nápoly felé kell vonulnia.

A MARQUIS: Szivem valóban fáj. Szeretnék itt maradni és segítségére lenni, hogy amennyire csak lehet, a gonosz indulatokat megfékezzük.

A FŐZÁSZLÓS: Marquis uramnak nem lehet és nem is szabad. A nagylelkű császár így akarja. Engedelmeskedjék. Isten megáldja!

A MARQUIS: Még viszontlátjuk egymást.

A FŐZÁSZLÓS: Nem tudom . . . Nem is kívánom. Isten vele! Ha majd a nemes marquisné öméltóságával összejő, biztosítsa szolgája legmélyebb hódolatáról.

A MARQUIS: Donna Vittoria jól tudja, milyen nagy lelke van kegyelmes uramnak. Sokszor megcsillogott szemében a könny, ha szenvedéseiről halott beszélni.

A FŐZÁSZLÓS: Hát Isten veled! Nemes Fernando d'Avalos, utolsó lehelletemig emlékezni fogok rád. Nem felejttem el barátságodat a kitagadott ember

iránt, páratlan vitézségedet a csatákban, s lelkednek rangodat százszor meghaladó nemességét... Emlékezni fogok rád, Fernando!... Ölelj meg!... Isten veled!

A MARQUIS: Isten megáldja, Kegyelmes uram. Bárha az ég elunná már meg nem érdemelt csapásokkal sujtani!

A FŐZÁSZLÓS: Mindegy már!... Isten veled!... Menj!... A hajnal első sugarai ne találjanak itt. Különben is hallom porkolábjaimat. Jönnek a tiszturak — parancsolóim... Szinleg rendeleteimet kéri s valójában akarataikat erőszakolják rám. Menj, nem akarom, hogy lelked ragyogó tisztaságát ez alantas lények jelenléte bemocskolja!...

Kezet szorítanak. A marquis távozik.

Megjelennek Frundsberg Georg kapitány, a lutheránus lancknechtek parancsnoka; buzgó híve a Hitujítónak, igazi katona, hírhedt fosztogató; hosszú fehér szakállá vértjét verdesi; Vitelli Alessandro és Rossi Piero-Maria, az olasz könnyű lovasok vezérei; don Antonio de Leyva, a gyalogosok kapitánya; Alarcon és Lannoy spanyol tábornokok.

FRUNDSBERG: Kegyelmes uram, eljöttünk parancsait meghallgatni. Ha nincs kifogása ellene, a hadi tanácsot nyomban megtarthatjuk, hogy a szükséges intézkedésekben megegyezzünk. Pirkadatkor az ostromot minden huza-vona nélkül el kell rendelnünk.

A FŐZÁSZLÓS: Hős kapitány urak, helyezkedjenek el itt a zsámolyokon. Fontos közölni valóm van Kegyelmetekkel.

DON ANTONIO DE LEYVA: Figyelemmel meghallgatjuk.

A FŐZÁSZLÓS: Ha a vitéz kapitány urak mindnyájan, vagy legalább is számottevő többségben,

elfogadnák tanácsomat, úgy a pápához ostrom előtt még egy követet küldenénk.

FRUNDSBERG: Ugyan minek? Elmegyünk mindnyájan VII. Kelemenhez követségbe s ha szemtől-szembe leszünk, az alkudozás könnyebben fog menni.

A FŐZÁSZLÓS: Nem hihetem, hogy a császár a dolgok ilyen hirtelen és nyers elintézését javallaná.

LANNOY: Ami a császár titkos szándékait illeti, Kegyelmes uram bizonyára jobban van értesülve, mint mink. De viszont azt meg mi tudjuk jobban, hogy katonáink zsoldját már két év óta nem fizetik. Pedig mi azért jöttünk ide! Milano, majd Firenze és végül Bologna kifosztását ígérgette nekünk. Mondja, Kegyelmes uram, megtartotta szavát?

FRUNDSBERG: De nem ám! És most már elég volt a szép szóból! A katonának enni kell!

LANNOY: A mi kötelességünk Rómát elfoglalni és nem himes szavakkal tömni a bendőnket. Menjünk!

A FŐZÁSZLÓS: Lannoy uram, Kegyelmed nagyon fennhangon beszél!

LANNOY: A kard nem lehet egyenesebb, mint én! Nagyon becsülöm Kegyelmességedet, de azt fogom tenni, amit kell.

FRUNDSBERG: Mi hasonlóképen. Csak rajta, beszéljen Lannoy uram! Minden szava aranyat ér.

A TÖBBI KAPITÁNYOK: Úgy van. Elég a habozásból!

LANNOY: Amint látja, Kegyelmes uram, vezértársaim véleményét fejeztem ki. Tehát tessék határozni! Én már tudom, hogy mit csinálok. Az első napsugár seregeim élén fog találni! Sőt tovább nem is várakozom; im' a keleti égbolt kigyúlt... A parancsot már kiadtam. Hallja a dobszót és

kürtöket? Előre, fővezér úr! Az ostromra! Ha nem jön velünk, ha habozik seregünk élére állni . . .

A FŐZÁSZLÓS: Nem vonakodom . . . csupán azt mondom . . .

FRUNDSBERG: Hagyjuk a szót! Előre, induljon, Kegyelmes úr! A haditanácsnak vége! Embereim már megkapták a parancsot, amelyet fővezér uram úgyis kiadott volna! Nyissák ki a sátort! Lóra!

A sátor függőnyeit hevesen föltárják. A nap föltűnik. Mindenfelől parancsszó, kürtjel hallatszik. A csapatok megmozdulnak. Lovasság és gyalogság Róma falainak egyszerre ront. Balról ágyúdörgés. A lövések zajába rettenetes kiáltások vegyülnek. A sátort zajongó csapatok veszik körül.

KATONÁK: Ostromra! Ostromra! Hol a főzászlós? Csak gyorsan előre! Előre, Bourbon Kegyelmes úr! Halál a pápára! Halál a biborosokra! Raboljuk ki a várost!

FRUNDSBERG: Nos hát, Kegyelmes úr, min tűnődik? Egy percnyi habozás és nem felelek semmiért!

A FŐZÁSZLÓS: Hozzátok a lovamat!

KATONÁK: Itt van már! Üljön föl rá! Gyorsan! Éljen Bourbon! Halál a pápára! Zsákmányt, zsákmányt!

A főzászlós és a kapitányok lóra ülnek. A katonák körülveszik és magukkal ragadják őket.

FRUNDSBERG (*karddal kezében*): Dicső bajtársak! Nézzétek a kötelet nyeregkápámon! A pápa és cinkostársai kezére karperecet fonunk belőle!

KATONÁK: Igen! Igen! El kell fogni őket! Akasztó-fára velük! Halál rájuk! Hurrá! Forgassuk föl a várost!

TISZT (*vágtatva jön*): A Porta del Popolótól jövök! Szabad a bejárat! Az ágyúk utat nyitot-

NÉMET "LANDSKNECHT"

tak! De a polgárság védekezik. Segítségre van szükségünk!

FRUNDSBERG: Csak bátran, Kegyelmes úr! A dicsőség a fővezért illeti, hogy a város kapuján elsőnek lépjen be!

A vezérek lancknechtek és nehézlovasok kíséretében elvágatnak. A katonák egy lutheránus zsoldárt énekelnek.

KATONÁK: A főzászlós is énekeljen! Énekeljen velünk!

FRUNDSBERG: Rajta, Kegyelmes uram! Ezek a fickók csak annál gyorsabban rohannak.

A FŐZÁSZLÓS: Nem vagyok lutheránus!

FRUNDSBERG: De a mi fővezérünk és kötelessége győzelemre vinni bennünket! Halljuk, Kegyelmes úr! Csak fogjon bele!

A fővezér dörgő hangon énekelni kezd és kardját suhogtatva, tovább vágat. A sánc egész hosszában ágyú lövések hallhatók. Folytatónos puskatüz. Róma védői csak gyöngén felelnek.

A várfalakon.

Néhány olasz és svájci puskás; rosszul fölvegyverzett polgárok.

ELSŐ POLGÁR (*elsüti fegyverét*): Hopplá! Sikerült leteritenem?

MÁSODIK POLGÁR: Vigyázz csak! Én azt döntöm föl!

Lő.

HARMADIK POLGÁR: Jézus-uccse, kevés katona van velünk! Úgylátszik, föl akarnak koncoltatni bennünket.

Fiatalemberek és művészek fölfegyverzett csapata futva érkezik.

ROSSO: Tüzet a kutya eretnekekre!

Sortűz.

BENVENUTO CELLINI: A szentséges istenit a pogány ebeinek! Engedjete csak! Majd láttok remek lövést. Kezem soha sem hibázott!

Céloz és lö.

MŰVÉSZ: Nem talált!

BENVENUTO CELLINI: Vaksi! Oda nézz! A füst már eloszlott. A fölcifrázott, aranyvértes bitangok közé lőttem! Egyikük elesett. Biztos vagyok benne! Látod, hogy fut a ló? Már nem ül rajta senki.

POLGÁR: A svájciak itt hagynak bennünket. Most meg a puskások is foszladoznak! Mi lelte ezeket? ... Hallja csak, tiszt uram, mi lesz velünk, ha Kegyelmed a katonákat elviszi?

A TISZT: Bizony nem tudom! A kapukat betörték! A pápa az Angyalvárba menekült! Nekem megparancsolták, hogy embereimet szedjem össze. Javaslom, hogy Kegyelmetek is illanjanak haza.

BENVENUTO CELLINI: A teremtését, igaza van neki! A németek az utca sarkán már fölbukkantak. Nézd csak milyen eszeveszetten vagdalkoznak! Meneküljön, aki tud! Jaj annak, ki ólomlábakon fut!

Leugrik a falról. Társai szétszoródnak; az utolsókat már a laucknechtek alabárdjai érik.

Az Angyalvárban.

Terem. — VII. Kelemen pápa és Moncada Hugo, császári követ.

A PÁPA (*nagyon izgatottan*): Isten szentsége ellen való vétek! A császár magát az Istent támadja meg, mikor kezét személyünkre emeli. Tettéért lelke üdvösségével felel!

MONCADA: Szentséges Atyám, biztos vagyok benne, hogy az itt végbemenő dolgok a császárt le fogják sujtani. De nem Szentséged zúdította fejére e rettenetes nyavalyákat? A császárt nem terheli felelősség.

A PÁPA: Nem terheli felelősség? Meri tagadni még most is, mikor halálra kínzott alattvalóim sikoltásai ide hatolnak s engem, szent Péter utódját, mint üldözött vadat utolsó menedékhelyemre szorítva lát, hogy mindezt nem a császár bűnös katonái követik el? Kinek a zászlója alatt harcolnak? Kinek a tábornokai vezetik őket? Mit kívánnak tőlem? Meg akarnak gyilkolni?

MONCADA: Csillapuljon, szentséges Atyám! Térden-csúszva kérem... Veszély nem érheti... legalább is e pillanatban.

VII. KELEMEN: Nincs már egyéb, véremre szomjuhozó katonáik közt és közötttem, mint ez a fal. És ez meglehetősen gyöngé. Embereim mit tehetnek? Saját szemével láthatta, hogy számuk nem nagy. Mondja, Moncada uram, mit tervelnek velem?

MONCADA: Kérve-kértük, hogy a franciák csalárd és mit sem érő szövetségét utasítsa vissza. Ugyancsak esedeztünk, hogy a velenceiekkel, svájciakkal és firenzeiekkel ne álljon szóba. E becstelen és hatalom nélkül való népséget a hitetlen I. Ferenc, aki még nem is oly rég foglyunk volt, támasztotta föl császárunk megingathatatlan és legyőzhetetlen szerencséjével szemben. Nem hallgatott ránk! Barátkozott a gonoszokkal! És amikor mi minden erőnkkel azon fáradozunk, hogy a Vallást és Itália békéjét megmentjük, Szentséged a zavarók mellé állt és a bűn zászlóját nem restelte kezébe venni. Elődei tévelygő politikáját követte! Pedig a tapasztalatok Szentségedet óvatossá tehettek volna!

A PÁPA: Nem, nem, nem! Csak azt tettem, amit helyemben minden uralkodó tett volna! Meg akartam őrizni a Szentszék méltóságát és a keresztény állam függetlenségét. Ellenben a császári sas horgas körmét a megrémült Európa oldalába vájja és mindent be akar falni, mindent el akar nyelni! . . . Ha a Császár fennen hirdetett vágyait eléri, a földkerekségen nem lesz más, csak rab-szolga! Szertelen hatalmi vágya még az egyházfői széket sem kimélte, mikor abba egy pápai torz-képet, együgyű iskolamesterét ültette. Még nagy szerencse, hogy elődöm a világ legelső trónusát nem sokáig tette gúny tárgyává.

MONCADA: A császár csak a jót, egyesegyedül a jót akarja diadalra juttatni. És ez sikerülni is fog. Mert ne felejtse el Szentséged, hogy a világon csak két törvényes, Istentől származó hatalom van: a pápáé és a császáré. A többi mind az ördög műve vagy csak a véletlen múltó teremtménye. A Császárság és a Pápaság az egész világ, s ha az egyik hivatásáról megfeledkezik, a másiknak kötelessége a két jogart egy kézbe venni, hogy teljesítse kötelességét, amelyet a szent vallás reá ró. Hajdanában a sváb császárok tértek el hivatásuktól s a népeket Jézus Krisztus aklától el akarták terelni. A nagy pápák, III. Ince és VII. Gergely, súlyos pásztorbotjukkal joggal ütöttek le rájuk. A század elejétől fogva, vagy talán már előbb is, a helyes ösvényről a pápák lépnek le. Erkölcstelenek, gyöngé akaratúak, hiveikkel mit sem törődnek és papjaikat a rom-lottság, a széthúzás és eretnekség legelőin szabadon hagyják kolompozni. Jól van hát! Ha a pápák pogány erkölcsöktől mételyezettek, kardját a császár rántja ki és a Megváltó művét ő állítja helyre!

A PÁPA: Azzal, hogy a szent városra az eretnek szennycsatorna piszkos hullámaait bocsátja?

MONCADA: Szentségednek és elődjének, Leónak, hibája, hogy az Egyház testén a kelevény ki-
ütközött és elmérgesedett. A wittenbergi barátot
Szentségtek dédelgető nyájassága és vétkes elő-
zékenysége hizlalta nagyra! Hagyták, hogy a
Birodalom fejedelmei az árulónak mákonyos szavait
magukba szívják. Sőt Leo pápa még többre
vetemedett. Ha a kért pénzt megkapta volna, az
ujtókkal botrányos egyességet kötött volna.

A PÁPA: Kegyelmed megrágalmazza Leo emlékét!

MONCADA: Csak a szobrokkal, képekkel, könyvek-
kel, versekkel, fényüzéssel, ünnepekkel és gyö-
nyörökkel törődött. Vigyázzon jól Szentséged,
Leo emlékezetét így fogja a történelem meg-
örökíteni! A császár látta a vallást a feledés
nyomoruságos gyékényén vergődni, látta, hogy
senki sem jó szomját oltani, mely szent ajkait a
jámberség üditő forrása után cserepesre marta.
Elhatározta tehát, hogy az idők zabolátlan folyását
medrébe szorítja, az eltévedt lelkeket a hithez
visszavezeti és a császári fegyelem alá hajtja
mindama pártütőket, kik önnön kárukra a barbár
idők kezdete óta alóla magukat kivonták. A csá-
szár Isten nevében beszél! Ő a Cézár, joga van
hozzá! Most nem kis dolgokról van szó! Az ég
számára meg kell menteni a világ keresztény
hiveit és a római Császár jogait teljes érvényes-
ségükben föl kell támasztani! Itália csak kis tarto-
mány. Ki törödnék ábrándjaival? Ki törödnék
egyes részek szabadságával vagy hóbortos köve-
teléseivel, mikor a világ földi és mennyországbeli
üdvéről van szó? Szentséged nem akart a Császár-
ral tartani. Most görbüljön engedelmességbe és
fejét hajtsa meg előtte!

A PÁPA: A zsarnokok beszéltek így hajdan, kiknek
névéhez a legnagyobb gyalázat tapad. Az Egyház

feje vagyok és helyemről a pokol vihara nem sodor le! A szenvedések megsulyosodhatnak rajtam, személyemet az enyészet elsöpörheti, de a Pápa nem hal meg soha!

MONCADA: Mi tiszteljük a pápát! Isten óvjon, hogy Jézus Krisztus helytartóját bántalmazzuk! Jogaihoz, szent méltóságához kis ujjunk egy izecskéjével se nyulnánk . . . De egyet minden tétovázás és kerengő beszéd nélkül ki kell jelen-tenem. Hitünk kristálytisztaságát senki a világon kétségbe nem vonja. Hitbéli tévelygés és eretnek-ség vádjának még az árnyéka sem férközhet hoz-zánk, mert hiszen épen mi fojtjuk el az Egyház ellen való fenekedés tüzét, valahol csak mutat-kozik. Legyen az Spanyolországban, Flandriában vagy Indiában! Mi könyörületet nem ismerünk, ha bármilyen veszedelmes vagy csak gyanus eszme felüti fejét és a szent hagyományok ellen berzenkedő emberi húst meggondolás és félelem nélkül hurcol-juk máglyára. De épen azért, bármennyire is kiméljük VII. Kelement, Medici Giuliot annál szigorúbban vonjuk felelősségre. Ha kell, a pápai tróntól megfosztjuk, válláról az egyházfői bibort lerántjuk s ha tovább makacskodik és a bölcsesség szavára nem hallgat, elhurcoljuk innét és sötét börtönbe vetjük!

A PÁPA: Kegyelmed a béke követét játszta itt és van bátorsága utolsó, düledező menedékhelyemen ilyen hangon beszélni velem? Jól megmérte a le-alacsonyítás fokát, ahová sülyesztett! Bizakodó, fennhéjázó mosollyal tekint reám csak azért, mert tudja, hogy alattvalóimat elnyomták, a szent Várost feldúlták, templomaimat fölgyújtották és a világot körülöttem tüzrel, kiáltásokkal, kétségbeeséssel és vérrel árasztották el! Így, hát így szolgálja Cézár a katolikus vallás ügyét!

MONCADA: Igenis azt szolgálja, ha a pásztorok ruháját megszenteltelenítő farkasokra üt!

A PÁPA: Mondja meg hát, mit akarnak tőlem? Engedje meg, hogy távozzam! Vigyen át istentelen csapatainak szennyes gyűrűjén! Vegyenek el, foszszanak ki, dúljanak föl mindent; diadalmaskodjanak! De engedjék, hogy elvonulhassak a világ egy rejtett zúgába, ahol békességben leélhetem azt a pár napot, melyet császára még nekem engedélyez.

MONCADA: Utasításaim határozottak. A legkisebb részletben sem térhetek el tőlük. Szentséged addig marad itten, amíg méltányos feltételeinket alá nem írta.

A PÁPA: Terjessze elém. Mit kíván?

MONCADA: Az értelem, igazság, jog és az egyházi érdek biztosítására zálogokat kívánunk.

A PÁPA: Ezek csak szavak. Határozza meg tüzetesebben kívánságaikat. Mondja meg nyíltan, mit akar a császár? Talán már eléggé megalázták ahhoz, hogy mindazt megadjam, amiről még tegnap, vagy akár két óra előtt is, hallani sem akartam.

MONCADA: Kivánjuk, hogy a franciákkal, veleneciakkal, firenzeiakkal, svájciakkal és minden más gonosz indulatu népekkel való szövetségről mondjon le. Azt akarjuk, hogy velünk egyesüljön, még pedig örökre és oly szorosán, mint ahogy a hús a csontra tapad.

A PÁPA: Ó szegény, szerencsétlen Itália! Szabadságodnak vége! Városaid, fejedelmeid immár a flamandok rabszolgái lesznek! Hát azért küzdöttél oly dicsőn több, mint egy százada, hogy nemes erőfeszítéseid ily gyalázatban végződjenek! . . . De csak beszéljen! Folytassa! Hallgatom.

MONCADA: Visszaadja Ostiát, Civita-Vecchiát,

Civita-Castellanát, Parmát, Piacenzát, Modenát s mindazt, ami még kezében van. Császári helyőrségeink majd gondoskodnak róla, hogy e városok lakosai urunkat szeretetükbe fogadják. Fizet azonkívül kárpótlásul négyszázezer aranyat a csapatokért, melyeket jelenleg Rómában foglalkoztatunk s melyeket innen ki fogok vezényelni. Végül az Angyalvárat megszálljuk.

A PÁPA (*fejét egy pillanatilag kezei közé temeti, majd ismét fölemeli*): Visszautasítom.

MONCADA: Úgy hát több mondanivalóm nincsen. Visszavonulok. De minthogy császáromnak szeretném jelteni, hogy Szentséged tudja azt, ami itt folyik és felelőssége terhét értékeli, kérem, szent Atyám, vessen egy pillantást arra, ami kint történik.

A városra néző ablakot kinyitja.

Szemlélje művét! Nézze jól meg és nyilatkozzék: akarja, hogy továbbra is folytatódjék?

A PÁPA: Igen, meg fogom nézni és látni fogom szentségtöréseket! Mindezt ti forraltátok, ti eszelétek ki, ti készítették elő már hónapok óta! Ó igen, meg fogom nézni! Ne gondolja Kegyelmed, hogy gyöngye asszonyemberrel van dolga! Gyalázatos bűneitek kirakatáról nem veszem le egy pillanatilag sem szememet. Látásomat könny nem zavarja, véretem az iszonyat nem fagyasztja meg, mindent, mindent látok! . . . Amott üldöznek egy szerencsétlent . . . most, most, vége . . . a lándzsa véres beleit kifordította . . . Látom, igen, látom . . . A vére kinek a fejére hull majd? . . . Ó, szentséges Istenem, a dühödt fenevadak asszonyokat, gyerekeket szagatnak darabokra! . . . Ó, milyen gyalázat! . . . Engedd, engedd csak . . . Látni akarom . . . Szerzetesek . . . Megverve . . . Vérükbe fojtva! Nem, nem, irtózatoss! Lehetetlen!

Ugy-e jó Istenem, ez lehetetlen? Galambősz biborosok bilincsekbe erve! Most a földre taszítják őket, biboros ruhájuk, mint valami nagy véres szárny, vergődve csapkod . . . Ütik, rúgják, végig hurcolják a kövezeten! . . . Ó jaj, nem akarok többet látni . . . Milyen szörnyű, szörnyű álom! . . .
Alélve rogy egy karosszékre. Moncada Hugo üdvözli és elhagyja a termet.

Utca.

Lándzsások, puskások, svájciak.

ELSŐ LÁNDZSÁS: Kellene valaki, hogy a zsákmányt haza szállítsa. A súlyos ládákat csak nem akarod a hátadon cipelni?

A SVÁJCI: Ha annak a fickónak meg hagytuk volna életét, most lenne teherhordó állatunk.

ELSŐ PUSKÁS: Hagyd el! Nincs mulatságosabb dolog, mint valakinek golyót röpíteni a fejébe. Bizony nem sajnálom tőle a puskaport!

MÁSODIK LÁNDZSÁS: Különben is fővezérünket meg kell boszulnunk. Rómaiak ölték meg; veszszenek a rómaiak! Nézzétek csak! Ezt a kaput még nem törték be!

A SVÁJCIAK: Üssünk rést rajta!

A katonák a kaput puskatussal és alabárdjuk nyelvélvel döngetik. A kapu megnyílik és kijön rajta Rosso.

KATONÁK (ütlegelik): Gézengúz, nem nyitsz ajtót, ha kopogtatnak? Tanítsuk meg becsületre! Raboljuk ki házáat!

ROSSO: Uraim, ami kis pénzem van, fölajánlom! De kérve-kérem, rajzaimat, műtárgyaimat ne pusztítsák el! Szegény festő vagyok!

MÁSODIK LÁNDZSÁS: Fütyülünk rád és a képeidre! Vetkeztessétek pucérra! Egészen jól beillik öszvérnek. Így legalább hátát a bot is jobban viszkedtetni!

KATONÁK: Nagyon jó! Vetkeztessük anyaszült meztelenre és rugjunk bele néhányat!

ROSSO: Jó uraim, könyörgöm!

HARMADIK LÁNDZSÁS: Mondod, hogy festő vagy?

ROSSO: Igen, festő vagyok.

HARMADIK LÁNDZSÁS: Azt beszélnek, hogy a főzászlóst is egy festő ölte meg. Megállj gazfickó, te is bekapod a legyet!

A SVÁJCI: Ördöguccse, nem! Abban állapotunk meg, hogy a ládákat viszi! Majd megöljük azután! Most meg be a házba!

KATONÁK: Jól beszél!

Amíg néhány katona Rosso ruháit leszaggatja s őt ütlegeli, a többiek a házat kifosztják. Széttépett rajzok, beszakított képek butorroncsokkal és függönyök foszlányaival vegyesen röpülnek ki az ablakokon. A ház lángba borul. Tiszt halad arra.

A TISZT: Mit csináltok ezzel az emberrel?

KATONÁK: Semmit. Szives volt¹ vállalni e ládák szállítását, amelyeket az imént vásároltunk.

ROSSO: Uram, esedezem, szabaditson ki a kezükből! Festő vagyok. Nevem Rosso! Minden művemet elpusztították!

A TISZT: Hagyjátok a szerencsétlen embert! Adjátok vissza neki ruháit! Frundsberg kapitány parancsolja, hogy zászlóitokhoz tüstént térjete vissza. Nem halljátok a takarodót? Induljatok! Nem halljátok? Hagyjátok a nyomorultat!

LÁNDZSÁS: Hé te, hé! Ki vagy, szép ficsur? Isten uccse, nem ösmerlek. Nem vagy sem kapitányom, sem hadnagyom. Nem biz'a! A pápa

maga is lehetsz tőlem áruhában! Honnét tudjam azt?

KATONÁK: Igaz! Úgy van! Mit nyekereg ez itt nekünk?

A TISZT: Utasításom van a tábornokoktól . . .

KATONÁK: Ördög vigye tábornokaidat veled együtt! Érted? Jó lesz, ha irhádát mielőbb elhordod, különben pórul jársz!

A tiszt visszavonul.

LÁNDZSÁS (Rossóhoz): Téged pedig menten hasba szúrlak, ha mégegyszer kinyitod a szádát! Remélem, megértetted? Előre, nyavalyás!

A katonák Rossót elhurcolják és még jobban ütik-verik.

Firenze.

Nyilvános tér.

CELLINI: Jó emberek, mi történik itt?

TÖBB HANG: Megint a Medicieket kergetjük! Éljen Firenze szabadsága!

CELLINI: En meg Rómából jöttem. Mondhatom, épületes dolgok történnek ott!

A NÉP: A pápa kiszabadult?

CELLINI: Moccanni sem tud, mint patkány a csapdában. Az Angyalvárba semmit sem lehet bevinni, csak a jó Isten tudja, hogy miből él meg ő és a környezete. Azt hiszem, rövidesen éhen halnak s azalatt a császáriak mindent elpusztítanak.

A NÉP: Saját szemével látta?

CELLINI: Onnan jövök. Az elhagyatott tereken a legyilkoltak hulláiból sövényt raktak. Mindenütt részeg katonák tántorognak és bárgyú szemmel

martalék után kémlelnek. Egyik utca sarokkövén férfi búcsúzik hörögve lelkétől, a másikon asszony lelógó karokkal ejti fejét kihült térdeire . . . A templomajtók betörve. Darabokra tépett, bemocskolt karingek, stólák és misemondó ruhák a bazilikák fölszaggatott kövezetén fekszenek vagy a kápolnák rácsozatára tűzdelve cafatokban lógnak le. Nem maradt épen egy gyertyatartó, egy oltárlámpa sem. Magukat az oltárokat is ledöntötték és szentséges köveik a rombolók lakomáinak szennyes maradványaival, sonkacsontokkal és palackcserepekkel keverten, halomban hevernek. Láttam gyönyörű képeket lándzsavassal ketté hasítva és láttam drága szobrokat megcsonkítva, darabokra zúzva. A meggyalázásokról, kínzásokról és bántalmazásokról, melyekkel a legkiválóbb biborosokat, érsekeket, püspököket, datáriusokat és protonotáriusokat illették, nem is beszélek. Ez már annyira megszokott dolog, hogy az ember hátat se fordít, ha az utcán valamelyik garázdálkodó ijász egy arra haladó egyházi főúr arcára visszhangzó ütést mér!

A NÉP: Milyen szégyen! milyen gyalázat! Az egyházi főhatalmok gögjét és kapzsiságát mindig rosszaltuk! De mégis rettenetes hallani, hogy százados virágzás és hatalom ily nyomorultul vesszen el! Mit szól a császár e szörnyűségekhez?

CELLINI: A császár messzi spanyol várlakában zokog — így szól a mese — és az apostolok utódjának szenvedéseit végtelenül fájlalja. Misét és imákat rendel, hogy a megpróbáltatások véget érjenek, de maga kis ujját sem mozdítja, mert azt akarja, hogy térdre boruljon előtte az, akinek papucsát az egész világ hódolattal csókolja. Az általános romlásban az olasz dicsőségért egyetlen egy emberfia állt helyt és szerzett el nem múló hírnevet.

A NÉP: Ki az? Kiről beszélsz?

CELLINI: Magamról, aki Rómát kiállott szenvedéseiért eleve megboszultam, mert Bourbon főzászlóst egy puskalövésrel földre teritettem. Hogy e mellett, Michelangeloval együtt, századunk legnagyobb művésze vagyok, azt bizonyára tudni fogjátok . . . Most pedig, minthogy a Rómában történekről hallottatok, világosítsatok föl, hogy mi történik itten.

A NÉP: Firenze ismét szabad és ha bátorság, erény nem üres szó, soha többé rabszolgaságba nem sülyed. Savonarola, a szent, a nagy, a dicső testvér, nem élt hiába! Minden szava él! Tanításai föltámadtak. Vakká többé senki sem teszen! Végrehajtjuk mindazt, amit Savonarola parancsolt. A tőle kijelölt útról többé le nem térünk. Ellenégeinket jól ismerjük. A Medici-pápa javunkat nem akarhatja . . . De mit tehet? A császár haragos arccal fog felénk fordulni, de jobban teszi, ha Keletre veti tekintetét, hol a törökök császári államait veszedelemmel fenyegetik. Ha Keletet megúnta, vegye szemügyre a velenceieket, kik Romagnában terjeszkednek és főleg a franciákat, akik páviai vereségüket kiheverve nagyobb lelkesültséggel és hévvel térnek ide vissza, mint valaha. A franciák a mi barátaink, boszulóink és legfőbb támasztékunk! Firenze szabadsága uj életre támadt és örökké élni fog!

CELLINI: Fiaim, számítsatok rám! Följánlom kardomat; egész világ tudja, hogy mily sokat ér! Azonkívül tudjátok, hogy szavam Í. Ferencnél a latba nyomatékosan esik! Ismétlem, barátaim, titek vagyok egészen. Firenze immár saját ura marad s ide lábát többé egy fejedelem vagy kényúr sem teszi be!

A NÉP: Éljen Firenze!

Utca sarkán.

Machiavelli hátratett kézzel nézi a tömeget, mely örömkialtások között vonul el.

MACHIAVELLI: Micsoda lárma! Hogy üvöltenek! Hogy énekelnek! Milyen csillogó szemek! Nincs mámorítóbb ital e szónál, szabadság! Szinte azt hinné az ember, hogy ily módon életükben először kiáltoznak és örjöngenek! Hiába, a madárnak eleme a levegő, a hálnak a víz, s a csöcsléknek a zendülés.

Csoport ember halad el előtte, mely az utca sárában Medici-cimert hurcol végig. Dobpergés, trombitaszó. A tömeg énekelve követi Cellini Benvenuto, aki egy zászlót lenget kezében.

CELLINI (torka szakadtából kiált): Éljen Firenze!

AZ EGÉSZ TÖMEG: Éljen Firenze! Halál a Mediciekre!

CELLINI: Machiavelli uram! Kegyelmed nagynevű polgártárs és Savonarolának barátja volt!

A TÖMEG: Éljen Savonarola! Éljen Machiavelli! Éljen Cellini!

CELLINI: Polgártársak, fölséges teremtmények vagytok! Firenze népéhez nincs hasonló a világon!... Jöjjen velünk, Machiavelli. Fölemeljük vállainkra! Kegyelmedet a zsarnokság sötét börtönbe vetette!

A TÖMEG: Igen, emeljük vállunkra! Vigyük diadalmenetben!

MACHIAVELLI: Köszönöm, barátaim. Szivem hálával telik meg. De tekintsék koromat! Beteges, öreg ember vagyok. Nem vagyok már jó semmire. Kérem, hagyjanak békén!... Lelkesüljek én is? Éljen Firenze! Éljen a szabadság! Éljen Cellini!... Kell-e még egyebet is kiáltoznom?

CELLINI: Menjünk, fiaim! Csak bátran előre! Mű-

vünket hajtsuk végre rendithetetlen akarattal!
Gyujtsuk föl a zsarnokok labdázó házat!

A TÖMEG: Igen! Gyujtsuk föl a Labdázó házat!

MACHIAVELLI: Kitünő gondolat! Menjenek, gyujtsák föl a labdázó házat! Enélkül a szabadság el sem képzelhető!

Cellini zászlaját meglobogtatja s a tömeg ugyanazokkal a kiáltásokkal, ugyanúgy verve a dobot és fújva a kürtöt elindul. A Medici cimert még mindig maga után hurcolja.

MACHIAVELLI: Sokkal bölcsebb az emberi cselekedeteket csupán szemlélni, mint belőlük részt kérni. Cseppet sem csodálom, hogy az emberek az öszeesküvésekben, zendülésekben és lázadásokban oly nagy kedvük telik. A véletlennek valamennyi játéka közül ez tudja leginkább legkülönbözőbb képességeinket érvényre juttatni. Minden pillanatban jöhet váratlan esemény! A lélek bizonytalan, de kebeldagasztó reménységeket szív be. Beszélünk, kiáltunk, fölhevülünk és iszunk, folyton és tapadó ajakkal iszunk az édes izgalmak kelyhéből, melynek leve minduntalan más és más! Csak meg kell nézni Benvenuto! Hasonlíthatatlan szóbüvész és a legvakmerőbb kérkedő! Az erényt soha sem kereste, de elméje annál mozgékonyabb. Képzelem, hogy milyen istenien szórakozik most! Egy szót se hisz abból, amit kiáltoz. Firenze vagy Abyssinia szabadsága neki teljességgel mindegy. A fő, hogy jól mulasson!

Megjelenik Michelangelo.

MICHELANGELO: Kegyelmed itt, Niccolo mester? A viszontlátás jól esik szívemnek. E szerencsében már évek óta nem volt részem. Kissé sápadtnak és ösztövérenek látszik, jó Niccolo uram!

MACHIAVELLI: Tudja, öreg pajtásom, olyan vagyok, mint egy betörött muzsikaszor. Sokszor és sokan

végigtapodtak rajtam. Csak alig egynémely húr ad még hangot, a többi már^q lepattant vagy hamisan nyikereg. Bizakodó megnyugvással gondolkok a közeli időkre, mikor nyüggel hordott halandó burkomból kiléphetek.

MICHELANGELO: Nem csoda, ha nyakát az undor örve szoritja. De ne beszéljünk ezekről a dolgokról. Ugyis csak egymás véleményét támogatnánk. Mi lesz Olaszországból? Hová ragadja végzete? Rómát elhagytam, hogy a dühöngő vandálok kezébe ne kerüljek; megérkezem Firenzébe és itt minden fejtetőn áll; új forradalom annyi számtalan után. A franciák, akik a pápát nem tudják megvédeni, s akik nem tudnak semmi okosat kitalálni sem a mi, sem az ő javukra, Paviát fölgyjújtják és benne vérfürdőt rendeznek. Mindenütt csak ölnek, gyilkolnak, vért ontanak... Tudom, hogy fiatal éveinkben ugyancsak így öldököltek.

MACHIAVELLI: De egy különbség mégis csak van: akkor a halálból új élet fakadt, most a halál csak új halált szülhet. Érti, amit mondok?

MICHELANGELO: Igen... ugy általában.

MACHIAVELLI: Azokban az időkbén, mikor mi még fiatalok voltunk, a sokféle gyilkolás, fosztogatás és erőszakoskodás, semmiképen sem akadályozta az akkor még fiatal Itáliát, hogy erőben ne gyarapodjék s az új lendületekkel egyszersmind új varázsokat ne nyerjen. Mostanság azonban minden máskép megy. Észébe jut, hogy akkor Itália sorsa csakis olaszok kezébe volt letéve? Most majd a franciák, majd a császáriak parancsolnak. Ők vetnek, ők dolgoznak és ők is aratnak. Régen, ha a barbárokat be is hívtuk, ami elég nagy hiba volt, úgy tekintettük őket, mint segédcsapatokat, melyektől az ellenséges honfitárs veresége és bukása után valahogy csak megszabadulunk. A Sfor-

zák, a pápa, a velenceiek VIII. Károlyt, XII. Lajost és aragoniai Ferdinándot így szólították be rendre. Valentinois úr sem forgatott mást az elméjében. A legellentétesebb törekvésü és becsvágyu ellenfelek is megegyeztek ebben és ez dicséretükre válik. Most azonban a pápa, a milánóiak, a firenzeiek s a nápolyiak mind pusztán bábok, melyek úgy rángatóznak, ahogy I. Ferenc és Károly a zsinogüket húzza. Magunkban immár semmit sem érünk és a mérlegbe csupán e két hatalmas uralkodó egyensúlyozásánál dobnak hol ide, hol oda.

MICHELANGELO: Meghódított, vagy hódításra kiszemelt tartományok lakóivá lettünk.

MACHIAVELLI: Még annál is rosszabbak. Olyanok vagyunk, mint az aggastyánok, akiket a mértéktelen szenvedélyek tüze teljesen megaszított. Gazdagok vagyunk, tehát kifosztanak. Ügyesek vagyunk, tudósok vagyunk, tehát dicsőségünket, tudományunkat ellopják. Elveszett emberek vagyunk s gyalázatunk megmérhetetlen.

MICHELANGELO: Emlékszik-e, hogy a Sixtinában egyszer mit mondott nekem és Granaccinak?

MACHIAVELLI: Akkor a kínálkozó lehetőségeket vontam ráma; úgy számítottam, hogy a Szent-széknek módjában lesz hatalma alatt valamennyi örökséget egyesíteni. Nem sejtettem, hogy V. Károly, sőt I. Ferenc is, oly nagyra nőnek. A császár lett az igazi pápa. Nem kell neki sem ujjítás, sem jobbitás, sem pedig bármiféle változás. Egyszerűen a régi világot akarja fönntartani kimult érdemeivel, hervatag életerejével. A tehetetlen pápát és a feslett életü római udvart el akarja tiporni s nem veszi észre, hogy ezzel a tehetetlenségnek és feslettségnek csak vastagitja hatalmát. Mi pedig öklének csapása alatt összerogyunk, mert karjának nyomós az ereje. De ő is velünk

pusztul, és nem fogja kiirtani sem az eretnekséget, sem az engedetlenséget, sem bármelyik mérges hajtását ezeknek. Nincs emberi akarat, mely feltarthatná a viz sodrát, ha már egyszer a lejtőn megindult.

MICHELANGELO: Egyben téved, Niccolo uram. Firenze példája egész okoskodásának szemébe szökik! Ime, a Medicieket mégegyszer kiűzték s a város visszatér régi köztársasági hitvallásához. Girolamo testvér emléke föléled, mint az oltári mécses, ha olajat töltenek belé. Az emberek az Ujító tanításait visszaidézik, egyetlen szavát sem engedik feledésbe merülni s rendszabályait fölállítják újra. A pápa most nem jöhet, mint hajdan VI. Sándor, hogy tanainkat erőszakosan sirba temesse. Van egyéb teendője elég! Hogyan fog a végveszedelemből kigázolni? Nem tudom. De a mi számunkra a császár szövetségét hasznosnak tartanám, mert segítségünkre lehetne abban, hogy a multat föltámasszuk. És miért ne tenné meg, mikor ez számításait legkevésbé sem zavarja?

MACHIAVELLI: Michelangelo mester, ne kergessen hiú álmokat! A mult nem éled föl soha. Annyi bizonyos, hogy a császár a pápát alaposan megkinozza és kiéhezteti, de nem látja, hogy miért? Épen azért, mert mindketten egy azon ügyet szolgálják, csakhogy a császár véleménye szerint a pápa kötelességét lanyhán és fogyatékosan teljesíti. Ha majd a ráért ostorcsapásokkal akaratának engedelmes szolgájává szelidíti, legyen nyugodt, öreg barátom: a szegény egyházfőt minden képzelhető jóval el fogja halmazni. Egy renden kaszálnak ők mindketten. Az igaz, hogy a császár Kelemen helyébe jobban szeretné VI. Adorjánt, ezt a korlátolt, vakbuzgó, hatalomra epekedő papot látni, akit erőszakkal választott meg; de ha már ő nincs többé, kénytelen-kelletlen meg fog egyezkedni

a Medicivel is. És akkor VII. Kelemen egész atyafiságát újra Kegyelmetek nyakába ülteti s hogy többé bajuk ne essék, olyan hatalommal ruhazza föl, amelyről a dicső Lorenzo még álmodni sem merészkedett. Kegyelmetek pedig alázatos, hizelgő szolgálói lesznek egy fejedelemnek, ki maga is csak kegyből túrt inasa egy másiknak. Igen, meg fognak hunyászkozni, mert már gonosznak, aljasnak, romlottnak és tudatlannak születtek s a szabadságról annyi fogalmuk sincs, mint bagolynak az Ave Mariáról.

MICHELANGELO: Kemény szavakat kalapál ellenünk, Niccolo mester. Hiszen Kegyelmed is e megvetett emberek közé fog tartozni.

MACHIAVELLI: Nagyban téved, mester. Engem már a halál galléron fogott és majd elvisz oda, hol pirulásra nincs ok. Bárha jövendő lakomban firenzeivel soha sem találkoznam! Hallgassa csak, a nyomorult, hangban bővelkedő és észben szükölködő levonték hogy kiáltoznak, hogy harsognak! Nézze, miként vonulnak el! . . . Életerükben vérüknek legkisebb részecskéje sem görgetett soha egyetlen komoly gondolatot és egy pillanatig sem hitt abban, amit cselekedett. Minden értékes életnedv csak a hiú heveskedést és haszontalan fecsegést táplálta bennük.

MICHELANGELO: Kártékony méregbe mártotta nyelvét, jó Niccolo uram. Meg lehet bocsátani Kegyelmednek, mert testben és lélekben egyaránt szenved. De azért biztos vagyok benne, hogy szereti hazáját, szereti Firenzét, amelyet fiainak vétkei oly szerencsétlenné tettek. A nagyságot, a nemességet és a dicsőség koronáját senki sem vitathatja el ettől a várostól, mely annyi hősnak, oly sok halhatatlan művésznak volt anyja. És ha sötét számításai valóra válnak, úgy még jobban

kell szeretnie a várost, amelyre még annyi szenvedés várakozik.

MACHIAVELLI: Gyűlölöm az ilyen hazug, hangzatos szólamokat. Ha igaz is, hogy Firenze sok hősnek adott életet, még igazabb, hogy gonosz mostohájuk volt. Minden lehetőet megtett, hogy eltiporja őket s ha nem tudta, úgy kinozta, becsmérelte, kiüzte valamennyit, aki tehetségéről csak bizonyóságot mert tenni . . . Emlékezzék Dantéra és a többiekre . . . Én szeressem Firenzét, én! . . . Fölháborodva kiáltom a szemérmetlen városnak: Firenze légy átkozott hős fiaid nevében, akiket magad faltál föl, mint vérivó szörnyeteg! Én szeressem Firenzét? . . . Gyűlölöm! És Kegyelmed is joggal tehetné ezt, mert nem egyszer üldözte ki falai közül s ha csak tőle függött volna, hagyta volna, hogy nyomorultul elpusztuljon!

MICHELANGELO: Mégis szeretem őt és szolgálni fogom.

MACHIAVELLI: Egyikük se fogja nagy hasznát látni. Különben mit? Egy Michelangelo már nem sokat veszíthet. Megengedheti magának a fölösleges fényűzést, hogy Firenzét szereti! Kegyelmed ettől a várostól úgy sem vár semmit, minthogy nem itt él, hanem Rómában. És ha Róma számításba továbbra sem jöhetne, ott van Velence, Milano és Paris! A császár országaiba diadalmenetben vinné be! Mondom, könnyű annak, akit Michelangelónak hívnak. Mulasson itt, ameddig kedve tartja! Az igaz, hogy idejét csak elfecséreli és jobban tenné, ha azalatt remekműveivel foglalkoznék; de legalább az utódok elzengik majd Kegyelmedről: Michelangelo nagyon szerette hazáját! Élettörténetének e lapjaival nyomós hatást fog elérni! . . . Én azonban nem vagyok művész; hazám nem a nagy világ. Tudós sem vagyok, aki bárhol megélhet tiszteségben és becsületben. Csak a legnyomorultabb

állam szerencsétlen hivatalnoka vagyok és gazdámat teljes szívemből gyűlölöm.

MICHELANGELO: Kegyelmed szerencsétlen volt világeletemben és soha sem becsülték meg érdemei szerint.

MACHIAVELLI: Van feleségem, vannak gyermekeim. Kegyelmed jól tudja, hogy a legrégebb toscanai vérből származom. Őseim sora beláthatatlan... és otthon nincs kenyerem!

MICHELANGELO: Szégyen-gyalázat!

MACHIAVELLI: Sokat tanultam. Ifjúságomat könyvekbe temettem. Mondhatnám, hogy már csecsszopó koromban az ókori bölcséket bújtam, elmém művelésével annyira siettem... És mi lett belőlem?... Egy öreg, éhező iródeák, semmi több...

MICHELANGELO: Súlyos igazságtalanságokkal halmozták el Kegyelmedet, Niccolo mester. Értem szíve keserűségét.

MACHIAVELLI: Nem, nem értheti. Egész életemben az utolsók közé szorítottak, minduntalan éreznem kellett, hogy legjogosabb reményeim elhülnek; az elém törtető k lármás hada vállamat egyre másra megsebezte... Csirkefogó, vagy hosszúfülű szamár? Tehetségtelen, lelkiismeretlen vagy aljas férgek ivadéka? Mindegy volt; élémbe került. Közben bókokkal halmoztak el. A legnehezebb és legveszélyesebb küldetéseket rám bízták. Elvégeztem becsülettel. Senki sem csodálkozott s a lakájok fürge serege csak továbbra is megelőzött s olykor gúnyolódva szólt vissza: Maradjon csak ott, ahol van! Ott maradtam egész életemen át s azt hiszem, hogy a megaláztatás, az utálat, az undor és a méltatlankodás, mely szívem minden zúgába betolakodott, még jobban fáj, mint a szegénység.

MICHELANGELO: Haj, haj! Az élet zord és gonosz!

Ha visszaemlékszem, mennyi hitványságot, arcátlan tudatlanságot kellett elszenvednem, el tudom gondolni, hogy lelkében mi megy végbe.

MACHIAVELLI: Nem, arról nem lehet embernek fogalma. Mikor Savonarola Girolamo testvér tanításaival föllépett, még fiatal ember voltam. Szerettem az embereket, hazámat; szerettem Itáliát. Hittem, hogy ész és erény diadalra juthat s minden erőmet összeszedtem, hogy nekik fészket építsek. Mi lett reményeim vége? Ne is beszéljünk róla... De minthogy a hitnek minden nedve még nem száradt ki belőlem, Valentinois urra vettem szememet. Azt képzeltem, hogy ez az ügyes férfiú képes lesz egy nagy, nemes és bölcs törvényekkel kormányozható királyságot teremteni. Tőle vártam, hogy az idegeneket országunkból kiverje, s életünket széppé és kívánatossá tegye. Valentinois herceg hajótörést szenvedett. Manapság divatossá vált, hogy a szörnyek szörnyének tartsák őt, holott kegyetlenkedéseivel soha még álmában sem közelítette meg V. Károly oktalán vérfürdőit, akár Róma kifosztását, akár az inkvizíció föltámasztását vesszük. De az embereknek mindig kell egy-két bűnbak, hogy egyes korok valamennyi bűnét rájuk rakhassák. Természetesen nem a legveszedelmesebb farkasokat választják. Mindig azokat szemelik ki, akik legkevésbé tudnak védekezni, akiket a kutyák már darabokra téptek... Nincs gyávább az emberfajtánál!...

MICHELANGELO: Nagyon keserűen beszél, Niccolouram. Igaz, hogy szívét temérdek könny és fájdalom nyomja.

MACHIAVELLI: Nincs semmi kedvem a sirásra. Ellenkezőleg: elragadtatással szemlélem, hogy a gonoszok, bolondok, ostobák és önzők világa, amely engem kiéheztetett alattvalóként tartott, milyen jól dolgozott a saját számára is! Nyomorának

szörnyü meztelenségét nemsokára nem fogja takarni más, mint a rabszolgaságnak szennyos rongydarabjai! Hála Istennek! Ezek az emberek még nálam is szánandóbbak! Én legalább meghalok, de az olasz világ tökéletes becstelenségében továbbra is élni fog. Kegyelmetek egynéhányan nagyemberek, de mikor el fognak mulni, nyomukba csak rossz másolók lépnek. Őket viszont lármás majmok követik, akik az egykori hősi lendületeket nevetséges ugrálásokká torzítják és ezzel mindent lerombolnak, amit Kegyelmetek építettek . . . Menjünk haza.

MICHELANGELO: Igen, menjünk haza. Kapaszkodjék karomba, Niccolo mester! Majd haza vezetem . . . A nagy férfiak között, akikről az imént beszélt, egy hely Kegyelmedet is megilleti.

MACHIAVELLI: Semmiképen . . . Én csak az emberi gondolatok vizsgálója voltam. Életem azt bizonyítja, ebben is hivságos álmodozással zavartattam magam. Milyen messze van a kettő egymástól: jól meglátni valamit és jót alkotni! Kegyelmed magából a rútból is halhatatlan szépséget varázsol elő és a közönséges agyagból isteni alakokat mintáz. Elpusztulhat a világ, melyben élt, de Kegyelmed, mint az Isten, halhatatlan. Én azonban? Rájöttem arra, hogy mit kellene csinálni és bemutattam, hogy mi volna kívánatos. Az emberek végrehajtották ezt? Nem! Mi marad hát belőlem? Szegény, meggörnyedt öregember, aki meghal s azzal vége! Annál jobb! Térjünk haza!

MICHELANGELO: Igen, térjünk haza. Bevallom Kegyelmednek, hogy akár hittel, akár hit nélkül, de hazámat szolgálni akarom. Védelmében mindent elkövetek, s ha el kell mégis pusztulnia, legalább megtettem kötelességemet, vagy azt, amelyet annak hittem.

MACHIAVELLI: Ne kimélje még vérét sem! Legyen nyugodt, hogy az utókor szolgálatait úgy ebben, mint másban el fogja ismerni. Azt fogják mondani: Michelangelónak, a nagy művésznek, Firenzére nem volt szüksége s mégis föláldozta érte ezt vagy amazt! . . . Hát csak kövesse nyugodtan a kötelesség intő szózatát. A dicsőség koszorúját Kegyelmed számára már megfonták. De éntőlem nagy bárgyúság lenne e dolgokba beleavatkozni. Talán kikefélétnék velem egy pár nagy személyiség köpenyegét, akiket minden forradalom legalantasabb salakjából a magasba emel s a bukás napján elhajítanak, ilyen szavakkal káromolva: Öreg bolond! Miért nem választottad meg jobban barátaidat? . . . És igazuk is lenne. Isten megáldja, Michelangelo! Remélem, hogy a hivságos földi életben többet már nem találkozunk.

MICHELANGELO (*megszorítja kezét*): Isten vele!
Machiavelli belép a házba és maga után a kapút becsukja.

Szegény öreg Niccolo! Milyen világosan lát mindent. Mindegy! Abban igaza van, hogy szárnyaim nincsenek lekötve; mehetek oda, ahová akarok. A Végzet, ha sok tekintetben keményen is bánt el velem, legalább senki akaratának pórázára nem kötött. Firenzét védeni fogom, s ha nincsen is igazsága, azért tettemmel mégis csak szívem őszönös érzését elégittem ki.

Parma.

A ferencrendi barátok kolostora. — A templom kupolája; a pater gvardián; barátok, a székes-egyház egyik gondnoka és Corregio.

A PATER GVARDIÁN: Allegri, valamit szeretnék.

közölni Kegyelmeddel. Szavaimat nehéz néven ne vegye, hiszen jól tudja, hogy atyai érzés és a legjobb indulat beszél belőlem.

CORREGGIO: Őszinte tisztelettel hallgatom meg, tisztelendő Atyám. Tudom, hogy a gáncsra sok mindenben rászolgálók.

A GONDNOK: Hadd beszéljek vele inkább én. Jelentős ismereteim, melyekkel a festészetben rendelkezem, érthetővé teszik, ha ebben a kérdésben rajtam nehezen lehet kifogni.

A PATER GWARDIÁN: Tagadhatatlan, hogy gondnok uram művészi dolgokban nagy ismerő.

A GONDNOK: Igen és főként a festészetben. Azért mondom Kegyelmednek . . . Mi is a tiszteletreméltó neve?

CORREGGIO: Allegri Antoniónak hívják, de mint-hogy Correggióban születtem s ott is élek, az emberek e néhány mérföldnyire fekvő falucskáról nevezték el.

A GONDNOK: Nos hát jegyezze meg Correggio mester, hogy Kegyelmed nem festő. Egyéb bizonyítékot nem is hozok föl arra, mint ezt a képtelen szinhabarcsot, amellyel jónak látta a kupola falát bemázolni.

CORREGGIO: Engedje meg gondnok uram, hogy megjegyezzem . . .

A GONDNOK: Érték a festészethez! Hagyjon föl a hiú reménnyel, hogy ismereteim bővítéséhez bármivel is hozzá járulhatna. Rövid karokat, túlságosan hosszú lábakat látok itt. Az orrokról jobb nem is beszélni. A mi pedig a színeket illeti . . .

A GWARDIÁN: Hallgassa őt figyelemmel, Allegri. Tőle sokat tanulhat.

CORREGGIO: Figyelek, tisztelendő Atyám!

A GONDNOK: Ami pedig a színeket illeti, hát

azok olyanok, mintha egy tál békát akart volna fölszolgálni.

A szerzetesek nevetésben törnek ki. Correggio elpirul.

A GVARDIÁN: Fölteszem, hogy vallásos érzülete ilyen gondolattól távol tartotta.

CORREGGIO: Engedjék meg, hogy visszavonuljak.

A GONDNOK: Őszinteséggel megbántottam volna?

CORREGGIO: Minthogy gondnok uram szerint nem vagyok festő, jobb ha munkámat nem folytatom és visszavonulok.

A GVARDIÁN: Nem folytatja munkáját?

CORREGGIO: Nem, tisztelendő Atyám. Adja annak, akinek akarja.

A GVARDIÁN: Mindenesetre szokatlan eljárás!

A GONDNOK: Tudja, mester uram, hogy vakmerő fenyegetései visszavonására törvényes erővel kényszeríthetnénk?

CORREGGIO: Mondhatnak a bíró előtt, amit akarnak, de nincs az a hatalom, mely az ecsetet kezembe erőszakolhatná.

A GVARDIÁN ÉS BARÁTOK (egyszerre): Akkor nem fizetünk!

CORREGGIO: Isten a tanúm, hogy pénzre szükségem volna, mert nagy az inség házamban. De mindegy! Inkább vesztsek el mindent! Mégis elmegyek. Csupán arra figyelmeztetem a tisztelendő atyákat, hogy Krisztust az olajfák hegyén ábrázoló képemnek árát még nem kaptam meg.

A GONDNOK: Véleményem az, tisztelendő atyák, hogy ezt a pénzsóvár embert habozás nélkül elégítsék ki. Nyerészkedési vágya cseppet sem vall művészemberre.

A GVARDIÁN: Allegri mester, ez a patvarkodás a legnagyobb mértékben bánt. Ennyi gögöt s ilyen kicsinyes jellemet soha, de soha sem tételeztem volna föl Kegyelmedben. Képéért fizetni fogunk négy aranyat, hogy ezzel minden vitának véget vessünk.

A GONDNOK: Bőkezüen jutalmazza!

CORREGGIO: Adja a négy aranyat, hogy elmehessek.

A GVARDIÁN: Honorio testvér, vigye magával és a kért összeget nyujtsa át neki, természetesen rézpénzben. Igen erősen megbántott, kedves fiam. Viselkedésével lelkem nyugalmát teljesen föl kavarta.

CORREGGIO: Tisztelendő atyám és gondnok uram, nagyon sajnálom, hogy képem nem nyerte meg tetszésüket.

Honorio testvérral távozik.

A GONDNOK: Ne csodálkozzanak ezen a botrányon, tisztelendő atyák. A tehetséggel bíró emberek erőszakos, ingerkedő, könnyen dühbeguruló emberek, akikkel az érintkezés mindig fölötte kellemetlen. Azért, mert magukat magasabb rendű lényeknek tartják, azt hiszik, hogy embertársaiknak mindenben fölötte állnak. Az ilyet nem lehet tűrni. Látják, hogy mire képesek, ha az ember, akármilyen óvatosan is, az igazságot orruk alá dörzsöli.

A GVARDIÁN: Mindig azon a véleményen voltam, hogy igen sok tekintetben a közönséges emberek többet érnek . . .

A GONDNOK: Mint a rendkívüli tehetséggel megáldottak? . . . Hasonlóképen vélekedem. A művészeket szerfölött elkapatják. Könnyűszerrel fogunk találni egy szerény, tisztességes és derék embert, aki nem üti föl minden aprólékra az orrát s aki majd a templom festményeit befejezi. Vállalom és felelek érte, hogy a kupola ékességben csak nyerni

fog azáltal, ha a munkálatot eszméim szerint végzik el. Én ugyan nem festek, de azért egészen otthonos vagyok ebben a mesterségben.

Bologna.

Utca. — Szomorú, halkán beszélő polgárok és kézművesek csoportosulnak egy ház előtt. — Lovon két utas megy arra.

ELSŐ UTAS: Miért gyülekeznek itt az emberek? Mit jelentenek e levert arcok? Mi történik?

MÁSODIK UTAS: Minden bizonytalanságot történt. Jó emberek, nyissanak kis utat!

ELSŐ UTAS: Az asszonyok sírnak. Kérdezzük meg, mi oka ennek?

MÁSODIK UTAS: Kíváncsiságom ép úgy föl van csigázva, mint Kegyelmedé. Ez asztalosmester itt jóra való embernek látszik. Szólítsa meg őt!

ELSŐ UTAS (*megállítja lovát és kihajlik a nyeregből*): Engedelmet, jó uram!

AZ ASZTALOS (*a csoport közepén*): Mivel szolgálhatok, uram?

ELSŐ UTAS: Közölhetné velünk e gyülekezés okát? Miért e gyászos szomorúság?

AZ ASZTALOS: Rossi Properzia nevét hallotta már bizonyára?

ELSŐ UTAS: A csodálatos fiatal asszonyét, aki oly szép szobrokat faragott s a többi között két márvány angyalával szent Petronius székesegyházát örökre nevezetessé tette?

AZ ASZTALOS: Ugyanazt. Egész Itália visszhangzik nevétől... Properzia haldoklik.

MÁSODIK UTAS: Szent Isten, mit mond? Ily fiatalon!

ELSŐ UTAS: Lombardok vagyunk s a bolognaiak jogos fájdalmát megértjük.

MÁSODIK UTAS: Uram Isten! Miért kell egy ilyen szép és tökéletes fiatalasszonynak meghalni? Lehet valaki nála csodáltabb, ragyogóbb és boldogabb?

ASSZONY (*két kezével homlokát veri*): Boldogabb? Boldogabb? . . . Épen azért hal meg, mert nem boldog. Szerelmese elhagyja!

Properzia házában.

Nagy terem. — Leeresztett ablakfüggönyök. Homály. Properzia ágyban fekszik, melyet a szobában uralkodó homály félig eltakar. Nagyon halvány. Fekete haja a vánkosra omlik. Karja a takaró fölött nyugszik. A fehér és zöld damaszt függönyök el vannak húzva és az oszlopok köré csavarva. Asztalon orvosságos üvegek, ezüst kanná, arany csésze és nedves, véres fehérnemű. — Properzia atyja, anyja, férje. Orvos.

A FÉRJ: Mondd, édesem! . . . Szenvedsz?

AZ ATYA: Nem akarsz beszélni? . . . Szerencsétlen anyádat nézd . . . Itt van. Látod? A bánat megöli . . . Tudod, ugy-e?

A FÉRJ (*az orvoshoz*): Jöjjön . . . Ide az ablakhoz . . . Szeretnék valamit kérdezni . . . Jöjjön ide . . . Beszéljünk halkán, hogy valaki meg ne hallja . . . Az igazat mondja. Férfi vagyok . . . Megtudhatok mindent . . . Tudja, hogy van bátorságom . . . Ó igen, sok bátorságom van!

Zokog.

AZ ORVOS: No lám, Luigi uram. Csillapodjék! Csillapodjék, barátom!

A FÉRJ: Igen, barátja! . . . Ó, barátokra nagy szükségem van! Beszéljen nyíltan velem . . .

Mondja, hány nap mulva épül föl teljesen? . . .
 Ő . . . Properzia . . . Az én Properziám! Hiszen tudja, kiről beszélek? . . .

AZ ORVOS: Bizony, szegény, jó Luigi uram . . .
 Előre megmondtam . . . Minden lehető megtettem . . . Bento testvért értesítettük . . . Hallom már, hogy jön a lépcsőn és hozza az utolsó szentséget.

A FÉRJ: Csak nem akarja azt mondani? Ugyebár, nem akarja azt mondani, hogy . . .

AZ ORVOS: Luigi uram, szegény embertársam! . . .
 Búcsúzzék a feleségétől!

A férj az ágyhoz visszatántorog.

PROPERZIA (*nagyon halk hangon*): Miért nem halok meg?

AZ ATYA: Édes kis lányom, nem hallom, hogy mit mondasz . . . Jobban érzed magad?

PROPERZIA (*közömbösen*): Igen.

A FÉRJ: Megengeded, hogy szeresselek? . . .
 Neked nem kell szeretned. Tedd azt, amit akarsz . . .

Properzia előbb ránéz, majd atyjára, aztán tekintetét a szobán hordozza körül és félig a fal felé fordul.

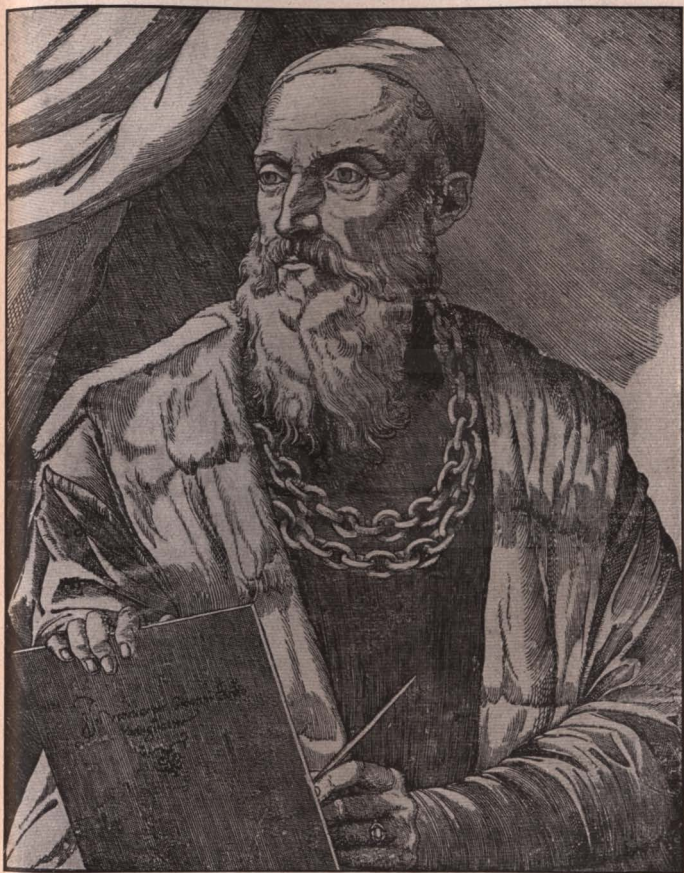
Belép Bento testvér. Az ágy fejénél leül.

BENTO TESTVÉR: Properzia! A bölcsődben láttalak már. Gyerekkorod óta a leggyöngédebb szeretettel ápoltalak . . . Emlékszel rá?

PROPERZIA: Nem,

BENTO TESTVÉR (*a jelenlévőkhez*): Vonuljanak mindnyájan a szoba másik végébe. Bűnbánó gyermekemmel egyedül akarok lenni.

AZ ORVOS: Bento testvér, végezzen gyorsan!
 Mindjárt kimúlik.

TIZIANO VECELLIO

BENTO TESTVÉR: Lányom, kedves jó lányom... én dicsőséges lányom! Sokat szenvedtél... Mondd, hogy megbánod bűneidet s minden meg lesz bocsátva! Beszélj gyorsan! Beszélj gyorsan! Lelked örök üdvösségére kérlek, esedezem!... Ó, Boldogságos Szűz! Már nincs ideje... Szeme zavarodik!

Properzia nyugtalan lesz, kinyújtott keze valamit keres.

Properziám, édes gyermekem, ugy-e megbánod? ugy-e bár megbánod?...

PROPERZIA: Nem tudom!...

Meghal.

Velence.

Tizian műterme. — Kész és megkezdett festmények. Az öreg Tizian, fején fekete bársonysipkával, piros selyemruhában, nyakán arany lovagilánccal, karosszékekben ül. Hosszú, fehér szakállá van. Mellette a tüzzel, szellemmel és nemességgel telt arcú Aretino, ki minden szavát élénk mozdulatokkal kíséri.

ARETINO: Kedves barátom, a császárhoz intézett legutóbbi levelemben említettem Kegyelmedet. Ezelőtt egy hónappal nevét dicsérő szavakkal hizelegtem körül a pápához írt verseimben, melyekért azonban mindmáig egy rézgarast sem kaptam. Így hát magasztalásaimat kénytelen leszek az angol királynak küldött poétai művembe beleszőni, amivel csupán III. Pált akarom bosszantani, aki épúgy haragszik, mint annak idején VII. Kelemen, valahányszor az eretnek király dicséretét zengtem... De hát a római udvar mi okon fukarkodik velem?

Röviden, igen lekötelezne, kiváló barátom, ha mintegy húsz darab vert aranyat átnyujtana.

TIZIAN: Tagadhatatlan, hogy pompás mesterséget talált föl Kegyelmed, Pietro uram. Elővesz három ív papirost; néhány esetben hizelgést nagy hamarsággal rávet, fölhibítja vagy egy féltucat hazugság levében, mely Péter vagy Pál uram dignitására vonatkozik és ezzel több pénzt keres, mint költők, tudósok vagy doktorok hosszú évek verejtékes munkájával.

ARETINO: Tudja miért?

TIZIAN: Mert még a legbölcsebb ember is elhiszi hazugságainak legalább felét.

ARETINO: És a támadástól mindegyik egyaránt fél. Vágni époly jól tudok, mint hizelegni. Röpke lapjaimat egész Európa mohón olvassa és még senkit sem találtam, aki boldog lett volna, ha nevét apró rágalmaintól befreccsentve találta. Aki fizet, az dicséretet kap, aki pedig erszényét nem nyitja meg, abba jóízűen beleharapok. A jámbor olvasó bevesz mindent, amit tőlem nyomtatásban lát. Nos, mennyit ajánl föl utolsó leveleimért?

TIZIAN: Tíz aranyat.

ARETINO: Megad húszat is, fennkölt lelkű barátom uram és szemöldökét nem ráncolja össze. Az ördögbe is! Azt hiszem sok nyomós megrendelést és arcképet köszönhet nekem! Nem mondhatja, hogy sok pénzébe kerülök.

TIZIAN: Legyen! De ne feledje itt is, ott is hangoztatni, hogy a többi velencei festő mind csak értéktelen mázoló, kik korántsem érnek annyit, mint ahogy az ostobák hirtelnek.

ARETINO: Szóval azt kívánja, hogy Veronese, Tintoretto és Bassano neveit oly jelzőkkel körítsem, melyek legkevésbé sem ejtik mámorba őket?

TIZIAN: Minden bizonnyal! Ezek az emberek műtermemből kerültek ki, s mégis velem szemben a legtisztességtelenebb módon viselkedtek. A gyalázat nem egyszer megesik, hogy műveiket rovásomra adják el, csak azért, mert kerülő utakon ellestek tőlem egy pár ösmeretet, amelyet legkevésbé sem volt szándékomban elárulni. De főként nem is e tudatlan fajankókról van szó.

ARETINO: Nem hallgathatom el, hogy véleményem szerint e tudatlan fajankók nem egy csinos művet alkottak. Ez azonban korántsem akadályoz meg abban, hogy minden rosszat rájuk kenjek, épügy, mint a többiekre, akiket még nem nevezett meg.

TIZIAN: Elsősorban Bordone Parisra gondolok. A hitvány csavargó valósággal megcsúfolt.

ARETINO: Megcsúfolta? Hogyan érti?

TIZIAN: Hogyan értem? Igazán csodálatos! Hát a semmiházi koldus nem kierőszakolta a legkörülmönfontabb mesterkedésekkel, hogy a minoritatestvérek Szent Miklós kápolnáját ő fesse? Ez a tizennyolc éves kölyök megkapja egy kápolna festését, mikor itt vagyok én, öreg ember, aki mesterségemnek legmagasabb csúcsára jutottam! A kápolnát én akarom festeni s nem tűröm, hogy Velencében bárki is a nyomomba hágjon.

ARETINO: Ám lássa be, hogy a többi festőnek is kell valamit juttatni. Ezek is élni akarnak. Fölháborodását egy cseppet sem találom jogosnak, Tizian uram! Bordone fiatal ember, sőt nagyon fiatal. Ez igaz. Kegyelmed viszont kétségtelenül a világ legnagyobb festője. De ne feledje, hogy a jó Isten, a maga tehetsége s egy kevésbé az én ajánlataim és dicsőítéseim is, Kegyelmedet Itália leggazdagabb festőjévé tették. Kegyelmed valamennyi hatalmasságnak arcképét festi és minden

vállalkozásból búsás jövedelmet húz. Nem kegyetlenség ily körülmények között úgy elnyomni a többi festőt, akik megkísértik tehetségüket a Kegyelmedé mellett érvényesíteni?

TIZIAN: Üres szólamok! Ha nem ügyelnék magamra, ezek a becestelen fondorkodók, akik gyatra tehetségükkel a napvilágra törtetnek, gyorsan árnyékot vetnének rám s akkor nyugodtan éhen halhatnék. Hagyjuk a céltalan közbevetéseket! Addig, amig élek, egyetlen egy versenytársat sem tűrök oldalom mellett. Ezt Kegyelmed előtt kereken kinyilvánítom. Akar ebben segítségemre lenni? Igen vagy nem?

ARETINO: Ismerje el, hogy rettenetes és kérlelhetetlen szívű ember. Giorgionének is mennyi keserőséget okozott! Az ölte meg! Hosszú élete alatt, ha sok remekművet is készített, ellenfeleire legalább ugyanannyi tördöfést mért. És kiket tart ellenfeleinek? Az imént megmondta: mindenkit, aki Velencében ecsetet mer kezébe venni.

TIZIAN: Adok Kegyelmednek két vörös ónrajzot. Itt vannak ebben a tárcában. Mindegyik megér legalább negyven aranyat. Kegyelmednek adom, ha a Bordone-ügyben kedvemre jár el. Azt akarom, hogy a minorita kápolna festését visszavegyék tőle.

ARETINO: Nekem adja a két rajzot?

TIZIAN: Amint mondtam. Remélem, hogy elég tekintélyes ajándéknak tartja.

ARETINO: Végre is, nekem igazán mindegy, hogy Bordone boldogul-e vagy nem. Nem az én dolgom. Irni fogok ellene s ami fő, beszélek az egyházi vezetőséggel.

TIZIAN: A dolgot így kitűnően elintéztük. Lásson a munkához tüstént. Én majd a dogéhoz fordulok s ha a hivalkodó tacsónak sikerül nyakát szegnem, nagyon boldog leszek.

ARETINO: Tetszik nekem, hogy öreg kora ellenére oly fürgén és eltökélten cselekszik, mint egy fiatal ember. Nem ajánlatos barátom urammal összekaszkodni. El is tökéltém, hogy Kegyelmedről Plutarchos modorában párhuzamot irok.

TIZIAN: Kivel szándékozik egybevetni?

ARETINO: Michelangelóval.

TIZIAN: A gondolat jó; megérdemli, hogy akár versbe, akár folyó írásba foglalja és egész Európát eláraszsa vele. Meg vagyok győződve, hogy nemcsak hírnevemet fogja növelni, hanem vevőim számát is gyarapítja.

ARETINO: Kérdéses azonban, hogy a párhuzam egészen Kegyelmed javára üt-e majd ki? Amily mértékben örepszik, hevessége és érzékenysége oly mértékben nő. Óvatosan kell barátom uramhoz nyúlni s még magam is, kitől mindenki fél, Tiziant sem véve ki, életem legvakmerőbb vállalkozásának tartom az igazságot Kegyelmednek szemébe mondani. Michelangelo azonban, aki még nemrégiben egyike volt a világ legzordabb és legingerlékenyebb embereinek, évei gyarapodtával mindinkább szelidül s maholnap egészen szent életet fog folytatni. Van még egy másik szembezőkő különbség is: Michelangelót, Raffaelt jól ismertem; Bramantét, Sansovinót és Andrea del Sartót nem kevésbé; a nagy Lionardó életéről és cselekedeteiről pedig sokat hallottam beszélni. Mindezeknek az embereknek képzeletét magasztos eszmék fénye ragyogta be. Nemcsak csodálatos festők, de nagy gondolkodók is. Még a legelvontabb kérdéseknek is szeretnek a mélyére nézni és a Szépségről úgy beszélnek, mint boldog szeretők, akik az ég tisztult kékjében fátylai nélkül pillantották őt meg. Kegyelmedet mámoros magafele-dettségben sohase láttam. Elismerem, hogy a világ

legnagyobb festője. Hiszen maga Michelangelo is csak bizonyos rajzbeli fogyatékoságokat vet szemére. Azért mégis, akármennyire is el tudja lesni a valódi, az élő természet titkait, sohasem törődik azzal, ami felette van. Valamely eszményt soha sem keres.

TIZIAN: Mindig óvakodtam ettől. Illő tisztelettel viseltetem ama nagy művészek iránt, akiket említett. Csodálatos műveket alkottak, de talán többet tettek volna, ha idejük jelentékeny részét haszontalan álmodozásokra nem pazarolják. A festő kötelessége, hogy fessen, nem pedig, hogy az eszmék világában kalandozzék, mint tudós a katedrálisban. Fessen törzseket, karokat és lábakat. Varázsolja az arcra a szükséges élénkséget, kedveskedjék a színnek egy ragyogó fénysugárral és vegye körül ügyesen meleg árnyékkal, mely azt szépen kiemeli. Mindehez nincs szüksége Ariostóra, hanem igenis a modellre, akinek egy pár rézgarast fizet és olyan műteremre, ahová a fény kellőképpen hatol be.

ARETINO: Raffael madonnáinak mintaképét önnön lelkében kereste s egyetlen kalauza volt szelleme, melyet elfinomított az elmélkedés s amely csodálatos vonalakkal, képekkel és mozdulatokkal volt tele.

TIZIAN: Madonnáimat az utcákon szívesebben keresem s a vásznan az arc hasonlatosságán kívül a valódi élet büszke kifejezését is megörökítem. Isten teremtményeit kettős élettel ajándékozom meg, mert a színek és a művészet elevenítő fényének világába saját mozdulataikkal, egyéni igazságukkal helyezem át őket. Képeimen mintegy második életüket élik tovább. Ugy ábrázolom őket, ahogyan látom és ez épen a fölülmulthatatlan művészet: látni s visszaadni azt, amit látunk.

ARETINO: Bocsásson meg, de ebben nincs egészen igazsága. Legőszintébb bámulói közé tartozom, de a firenzei és római művészekről a nekik járó elismerést még sem vagyok hajlandó megtagadni. Tizian uramat ők azzal vádolják, s ebben főleg Michelangelo szóvivőjük, hogy fiatal korában, mielőtt festeni kezdett volna, nem tanult eleget és onnan ered a rajzbeli fogyatékoság, amely — amint ők mondják — lángelméjének alkotásait értékben csökkentti.

TIZIAN: Az ilyen nevetséges rágalommal nem törődöm, minthogy rajzolok olyan jól, mint maga a természet.

ARETINO: A mesterek épen azt vetik szemére, hogy csak úgy rajzol, mint a természet s nem jobban. A természet mindig jelzi, hogy mit kell visszaadni, ha a szépséget ki akarjuk fejezni, de maga tökéletest nem nyújt, mert pongyolasággal, elkorcsosodott eszmékkal van tele. A természet alkotásai bizonyos tekintetben mindig hiányosak. Ha más nem, úgy bizonyos közönségesség, még leggyönyörűbb teremtményeiben is benne marad. Helytelen úton jár az, aki a természet alkotásait lemásolja ahelyett, hogy csupán tanácsát követné. A firenzei és római mesterek azért nagyok, mert mindig a természet sugallta eszmét tartják szem előtt, s nem a készenlévő valóságot.

TIZIAN: Ne gondolja Pietro uram, hogy nem értem elveit. Elmémben sokszor megfontoltam és meghánytorgattam. De tudja-e, hogy nagyon veszedelmes törekvés a természetnek, egyetlen biztos vezérünknek, a kezét elhagyni, melyre a művész egyesegyedül támaszkodhat s a képzelet végtelen tereire szállni, hol kalauzunk bennünket többé nem követhet? Raffaelt, Michelangelót bámulom, de milyen könnyű eltévelyegni, ha valaki

fejébe veszi, hogy példájukat követi. Nézze csak tanítványait! Az eszmének ez úgynevezett rajongói az ő délszines verőfényükben már most is úgy tapogatnak, mint vak a sötétben és műveik tanúbizonyságot csak arcátlanságukról tesznek. Jobbat és magasabbrendűt akarnak alkotni, mint a természet, de napvilágra csak korcsokat is idétlen teremtményeket hoznak, melyekből hiányzik az élet lehellete. És ez a baj mindinkább nőni fog ... Én azonban alig tévedhetek, ha módszerem mellett megmaradok s azért nem is hagyom magamat egykönnyen elcsábítani. A legnagyobb arcképfestő a világon mégis csak én vagyok! Utódaimnak egyebet sem kell tenniök, mint utamon haladniok és sikerük biztos leend.

ARETINO: Nem mondom, hogy nem csodálatra méltó, amit alkot.

TIZIAN: Kegyelmed be akarja bizonyítani, hogy alsóbbrendű művész vagyok. Nagyon téved. Velem a versenyt senki sem veszi föl. A császár s vele együtt a világ valamennyi fejedelme és nagy ura jól tudja, hogy vásznaimat miért borítja arannyal. Mert higgye el, Pietro uram, hogy az érdem mértékét alapjában véve ebben s nem másban kell keresni. Eléggé divatos elmélet ez ma, de azért igen jó. Fiatal koromban ezzel az igazsággal keveset törődtünk s a Kegyelmed kedvelt művészei önzetlenségükkel különösképen szerettek büszkélkedni. Tanítványaik és utánczóik azonban erről a balgaságról letesznek. Ők nagyon is néznek az aranyra és csak érte dolgoznak, akárcsak Kegyelmed, vagy én. És így van ez rendjén.

ARETINO: A vert arany szép és jó. Ha erszényünkben nagy számban csörögnek, zenéjük a fület kellemesen édesgeti. De jó az is, ha az ember a különböző elveket megvitatja. Egészben véve,

PIETRO ARETINO

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

azt hiszem, hogy Kegyelmed módszerét sokkal több ember tudja értékelni, mint ellenlábasaiét.

TIZIAN: Dicsőségünk annál nagyobb zajt ver, mennél többen harsogják nevünket.

ARETINO: Michelangelo nincs ezen a véleményen.

TIZIAN: Michelangelo zordlelkű férfiú, aki az élet nyájas örömeit soha sem izlelte... Hagyjuk ezt! — Ne feledje szavát és az orcátlan Bordone Parist és többi ellenfeleimet dorgálja meg keményen.

ARETINO: Tüstént munkához látok. Adjon papirlapot s néhány szarkalábbal, melyet reá vetek, sikert vagy bukást, hirnevet vagy szégyent, életet vagy halált osztok, teljesen a tetszésem szerint. Nincs szükségem tehetségre, semmi közöm az igazsághoz, minden, amire számítok: a hosszúfülű emberi bárgyúság. Látja ezt a papirlapot? Hitvány semmiség, de amint tollam ráhelyezem, aranyértéke van!

Brüssel.

1555.

A palota. — A császár dolgozó szobája. V. Károly; előtte Fülöp infáns, Anglia és Nápoly királya áll. V. Károly fekete bőrrel bevont karosszékben ül.

V. KÁROLY: Üljön le, Fülöp infáns és hallgassa meg fedett fővel, amit mondandó vagyok.

Az infáns engedelmeskedik.

Elmémben kísértő bizonyos gondolatokat az idő megérlelt már annyira, hogy minden veszély nélkül kifejezhessem. Eltökéltem, hogy az Égtől ráruházott hatalomról lemondok és koronáimat Fön ségednek engedem át.

DON PHILIPP: Fölségednek kétségtelenül megvannak a nyomós okai, melyek ily jelentős elhatározásra bírják.

V. KÁROLY: Beteg vagyok. Kifáradtam és elgyöngültem. Ha arra gondolok, hogy a többi fejedelmek miként uralkodnak vagy uralkodtak, akkor súlyosnak kell találnom a terhet, amelyet vállaim hordtak. Egyébként a tények maguktól is beszélnek. Ha valamely képet akar alkotni életemről, elegendő csak arra emlékeznie, hogy hány állam egyesül ma házunk jogara alatt. A birodalom, Flandria, Burgundia, Artois és a spanyol királyságok Nápolyal, Milánóval és Sardiniával, egyetlen egy mérhetetlen egészbe kapcsolódnak; Fölségednek Mária királynéval való házassága által e roppant világbirodalmi kötegbe még Angliát is beillesztettem; zászlómat a szél Afrika erődjeinek ormán lengeti és Uj-India határtalan országainak én szabok törvényeket. Egész életemet örökös utazásban töltöttem, hogy ez óriás gépezetet összetartsam, megerősítsem és működtessem. Kilencszer megfordultam Németországban, hatszor spanyol földjeimen, négyszer voltam Franciaországban, hétszer Itáliában, tízszer Németalföldön, kétszer Angliában, ugyanannyiszor Afrikában és tizenegyszer szelték át hajóim a tenger égbevesző távlatát, melynek azonban legmérgeesebb vízhegyei sem csaptak oly magasra, mint végtelen ügyeimnek örökös hullámvérései. Ezekről éberem örökös szememet soha le nem vehettem. Mondom, kifáradtam és helyemet Fölségednek akarom átadni.

DON PHILIPP: Isten óvjon, hogy engedelmességemet kérdésbe vonjam! Császári akaratának sziklaszilárdságát sokkal inkább ismerem, semhogy bármely ellenvetést megkockáztassak.

V. KÁROLY: Jól teszi, hogy élete mértékzsinórjául

a szent, a nagy, a mindenható engedelmességet választotta. Ugyanezt kell megkívánnia most másoktól és csak dicsérni és helyeselni tudom, hogy e pillanatban a leghatalmasabb erényre hivatkozik. Bölcsen látta meg, hogy mi az a két sarok, mely körül a világnak forognia kell. Ha majd az örök bíró ítélőszéke előtt megjelenek, legékesebben az fog szólni mellettem, hogy ezt az elvet egy pillanatig sem hagytam figyelmen kívül. Ezentul minden e kettő körül forogjon: parancs és engedelmesség. Még végtelen sok a teendő, hogy ez az elv megerősödjék és köröskörül lélekzetet-visszafujtó csönd uralkodjék. De már sokat elértem én is. A történelem tanúskodik mellettem, hogy mikor a népek kormányzását átvettem, minden fejtetőn állt. Haszontalan szokások, törvények, kiváltságok és esztelen jogok a keresztény államokat állandó forrongásban tartották. A nemesek rendelkeztek, a polgárok nem engedelmeskedtek s még a parasztok is falvaikban a maguk tanácsadói és urai akartak lenni! Itália mindenkinél fegyelmezetlenebb volt. Tudományától és művészi alkotásaitól elkapatva, az igazság, jog és szabadság körül féktelen lármát csapott. A legörültebb kicsapongásokat a legszentebb nevekkel nevezte el és vakmerőségében odáig ment, hogy még a szent Egyház főnállását is veszélyeztette. Németország, amely sokkal durvább és önfejűbb, mint tündöklő, de romlott testvére, eszeveszettségében még ezen is túl tett. Tudósainak gyalázatos vitairataival a lutheránus dögvészt előkészítette. E válságos időkben a kereszténységnek szent Péter utódjaiban kellett volna támaszát meglelnie. De sajnos, a romlottság az apostoli kőszálra is fölcsapott. A pápaság a hittől elfordult s az új szellem veszedelmes találmányaiban örömmel merült el. Ne csodálkozzák tehát, ha maga I. Ferenc és VIII.

Henrik a náluk kitörő kálvinista és lutheránus nyavalyától ép úgy megfertőztettek, mint X. Leo és VII. Kelemen. E tanok ártatlanra kendőzött csalárd ábrázatja, ha csak egy pillanatra is, de megtévesztette őket s a királyságot és a vallást fenyegető halálos veszedelmet nem vették észre. Mikor a szemük fölnyilt, ijedten hátráltak; de már késő volt. Birodalmukat ellepte a kór. Én azonban egy pillanatig sem szédültem el és mindjárt az első naptól kezdve, ahol a baj fölütötte fejét, a legerősebb ellenszerekkel léptem közbe. Tudja Fönséged, hogy a leggyorsabb orvosság után nyúlva, miként akartam az Egyházat saját maga által megmenteni. Adorjánt helyeztem a pápai székbe, de a tiarát alig hordta fején s már is meghalt. A biborosok az Itálián uralkodó pokol kéjes mámorába felejtették eszüket s a szükséges zord fegyelmet többé nem akarták elfogadni. Dacolva akaratommal, megválasztották VII. Kelement, aki még rosszabb volt, mint unokatestvére. Ebben a szerfölkött válságos helyzetben minden tekintetet félre kellett dobnom. Erőszakkal kényszerítettem a pápát, hogy pápa legyen és az igaz útról ne térjen le. A pásztorbot ellen a birodalom kardját emeltem föl és Kelemenre súlyos csapást mértem. Elfoglaltam Rómát. Firenzének élére uralkodót állítottam. A franciát Milanóból mindörökre kiűztem. Egyszóval Itáliát megöltem. Vegye csak fontolóra, don Philipp, hogy feladatát ez utolsó tényemmel mennyire megkönnyítettem. Az egész félszigeten most csend uralkodik. Folytassa művemét és ne feledje, hogy politikai irányom a legkisebb változtatás koronáinak biztonságába és lelkének üdvébe kerül.

DON PHILIPP: A legvallásosabb figyelemmel hallgatom Fölségedet. Bizvást ígérhetem, hogy a legfőbb dologban, az engedelmesség kérlelhetetlen

megkövetelésében, életem alkonyatán aligha fogok szemrehányást tehetni magamnak. Fölséged Itália megfékezésével nagy mértékben megkönnyítette föladatomat, de uralkodása legmagasztosabb alkotásai közé mégis csak az inkvizíció hatáskörének megnagyobbítását s a jezsuita rend alapítását sorozom. Két olyan eszköz, melyet sikerrel alkalmazhatok, ha a legszigorúbb engedelmesség tüzeben acélossá keményítem. És Fölséged példájára alkalmazni is fogom őket, hogy megmentsem az Egyházat az Egyház nélkül és elnyomjam úgy a politikai, mint a vallási eretnokséget. Italia most már törpévé nyomorított. Spanyolország mindenek fölött áll és nincs más versenytársa, csak Franciaország. A párviadal, amelyet vele Fölséged elkezdett, napról-napra hevesbül s egy oly élet-halál-harcra fordul, melyben egyiknek a kettő közül meg kell semmisülnie . . . Az én uralkodói életem sem lesz kevésbé hányatott, mint amilyen Fölségedé volt.

V. KÁROLY: A munka föl fogja emészteni napjait ép úgy, mint az enyéimet. De hát mi ketten a kereszt és jögar szolgálai vagyunk és sok tekintetben tagjai egy szerzetesrendnek, melynek fennkölt céljait csak a legterhesebb életmóddal lehet elérni. E renchez csak mi ketten tartozunk s ép azért szent munkálkodásából vállainkra nagy osztályrészt kell vennünk. Az olyan szerzetesek, mint én és Fönséged, akiknek kolostoruk a császári palota, cellájuk aranytól és festményektől ragyogó terem, csuhájuk majd harci vértzet, majd biboros palást, az olyan szerzetesek a hivalgó fényűzés közepette is úgy élnek, mint szegény testvéreik a kolostor szalmazsákjain. Számunkra csak polyva az, ami bennünket körülvesz. Gondolataink aszkéta szigorúsága az élet játékos örömeit a nemlét legalacsonyabb fokára szállítja. Itália a balga örömeit, a szégyenletes fényűzést, a becstelen páváskodást sokkal

magasabbra emelte, mint bármely ország vagy korszak ő előtte. Én sarkommal réá hágtam és Fönséged ugyanúgy fog elbánni mindenkivel, aki hozzá hasonlítani akarna. A világnak fegyelemre inkább van szüksége, mint kenyérre. Ne engedje, hogy alattvalói ezt az igazságot valaha is elfeledjék.

DON PHILIPP (*szomorú mosollyal az ajkán*): Tudom, hogy a bűnös jókedv és gondatlanság nem tartozik kötelességeim közé. Azt hiszem, ennek vérmérsékletemben sem lehetne nyomára akadni. Kérem Fölségedet, bizzék erős elhatározásomban, hogy mindent, ami a szellem könnyed szórakozásához hasonlithatna, örök életem idejére napoltam el. A földön csak mennybéli üdvösségem kiérdemlésére lesz gondom.

V. KÁROLY: Hagyjon magamra. Szükségem van arra, hogy magamba szálljak és gondolataimat összeszedjem. A flandriai rendek holnap összeülnek s elhatároztam, hogy szándékomat előttük fogom nyilvánossá tenni. Menjen, don Philipp!

Don Philipp meghajtja magát és távozik.

Róma.

1559.

A Zuccherók műterme. Zucchero Taddeo és Federigo; Siciolante Girolamo, Sammacchini Orazio és más fiatal festők. Mindnyájan lázas gyorsasággal dolgoznak. Egyesek óriási vásznakat festenek, mások állványokra állított diszleteken dolgoznak vagy különböző nagyságu képeket fejeznek be.

FEDERIGO: Nem törődöm sem az eszménnyel, sem a természettel. Ha az ember ilyen kérdésekkel a

kelleténél többet bibelődik, könnyen éhen pusztulhat. A fő, hogy bizonyos modorra tegyünk szert. Ha ez megvan, könnyen és gyorsan kell dolgozni! Pénzt és hírnevet így lehet csak szerezni.

TADDEO: Vidd az arcképet, készen van! Igaz, nem tudjátok, hogy Barroccio és Nero Durante mennyire jutottak Farnese biboros palotahomlokzatával?

SAMMACCHINI: Már a végén tartanak, de lehet, hogy készen is vannak. Úgy dolgoznak, mint a rabszolgák. Nyolc nap alatt befejeztek négy meztelen alakot huszonötlábbnyi magasságban.

FREDERICO: Ezek aztán talpra esett művészek. Sokat és gyorsan! Ebben a tanításban minden benne rejlik! A derék festők, szobrászok és építő mesterek, milyen ragyogó szerepet játszhatnak ma, ha van némi sütnivalójuk! Ma az egész világ szemérajtunk függ. Az emberek politikát, vallást sutba dobtak, egyébről sem fecsegnek, mint művészetről! Beszéli apám, hogy Itália az ő idejében folytonfolyvást lángokban állt. Elődeink a legcsekélyebb dologért is hajba kaptak s mindenkinek ezer érdeke volt, amiért pörösködhetett. Manapság, hála a császár katonáinak, csodálatos rend honol mindenütt. Az ember nyugodtan él, sok pénzt keres és nincs semmi kívánni valója!

TADDEO: Bezzeg nem mondhattam ezt magamról, mikor Calabria Giovampiero inasa voltam és a festéket törtem neki, míg drágalátos neje élelem helyett virgáccsal lakatott jól.

FREDERICO: A kezdet némi nehézséggel jár, de ez a nagy művész kedvét nem szegi el. Ezer módja van ma annak, hogy az ember kirántsa magát a bajból. Akinek kedve tartja, elmehet egy bíboroshoz vagy nagy úrhoz, házi festőnek. Jó

ruhát kap és teritéke az apródok asztalán mindig ott áll. Vagy kimehet Franciaországba, Németországba és Spanyolországba a barbároknak dolgozni, akik munkájukért mesébe illő összegeket fizetnek. Végül, ha az embernek valamelyes neve van már, mindig akad egy-két jóra való polgár, aki egy remekműért térden állva esedezik. Élő példa rá Mattinolo, a derék postamester, aki háza homlokzatát veled pingáltatta ki, Taddeo. Nemde elég borsos árt szabtál a három Mercur-figuráért?

SICIOLANTE: Mindenben igaza van, mester, de ne hagyjon figyelmen kívül bizonyos kellemetlen tüneteket, melyek néhány év előtt még nem voltak észlelhetők.

FEDERICO: Mi például, ha szabad érdeklődnöm?

SICIOLANTE: Régen az idegenek azért jöttek ide, hogy képeinket megvásárolják és távoli lakuk díszítésére magukkal vigyék. Most ezek a vadak megtanultak festeni s Rómában nem ritkaság franciákat, flamandokat és spanyolokat látni, akik mesterségünkbe belekotárkodnak.

SAMMACCHINI: Hallottam, hogy közülük nem egyet jól irányzott törsszurással igyekeztek kitessékelni innen, de hasztalan. Számuk napról-napra nő s a végén mégis csak ártalmunkra lesznek.

TADDEO: Ez a pápa és a nagyurak hibája. Megfeledkeznek a nagy iskolának tartozó tiszteletről és mindenáron újdonságokat akarnak. Nem egy bíborost találsz, aki lelkendezve szól hozzád: Ugyan fáradjon el hozzám, ha valami egészen különöst akar látni. Csodálatos tárgy és pompás kivitel! A kép egyszarvún lovagló majmot ábrázol, amint őszibarackba harap! Szerzője egy ujonnan érkezett flamand festő! — Erre természetesen mindenki rohan a flamandhoz és hat hóna-

pon át egyebet sem akarnak az emberek, mint majmot, egyszarvút meg őszibarackot.

San Gallo Francesco építőmester jön be.

SAN GALLO: Adjon isten, Taddeo mester. Üdv, Frederigo!

TADDEO: Jó napot, mester. Hogy szolgál egészsége?

FREDERICO: Ha szemöldökeid összevonását jól értelmezem, valami bosszuság ért. Mi bajod? Rossz kedved van?

SAN GALLO: Nem lenne csoda. Az öreg Buonarotti napjaimat elrontja. Azért, mert a vén bolondnak valaha volt tehetsége, most senki sem veszi észre, hogy agyveleje koponyájában rég megalvadt és csak ostobaságra képes.

FREDERICO: Elég gyalázat, hogy ilyen aggastyánok még versenyezni mernek a fiatalokkal. A mumiáknak a temetőben a helyük!

SAN GALLO: Félek, hogy még elég ideje lesz a Szent Péter kupoláját teljesen elrontani. Hasztalan figyelmeztetem a pápát s a bíborosokat. Senkinek sincs mersze ezt az aggkor mankóján bicegő nevezetességet megbántani.

FREDERICO: Félnék tőle! Az öreg házsártos a vakmerőségig követelődző! Pedig milyen sötét és korlátolt szellem! A minap meg akartam neki magyarázni új rajzmódomat, amely e művészetet minden értelmes ember számára hozzáférhetővé tenné: úgy tett, mintha kinevetne! Pedig az öreg hülye semmit sem értett belőle.

SICIANTE: Az öregeket általában el kellene takarítani utunkból. Lehet, hogy a maguk idejében konyitottak valamit mesterségükhöz. De az igazi nagyságról, a valódi finomságról, a dolgok mély és önmagukban rejlő természetéről halvány sejtelmük sem volt!

SAN GALLO: Igen, ez tagadhatatlan! Buonarotti zsarnoksági viszketegének véget kell vetni. Egész nap csak azt fujja, hogy Szent Péter kupoláján már tizenhét év óta dolgozik. Mintha ez valamire följogosítaná!

FREDERICO: Arra mindenesetre, hogy irháját végre is elhordja már onnan. Adjon helyet a fiataloknak! Pénzre és dicsőségre nekik is szükségük van! Az ilyen embereknek el kellene tiltani, hogy kezükbe vésőt, ecsetet vagy körzöt vegyenek!

Belép Ligorio Pirro, építő.

LIGORIO PIRRO: Igaza van! Buonarotti már valósággal gyerekké lett! A világnak be fogjuk bizonyítani, Vasari, Salviati s a letűnt nemzedék többi redvesei akármit papolnak! Különben üzenettel jövök. A biboros Federigóért küldött, mert véleményét akarja hallani néhány flamand képről, amelyeket szándékában van megvásárolni.

SICIANTE: Na, nesztek! Már megint idegen képek! A nyavalya törje ki biboros pártfogódat! Vajjon Olaszországban nincs elég művész?

LIGORIO PIRRO: Mit akarsz? A kor betegsége ez! Négy Key Willem, három utrecht-i Moor Antonio és egy anversi Vos Marten képről van szó. Vigasztalásul közölhetem veletek, hogy egy német várúr ide küldte megbizottját. Beszéltem a kiváló férfiúval. Megbizatása van negyven óriás-vászonra. Kitünően fizet. Rá álltok a vásárra?

A MŰVÉSZEK: Pompás, Ligorio! Hogyne vállalnánk!

LIGORIO PIRRO: Induljunk, Federigo. Az üzletet a germán testvérrel pedig ma este megkötöm!

1560.

A Colonna-palota terme. Donna Victoria, Pescara örgrófnéja, fekete ruhában olvas kis ébenfa asztalnál, melyen ezüst lámpa ég. A terem hátsó részében két magasra rakott hajviseletű udvarhölgy és egy udvarmesternő kézimunkával foglalkozik. A kandallóban tűz ég s a hasábok a lángban hangosan pattognak.

Szolgálattevő nemes lép be.

A NEMES: Nagyasszony, Michelangelo uram a lépcsőn most jön föl.

A MARCHESA: Jól van. Világítson neki!

A marchesa föláll és Michelangelo elé járul, aki a lépcső tetején megjelenik, kísérve az Avalos-ház fáklyahordó apródjaitól.

Jó estét, kedves barátom! E szokatlanul hűvös estén hogyan érzi magát?

MICHELANGELO: Csókolom a kezét, kegyelmes asszonyom. Mindenesetre jobban érzem magamat, mintahogy korombeli aggastyánhoz illenék.

A MARCHESA: Remélem, nem egyedül jött?

MICHELANGELO: Nem. Mióta a marchesa megtiltotta, hogy kedvem szerint és egyedül járjak, azóta nem teszem többé. Antonio szolgám kézilámpásával a kapúig kísért és itt már fogadtak Kegyelmességtek emberei, akik velem valóságos nagy-úrként bántak.

A MARCHESA: Jöjjön, üljön a kandalló mellé. Akár ebbe a karosszékre... Maradjon csak helyén, Caterina... A mestert majd magam szolgálom ki... Ugy ni! Most nyújtsa lábait közelebb a tűzhöz.

MICHELANGELO (ül): Hogy serénykedik, Marchesa, hogy serénykedik... Ilyen lélek már föl-

jutott a nagyság csúcsára. És e csúcs neve: a jóság.

A MARCHESA (*mosolyogva*): Igaz volna, ha a szegényeket szolgálám, mint Megváltónk, aki szentséges kezével mosta meg a koldusok porlepte lábát. De egy Michelangelonak szolgálni? ... Nem is olyan nagy megalázkodás.

MICHELANGELO: Más színben tünteti föl a dolgokat, Marchesa, mint amilyenek valóságban. Nyissa csak ki jobban a szemét és mondja, ugyan mit lát? Egy megrokkant aggastyánt, kin az öregkor valamennyi fogyatékosága rajta kolompoz ... A tehetetlen emberke aszott ujjait csak nagynehezen tudja a láng melengető simogatása felé kinyújtani ... És mit lát még, mondja csak? Ritkuló haját, fehér fürtöket a homlokon, mely már elefántcsontszinüvé vált; pettyhüdt, hervadt orcákat és kialudt szemeket, melyekbe a sziv érzése, mire felér, elbágyad ... Kegyelmes nagyasszonyom! Emberromot, siralmas, megjavíthatatlan emberromot lát.

A MARCHESA: Amig így beszél, oly képet alkot, mely ép' annyira hatalmas, mint szelleme. Az aggastyán, kit gyöngeségének minden rútságával meg akar szememben bélyegezni, épen Kegyelmed lelkének teremtő ereje által megnő és megdicsőül ... De nem, nem is kép, amit szemlélek, hanem maga a valóság s alig tudok képzelni olyat, amely vele fönségben és kellemben versenyezhetne.

MICHELANGELO: Igen, marchesa, Kegyelmességed kettős gyarlóságát szemléli a roskadozó anyagnak és a halhatatlan léleknek, mely amant nemsokára eldobja magától és az isteni végtelenség kebelében elfoszlik.

A MARCHESA: Úgy tűnik föl nekem, ahogy Kegyel-

medet nézem, mintha tekintetem látókörében egyike azon ritka csillagoknak, melyeket Dante tündöklő paradicsomának legfennköltebb levegőegébe helyez, ragyogna föl . . . Egyikét látom ama gyér csillagoknak, melyeknek szikráiban életerő lappang s melyek fényüket az örök háromszögtől kapják. Nem, Michelangelo, Kegyelmed nem öreg. Kegyelmed él és élni fog örökké; mert eleven része lett a legtisztultabb, a legtermékenyebb és legtevékenyebb emberi eszménységnek, mely a világ fejlődésében örökkön-örökké biztos útmutató és intéző.

MICHELANGELO: A világtól nemsokára búcsúzom; igen. Bennem az éltető nedv megpezdült és a fa redves kérgét szétlöki. A csira fölhasítja a hüvelyt, amely bezárja; a megért mag megdagad, hogy száraz tokjából kibontakozzék. Elég sokáig éltem idelent; ideje már, hogy az Úr hű szolgáját elszólítsa.

A MARCHESA: Belefáradt az életbe?

MICHELANGELO: Nem; mohóbban talán sohasem szerettem. Úgy vágyom magamról messzire eldobni húsom természetes kötelékeit és kiélvezni lényem tökéletes szabadságát. Úgy szeretnék elmerülni abban, amit idáig csak sejték és nyugodtan szemlélni azt, amit mostanáig csak elmém tükrözött vissza. Ha földi életemben rátaláltam és ki tudtam fejezni csupán részét is amaz igazságoknak, amelyeket érzek: mi mindent véghez nem vihetek majdan, ha a lelkemet nyűgöző meddő húsfalak örökre lezuhannak a mult mélységeibe? Nem, nem a halált, az életet érzem közeledni; a nagyszerű életet, melynek idáig csak árnyékát pillanthattam meg s melyet nemsokára a maga teljességében fogok élvezni!

A MARCHESA: Én is úgy gondolkodom, mint

Kegyelmed. Pedig egymástól mennyire különbözünk, kedves barátom. Maga Michelangelo, én pedig csak egy megértő asszony vagyok; de eléggé megértő ahhoz, hogy a távolságot, mely az én vonzalmamat elválasztja a maga megfélézhetetlen alkotó erejétől, mérlegelni tudjam. Kegyelmed a világért nagyon sokat tett. Mikor az agyagot márványszobraihoz mintázta, tulajdonképen az egyetemes emberi szemléletet soha nem látott, soha nem sejtett kifejezés-módokkal ajándékozta meg. Ehez képest mit tettem én, mondja, mit tettem? Nagyon szerettem azt, aki már nincs többé... és szeretem most Kegyelmedet. Ennyi az egész.

MICHELANGELO: Higyje el marchesa, nem kevesebbet alkotott, mint én. Amig don Fernando közöttünk időzött és Itália népei, harcosai és tudósai előtt nevének és családjának, erényeinek és hadi tudományának ragyogó fényében büszkén tündöklött; amig az Ég Fernando d'Avalost, Pescara évülhetetlen érdemű marcheséjét, Kegyelmességednek nemes férjét nekünk kegyesen meghagyta: addig nagyasszonyom szerette őt és tőle viszont szeretettet. Pedig ez a legdicsebb boldogság volt, amely valaha is asszonyszülte asszonyembernek megadatott. Higyje el, marchesa, nemes cselekedet volt s az erények, melyeket ily nagy szerelem ébresztett, az emberi érték mesterműveivé váltak.

A MARCHESA: Gyakran gondolkoztam azon, amit mond; s úgy hiszem, nincs egészen igaza. Az odaadás és tiszta vonzalom bármilyen magasra is szárnyaljon; a szerelem bármennyire megingathatatlan alapokra is épüljön: a szív mindaddig, amig megelégedett, csak önmagával törődik és érdeklődése szűk körébe nem enged mást behatolni. Mióta egyedül élek, tisztán látom, hogy a boldogság törpévé tesz. És fájdalmamban vigasztalást talán leginkább ez a gondolat nyújt. Most sem

szeretem kevésbé, mint életében azt, akit szerettem: de a bánat és a magánosság alkalmat nem egy olyan súlyos próbatevésre adott, melyet sokkal szebbnek találok, mint a könnyű érdemeket; s ezeknek megszerzésére a szív oly szívesen hajlik. Biztosan tudom, hogy a boldogság felhőtlen ege alatt s a szenvedések kiméretlen tanítása nélkül sohasem lettem volna azzá, ami vagyok.

MICHELANGELO: Ha az ember csak önmagán dolgozik, vagy működését az élettelen anyagra is kiterjesztve, abba mozgást és életet lehel: tulajdonképpen egyre megy. Mindkét esetben embertársai elé követendő példát állít. Teljes igazsággal el lehet ezért mondani, hogy a Polygnotosok, Zeuxisok, Polykleitesek és Phidiasok a legerényesebb emberek s hogy ép oly nagy térítőek a tökéletes művészek, mint a bölcsek és a szentek. Lehet, marchesa, hogy alkotásaimmal, amint mondta, az egyetemes emberi szellemet gazdagabbá tettem, de azért azt a dicsőséget se vonja meg tőlem, hogy Kegyelmességeddel magamat egybevessem és remélni merjem, hogy a másvilágon az enyhet adó hon felé, hol jutalmunkat elnyerjük, majd hasonló lendülettel szárnyalhatunk.

A MARCHESA: Minden bizonnyal az lenne a legnagyobb kegy, amelyet az égből kérhetek, hogy sohase váljak el attól a lélektől, amely számos éven át oly sok fenkölt és magasztos igazsághoz vezetett. Már hosszabb idő óta különösen nagy és nekem oly kedves elváltozást figyelek meg Kegyelmedben, Michelangelo. Megengedi, hogy szóljak róla?

MICHELANGELO: Beszéljen, marchesa, nagyon kérem.

A MARCHESA: Általános megállapítás, hogy az öreg emberek elégedetlenek és mordonkodók;

hogy szemükben a világot sötét felhő borítja; s hogy nincs az a derült lelkű ember, aki öreg korára meg ne savanyodnék. Kegyelmeddel ennek épen ellenkezője történt. Kezdetben zordnak, türelmetlennek és ingerlékenynek ismertem. Tulajdon gondolata minden figyelmét annyira lekötötte, hogy számára másoknak a lángelméje pecsétes titok volt. Az a Michelangelo, akit először ismertem, önmagán kívül senkit sem értett meg... De amint fején az öregkor ezüstje kezdett megcsillogni, minden megváltozott. Eltérőleg mindenki mástól, Kegyelmedet az életörömnök teljességével és elevenségével, biztos és kiterjedt látókörrrel és valóságos emberismerettel épen a hanyatló kor áldotta meg.

MICHELANGELO: Valóban így van. Ugy látszik, az ég születésemkor vérmérsékletem méreteit jóval fölülmuló akaraterővel ruházott föl. Sokkal többet sejtettem meg, mint amennyit láttam és sokkal messzibbre láttam, mint amennyit elérhettem. Minden, ami körülöttem létre jött, valósággal elrémitett. Azt hittem, hogy erőből, figyelemből kifogyok és vad dühvel, harapós makacssággal vettem magamat a szent cél kivívására, melynek elhibázása miatt folyton rettegettem. Mindazáltal kezdtem észrevenni, hogy egy-egy lépés, bármilyen gyötrelmes és fárasztó is, de közelebb visz a diadalhoz s reményeim, bár mindig a sikertelenségtől való félelemmel karöltve, de nőttek. Életem így örökös munka és kétségbeesett erőfeszítések között folyt. Egyszerre akartam földeríteni az életnek minden rejtélyét és kézzel, lábbal, testem minden porcikájával kapaszkodva és támasztó pontok után kapkodva, görcsös igyekvéssel másztam a legmagasabb csúcsokra. Voltam szobrász, festő, költő, építőmester, mérnök és anatómus. Faragtam óriási márványszobrokat és véstem elefántcsontba apró

alakokat. Rómának és Firenzének várfalakat építettem, bástyákat emeltem, sáncokat huzattam és aknákat mértem. Az Apostolok fejedelmének rengeteg kupoláját a légkör legmagasabb pontjáig én domborítottam és pedig nem messze attól az épülettől, melynek falán az Utolsó ítéletet ábrázoltam. Így hát ha nem is végeztem el mindazt, amit akartam, annyi bizonyos, hogy alkottam valamit. A sok munka között egy nap észrevettem, hogy az emberek nagyra, sőt nagyobbra tartanak, semmint álmodni mertem volna. Pápák, királyok, fejedelmek és a császár kitüntetésekkel halmoztak el. A művészek maguk között elsőnek kiáltottak ki és már nem volt többé mit várnom sem magamtól, mert hiszen tudtam, hogy mire vagyok képes, sem pedig a világtól, amely többet adott, mint amennyit vártam. Így munkálkodva folytonosan, a szívem lassanként lecsitult s a kétség és aggóató félelem mellőlem elszegődtek. Volt már időm arra is, hogy körülnézzek, hogy értékeljek, lelkesüljek és szeressek. Az izgalom és türelmetlenség vért-fakasztó sarkantyújával többé már nem hajszolt és káromra vagy javamra, de azzá az emberré lettem, ami ma vagyok. Csodálatos! Öregkorom ajándéka az, hogy bennem megszületett és fölserdült az igazi ember.

A MARCHESA: Azt is szeretem Kegyelmedben, Michelangelo, hogy kortársaink művészi fölfogása iránt bár élénken érdeklődik és bár mindenben a rettenetes hanyatlást meglátja, még sem mutat többé sem boszúságot, sem utálatot.

MICHELANGELO: Csak mély és gyöngéd szálnalmat érzek. Ez a világ, melyet most már csak szemlélek, együtt indult velem és együtt tette meg a hosszú utat. Csakhogy ép ellenkezően, mint én: ő kifáradt, ruganyosságát elvesztette, támolyogva lépked s már-már az út szélére rogy;

mig engem az eljövendő élet tündöklő remény-
 sége boldog izgalommal és mámorral tölt el! A
 század hajnalhasadásakor, mikor útnak indultunk,
 utitársam ifjúságtól, egészségtől duzzadó volt és
 büszke tekintetét, melynek tüzeit vakmerő remény-
 nyek élesztették, messzi távlatokra szegezte. Amig
 engem a kétely marcangolt, addig ifjú társam
 csak bízni tudott. Alig rázta le magáról a vad
 és romlott századok átkos örökségét, a fiatal és
 tette kész nemzedék megtagadta ősei gyászos
 emlékezetét és bár a legnagyobb szeretettel csün-
 gött a művészeteken, melyeknek élveit előre sejt-
 tette, első gondolata mégis a vallásnak és az
 erkölcsnek szólt. Tartozom neki ezzel az igaz-
 sággal. Én ismertem Savonarola testvért, asszo-
 nyom. Magasztos arcának vonalai emlékezetemben
 kitörülhetetlenül élnek. Éltem és épültem tanítá-
 saiból... De talán mert túlsokat kívánt, vagy
 mert a szerencsétlen Itália ereje és elszánása nem
 állt arányban képzelőtehetségével, Savonarola nem
 maradhatott helyén és Itália újra a bűn szolgál-
 latába szegődött. De legalább érezte a fönség
 lehelletét és öntudatára ébredt annak, hogy a
 világ valamennyi népe fölött áll. Megvetette a
 többi népeket s munkájuk gyümölcsét a maga
 céljaira fordította. Bámulta az egész világ s ő ezt
 jól tudta. Ismerte saját nagyságát és csak arról
 álmodott, hogy még nagyobb legyen. Művészei...
 asszonyom jól tudja, kik voltak azok! Most mind-
 ennek vége. A tűz kialudt. Itália nincs többé.
 Akiket megvetettünk, zsarnokaink lesznek. A
 művészek elpusztultak. A dicső csapatnak utolsó,
 itt felejtett tagja én vagyok; mert azok, akik ma
 e szent nevet bitorolják, csak arcátlan üzérkedők.
 Bár tudtunk volna dicsőn meghalni! De nyomo-
 rultan, szégyenletesen múlnak ki. Mit számít az?
 Mégis voltak Itáliában szép, dicsőséges lelkek!

Itáliában, mely most porba sujtva, rabszolgasorban sínylődik . . . De nem bántam meg, hogy éltem. A MARCHESA: Mindez fáj nekem! Nem tudok oly közömbös lenni, mint Kegyelmed. Siratom a gyönyörű dolgokat, melyek elhagytak bennünket vagy búcsúzni készülnek. A fényözön csak rövid ideig áradt ránk s már tétova léptékkal a sötétség felé indulunk.

MICHELANGELO: Nagy műveket és nagy példákat hagyunk magunk után . . . A föld gazdagabb lett, mint jövetelünk előtt volt . . . Ami eltűnik, nem tűnhet el teljesen . . . A mezők pihenhetnek és ugaron heverhetnek egy ideig; de a mag el van vetve. Az eget ám borítsa szürke köd, sivár felhő, a nap mégis ott fönny van . . . Ki tudja, mi jöhet újra?

A MARCHESA: Fáradtnak látszik, barátom. Feje lehanyatlik . . .

MICHELANGELO: Igen, fáradt vagyok . . . Már is búcsúzom . . . Nyolcvankilencéves vagyok, marchesa . . . Az izgalmak hamar kimerítenek. Sok és komoly dolgról beszélgettünk az este . . . Isten megáldja, marchesa!

A MARCHESA: Holnap, úgy-e bár?

MICHELANGELO: Holnap . . . igen . . . ha még életben leszek . . . És ha nem, a boldog viszontlátásra, asszonyom!

Fölemelkedik; a marchesa segíti és kezét megszorítja.

A MARCHESA: Támaszkodjék karomra . . . Le akarom a lépcsőn kísérni.

MICHELANGELO: Köszönöm. Nem utasítom vissza a megtiszteltetést, a nagy gyöngédséget . . . Úgy érzem, hogy ma elfogadhatom. Szeretnék még valamit mondani . . .

A MARCHESA: Mit, édes barátom?

MICHELANGELO: Azt akarom mondani, hogy teljes szívemből szeretem és emlékét utolsó lehelletemig áldani fogom . . . Isten vele, nagyasszony!

Megcsókolja a marchesa kezét és távozik.

Gobineau Renaissance-ának kronológiája.

- VI. Sándor** 1492. Savonarola elhagyja a bolognai kolostort 17 évi ott tartózkodás után.
Borgia Lenzuoli Medici Lorenzo meghal.
Rodrigo, 1493. Borgia Lucrezia férjhez megy Sforza
szül. Valen- Giovannihoz.
ciában 1431., 1494. Sforza Ludovica udvarába meghívja
pápának vá- Lionardot.
lasztották Sforza Ludovico Milano hercege lesz.
1492. aug 11., Michelangelo elhagyja Firenzét.
megh. 1503. Aug. 29. VIII. Károly, francia király,
aug. 18. 90.000 emberrel elindul Grenoble-ból
Olaszországba.
1495. júl. 6. a fornovói csata, amely a
franciák javára dőlt el.
Michelangelo visszatér Bolognából Firen-
zébe.
1497. Borgia Cézár bátyját Don Juant
megöleti.
1498. Borgia Cézár Valencia hercege lesz.
Borgia Lucrezia férjhez megy II. Alfon-
zóhoz, Bisaglia hercegéhez.
Savonarola kivégeztetése.
XII. Lajos Franciaország királya lesz.
1499. Borgia Cézár romagnai hadjárata.
A franciák beveszik Lombardiát.
1500. Sforza Ludovicót a franciák el-
fogják.

- Aug. 18. Borgia Cézár megöli II. Alfonzót.
 Aug. 31. Borgia Lucrezia Nepibe érkezik.
 1502. Burchard pápai követ Borgia Cézárnál.
 Dec. 31. Borgia Cézár Vitellozzót és Oliverottót kivégzi.
 Borgia Lucrezia férjhezmegy harmadszor Estei Alfonzóhoz.
 1503. aug. Borgia Cézár megmérgezése.
 VI. Sándor halála.

III. Pius.

Piccolomini To-
 deschini Fran-
 cesco
 szül. Siená-
 ban(?) 1439.
 pápának vá-
 laszt. 1503.
 szept. 22.,
 megh. 1503.
 okt. 18.

1503. Borgia felgyógyul és az Angyal-
 várat beveszi.

II. Gyula.

Rovere Giuliano
 szül. Albiz-
 zoliban 1443.,
 pápának vá-
 laszt. 1503.
 nov. 1.,
 megh. 1513.
 febr. 20—21.

1503. Borgia Cézár Spanyolországban.
 II. Gyula Bramantét nagyszerű tervek
 keresztülvitelével bízza meg.
 1504. Michelangelo elkezdii II. Gyula sir-
 emlékét.
 Raffael Firenzében megnyitja műtermét.
 Bembo *Asonali* c. szerelemről szóló
 versét Borgia Lucréziának ajánlja.
 1505. Michelangelo fürdőző katonáival
 Firenzében nagy sikert ér el.
 II. Gyula Michelangelót Rómába hívja.
 1506. II. Gyula hadjárata Umbriában és
 Romagnában.
 Ápr. 18. az új Szt. Péter templom
 alapkövetétele.
 Michelangelo Rómát elhagyja.
 A Laokoon felfedezése.
 Nov. 11. II. Gyula Bolognába megy.
 1507. febr. 22. II. Gyula visszajön Bo-
 lognából.

- II. Gyula kibékül Michelangelóval.
Borgia Cézár meghal.
1508. okt. hóban Michelangelo a Sixtina
boltozatának festésébe fog.
Raffael elkezd a *Stanzák* festését.
Dec. 10-én megalakul a cambrayi liga.

II. Gyula

1509. II. Gyula háborúja Velencével.
Máj. 14. agnadellói csata.
Jul. 17. a paduai csata.
VIII. Henrik Anglia királya lesz.
1510. febr. 20. II. Gyula a velenceieket
feloldja az egyházi átok alól.
Kilép a cambrayi ligából.
Márc. 14. szövetségre lép a svájciakkal
(Schinner sioni püspök Luzernben.)
Okt. 10. II. Gyula megszabadul a Bo-
lognát ostromló franciáktól.
1511. máj. 21. Bolognában kitör a forra-
dalom.
II. Gyula Mirandolát ostromolja.
A pisai zsinat.
1512. febr. 18. De Foix Gaston Bresciát
ostromolja.
Ápr. 11. Ravennai csata, amelyben
De Foix elesik.
Jún. 10. Rovere Francesco Maria Bolog-
nát beveszi.
Szept. 2. Medici Giuliano Firenzébe
bevonul.
Raffael a *bolsenai misét* festi.

X. Leó.

Medici Giovanni
szül. 1475-ben
Firenzében,
pápának vá-
lasztották
1513. már-
cius 11.,
megh. 1521.
dec. 1.

1513. Boscoli és Capponi állítólagos
összeesküvőket Firenzében lefejezik.
1514. Michelangelo és Machiavelli beszél-
getése a Sixtinában.
1515. jan. 1. XII. Lajos meghal.
I. Ferenc francia király lesz.
I. Ferenc és X. Leó találkozása Bolog-
nában.
Raffael a szőnyeg-kartonokat festi.
1516. A pápa Urbinót Medici Loren-
zónak adja.

X. Leó

1516 V. Károly (I. Károly néven) Spanyolország és Szicília királya lesz.

1517. Petrucci biboros összeesküvése. Jún. 21. Petruccit az Angyalvárban megfojtják Luther föllépése.

1518. X. Leo Miltizt a Luther ügyben III. Frigyes szász választóhoz küldi.

1519. V. Károly római császár lesz. Zwingli Zürichben föllép. Raffael a Campo Vaccinón ásatásokat végez.

1520. A pápa bullája Luther ellen. Raffael halála. Borgia Lucrezia halála.

1521. V. Károly és I. Ferenc között kitör a háború. Összejövetelek a firenzei Ruccellai kertben.

VI. Adorján

Florisze Adorján, Boegens Florens fia szül. Utrechtben 1459., pápává választották 1522. jan. 9., megh. 1523. szept. 24.

1522. Rovere Francesco Maria Urbinóba visszatér. A lombardiai háború. Bourbon Károly Franciaországból Svájcba szökik.

VII. Kelemen

Medici Giulio szül. 1478-ban Firenzében pápának választ. 1523. nov. 19.

1525. A páviai csata. V. Károly elfogja I. Ferencet

A pápa és V. Károly szövetsége. 1527. máj. 6. Bourbon Károly vezetése alatt a császári hadak földülják Rómát. A pápa Orvietóba költözködik. Michelangelo Firenzébe menekül. Machiavelli meghal.

1529. A cambray-i béke. A pápa és V. Károly megkötik a barcelonai egyezséget.

VII. Kelemen

megh. 1534.
szept. 26.

Firenzét a pápai és császári seregek ostromolják.

1530. Firenze megadja magát.

Rossi Properzia Bolognában meghal.

V. Károly megkoronázása Bolognában.

1531. Medici Alexandro Firenze hercege lesz.

1532. Anglia elválik a római egyháztól.

1533. V. Károly Tiziánt németbirodalmi nemességgel és grófi címmel tünteti ki.

1535. Michelangelo az utolsó ítéletet elkezdi.

1545. Tizian III. Pál és Aretino arcképét festi.

III. Pál

Farnese

Alessandro
szül. Rómában (?) 1468.,
pápának választ. 1534.
okt. 13. megh.
1549. nov. 10.

III. Gyula

Del Monte

1550. febr. 8.—
1555. március 23.

1555. V. Károly átadja a hatalmat fiának Don Philippek.

II. Marcel

Cervino

1555. ápr. 9.—
ápr. 30.

IV. Pál

Caraffa

1555. máj. 23.—
1559. aug. 18.

1559. Uj festő iskolák Rómában.

1560. Michelangelo és a pescarai marchesa beszélgetése (időrendi tévedés, mert a marchesa már 1547-ben meghalt).

OSZKA

Jegyzetek.*

ACHILLINI Giovanni Filoteo, régiségkutató és költő. A *Viridario* szerzője.

AGNADELLÓI CSATA 1509. május 14-én. Végzetes a velenceiekre nézve. Az egyik vezér, Petigliano, elmenekült, a másik, Alviano, fogságba került. Mindketten az Orsini családból valók.

AGNOLO (Baccio d') 1462—1543. Firenzei építő. Házánál sok művész megfordult.

ALBIZZI (Luca degli). Nagy szerepet játszó Medici-ellenes családból származott. Minthogy Savonaroláék nem akartak fegyveresen ellenállni, elhagyta Firenzét (1498).

ALIDOSI Francesco, II. Gyula kedvence. A bolognai lázadás részben kegyetlenkedései miatt tört ki.

AMBOISE (D') biboros, XII. Lajos kegyelte. 1498-ban maga Borgia Cézár nyújtotta át neki a biborosi kinevezést, mint a pápa követe.

ARETINO Pietro (1492—1552). Tollától uralkodók és pápák egyaránt félttek. Arcképét e fölirattal vésette ki: Divus P. A. flagellum principum (Az isteni A. P. fejedelmek ostora).

ARIOSTO Ludovico (1474—1533). Az *Orlando Furioso*-n kívül drámáiról is ismeretes. A Borgia Lucreziához írt sorok szószerinti fordítása: az első fölirat, mely szemébe tűnt, nagy dicsérettel Borgia Lucreziát említi; szépsége és tisztos erénye miatt hazája, Róma, a régiek fölé teheti őt.

ARRABBIATI (dühöngők) az oligarchia hívei.

AVALOS (Fernando d') Pescara őrgrófja. A császár szolgálatában harcolt. Neje Colonna Vittoria, Michelangelo barátjánéja. A marquis 1525. nov. 30-án halt meg, tehát a Bourbonnal Róma ostroma előtt nem beszélhetett.

* Felhasználtam: Székely Istvánnak Gobineau-fordításához mellékelt alapos magyarázatait (Gobineau—Székely: A renaissance I—II. Franklin, 1904), Lübke—Semrau: Die Kunst der Renaissance-át, C. V. Chledowski: Rom-ját, Burckhardt: Kultur der Renaissance-át, Henry Thode: Michelangelo und das Ende der Renaissance-át.

BACCIO DELLA PORTA (Fra Bartolommeo di san Marco) 1469—1517. A San Marco kolostort festette 1509—1512.

BASSANO (Jacopo da Ponte) 1510—1592. Velencei iskola. Tájképekben kiváló.

BAYART (Chevalier de —) 1477—1524. Előbb Savoyai Fülöp, majd VIII. Károly szolgálatában állt.

BEMBO Pietro (1470—1547). Klasszikus latinságáról híres. Borgia Lucreziának több hozzá írt levele Milanóban még ma is meg van. Egyik mellé egy hajfűrt van mellékelve.

BENTIVOGLIO Galeazzo, bolognai kényúr.

BIGI (szürkék). Medici-hívek, de nem mertek színt vallani.

BIBBIENA Bernardo (Dovizi) 1470—1520. A Mediciek buzgó híve. X. Leo 1513-ban szolgálatait biborosi ranggal jutalmazta. Raffaelnak nagy pártfogója. *La Calandriá*-ja vaskos humoráról nevezetes.

BOJARDO (Matteo Maria). Az olasz lovagi éposz megteremtője. Az *Orlando innamorato* szerzője.

BORDONE Paris (1500—1571). Tizian féltékenyen őrizte előtte művészetének titkait, ezért kilépett tanítványai közül. Tizian kimesterkedte, hogy a San Niccolò festését elvegyék tőle.

BOSCOLI Pietro Paolo a Mediciek ellen összeesküvés gyanújába került. Barátjával Capponi Agostinóval együtt 1513 febr. 22-én lefejezték.

BORGIA Roderigo (1431—1503) mint pápa VI. Sándor néven uralkodott. Gyermekei: Juan, Cesare, Goffredo és Lucrezia.

— Juan (1471—1497). A közhit szerint öccse, Cesare, ölte meg.

— Cesare (1476—1507). 1497-iki követsége alkalmával XII. Lajostól a *Valentinois* hercegi címét kapta.

— Lucrezia (1480—1520). Első férje: Sforza Giovanni. Második férje: Aragoniai II. Alfonzo, akit 1500 aug. 31-én Borgia Cézár öletett meg. Harmadik férje: Estei Alfonzo, ferrarai herceg.

BOTTICELLI (Alessandro Filippi) 1447—1510. Híres képe a *Tavasza* a firenzei akadémiában, *Madonna az angyalokkal* stb.

BRAMANTE (1444—1514) tervezte a Szt. Péter templomot, melynek alapkövét II. Gyula 1506 ápr. 18-án tette le.

BURCHARD, német szárm. püspök, bizalmasa VI. Sándornak és Borgia Cézárnak. A *Diarium* és VI. Sándor életének írója.

CACCIANIMICI Vincenzio, bolognai nemes, Francia mester barátja. Maga is festő.

CAMBRAYI LIGA 1508 dec. 10-én jött létre II. Gyula, I. Miksa császár, XII. Lajos, spanyol Ferdinánd és Németalföld között Velence ellen.

CARITEO (Gareth) 1450—1514, költő, nápolyi akadémia tagja.

CASTIGLIONE Baldassare gróf (1478—1529) a Cortegiano írója, Raffael barátja.

CELLINI Benvenuto (1500—1570). Önéletírásában maga is említi, hogy a Bourbonnt lelőtte.

CESENA Bolognához tartozott, később egyházi állam. VI. Sándor Borgia Cézárnak adta.

CHAUMONT, D'Amboise Charles, milanói alkirály, XII. Lajos vezére.

CHIGIEK meggazdagodott üzérek, nagy műpártolók. A Chigi-kápolna (Sta Maria del Popolo) Raffael tervei szerint készült.

CIECO Francesco a *Libro d'arme e d'amore* költője (1509).

COLONNA Prospero, a Borgiák ellensége. VI. Sándor halála után sereggel jön Róma ellen.

— Giovanni bíboros Siciliába menekül VI. Sándor elől.

COLEONI Bartolommeo, velencei condottiere. Megh.: 1475. Vagyonát a velencei köztársaságra hagyta, amely Verrocchióval és Leopardival emlékére híres lovasszobrot emelt.

COMPAGNACCI, Medici hívek. Vidám életű, erőszakos fiatal emberek.

COMMINES (Philippe de) 1445—1509. Államférfiu és történetíró. Emlékiratai 1524-ben jelentek meg. Velencében francia követ volt.

CORDONA Raimondi, nápolyi alkirály. II. Gyula Firenzébe küldötte Soderini letevése érdekében.

CORNAZANO Antonio, több latin és olasz mű szerzője.

CORREGGIO Antonio (1494—1534). Parmában élt s a San Paolo kolostort és székesegyházat festette. Rosszakarói *Mária mennybemenetelét* sajátos távlatbeállítás miatt békaragnak csúfolták.

CORYCIUS (Goritz) Joannes, luxemburgi származású. A római felsőbb körök kedvelt „Corycius senex“-e.

CRONACCA (Simone Pollajudo) 1457—1505. Építő-mester. A firenzei Strozzi-palota párkányzatát készítette.

DÜRER Vasari szerint csak tökéletesítette Finiguerra találmányát (1460).

ESTE IPPOLITO (1479—1520). Alfonzo öccse, 7 éves korában esztergomi érsek, 14 éves korában bíboros. Mátyás király

második nejének, Beatrixnak, unokaöccse. Nálunk alig tartózkodott.

EYQUEM a Montaigne-család egyik mellékneve.

FOIX (Gaston de) (1489—1512). Nemours hercege. Vitézsége miatt „Italia mennykövének“ hívták.

FRANCESCO MARIA, urbinói herceg, Rovere Giovanni fia, 1490-ben született. A francia udvarban együtt nevelkedett Foix Gastonnal.

FRANCIA Francesco (1450—1518). Bolognában híres festőiskolát alapított.

GHIBERTI LORENZO (1378—1455) a firenzei baptisterium bronzajtóját készítette.

GHIRLANDAJO Domenico (1449—1494). Freskói híresek.

GIORGIONE Barbarelli (1477—1511). Majd minden művével új typust teremtett a velencei festőiskola számára.

GONFALONIERE (főzászlós) a firenzei köztársaság feje, ki a legfőbb ügyeket a két hónaponként választott nyolc perjel-lel vezette.

GONSALVO (Don) szőszegését Borgia Cézárral szemben később, mikor vele is hálátlanul bántak, nagyon fájlalta.

GRANACCI (1477—1544).

GRITTI Andrea a paduai csatával (1509 jul. 17) megmentette a velencei köztársaságot. 1523—29 doge. Atyja a mi Gritti Alajosunknak.

II. GYULA. Rovere Giuliano (1443—1513) mint bíboros VIII. Innocent és IV. Sixtus alatt nagy befolyású volt. VI. Sándor alatt egy ideig megerősített várában, Ostiában, tartózkodott. Később kiengesztelődtek egymással, de VI. Sándor betegsége alkalmával viszonyuk annyira elhidegült, hogy a bíboros jónak látta ismét elrejtőzni. VI. Sándor halála utáni szereplését Gobineau bőven szemlélteti.

HUTTEN Ulrik (1488—1523) Luther szenvedélyes híve. Sokat írt a római kúria ellen.

IMPERIA nagyszépségű kurtizán. 26 éves korában halt meg.

KEY Wilhelm (1520—1568) lány modorú, realiztikus festő.

LELIO (Lilius Gregorius Gyraldus) 1479—1552. Élete utolsó 20 évét Ferrarában töltötte. Főműve: De poetis suorum temporum.

LIGORIO Pirro, nápolyi építő, a 81 éves Michelangelót ki akarta túrni a Szt. Péter építőmesteri állásából. IV. Pál azonban nem hallgatott rá.

LIPPI FILIPPINO (1457—1504) Botticelli tanítványa.

LUINI Bernardino (1470—1529) Vinci egyik legtehetségesebb tanítványa.

MACCHIAVELLI Niccolo (1469—1527). Főműve: *Il principe* (1513); híres még *Mandragolája*. *Storie Fiorentine* című műve Gobineau Renaissancenak főforrása. Michelangelóval való barátságáról életrajzírói nem tudnak. A Ruccellai-kerti beszélgetéseken kétségtelenül összejöttek.

MAJANO (Benedetto da) 1442—1497. Híres fafaragó és szobrász. Megfordult Mátyás király udvarában is.

MANUTIUS Aldus (1449—1515) görög és római művek kiadásáról híres velencei könyvnyomtató.

MARUFFI Silvestro a kihallgatáson Savonarola ellen vallott, de őt is kivégezték, hogy a jogtalan pörnek ne maradjon tanuja.

MASACCIO (1401—1428) freskói a firenzei Sta Maria del Carmine Brancacciban vannak.

MEDICI Lorenzo, il Magnifico (1449—1492) Firenzét a renaissance Athénjévé tette.

— **II. Piero** (1471—1503) Lorenzo fia. Alatta száműzték a Medicieket.

— **Giovanni** (1475—1521) Lorenzo fia, a későbbi X. Leó pápa.

— **Giulio** (1477—1534) Lorenzo unokaöcse és **Giuliano** (1453—1478) fia.

— **Lorenzo és Giovanni (Pier-Francesco fiai)** nevükről lemondtak, hogy Firenzébe visszatérhessenek.

MICHELANGELO szül. 1475. márc. 6-án Capresében. Orának éktelensége állítólag Torrigianival való civakodásából származott. 1488. ápr. 1-én lép be Ghirlandajo Domenico iskolájába, hol egy évig marad. Azután a Medici kertben lévő Bertholdo-féle szobrász iskolába megy, hová először Granacci vezette. Egy faunmaszk másolata Lorenzo figyelmét felkelti, aki a 15 éves fiút magához veszi és apjának hivatalt ad. Rómában neve az Amor ügygel kapcsolatban lesz ismertté. Innentől fogva Gobineau Renaissanceában életének minden főbb mozzanatát fölveszi. Gobineau főforrása Vasari életrajza volt.

MICHELE (Don) alatt valósz. Coriglia Michelét kell gondolnunk, aki Borgia Cézárnak egy személyben kapitánya és hóhéra volt.

MINI Antonióról Vasari többször, mint Michelangelo hű tanítványáról, emlékezik meg.

MONCADA Hugó végigszolgált VIII. Károlyt, Borgia Cézárt, Gonsalvot. V. Károly magas polcra emelte.

MOOR (van Dashorst) 1512—1577. Arcképfestő.

MOTETTA a legrégebb figurális zenei műfaj; a keresztényzene ősfarmája.

NAVAGERO Andrea (1483—1529) Velence követe Franciaországban, kéziratgyűjtő, verselő.

NERLI (Tanai de) 1494-ben a Medici ellenesek vezére.

— Bernardo, író.

NYOLCAK firenzei hatóság a városi rend föntartására, politikai vétségekben való ítélelhozatalra.

OLIVEROTTO (da Fermo) nevelőapját és nagyapját, Fogliano Giovannit, saját házában egy lakoma alkalmával vendégeinek nagyobb részével megölette.

ORSINI biborost VI. Sándor Rómában elfogatta.

— Pagolót Borgia Cézár 1502. jan. 18-án ölte meg.

PALLESCHI nyílt Medici pártiak, akik a Medici cimemben lévő golyók után vették föl ezt a nevet.

PENNI (Giovann-Francesco) il Fattore 1488—1528. Raffael tanítványa, ki vele a Stanzákban együtt dolgozott.

PERUGINO (Pietro Vannucci) 1446—1523, Raffael első tanítványa.

PETIGLIANO (Pitigliano ?) családi néven Orsini Niccolo.

PETRUZZI Baldarsare (1480—1536) a Chigik jóbarátja. Raffael halála után a Szt. Péter építőmestere.

PFEFFINGER (1493—1573) szuperintendens Lipszében.

PIAGNONI (nyafogók) Savonarola gyerekhívei, kik tanítását gyakorlatban keresztül vitték. Renan *Jézus életé*-ben Jézus gyerekhíveiről hasonlót ír.

PINTELLI Baccio 1471—1484-ig működött Rómában. Így alig lehetett Raffael kortársa.

PIOMBO (Sebastiano del) 1485—1547. Raffael halála után első helyet kapott a festők között. Festett a Chigi kápolnában is.

PROVVEDITORE = helytartó.

RAFFAEL Sanzio (1483—1520) Beatriceval való viszonya költött. Este Beatrice 1497-ben halt meg. Raffael 1508—1520-ig festi a Stanzákat. A Segnaturát és a Heliodort sajátkezüleg festette, de 1513. óta tanítványainak mind nagyobb szerepet ad a munkában. A Színváltozás utolsó műve. Ennek alsó részét Romano Giulio festette.

RAIMONDI Marcantonio. 1510. óta Rómában Raffael rajzai

után kitűnő metszeteket készít. Raffael a Heliodor alakjai közé festette Raimondit is.

RIDOLFI-család a Valoriaknak rokona; az arisztokráciához tartozott.

ROMANO Giulio (1492—1546) Raffael tanítványa és Pennivel együtt hátramaradt műveinek örököse.

ROSSI (Properzia de) szépségéről és nagy tehetségéről híres hölgy. A bolognai San Petronióban szerencsétlen szerelme sugallatára József és Putifárnét márványba faragta.

ROSSO (Giovanni Battista detto il) a császári csapatok fosztogatása alkalmával Rómában a németek kezébe került, akik megkínózták.

RUCCELLAI Bernardo Medici-párti gazdag úr, kinek kertjében Firenze politikai és szellemi előkelőségei találkoztak.

SADOLETO Jacopo (1477—1547) *De liberis instituendis* és *De laudibus* c. műveivel vált ki. III. Pál 1536-ban biborosnak nevezte ki.

SANNAZARO Jacopo (1458—1530) Termékeny költő, Borgiellenes. Disztichonja szószerint: mindent legyőztél, mindent reméltél Caesar, minden elveszett és semmivé lettél.

SANSECONDO Giacomo, a pápai udvar zenésze. Raffael Parnassusán megfestette képmását.

SANSOVINO (Andrea Contucci) 1460—1529. Szobrász és építő. II. Gyula két síremléket készíttetett vele, egyet Sforza Ascanio, a másikat Ricanati biboros számára.

SALVIATI (Francesco de) 1510—1562. Michelangelo tanítványa, Vasari barátja.

SARTO (Andrea del) 1486—1531. Firenze legnagyobb festője. *Madonna delle Arpie*-je és *Disputációja* híresek.

SAVONAROLA Girolamo szül. 1452-ben Ferrarában. Bolognát 1492-ben hagyja el, s innentől fogva Firenzében élt haláláig (1498. máj. 23.) Egy ferencrendi barát Francesco di Puglia hívta ki tűzpróbára. A meghátrálás nagyon ártott Savonarola tekintélyének. — Halála után tekintélye egyre nőtt. Raffael arcképét a Disputa del Sacramentón festette meg.

SFORZA Ludovico, il Moro, eleinte unokaöccsének Gian Galeazzónak gyámja; 1494-ben Milano hercege lett. Unokaöccse gyanus körülmények közt halt meg.

SIGNORELLI Luca 1441—1523. Anatómiai hűség jellemzi festményeiben.

SPAGNOLO Joseph Baptista (1448—1519) trágár költeményeiről híres.

- SPALATIN Georg (1484—1545) humanista és történetíró.
- STROZZA Tito (1424—1505) és fia Ercole (1471—1508) becses kortörténeti kutfőül szolgáló latin költemény kötetet adtak ki.
- SYLVESTER Guido Posthumus (1479—1521) X. Leó udvari költője. Disztichonja szószerint: „Ó mily múló és tűnő akaratunk; sokszor kedveljük azt, ami az imént kellemetlen volt.“
- TEPIDI (langyosak) kétszínű politikusok.
- TIBALDEO Antonio híres rögtönző. X. Leó udvarában élt. Raffael Parnassusán megfestette.
- TINTORETTO Jacopo Robusto (1518—1594). Nagy, mozgalmas témák festője. Képei Velencében.
- TIZEK TANÁCSA rendelkezett államkincstár és hadsereg felett. Az inkvizíció ügyei is hozzá tartoztak.
- TIZIANO Vecelli (1477—1576) Aretinóval való viszonya valószínű. A zsaroló költőnek arcképét is megfestette.
- TORNABUONI-család a Mediciekkal rokonságban volt. Pieronak T. lány volt a felesége.
- TORRIGIANI Spanyolországban az inkvizíció börtönébe került, mert mérgében összezuzott egy Madonnát, amelyért vásárlója a kért összeget vonakodott kifizetni. A börtönben halálra éhezette magát, hogy a kinpadot kikerülje.
- URBINO Michelangelo kedvelt, hű szolgája 25 éven át. 1530-ban halt meg.
- VALENTINOIS I. Borgia Cézár.
- VASARI Giorgio (1511—1574) festő, de különösen *Vite degli architettori, pittori e scultori* című művével tartotta fenn nevét.
- VERONESE Paolo Cagliari (1528—1588) Tizian iskolájához tartozik. Legtöbb képe Velencében van.
- VESC (Étienne de). Alacsony sorból küzdötte fel magát VIII. Károly legbefolyásosabb emberévé.
- VIDA Marco Girolamo (1490—1566) tisztességes hangnemű költő. Többek közt a sakkjátékról is írt költeményt.
- VINCI (Lionardo da) Legtöbb oldalú zseni. Giocondájáért I. Ferenc 4000 arany tallért adott.
- VITTORIA, családi neve Colonna (1490—1547). Michelangelo szent életű barátnője. Költőnő. Férje D'Avalos Fernando, pescarai marquis. Az 1560-as beszélgetés közte és Michelangelo közt Gobineau részéről költői szabadság, mert a hölgy 1547-ben már meghalt.
- ZUCHERO testvérek és barátaik a festészetet Vasari szerint iparszerűleg űzték.

Képek jegyzéke.

FRA GIROLAMO SAVONAROLA Fra Bartolommeo della Porta műve. Museo di san Marco, Firenze.

VIII. KÁROLY egy XV. sz. régi imakönyvből (Bibl. Nationale, Paris).

VI. SÁNDOR márvány mellszobor a Quattrocento második feléből (Kaiser Friedrich-Mus., Berlin).

SAVONAROLA PREDIKÁCIÓJA fametszet Savonarola *Compendio di rivelazione* c. művéből. Firenze, 1496.

LUCREZIA BORGIA XVI. sz. másolat egy ismeretlen szerző műve után (Nessi gyűjt., Como).

SAVONAROLA ELÉGETÉSE XVII. vagy XVIII. sz.-i másolata egy 1500-ban készült ismeretlen szerzőtől való eredetinek (Museo di San Marco, Firenze).

CESARE BORGIA fametszet, Paolo Giovio „*Elogia virorum etc.* Basileae 1577“ c. művéből.

NICCOLO MACHIAVELLI Santi di Tito műve (Longton Douglas gyűjt., London).

AZ ANGYALVÁR A XV. SZ.-BAN Giuliano da san Gallo rajza (Vatikán-könyvtár, Róma).

JULIUS II. (II. GYULA) Michelangelo kréтарajza (Uffizi, Firenze).

A PÉTERTEPLOM ÉPÍTÉSE Marten van Heemskerck tollrajza (1532—1536), (Kir. rézmetszet gyűjt., Berlin).

RAFFAEL SANTI Giovan Antonio Bazzi (il Sodoma) kréтарajza 1509 körül (Christ. Church Collect. Oxford).

PIETRO BEMBO BÍBOROS egy állítólagos Vasari mű után készült rézmetszet 1747-ből.

X. LEO PÁPA, talán Sebastiano del Piombo rajza (Duke of Devonshire Chatsworth).

SZERELMI JELENET fametszet, Fra Fr. Colonna *Hypnerotomaelna Poliphili* c. művéből (Velece, 1499).

V. KÁROLY XVI. sz. hollandi festőtől (Szépműv. Muzeum, Budapest).

MICHELANGELO BUONARROTI talán Giorgio Ghisi rézmetszete.

NÉMET „LANDSKNECHT“ ismeretlen svájci mester műve 1549-ből (Albertina, Wien).

TIZIANO VECELLIO talán Giovanni Britto fametszeté Tiziano rajza után.

PIETRO ARETINO Gian Jacopo Caraglio rézmetszete.

OSZK

NAGY IRÓK — NAGY IRÁSOK

I. SOROZAT:

I.

Dosztojevszkij: Sztjepancsikovo és lakosai.

Forditja: Trócsányi Zoltán.

II.

Balzac: Kurtizánok. 2 kötetben.

Forditja: Lányi Viktor.

III.

Andersen összes meséi. I. kötet. Illusztrált kiadás.

Forditja: Hevesi Sándor.

IV.

Hugó Victor: A nevető ember. 2 kötetben.

Forditja: Szini Gyula.

V.

Musset: Vallomások.

Forditja: Kállay Miklós.

VI.

Cobineau: Renaissance. Illusztrált kiadás.

Forditja: Kuncz Aladár.

VII.

George Meredith. Az önző. 2 kötetben.

Forditják: Babits Mihály és Tóth Árpád.

VIII.

Goethe: Utazás Itáliában.

Forditja: Bálint Aladár.

IX.

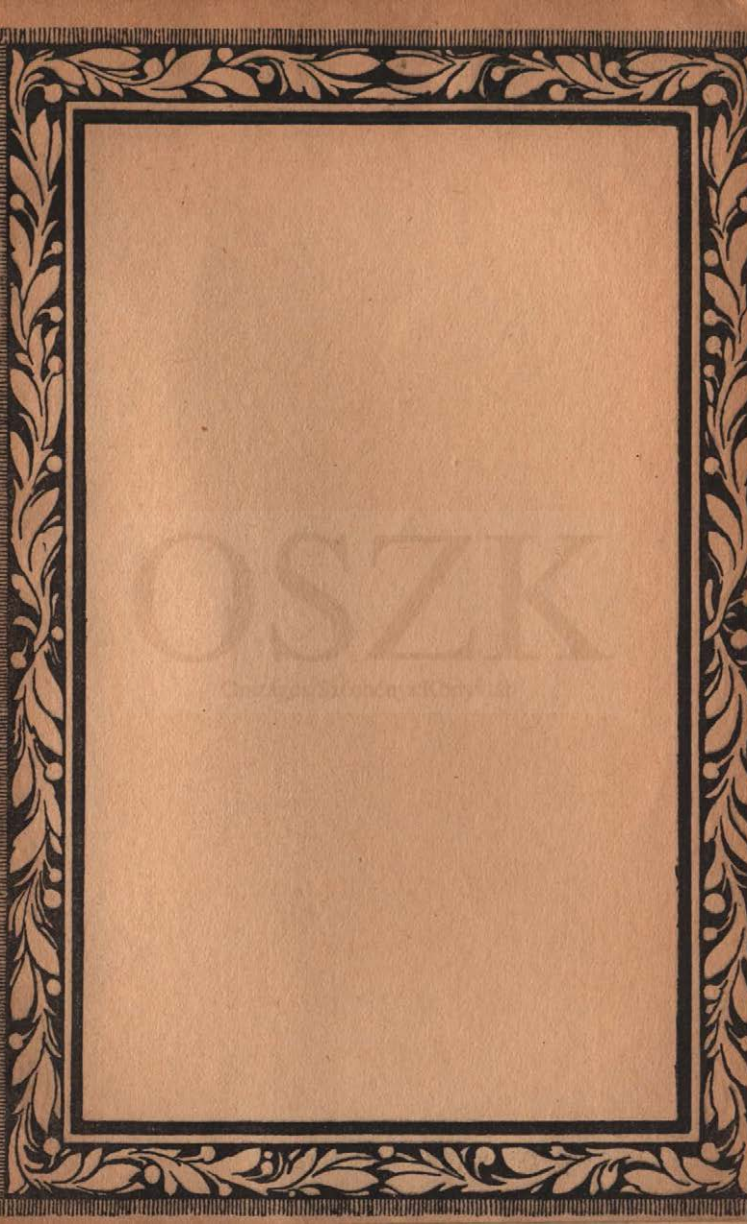
Shakespeare szonettjei.

Forditja: Szabó Lőrincz.

X.

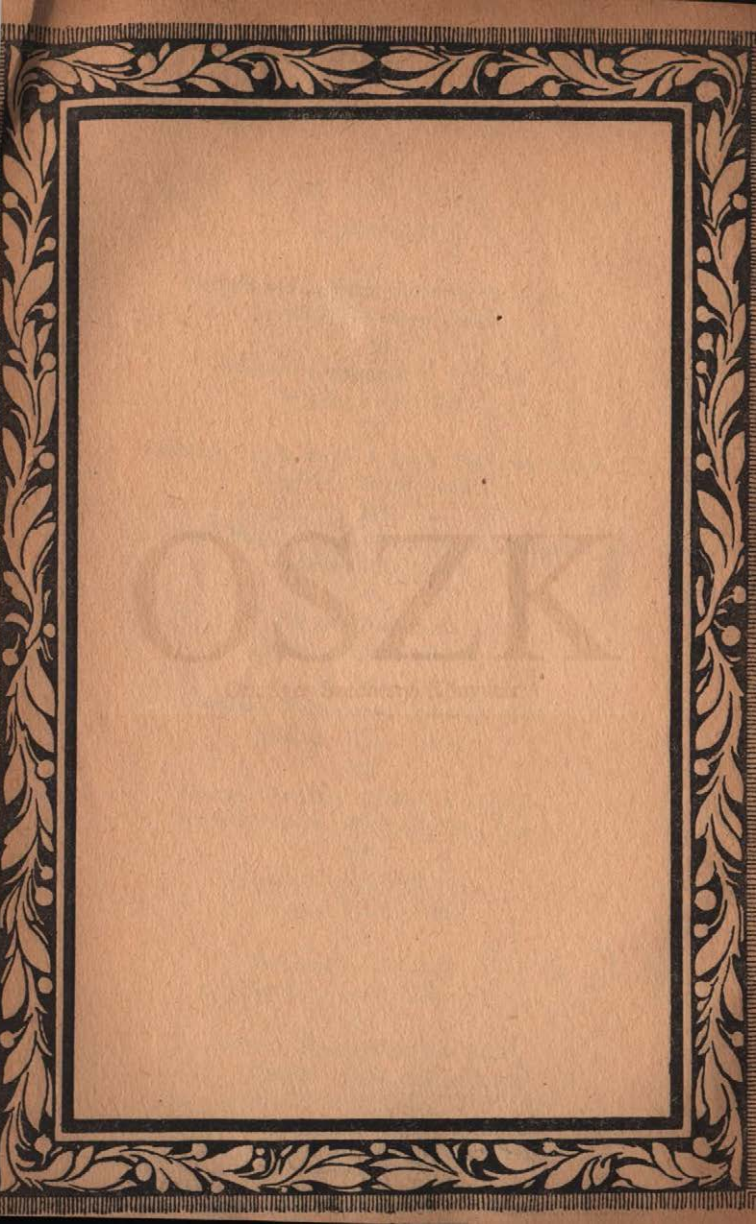
Flaubert: Bouvard és Pécuchet.

Forditja: Tóth Árpád.

OSZK

OSZK

OSZK

A decorative border with a repeating floral and leaf pattern in a dark color, framing the central page.

OSZK

OSZK

OSZK

